

Foly. n. 0. 328 / 1.

MAGYAR

MINERVA

1930

I. ÉVFOLYAM

1—6. szám

SZERKESZTI

Dr. REINEL JÁNOS

FELELŐS SZERKESZTŐ

WALLA FRIGYES

POZSONY-BRATISLAVA

CONCORDIA KÖNYVNYOMDA ÉS KIADÓVÁLLALAT, KERTÉSZ-UTCA 1.

303357

MILÉRIA

039

M. T. AKAD. KÖNYVTÁRA
Növedéknapló
1935. évi 2532. sz.

IRÁNYCIKKEK

	Oldal		Oldal
Lakner Géza:		Reményi József:	
Az impresszionizmus és az expresszionizmus az iro- dalomban	97—101, 129—132	Modern amerikai kritiku- sok	65—68
Mezei Gábor:		Tamás Lajos:	
Új magyar férfikar	161—163	Aktivizmus és irodalom	1—4
		Tichy Kálmán:	
		Korjellemzők a művésze- tekben	33—37

NOVELLÁK, REGÉNYEK

Farkas Géza:		Rácz Pál:	
Káin az ítélet napján	84—87	Kótyavetye	164—169
Kacsó Sándor:		Sebesi Ernő:	
Vége lesz a nyárnak	5—10	Dráma a mezőn	43—45
Kristály István:		Szombathy Viktor:	
Egy karéj kenyér	19—26	Az ötödik dimenzió	133—136
Egy gyermek születik	69—73		
110—113, 140—146, 178—181		W. Wimberger Anna:	
Páll Miklós:		Vergődés	46—54
A juss	102—105		

VERSEK

Bartalis János:		Páll Miklós:	
Ki mondja meg?	38	Két japáni vers	38
Ősz, milyen szép vagy!	101	Reményik Sándor:	
Bárd Oszkár:		Zuhanók vigasztalása	17—18
Búcsú a fáradtságtól	146	Viszontlátásra	68
Erdőházy Hugó:		Kiadom a részed	88
Egy képről	150	Szenteleky Kornél:	
Fekete Lajos:		Nosztalgia	26
Augusztusi kertben	4	Szombati-Szabó István:	
Egy nomád él Budapes- ten	119—121	Folyó fátuma	109
Lakner Zoltán:		Bújdosó kurucok beszél- getése	116
A béka	182	Tamás Lajos:	
Marconnay Tibor:		Dolgozni!	45
Fiunk: a remény	74	A lámpa	163
Mécs László:		Urr Ida:	
A gyermek játszani akart	11	Éjfélutáni vers	95
Anyák litániája	170	Virsik Mária:	
Mihály László:		A sorompónál	177
Régi magyar poéta verse	83		
Könnyes vigasztaló a ked- vesnek	136		

ÚTLEÍRÁSOK, ÉLETRAJZOK, TERMÉSZETTUDOMÁNYI CIKKEK, STB.

	Oldal		Oldal
<i>Mario Appellius:</i>		<i>Leffler Béla:</i>	
Az Andések ura	151—152	Utazás Värmlandban, Gösta	
<i>Hans Burghardt:</i>		Berling hazájában	39—42
Kiszakított lapok a „Sas- fiók” naplójából	75—80	<i>Mezei Gábor:</i>	
<i>Jean Célestin:</i>		Liszt és Pozsony	81—83
A Mont Pelée kitörése	58—62	<i>Erich Nitsch:</i>	
<i>André Coeuroy—Mezei Gábor:</i>		Eliza Radziwill	174—177
Az orosz zene	27—28	<i>Pécsi Gusztáv:</i>	
<i>Joseph Douillet:</i>		Courvoisier kutatásai	55—58
A borzalmak éjtszakája	122—124	<i>Reményi József:</i>	
<i>Farkas István:</i>		Magyar író amerikai napló- jából	137—139, 171—173
A csodák szigetei	114—116	<i>John Smith:</i>	
<i>Fellner István:</i>		A levegő hősei	183—185
Lehetséges-e a közlekedés a földgömb és az égitelek között?	117—119	<i>Georg Steindorff:</i>	
<i>Govorkovich János:</i>		A fáraó átka	62—63
A romok virágoznak	93—95	<i>Újházy Pál:</i>	
<i>Jules Guide:</i>		A szervek együttműkö- dése	153—155
Andrée északsarki expedi- ciója	89—92	A Nobile-expedició tragé- diája	28—32
<i>Hans Heise — Vizi Károly:</i>		Az Erdélyi Helikon 100.000 lejes pályázata magyar iro- dalomtörténet megírására	96
A Lübecki csodagyerek	147—150	A pozsonyi Toldy-Kör Pálffy- pályázata	160
<i>Jankovics Marcell:</i>		A Kazinczy-Társaság regény- pályázata	190
Island	12—17	Új Auróra	191—192
Észak-fok — Nordkap	106—109		
<i>Kenedy Géza:</i>			
Dante második szerelme	124—126		

FIGYELŐ

<i>Kázmér Ernő:</i>		<i>Tamás Lajos:</i>	
Wir sind Gefangene. (Os- car Maria Graf könyve.)	127—128	Szent Grimász (Fekete La- jos versei.)	64
Willi Baumeister. (Werner Gräff könyve.)	128	Észak szigetei. (Jankovics Marcell könyve.)	155—156
Der Fall Herbert Crump (Ludwig Lewisohn köny- ve.)	158—159	Vakvágányon. (Kacsó Sán- dor regénye.)	156—157
Északnémet gótikus festés. (Oscar Beyer könyve.)	159—160	Őszinte sorok (Virágh László verskötete.)	157
Anasthase. (Walther Seidl könyve.)	188	Mécs László legujabb vers- kötete	186—187
Ewald Banse és a modern geográfia útjai	189—190	MŰMELLÉKLET	
		Spitzbergen, éjféli nap. (K. Knudsen, Bergen, fölvéte- le.)	106a—107a

MAGYAR MINERVA

I. évfolyam, 1. szám.

1930. május 15.

TARTALOM:

TAMÁS LAJOS (Pozsony): *Aktivizmus és irodalom.*

FEKETE LAJOS (Budapest): *Augusztusi kertben.*

KACSÓ SÁNDOR (Brassó): *Vége lesz a nyárnak.*

MÉCS LÁSZLÓ (Királyhelmec): *A gyermek játszani akart.*

JANKOVICS MARCELL (Pozsony): *Island.*

REMÉNYIK SÁNDOR (Kölozsvár): *Zuhanók vigasztalása.*

KRISTÁLY ISTVÁN (Padej): *Egy karéj kenyér.*

SZENTELEKY KORNÉL (Stari Sivac): *Nosztalgia.*

ANDRÉ COEUROY (Páris) — MEZEI GÁBOR: (Pozsony): *Az orosz zene.*

A Nobile-expedició tragédiája.

Előfizetési ára az
1930. évre 18 Kč.,
4 pengő, 100 lej,
40 dlnár.

Egyes szám ára
3 korona, 1 pengő,
25 lej, 10 dinár.

MÁJUSI SZÁM

MAGYAR MINERVA

SZÉPIRODALMI, TUDOMÁNYOS ES TÁRSADALMI FOLYÓIRAT
MEGJELENIK JULIUS ÉS AUGUSZTUS KIVÉTELÉVEL MINDEN HÓ
15. NAPJÁN

SZERKESZTI:
Dr. REINEL JÁNOS

FELELŐS SZERKESZTŐ ÉS KIADÓTULAJDONOS:
WALLA FRIGYES

SZERKESZTŐSÉG ÉS KIADÓHIVATAL: POZSONY-BRATISLAVA,
KERTÉSZ-UTCA 1. TÁVBESZÉLŐ: 36-86

A FOLYÓIRATOT NYOMJA A CONCORDIA KÖNYVNYOMDA ÉS KIADÓVÁLLALAT,
POZSONY-BRATISLAVA, KERESZT-UTCA 2 — KERTÉSZ-UTCA 1.

FŐBIZOMÁNYOS MAGYARORSZÁGON: A STUDIUM R.-T. (BUDAPEST, IV., MŰZEUM-
KÖRÚT 21.)

AKTIVIZMUS ÉS IRODALOM

Minden kor irodalmának van valami mozgató eszméje, célja, amely az írókat alkotásra serkenti vagy helyesebben fogalmazva írásaikból mint egységes energiaforrás árad szét a környezetére, az olvasóközönségre és ezen keresztül a nemzet testébe. Ilyen mozgató erő volt a XVIII. század végén és a múlt század első negyedében a törekvés a nemzeti nyelv és műveltség megteremtésére. Bessenyey franciás vígjátékain, Virág Benedek klasszikus ódáin, Kisfaludy Károly német fölépítésű balladáin keresztül az igazi forrás, a magyar néplelek bekapcsolásáig, amelynek révén a művészet egyszerre világirodalmi magaslatra emelkedett. Két egymással párhuzamosan futó irány egyesült itt és ebből az összegezésből támadt az eredmény, amit Petőfi és Arany költészete jelent számunkra. Balassa Bálint, a kuruc dalok, Gvadányi „Peleskei nótárius”-a, Fazekas „Ludas Matyi”-ja, Kriza népdalgyűteménye a csúcsai annak a másik hegyláncolatnak, mely egyre inkább közeledik a tudatos, külföldi mesterek utánzásából fakadt fejlődési vonalhoz, míg végre a kettő harmonikusan kiegészül egymással, egy testté és lélekké formak. Mindkét iránynak vannak találkozó helyei, átítik egymás karakterisztikumát annyira, hogy alig lehet megkülönböztetést tenni. De ez az összevegyülés csak ideiglenes, később ismét szétválnak, győz a költő individualitása, mely nem olvad föl fenntartás nélkül a magyar parasztságot reprezentáló tömegben, amelynek nyelve darabos, érzései túlegyszerűek, megnyilatkozása nyers, hanem idegenből ültet át mintát és abba tördeli be több-kevesebb sikerrel a hazai állapotokat. Ennek a kornak minden alkotásából sikolt a tendencia: megteremteni a kifejezések finomságához alkalmazkodó nemzeti nyelvet és a magyar közönséget, mely lelki kontaktust tud találni a magyar íróval. Ezért a menekülés a dicső múlt képeihez, ezért a nyelvújítás erőfeszítései, ezért a színpad átreformálása, ezért Horatius, Petrarca és Herder.

Az irodalom tehát ebben az időben is élénk kapcsolatot tartott fenn a közélettel. A látszólagosan különálló alkotásnak, amely a magyar viszonyokra talán közömbös görög vagy római tárgyat dolgozott föl, gyökere volt az életben s ha mást nem, legalább azt dokumentálta, hogy a fejlődéshez szükséges az ókori műveltség asszimilálása és a nyelv csiszolása az idegen mintákon. Az élet és az irodalom élénk kapcsolatban volt egymással, az írók érezték, hogy a művészi öncélon kívül hivatást is teljesítenek, amely hatást gyakorolt a nemzeti lét kialakulására. Mintegy megelőzték korukat azzal, hogy szükséges reformokat sürgettek, amelyek később azután gyakorlati formát öltöttek. Az író akkor sem volt jó s a jövőbelátást úgy kell értelmezni, hogy résztvett a korszellem kialakításában s a megreformált életforma természetszerűen csak követte azoknak a hiányoknak észrevételét és ostromozását, amelyek az öntudatos nemzeti életet megcsontosították s merevvé tették a kor kívánságai iránt. Az irodalom tehát a mai terminológia szerint aktív volt, gyökereit és befolyását tekintve élénken szerepelt a társadalmi megnyilatkozásokban, sőt azok mozgását mintegy megindította.

Az aktivizmus akkor a nemzeti lelkiismeret fölébresztésének a jelzőjét viselte. Újabban ismét gyakran hangoztatják. Az irodalomtól megkövetelik, hogy ne csak gyönyörködtetés, szórakoztatás, költői játék legyen, hanem szántson bele mélyen a mindennapi élet barázdáiba, vesse föl azokat és manifesztumot, propagandát szolgáltatson egy új életforma érdekében. A l'art pour l'art fogalmát az aktivizmus teljesen aláásta, sőt extrém alakjában az érték kritériumát is megtagadja minden alkotástól, melynek nincs nyilvánvaló tendenciája és nem igyekszik a társadalmi viszonyokon változtatni. A helyesen értelmezett aktivizmust kifogásolni nem lehet. Nem lehet már csak azért sem, mert a művészet nem levegőben függő valami, amely önmagáért van, hanem minden művészet — még a l'art pour l'art is — természetes következménye, megmagyarázható vetülete bizonyos adottságoknak, a hullámzó és örökké megújuló életnek. A folyamagy ugyanaz, — a mindennapi élmények, csak a tükör változik aszerint, hogy ki hajol föléje. Az elvonatkoztatás, a splendid isolation, az elefántcsonttorony lényegileg csak ismertetőjelei az író individualitásának, de nem jelentik a közös anyától való elszakadást, mert amiben nem keringenek annak a külső világnak és környezetnek a benyomásai, amelyekben az író él, az nem is lehet irodalom. Ezeket az élményeket azonban minden író a saját különálló lelki berendezettségén, pszichológiai determináltságán keresztül fogja érzékelni és feldolgozni. Sem az időt, sem a kort a művészetből kizárni nem lehet, de lehet, sőt szükséges is, hogy minél több irányból fussanak az utak a közös cél felé, minél változatosabb és szélesebb legyen annak a hangszernek a skálája, amelyen az idő játszik. Nem szabad itt — és ebben hibás az aktivizmus kiélezett formája, — előre sémákat fölállítani s az írók értékét aszerint megállapítani, hogy kinek-kinek egyénisége mennyire fér el a mesterségesen fölállított keretek közé. Ez a kívülről jövő, előkészített mércékkel való ítélkezés dogmává merevíti a kritikát. A bírálat irányának véleményem szerint éppen a fordítottnak kell lennie. Belülről kell kiindulnia, a kritikusknak bele kell élnie magát az alkotásba, az író egyéniségébe, megérteni próbálni őt s így vizsgálni, hogy mennyire sikerült neki irodalmat teremtenie. Nem a társadalmi mérték a fontos, hanem a kritikusknak szinte proteus képességének kell lennie, hogy rezonálni tudjon a különböző beállítottságú alkotásokra. Gondoljunk csak arra, hogy mennyire fonákul járt volna el a múlt században az a bíráló, aki a szépirodalmi műben elsősorban azt kutatta volna, hogy mennyire élesen domborodik ki belőle a nemzeti öntudat megteremtésének akarata, — mert akkor kétségtelenül ez volt a kor vezető gondolata — és a művészi kinyilatkoztatást csak mellékes eszköznek tekintette volna. Ezen az alapon például Berzsenyi „Fohászkodás” című verse nem tartozna az igazi irodalomhoz, mert szinte éteri magasságokban szárnyaló filozófiájában semmi sincs az akkor egymással küzdő eszmékből és mégis bármely kor irodalmának dicsőségére válna a vers. Mi sem könnyebb dolog, mint kiolvasni a korszerű törekvéseket s az irodalmat, mint eszközt, erre a vágányra állítani. Ez az eljárás azonban a művészet szentségének a megsértését jelenti, mert a művésznek kötelessége, hogy hű legyen önmagához, igyekezzen a világot önmagán keresztül kibontakoztatni és ne hallgasson semmi másra, csak belső sugallatának irányítására. Az az író,

aki ezt az elvet megtagadja, nem fog tudni soha valóban nagyot alkotni, mert hiányozni fog művéből az olvasóra áradó szuggesztív ereje, melynek első és főkélléke az abszolút őszinteség. A drótvezeték, amelyen nem fut keresztül áram, hasznavehetetlen. Épp így a leglogikusabb fővel szerkesztett szépirodalmi mű is papírosizűvé válik, ha nem érezzük benne az író egyéniségének sajátos vibrálását, a szerző lelkét, amelyet maradék nélkül ad az olvasónak. Az irodalom bizonyos értelemben s az előbb vázolt szerves összefüggés alapján maga az élet és ezt az életet tudatosan előlegezett szabályokba beleszorítani nem lehet. Aki így cselekszik, az mesterségesen kivonja művéből az élet teljességének színeit, alacsonyabb értékű tendenciává süllyeszti mondanivalóját.

Másik oldala a kérdésnek az önkéntelen célzatosság. Az írókat a mindennapok inspirálják. Minél jobban él közöttük, minél intenzívebb és sűrűbb az a láthatatlan hálózat, amely őt környezetével összeköti, annál több benyomásáról tud az olvasóközönségnek beszámolni. Van író, aki azon frissiben találja föl élményeit, szinte még bennük van az átéltség melege. Ez a típus színes leírókészséggel rendelkezik, keveset filozofál és elmélkedik, hanem a tárgyak változatosságával kitűnő megfigyelőként imponál. Másokhoz csak a dolgok lényege jut el, történéseknek nem az állóhelyzete, hanem a mögöttük levő láthatatlan összeköttetés érdekli őket. Ezeknek az írásai sűrített tartalmuknál fogva elvontabbak lesznek, mélyebb értelmű képekben szólnak a közönséghez, amelynek végig kell járni az utat, amely a közvetlen esemény bekövetkezésétől a kép megalkotásáig vezetett s ez bizonyos szellemi munkát kíván az olvasótól. Egyik típus sincsen éles körvonalakkal körülzárva, az érzések irracionálisítása a művészetben kizárja a biztosan megvont határokat. A legnagyobbak talán azok, akik a kettőt szerencsésen összeolvasztják és mély emberi igazságokat, vonásokat tudnak manifestálni anélkül, hogy elvesztenék lábuk alól a reális talajt.

Az adottságokra, mint a gyökértalajra való támaszkodás következtében az író, ha hivatása magaslatán áll, küzdeni fog a meglévőnél jobbjért, az igazabb és őszintébb emberért. A jó írás mindig nevel és ezt az irányt megadhatja az író öntudatlanul is, oly módon, hogy eleven húst és vért, életet ad alkotásaiban. Az efféle alá nem húzott hangsúlyu alkotás, ahol a cselekmény mögött nem láthatók minduntalanul a rosszszul leplezett kulisszák és nem botlunk bele minden oldalon az átlátszó beállítottságba, sokkal megrázóbb erejű, sőt cselekedetre is inkább sarkaló a belső meggyőződés súlyánál fogva. Persze tehetség kell hozzá és pedig nem akármelyik esztendőben születő, míg a nagy átlag szívesen nyúl a könnyebb megoldási mód felé, amikor a keretek adva vannak, csak tartalmat kell beléjük önteni.

Ne akarjon tehát az író más lenni, mint amit természeti adottsága megszab számára. Elismerem a nevelés nagy fontosságát, sőt a befolyásolás lehetőségét is, de ezek a tényezők alárendelt szerepet töltenek be a teremtő erő, a lélekkel együtt született géniusz nagysága mellett. Az idők sodró áramában csak az az alkotás marad örökké a felszínen, amelyben kristálytisztán ragyog szerzőjük megihletett lelke. A többi lehet kordokumentum, adalékot szolgáltathat az író individualitásának meg-

értéséhez, de nem lesz mindig ható energia, legföljebb történelem, amelyre szívesen emlékezünk vissza.

Az irodalom aktivitásának kérdése tehát nem probléma. Az az írás, amely nem tud fölemelkedni a nemesebb emberi érzések megszólaltatására s így legalább közvetve nevelő hatása nincsen, nem igazi irodalom. De nincs létjogosultsága annak az írásnak sem az örök szellemi értékek szentélyében, amely csak irányelveket ad művészi ösztönösségből természetesen folyó, kinyilatkoztató tartalom nélkül. Az utóbbinak leszögezésére különösen szükség lehet napjaink erősen reklám-ízű szellemi életében.

TAMÁS LAJOS

AUGUSZTUSI KERTBEN

Dús, termő fák alatt az augusztusi kertben
nehéz lombok hűsén egy kicsit elhevertem.
A falu szundikált a nyári délutánban,
amíg hanyattfekve számlálgattam hány van
felhő fenn az égen. A kertben szörnyű csend volt;
— bennem is az bujkált — s a támaszkodó mennybolt
a nyári szédületben majd hogy ne nem roskadt.
A fák teherben álltak, dús gyümölcs-teherben
és minden roskadásig megérett a kertben:
a túlérett alma, túlérett körte méze
már majdnem kicsordult s hogy varjú-szem ne nézze,
varjú-szem ne lássa, az ágak közt megbújtak
a drága gyümölcsök.
Az édes préda kínált: nem téptem, nem ettem,
bár kézkinyújtásnyira ott csüngött felettem
egy súlyos almaág.
Mellettem a fűben kis hangyaboly vesződött
s két figyelő szemem őrajtuk nézelődött.
Nem értettem őket: a kertben nyugalom volt
és mégis mindenik úgy sürgött, rohant, loholt;
később megértettem a hangya-bölcséséget,
mikor az ég dörrent s az első villám égett:
a riadt lombok közt heves szellő-attak
zörgette a galyat
s a pufok gyümölcsök mélyen bólogattak ...

FEKETE LAJOS

VÉGE LESZ A NYÁRNAK

Augusztus végén a megtermékenyült nyár már homlokon csókolta bágyadozó szerelmét s mint valami ezüstitlakadalmas öregasszony, sűrű könnyek között táplálkozott a régi emlékekből. Sokat könnyezett, keveset mosolygott, de a könnyei még melegek voltak s a mosolygása virágot csalt ki egy-két naiv kis gyümölcsfa ágabogán. De voltak olyan megöregedett orgonafák is, amelyek még annyit sem tanultak meg, hogy almaszedéskor a szerelem már nem csokolódzó virághullás, hanem komoly és lehiggadt gyermekadás. Ezek aztán úgy adták meg az árát feledékenységüknek, hogy halovány fürtjeikhez senki sem nyúlt. Ábrándos leányok nem akartak őszi szerelmet tűzni a mellük fölé s udvartzevő legényecskék se tépték le, hogy valakinek az ablakába odalopják. Meghidegül annak a szive, aki ősszel tavaszi virágot felejt az ablakában, vagy szive fölé akasztja a bűnös hazugságot.

Mindezt senkinek sem szabad elfelejtenie; csakugy nem, mint ahogy Koródi tiszteletesnek nem lett volna szabad, hogy az Úr akarata ősszel is olyan erős, mint tavasszal, Tavasszal a mosolygásába önti, amitől kippattannak a virágok, ősszel összeráncolja a szemöldökét s elhervadnak a virágok. De a mosolygás és a harag egyhelyről ered és egyformán erős.

Az Úr ígéhirdetése pedig Krisztustól kitaposott ösvényen halad ugyan, de jaj, csak olyan szánandó, bűnös emberek az utasai, mint a maladzó kocát lassúsága miatt agyonütő disznópásztor.

Aki pedig ősszel keresi azt, amit csak a tavasz ajándékozhat, mihamar kiesik a nyárból. Így lehet ez, valamelyik titkos törvényben örök-időkre megszővegezve s hogy a szent könyvek egyike se rakta ki még betűkből egymás mellé, keserű feledékenység lehet annak az oka. Mert Koródi tiszteletesnek ime a szive verte ki ritmusra ezt a törvényt, de bíz fehérebb is lett tőle halántéka fölött a haj egy néhány árnyalattal.

Himes ruhát ölt magára a baj s úgy jelentkezik, hogy a legigazabban látók szeme is elkáprázik tőle. Álmodat lát, mint Koródi tiszteletes, aki zsákba zárta az értelmet az érzelmek elől. Így eshetett meg csak, hogy a vén kurátor lassu szavát is elengedte a füle mellett:

— Megcsöndesedünk lassanként, tiszteletes úr. Tudom, mert én is voltam fiatal s maga is öregedik...

Hólyagos szürke szemét elirányozta a tiszteletes feje fölött e szavak után, mert nem akarta, hogy összeakadjon a tekintetük. Alantasabb ember tanácsa csak akkor jó, ha hátulról kerülve talál a célba. Dehát itt sehogy sem talált, mert Koródi tiszteletes a lábai előtt kergette a gondolatát s nem tudta elfogni a vénember szavai értelmét.

— Bíz az úgy lehet, — felelte szórakozottan.

Dombi Illés kurátor leeresztette a fejét s lehulló üstöke alól még egyszer odapillantott lekipásztora arcára. Aztán megint csak hátulról próbált:

— Ehun-e, tiszteletes uram. Találtam valamit a mezőn. Vigye el a kicsi leányának.

Hatalmas tenyerében két darab pitypalatty tojást tartott. A kicsi

tarkaságok virítottak a kérges-fekete tenyerében, amint ügyetlen gesztussal a tiszteletes orra alá tartotta.

— Még ki is kelhetnek, ha tyúk alá teszi a tiszteletes asszony. Biza, örvendeni fognak neki a gyermekek.

Egészen naivan és nagyon ártatlanul mondta. Csak éppen öblösebben estek ki hatalmas melléből a „tiszteletes asszony”, meg a „gyermekek”. Koródi tiszteletest is fölrázta a különös hangsúly merengéséből s hirtelen kutató pillantást vetett a vén paraszt megmerevedett arcába. E pillanatra összeakadtak a szemek s a tiszteletes úr reflexszerűen szeretett volna meghunyászkodni a hólyagos, szürke szemek tekintete előtt. De felbugyogott benne a góg: mi, ez a paraszt is sejt már valamit? Ez is mer sejteni?

— Vigye kend az unokáinak azokat a tojásokat, — mondotta tompa daccal. — Én a tanító urékhoz megyek, még eltörném.

Most már kérdeztek és magyaráztak az összeakadt szemek s mindegyik erősen bizonygatta a maga igazát. Üstökös Dombi nagyon halkán szűrte a szót, de merő tekintete betüként húzta alá az értelmet. Sokszor többet mond a csöndes beszéd, mint a kiabálással meggyöngített akarat.

— A tanító úr nincs már odahaza. Találkoztam vele, amint a mezőre ment. Csak éppen a kisasszony van otthon.

— Csak éppen? Mi köze hozzá?

A tiszteletes úr pattogtatta már a szavakat. A fölébredt dacot keserű düh váltotta fel s csakazért is nyíltan akart szembenézni Üstökös Dombi Illéssel, mert ez a véka alá rejtett harc bizonytalan, nyomasztó érzéssel töltötte el. De a vén székelv elkerülte a támadást. Leejtette a tekintetét s mintha bizony iménti szavai is csak hétköznapi beszélgetés lettek volna, laposokat pillantott földre s szürke nyugodtsággal térítette meg az elrejtett vitát.

— Mer úgy gondolám, hogy eklézsia ügyben tárgyalnának. Azt pedig a kisasszonnyal nem lehet.

A tiszteletes úr kiesett a beszélgetésből. Már nem volt éle a szónak s így értelme se lett volna a folytatásnak. Ez a vén paraszt mestere az indulatok kormányzásának s ha beszél, három nyitott ajtót is hagy maga mögött. Egyet, hogy maga visszavonulhasson, kettőt, hogy a másik válogathasson az elindulás között. Félreléphet, vagy visszatérhet, de mindent az ő szeme előtt, mert a kurátor a Falu és a Falunak félelmetesen nagy szemei vannak: szürke, hólyagos nagy szemei.

— Eh, — döntötte el a tiszteletes, — én az Istennel vitázom. A falu kicsi ehhez a játékhoz. Nem is illetékes.

De azért sulyos aggodalommal tekintett Dombi Illés után, ami az illendő elköszönés alá is figyelmeztetést rejtett.

— Megrokkant a templomunk, tiszteletes uram. Jó lenne, ha javíthatásán gondolkoznánk... Mer' sor kerül reá bizonyosan.

Idő telt s úgy sirt már az ősz, mint az anya melléről időelött eltépett kicsi gyermek. A naiv kis gyümölcsfák bolondjába termett virágja egyszeribe lesápadt a gyöngye ágacskákról, amint erősebb lett az ősz sóhajtozása. Az orgonafák elhamarkodott tavaszígérése is csúfos kudarcot vallott. Fürtjeik ágaskodtak még egyideig nagy szomorúan az ágak

hegyén, amíg úgy odaszáradtak a halvány szirmok a vértelen kocsányhoz, mint a tüdőbeteg ember bőre a csontjához. Érezhette ki-ki, hogy megfullad lassan minden viharos vágy s olyan lesz a szerelem is, mint a haldokló férfi mézet-kivánása. Azt pedig mindenki tudta, hogy a számára fonnyadt orgonavirág a későn kezdett szerelmet jelenti. És meg is nyugodtak benne csöndes egykedvűséggel. Egyedül talán Koródi tiszteletes volt még, aki vitázott saját magával. Illetve, hogy nem is saját magával, hanem amint előre megmondta: az Istennel vitázott. Sokszor újra kezdte, pedig be sohase fejezte s mégis: álmában is folytatta.

— Ajándék az élet, vagy kötelesség?

— Vagyha kötelesség, miért csak nekem kötelesség?

— És miért legyen ajándék ennek az asszonynak az én keserű kötelességem?

— Mindenkinek joga van tán annyi a boldogsághoz, hogy elmondhassa élete végén: érdemes volt élni.

— Nekem eddig nem volt érdemes. Az ígét túlon túl elmagyaráztam s feleségül vettem könyörületességből ezt az árva leányt, pedig nem szólalt még meg a szívem.

— Most megszólalt, miért ne kövessem a szavát?

— Vagy miért szólaltatta meg az Úr, ha nem szabad követnem?

És minden vita végén mégis csak az ember győzött, mert csak ő vitázott. Az Úr nem tartotta még érdemesnek beleszólni ebbe a vitába és a tiszteletes úr gondolatokkal telített nehéz fejét, szája szélén a keserű ráncot, mind a tanítóékhoz hordta. Úgy ment el mindig, hogy asszonyát nem csókolta homlokon. Jancsinak nem nyomott barackot a fejére s a csöpp Rózinak sem ígérte meg, hogy cukrot hoz visszajövet, mint azelőtt mindig. A tiszteletes asszonynak pedig az a csók nagyon hiányzott; sőt neki hiányzott a Jancsinak meg nem adott barack is és a Rózika elefelejtett ígérete is.

— A gyermekeit sem szereti már, — állapította meg szótlán megdöbbenéssel, de szerette volna legalább ezt eltitkolni a kíváncsi szomszédok előtt. Beleskelődő asszonyoknak mondotta jó hangosan, nem is Rózikának:

— Úgy-e, Rózi, apuka cukrot hoz neked, ha hazajön?

A gyermek azonban öntudatlan megérzéssel csak az anyja szavából kicséppent fájdalmat érezte meg.

— Apuka azt mondta, hogy nem árul több cukrot a zsidó.

A tiszteletes asszony megbánta, hogy mondott valamit, olyan szomorú rezignációval pityegte ezt el a kis Rózika. Ólébe kapta a szomorú kicsi leányt s csókjaival akarta visszaszorítani a kikivánczó könnyeket, de rosszul számított. Mire az első csók elcsattant, szempillája alatt már kicsordulásra gyűltek a könnyek. Azután egy csók... két könnycsepp... két csók... s egy egész könnytenger hullott a Rózika arcára. Elmenekültek a veranda legtitkosabb sarkába, hogy senki se lássa, senki se tudja a papi család fájdalmát, pedig hát kár volt, mert az asszony könnye csakolyan értékes mint a csókja, az anya könnye pedig még a csókjánál is értékesebb. Aztán kár volt már titkolni a falu előtt azt, amit ugyanis észrevett, látott és figyelemmel kísért. Mert a falunak nagy, sűrű hóllyagos szemei voltak s ott nyugodtak mindig a tiszteletes úr lépésein, a tiszte-

letesné könnyein. Üstökös Dombi Illés kurátor hetenként újra meg újra megnézegette a templomot, elballagott a tanítóék háza előtt s beköszönt az udvarra:

— Itt van-e a tiszteletes úr?

— Itt, mér kérdezi?

— Hát csak a templom javításáról szerettem volna beszélgetni vele. De ne zavarják... Majd később, ha ideje lesz.

Lassú, megfontolt lépésekkel haladt tovább a papiház felé. A tiszteletesné kisírt szemét sokáig nézte, úgy, hogy a szegény asszony riadtan kereste tekintetével a menekülést. Megkérdezte aztán:

— Van valamire szükségük, tiszteletes asszony?

Rózika arcát megsimogatta, Jancsinak pedig megígérte, hogy hegyesen pattogó ostort fon neki vasárnapra. Elment aztán, de naponkint tudta azért, hogy a tiszteletes mikor jön haza a tanító uréktól. Az egyház tanácsbeliek tőle nyerték az utasításokat s sokszor nagyon sokáig eltárgyaltak titokban. Olyan dolgokról, — úgy látszik, — ami nagyon megfeküdte az agyukat, mert rendesen elfelejtette mindenik szólni otthon asszonyának a dolgról. Hallgattak, pedig reggeli csordahajtáskor, vagy mezőre menet odavetegték már a tanácstagoknak a türelmetlenebb várakozók a kérdést:

— Mi lesz már? Ecceribe itt van a tél. Csinálni kéne már valamit.

Egy-egy hangosabb kérdésre végigremegett a falu s összébb hajoltak a fejek csöndes megbeszélésre. Csak Üstökös Dombi Illés volt nyugodt, mint aki a legtöbbet látott s a legtöbbet gondolkozott.

— Mindennek eljön az ideje, — válaszolt csöndesen, ha kérdezték s nyugodt szeretettel simogatta végig tekintetével a karcsu templomot.

— Kár volna még újra építeni, mert erős és egyenes, csupán csak a vakolat bomladozik, — mormogta. — Sietni nem szabad, de idejében cselekedni kell.

*

Augusztus közepén a csintalan angyalkák lehajigálták az ég összes csillagait.

— Be sűrű csillaghullás, ilyen még sohase volt, — mondogatták a falusiak, — bizonyosan jelent valamit.

Idővel aztán megfélekedtek a dolgról, pedig a sűrű csillaghullás csakugyan jelentett valamit: ködös, esős ősz. Nem is igen láttak több csillagot azután, mert ami még fennmaradt az égen, azt elfátyolozta éjjelenként a köd, vagy a pityergő felhők. A késő őszi takarodást tenge lyig érő sárban végezték el, de elvégezték. Mikor aztán túlestek rajta, Dombi Illés simára kenegette az üstökét s azt mondta lassan az összegyűlt tanácstagoknak:

— Most már elérkezett az ideje. Ilyenkor könnyebben békül az ember, a tiszteletes, mert ilyenkor meleg ház kell és jólfűző feleség, nem szerelem. De azért muszáj mindenkinek tudni a dolgról. Gyerünk...

Koródi tiszteletest az ambituson kapták. Egyedül volt s töprengő ábrázattal nézte a nyugaton bujdosó napot. A lomha felhőrongyok alól csak éppen hogy sejteni engedte megsápadt korongját. Olyan volt, mint egy megcsöndesedett vulkán. Ezen töprengett tán a tiszteletes is, mert

nem vette észre a közeledő atyafiakat, csak mikor már megszólalt Üstökös Dombi:

— Koródi Pál református lelkészt keressük.

— Nós! — riadt meg, — nem ismernek?

Üstökös Dombi nagyon hivatalos hangon folytatta:

— Avégből pedig, hogy megtárgyaljuk a templom restaurálását...

— Ilyenkor, késő ősszel? Megbolondultak?

— Mert nemcsak a falak, a torony és a harang alkotják az Isten hajlékát, hanem a pap is, aki úrvacsorát osztogat.

Koródi tiszteletesnek hirtelen elmeredt az arca s csak halovány sejtésként villámlott az agyába: a falú eljött, hogy leszámoljon vele. Dombi Illés kurátor uram pedig folytatta fölemelt, de egyenletes hangon:

— A falak, a torony épek, a harang meg tisztán csengve szól, de a pap, aki úrvacsorát osztogat, eltévedt az úrasztala mellől.

Súlyosan estek a kurátor szavai. Koródi tiszteletesnek erejébe került, hogy fölemelje a fejét. Szerette volna megkérdezni még, hogy mivel vádolják tulajdonképpen, mér és hová tévedett el ő az Úr asztala mellől, de nem volt nyelve hozzá.

— Nós, mit akarnak? — kérdezte tompán.

— Még holnap küldöttségbe megyünk a kegyelmes püspök úrhoz. Addig is Koródi tiszteletest a falu nem tekinti papjának. A paplakot pedig üresen akarja látni, hogy helye legyen az eljövendő új tiszteletesnek.

— Nem, ehhez nincs jogotok, — gondolta elkeseredetten. — Nem dobhattok ki ebbe a nyirkos őszbe családostól, gyermekeimmel együtt. — Mielőtt azonban szólhatott volna, elrévült szeme a kerítés fölött, ki az utcára s pirosság festette meg a homlokát. A kapu előtt ácsorgó parasztokat látott, a kerítés hasadékaira kíváncsi asszonyszemek tapadtak. A falu eljött, hogy lássa az ő megszegyenyülését. Felcsattant a hangja:

— Hát jó! Menjenek kendtek a kegyelmes úrhoz! Nekem is lesz hozzát küldeni valóm. A házból is kimegyek, ne féljenek kendtek, még ma, de most kendtek is menjenek ki. Azonnal és mindnyájan. S vigyék magukkal az asszonyt is és a gyermekeket is, mert tudom, hogy ezekért csinálták az egészet.

Kinyújtotta egyenesre a karját.

Üstökös Dombi megmozdult. Előbb csak a karja s a lába, azután az ajkai is.

— Most már igazán nem érdemel egyebet a tiszteletes úr — és karjára kapta az anyja lábán csüngő kis Rózikát.

— Jöjjön, tiszteletesné asszony.

Az asszony ura előtt térdepelt s karját esdően nyújtotta feléje. Koródi tiszteletes pedig látta is, meg nem is asszonyát. A szemével látta, de viharos elkeseredésében másfelé kalandozott a gondolkozása: a kurátoron, a püspökön, az elvesztegetett papi paláston... Megfordult, belépett a házba s bezárta maga után az ajtót. Iráosztala előtt behullott a székébe s egy néhány percig gondolkozni próbált. Csak próbált, mert agya elvesztette a fonalat. Csak nagy nehezen jött rá, hogy mit is akart tulajdonképpen. Kivülről zürzavaros hangok hallatszottak: a kurátor kergette haza a báméskodókat. Aztán a felesége sikoltását hallotta:

— Nem, én nem megyek el innen nála nélkül...

Kinézett az ablakon s félig öntudatlan állapotban állapította meg, hogy újra megeredt az eső. A hidegülő ősz ölmosan hullatta bánatát.

— Ilyenkor a duruzsoló kályha mellett volna jó! — kavargott fejében a gondolat. — Be kár, hogy nem lehet.

Kinyitotta a szekrénye ajtaját s kiakasztotta belőle a palástot. Összefogta szépen, aztán a könyvesszekrényből egy aranyos bibliát keresett elő. Ezt is a püspöktől kapta fölszentelésekor. Egymás mellé helyezte a kettőt. Papirost keresett s összecsomagolta szépen. Egy kicsit meg szeretett volna pihenni, de űzte az akaratosság.

— Odaadom annak a vén hólyagos szeműnek. Vigye a püspökéhez.

Kifordította a kulcsot s kilépett a nedves esteledésbe. Az ámbituson senki se volt, de a lépcső alján mozgott valami. Halk, kifáradt sírás hangjai ütötték meg a fülét s egy pillanatig tétovázásra kényszerítették. Dombi Illés szikár alakja ágaskodott elő a sötétségből.

— Tiszteletes asszony. Meghúti magát itt s a gyermekeket is. Jöjjön be hozzánk.

A lépcső alján megszakadt a fáradt asszonyi sírás. A tiszteletesné fölemelte fejét az ölében szepegő Rózikáról, de nem mozdult.

— Nem megyek nélküle, megvárom itt.

— Akkor legalább takarja bé magát ezzel a kendővel. A vénasszony küldte, a feleségem.

— Isten fizesse meg magának, Illés bácsi.

A kurátor az asszony vállára terítette a kendőt, de a tiszteletesné lehúzta onnan. A két gyermek feje egymásra borult az ölében: azokat teregette be féltő gonddal.

Koródi tiszteletesnek hirtelen valami baj esett a szívével. Az akarata sem volt már egészen az övé. Lábai elindultak lefelé a lépcsőn. Halálos fáradság érte utól s átölelte az ősz megcsöndesedése. Szomorúan gubbasztó kis családja megrettent, amikor megállott mellette. Csak Üstökös Dombi Illés állott egyenesen, szótlánul és nem nyújtotta erős kezét támasztékul, amikor a tiszteletes megroppant derékka odahullott a felesége mellé s meggyötört, megöregedett szívéből halkán csurranni kezdett a megcsöndesülés fájdalma. Nem minden vihar nélkül, mert a mellét még rázta a zokogás, de szeméből már őszinte, meleg könnyek alakjában hullott a tiszteletesné kezére. Aztán gyámoltalanul, öregesen nyújtotta a kurátor felé a kezében levő csomagot:

— Itt van, kurátor uram! A palástom van benne s a biblia... Vigye el a püspökhöz, ha akarja...

De Dombi Illés riadtan tette hátra a kezét.

— Nem viszem én, tiszteletes uram. Rendben van már a templomunk tökéletesen. Nem is lesz több baj vele. A tanító kisasszony elutazott, mer megmondtuk neki, hogy nincsen szükség itt reá többet.

A GYERMEK JÁTSZANI AKART

A vonat futott. A kupé-dobozok
szűkek voltak. A gyermek unatkozott.
Tavaszi esermely életnek szűk volt a part.
A csermely áradt. A gyermek játszani akart.

A gyermek szeme tükröt keresett:
anyjára mosolygott s várt egy keveset,
az anya arca nem tükrözte vissza,
szomorú volt. A tükör nem volt tiszta.

A gyermek szeme tükröt keresett:
a bankárra mosolygott s várt egy keveset,
a bankár arca nem tükrözte vissza,
börzét böngészett. A tükör nem volt tiszta.

A gyermek szeme tükröt keresett:
egymást tükrözték a szerelmesek,
a gyermek rájuk mosolygott. Nem tükrözték vissza.
Vágy fátyolozta. A tükör nem volt tiszta.

A gyermek szeme tükröt keresett:
a kalauz orcái veresek,
a gyermek rámosolygott, szürke szolga volt,
nem tükrözhetette vissza. Dolga volt.

A gyermek szeme tükröt keresett:
a gyermek rám mosolygott s arcát, a kedveset,
tükröztem mint kék tó a teli holdat
s ringattam. Valahol angyalok daloltak.

Ó, én ráérek. Nincs semmi dolgom itt a Pénzzel.
Nincs semmi dolgom a szerelmi mézzel,
sem a kenyérral. Ha megharcoltam a bűnnel a harcom,
a tükör tiszta, tiszta gyermek-arcom.

Én tükre vagyok minden mosolyoknak,
én azért élek, hogy visszamosolyogjak
virágra, lepkére, bokorra, rengetegre,
farkasra, bárányra, szívárványra, fergetegre,

fényre, holdra, csillagokra, szegényekre, gazdagokra,
szenvedésre, vidámságra, jó napokra, rossz napokra,
rózsafára, keresztfára, visszamosolyogjak mindenre,
visszamosolyogjak az Istenre.

ISLAND*

— — — Július 24. Délután 4 óra.

Atlantiszt láttam kiemelkedni a tenger hullámaiból.

A fehér hajó lassan úszott észak felé. Órák óta néztem az egyenes vonalat, mely a víz-óceán azúriját elválasztja a levegő-óceán nefelejtéskéségétől. Azon az egyenes vonalon találkoznak a tenger és az ég. Mintha az óceán zordon sötétségével az erős, a nyugtalan, a vad és akaratos férfiú volna, — az a nefelejtékék ég pedig a boldogságos derűjével a gyöngéd nő. A férfi sorsa, jelleme, vadsága is a nőtől függ. Itt is. Hogyha azon a gyöngéd kékségen csak kicsit beborul, megremeg a férfi-óceán hangulata is. De bárhogy tombol, nem tud fölélni a másik bájához és tökéletességéhez.

Kiapadhatatlanul hullottak reám a langyos fénysugarak végefogyhatatlan kévéi, mint az áldás a bőségszarúból. Vártam valamit és néztem észak felé.

A hajócsavarokkal két oldalt fölkaavart habok szivárványosan perreveztek mögöttünk szerteszét, mint az ifjúságnak szétillanó tarka álmai. Oktondi halászmadarak sipogva, bukdácsolva menekültek a zöldes végtelenbe. A tömérdek ezüstsirály és viharmadár, mely Farőertől kísér hűségesen, szétterjesztett szárnyakkal mereven lebeg a levegőben, mintha láthatatlan fonálra volna fölfüggesztve, melyet csak néha rántanak meg a napsugár-tündérek. Csak 5—6 fok meleg van és mégis szelíden simogat a sósízű áramlás.

Egyenest észak felé néhány ezüstoffényű felhőgomoly vitorlázik. Találgatom, honnan jönnek, hova mennek? Egyszerre alattuk szürke sáv jelenik meg, fölöttük valami fehérebb a patyolatnál. A sáv egyre élesebb, a patyolat egyre ragyogóbb; valami rajzolódik, élesedik a távolban, mint a titkos írás vagy a fénykép, melyet elvárászol az „aranyfürdő”.

A sötétedő sáv a hosszú lávapart, — a patyolat az ég peremén az óriás Vatna Jökull, melynek gleccsere egymagában akkora, mint Svájc egy ötöde vagy magyar példát véve — Pest vármegye kétharmadrésze. (8810 □-kilométer!) Mellette a hóborított Mýrdalsjökul és Eyjafjallajökull dómszerű tetői.

Island... Iceland... A „jégföld"! Mintha a wallisi Alpesek, a Mischabeldóm vagy a Grand Combin emelkednének ki az óceánból, csak még odáig emelkedtek, hol az első boróka, az első fenyő, az első alpesi rózsa sem tud kisarjadni. Csak 3000 méteren túli részük áll ki a hullám-sírból...

Island! Jégföld! Pedig milyen melegen és hevesen dobog e regős ország szíve! Hiszen 29 vulkán suszorog és izzik e tömérdek jéghegyek mögött.

A hajó teljes gözzel siklik előre. Reszketni kezd, mintha szíve volna és ez verne, repdesne az izgalomtól és sietéstől. A „mi" sirályaink közé,

* Mutatvány Jankovics Marcellnek sajtó alatt levő „Észak Szígetei" című könyvéből.

melyek Thorshavnnál csatlakoztak hozzánk, a nagy jökull (gleccser) aljából, a hullámtörő sziklafokok közül islandi madarak hangos rajai, a levegő rohamcsapatai keverednek. A sirályok perlekednek: A hajó a miénk, mert mi végesvéig követjük. Az islandi madarak sipognak: Félre, kalózkod, a hajó a miénk, mert a mi vizeinkbe tévedett! A levegőben is megalakulnak a kaptárság ententejai, mint a nemzetek között...

Az úszó grandhotel lakói még nem vették észre a havasokat, a tünneményes partok jelenését. A németek megszállták az összes íróasztalokat és naplót írnak, nem való meglátások nyomán, hanem az előttük fekvő Bådeker után. Nos, meg képes lapokat. A grande nation bridgezik. Az Egyesült Allamok Edgar Wallacet olvassák. Sietve kopogok végig a „backbord“-on, hogy megkeressem azokat, kikkel meg akarnám osztani a látott gyönyörűséget. A „Lee“ (szélmentes) oldalon nyitva áll az egyik fülke, a steward dolgozik a „kert“-ben. Teljesteli rózsaszálakat, vörös szegfüket tallóz a mohos földdel telt ládikákból. A hajó úszó kis birodalmának kertje is van. Island, a jégföld szomszédságában déli virágok, melyekkel üzenni lehet... Hát én is inkább ü z e n e k.

— Barátom, vigyen egy marékkal ezekből a virágokból és rakja annak lábaj elé, akit én keresek. Mondjon csak annyit: Szép a világ!

— Azután már e g y ü t t gyönyörködtünk.

A hóhegyek süvegei égig nőnek. Egyre jobban meglátjuk arcvonásaikat, mint a szemben közeledő ember arcán. Amott az apály nyomában furcsa sziklák; mintha sűrű, barna folyadékból kavarta volna formájukat az alkotó vagy romboló erő. Csupa megdermedt bugyborékoló láva. A lāvapart szegélyén végesvéig ringó fehér csipke: százezer ezüsttündér rezgő rokolyája lebben. Pedig csak a fáradhatatlan, a sziklával szemben tehetetlen tenger fölcsapkodó hullámverése. A hőmezőkön hosszú merőleges barázdák, egymáshoz sorakozó óriás nyomok, melyek legyezőszerűen szélesednek a tenger felé. A lavinák utai.

A fedélzet népesedik. A „Reeling“ felé tolong mindenki. Tizennégy nyelven repdesnek az epitheton ornansok legfelsőbb fokai és e tizennégy nyelv együttvéve nem tud annyit mondani, mint én, mert én hallgatok. A legmélyesebb bámulat, a legigazabb gyönyörködés nyelve a némaság. Nem is akarok mást hallani, mint az andalító rythmust, mely ütemesen mormol a habokból.

Mindenki fényképez. Nem csoda, hogyha mindenki szeretné szent önzéssel megfogni a pillanatot. Szeretné tartani, amit lát, hogy otthon mutogassa vagy legalább idők szálltán önmaga újra lássa, amit ma itt látott. Fájdalom, nem lehet néhány hüvelyknyi térre összetömöríteni ezt a színpompás világot, még a napfény-ezermester segítségével sem. A fényképezés itt éppen annyi, mint kulcslyukon át szemlélni a végtelenséget.

Ötödik órája csillog előttem a Vatna Jökull és alig tolódott el, alig változott formáiban. 150—180 kilométert tettünk meg azóta, hogy a habos felhőkből először kristályosodott ki Island jégormainak délibábja — és a kép látszólag mégis változatlan. Ez is csak az északi óceánok szűz levegőjében lehetséges, hol a gyarló szemnek sincsenek távolságok és méretek. Ezeknek a hó- és jégkatedrálisoknak változatlansága az igazi

nagyság próbája: az igazi nagyság közlől-távolról egyforma, a mőndva csinált nagyság távolról még méretes, közlől gyalróság.

A monda szerint Egil Skalagrimsson 873-ban az Isten képét belevetette a hullámokba és ennek a képnek utaira bízta a sorsát. Ahol a habok kivetik partra Isten képmását, ott legyen az új haza. Talán azért, mert az úszó szentkép mutatta útját, lett a sivár sziget a megeleégedés és a kultúra hazája! A mi hajónk is így követte az elöttünk úszó istenképet, a tengerben tükrözödő égő napot, mely hol elbűjt a fantasztikus Vestmanna-szigetek szikláí között, majd rohanó felhők aranyrámájából pillantott le reánk. Az egyik felleg a sötét viking-hajó keskeny formáját öltötte, a másik mint viking-sisak illeszkedett a ragyogó napgolyóra, majd a felhők sokaságának kavardása átváltozott az ég misztikus Edájává, melyet a ma vándora meg sem tud már érteni.

Ime, elöttünk Island, a jégország. Hatalmas föld a tengerek közepén. Területe 104.785 négyszögkilométer, tehát jóval nagyobb, mint a mai Magyarország, mely csupán 92.833 négyszögkilométer. Messze van minden szomszédságtól, Grönlandot kivéve. A Faröer-szigeteken fekvő Thorshavn és Reykjavik közt az út luxus-gyorshajón is kerek 40 óra. Ezen a földdarabon, a földalatti tüzek és a kristályá vált égi könnyek szülöttjén alig 100.000 emberi teremtés éli csöndes világát — a partokon. Elégedett, boldog emberek, kik, — hogy a modern szót használjam, — megalkudtak az „adottságok“-kal. A sziget belseje láva és jég és pusztaság, melyben az élniakarásnak nincs keresni valója, csak a tudásnak, kalandvágynak, természetimádásnak, — nos meg leginkább a képzeletnek.

Portland alatt egészen nyugatra térünk gályánkkal. Island Alpesei egymásután bukkannak elő ragyogó hókontösükben. Az 1162 méter magas Tindjalla mellett néhány pillanatra átdereng a hires Hekla (1447 méter) hótakart krátere.

Egyre haragosabban zúg a hullámverés. Haragszik az óceán, hogy annyit kell kitérnie a Vestmanna-szigetek szirtjeinek. Zúg és zúg mindenütt. Szinte hallom Freyja istennőnek, Odín feleségének, tollasruháját suhogni, susog e tollruha, a „valhamr“. A piros égen meg látom az istenő nagygyó ékszerét, a csodaszép nyakéket, a „brisinga-men“-t.

A habokból bővös sziklakapuk, fantasztikus sziklaszálak állnak ki, elsüyedett óriás-város hullámtakarta architektúrájának utolsó romjai, a tengerfenék campanilei... Betévedünk az elárvult Vestmanna-szigetek közé. Rettenetes meredek sziklák, föltornyozott kazalfarmájú, gyöpös, mohos földkoronával. Emlékeztetnek a gót stílusú vagy ónémet házak éles-lejtős tetőzetére. Minden sziget élén 2—3 sziluet. Integetnek kendőikkel a hajónak, mert ez a hajó maga az úszó békekongresszus: akik együtt gyönyörködnek, szeretik egymást és azoknak, kik szeretik egymást, mindenütt van „Isten hozott!“

Betekintünk a legnagyobb sziget, a Heimaey kikötőjébe, Kaupsta-durba. Szirtre rakott kis fészek, tomboló hullámverés fölött. Meghatva köszöntöm a testvéreket, kik ideszakadtak, és megfogadom, hogy a jövőben szerény leszek, ha az élet valamit megtagad tőlem. Mi napfényben, bőségen, otthonban gazdag vándorfecskék vagyunk, ezek itt az embersors viharadurai.

A szigetek között egyre izgatottabban rajzanak a madár-vikingek. Beléjük szállt lélekvándorlással az ősi honkeresők nyugtalan lelke. A hanyatló nap csoda kedvvel bővöl el; ezerféle fátyola van, hogy eltakarja varázslatos mosolyát. Van nehéz ezüstbrokátból, fekete bánatos gyászból, vérpiros felhőselyemből. Át-áttekint két szikla közt, bújdoskát játszik toronymagas szigetek útvesztőjében, lángkorongként forog az óceán ringó szegélyén. Nálunk odahaza régesrég átvette a tücsök csöndes birodalmát, itt még a napnyugta most is óriás tűzvész. Island körül a felhők játéka külön nagy élmény. Titokzatos, mint a túlvilág regéi. Ahogy onnan túlról nem jött még meg senki, ki el tudta volna mondani, milyen is ott túlnan, úgy innen sem térhet vissza senki — igaz és hű leírásokkal. Megértjük, hogy itt kellett a hitregéknek teremniök.

Jó éjszakát! Itt ez is visszásan hangzik. A grönlandi partok közelében, nagy nyár ünnepén nincs igazi alkonyat, nincs igazi hajnal, csak éjjeli derengés. Dermedésért, sivárságért, árvaságért ez itt a vigasztalás. Akiknek nincs ringatózó kalászuk, akiknek nincs leveles diófájuk, akiknek nincs pacsirtájuk, többet kapnak a fényből, az örökkévalóság szimbólumából, meg a fénynek szülötteiből, az ezer törpe virágból, melyek a mulandó élet mosolyának szimbólumai. A természet mindig igazságos: ahol nem tud adni, legalább cirógat.

Igen, cirógat, itt mesék álmába cirógat...

*

A fülke előtt megharsan az ébresztő kürtös kedves reggeli rhytmusa. Szinte bocsánatot kér a behizelgő néhány akkord, bocsánatot kér azért, hogy áloműző.

Apró szigetek, Akurey, Eggersey, Engey, Viöey között beúszik a gálya Reykjavik (a „füstből“) kikötőjébe, lassan, halkán, mint a fehér hattyú.

A Faxafjord dombjai alatt és között sorakoznak a kedves, tarka faváros házai. Színes, festői kép. A koválygó felhők permetegéből, nagy szivárvány kapuján át, az egyik dombtetőn magaslik az új katolikus dóm pompás, hatalmas épülete. Lobogók lengenek a torony oromzatáról, a dombra vezető széles úton színes zászló-erdő. Ma szentelik. A kikötőben dán hadihajó: kardinálist hozott Rómából, hogy megáldja az Isten új házát... Nagy ez az új templom, szép, mint észak régi gót katedrálisai, pedig kicsiny a gyülekezet, amely emelte: az ezer év előtt megmaradt írek késő unokáinak maroknyi gyülekezete. A vikingek protestáns unokái velük ünnepelnek. Milyen szép is ez! Egy az Isten, csak sok háza van... Sok ház kell itt neki, mert hiszen sok a látogatója, vigasztalást kérni, reményeket vinni, áldozatot hozni... Az észak emberei sokat tudnak, sokat tanulnak, de nyugodtan tudnak, higgadtan tanulnak — és nem kételkednek.

Ez a tarka zászlóerdő, mely újra csak a kultúra győzedelmét hirdeti. kedves, méltóságos fogadtatás. Derűje beragyog lelkünkbe, mint az a napfény, mely lebontja a szivárványt, elűzi a felhőt, ahogy fehér ragyogással verődik vissza a termetes Esja (909 méter) mellett átvilágító Snefellsjökull (1436 méter) jégpáncélba szorított ormáról...

Reykjavik múzeumában láttam a pompás festményt, mely Island

megszállását ábrázolja. Sikos hősivatagon, föltartott bárdal és paizzsal ront előre a sisakos, szakállas vikingar (= harcos) és megáll szétvetett lábakkal. Mozdulatából látszik, hogy birtokba vette a földet, melyen megállott. A daliás tartás, a magasra emelt bárd annyit mond: „Ez a föld az enyém!” Bajtársai óvatosan, némelyikük vadul követi: „Ez a föld a miénk!”

Ugyanezt a határozott kijelentést értettem a múzeum fölírásaiból, melyek a tárgyak fölött a kis táblákon intenek: „Nemid ikki vid!” (Olvasva: nemid icscsi vid — = hozzányúlni tilos!) Ez a fölírás az ezeréves ősi islandi nyelven szól hozzánk, úgy hangzik, mint ezer évvel ezelőtt. És ez áll ma is az islandiak hazájára és szabadságára is: hozzányúlni tilos!

Ez a föld csupa láva volt és csupa jég. A viharzó tenger és a morajló vulkánok harci zeneként kísérték a honfoglalás drámai cselekményét. Azt hiszem, talán mégis csak nyár lehetett akkor, — a honfoglaláskor, — mikor késő éjjelig világosak az éjtszakák. Hiszen télvíz idején, mikor hónapokig tart az éjjel, még ezek a normannok (= északi emberek) is visszafordították volna a híres vikingar-skib, a viking-hajó orrát, mert azt hitték volna, hogy élve bevitortlázta a sír éjtszakájába.

Amit a multba tekintő festő képzelete ezen a képen megrögzített, 860-ban történt. Ebben az esztendőben kötöttek ki az első normannok a mesebeli „ultima Thule” szigetén.

Csak 36 évvel később történt a másik honfoglalás, a magyaroké, a Duna-Tisza közén. Más föld, más honfoglalás, más sors.

Csodálatos izlése volt azoknak a régi vikingaroknak. Nem találtak ezen a mesebeli szigeten egyetlenegy lombos ágat sem, melynek árnyékában kipihenhetnék volna keserves fáradaimaikat. Nem találtak egyetlenegy kalászt, melynek szemeiből szőke párjuk kenyeret süthetett volna. Nem találtak buggyanó forrást, csak forró gajzirt, mely tüzesőként szőkelt orcáikra, mint a sebzett föld forró vére. — És mégis örökre megszálltak ezen a pusztá, szomorú, haragos földön, óceánok közepén. Tudták, mit akarnak. Két kincset találtak, mely megteremti az élet minden föltételét. Belepillantottak a fölcsapzó tengerbe és meglátták a csillanó pikkelyű, testes halakat. Volt mit enni. Fölnéztek a pirosan füstölgő Heklára és végigmérték a jégtáblákkal zajló grönlandi tengert. Tudták, biztosak lehetnek. Ide nem igen jönnek utánuk az irigy felebarátok. Tudták: hazájuk és szabadságuk örökkévaló. Meg volt mentve kultúrájuk is, mert volt idejük hinni, tanulni és a költészetnek hódolni.

Annál a másik honfoglalásnál a Duna-Tisza-közén a magyar kortársak sokkal válogatósabbak voltak. Az Anonymus notárius elmondja, hogy Árpád kiküldte Kund fiát, Kucsidot, hogy hozzon egy tarsoly földet, merítse tele kulacsát a Duna vizével és hozzon nyaláb fűvet. Mikor azután Árpád morzsolta a földet és porhanyónak, zsirosnak, televénynek találta, édesnek a Duna vizét, és a paripáknak izlett az alföldi széna, — csak akkor kellett nekik a föld. De az élet előfeltételei mégis fogyva-fogytak ott, hol megvolt a legszebb standard of life minden előjele. A föld, a víz, a fű jó volt, annyira jó, hogy nem élni kellett belőle, hanem halni érte, mert kívánatosá vált másoknak is. A föld, a víz, a fű jó volt, csakhogy újra meg újra szabadság és függetlenség volt az ára.

Onkénytelenül messze kalandoztam a népek sorsának párhuzamos utain, de az igaz embert a saját fajtájának sorsa, bűja elkíséri végéig, mindenüvé...

Visszatér szemem arra a hatalmas vikingar-szoborra, mely ott ékeskedik a kis dombtetőn Reykjavík kikötője fölött. Kemény legény az a deli ércember, ahogyan az islandi művész, Jonson, Rodin mester tanítványa, odaállította. Jellegzetes szobor, mint akár Newyorknál a szabadságszobor. Csakhogy emez sok valótlan-ságot, vissza-ságot takar alakjával. Jonson szobra a távolba pillantó, nyugodt öntudattá és bátorsággá válósult férfi alakjában csupa nyíltság és igazság. Ahogy a reggeli zápor közt kipillant a kora napsugár és arannyá önti át a vikingar sisakját, nem csodáljuk, hogy ez a fajta szerette a vakmerő kalandot. Mert, — egyszerűen mindent mert: az élet erre tanította. A sziget belsejében nem volt mit keresnie. A lán és a gleccserek jegén nem akadt lebírnivaló élet, sem vadász-sákmány, sem bujdosló ellenség. A végzet ezt az embert a fagyos tengerre utalta. Ezért e szobornak élő őse már 983-ban Grönland partjain úzta a fehér medvét. 1003-ban pedig már Marklandban és Hellalamban (Új Foundland és Labrador) bolygott új remények nyomában. Majd félezred évvel Columbus előtt...

Csodálatos föld, — csodálatos nép!

ZUHANÓK VIGASZTALÁSA

1. SIKOLTÁS.

*Jaj, fenn, a fényes tiszta csúcson
A balkezű sors meglökött, —
Alattam a hegy röge porlik
S a mélybe hullva dübörög.
És hullok én is, — percek, évek
Portanak lábaim alatt?
Már nem tudom, — talán az élet
Csak egy ily hulló pillanat.
A csúcs felé, a csúcs felé
Kitárom árva két karom, —
A mélybe le, a mélybe le
Ragad a baljós hatalom.
Csak mielőbb, csak mielőbb
Lennék már egészen alant,
S pihentetné a szikla-ágy
Mindörökre a nyugtalanít.*

2. SZÓZAT. A MÉLYBŐL.

Én vagyok itt, — nem a halál, —
 Csak egy vadrózsa-ág,
 Akármily gyöngé vagyok is,
 Megfogom a ruhád.
 Kezed talán felvérezem,
 Hegesztem a szíved,
 Sziget vagyok, vad sziklák közt
 Szelid tündér-sziget.
 Én vagyok itt, — semmi vagyok,
 Kis, névtelen öröm,
 Mely örvények közt hirtelen,
 Váratlan rádköszön.
 Én vagyok itt, — semmi vagyok,
 Kóbor parányi fény,
 De éjbezuhanók alatt
 Mindig virrasztok én.
 Én vagyok itt, — semmi vagyok,
 Egy illat, lehelet,
 Keresztezem a rohanó röögöt
 S a zúgó végzetet.
 Én vagyok itt, — semmi vagyok,
 Alaktalan alak,
 De ha egy kicsit Te is akarod:
 Megállítalak és megtartalak.

REMÉNYIK SÁNDOR

EGY KARÉJ KENYÉR

I.

De mikor az édesanyja könnyes szemmel tette a kalapot sörteszerűen borzas hajára, mondván: „Isten áldjon meg, édes gyermekem”, és mikor látta, hogy apja is, ez az apró, de mokányul vállas emberke, akit egész eddigi életében csak délben láthatott, akkor, amikor ebédelni jött haza a gyárból, mert reggel igen korán elment, este meg igen későn járt haza, mikor ez az erős ember is csak a földet leste, hogy elrejtse a könnyét, akkor a kis cingár legényke különösen mély meghatódást érzett . . .

Hát el kell menni! El. Ettől a simogató kezű asszonytól, ettől a fehér fájdalomtól, — az anyjától! És ettől az erős, síró munkástól, — aki a kenyeret hozta.

Mit mondjon nekik? Hát lehet ezeknek elég szépet mondani? Annak a két embernek, akik őt úgy szerették!

— Menjünk, — mondta az apja és fölemelte a spárgával összekötött kis kosarat. — Előre, Miklós!

Miklós feltörekvő könnyei megállottak valahol a szíve peremén erre a szóra. Hiszen ez nem az elválás, a búcsú szava! Ez inkább találkozásra hívás. Megrázottan nézett apjára. Hiszen ő eddig nem ismerte ezt az embert, aki most hívja először — embertársként szólva hozzá:

— Menjünk, fiam!

A nagy, városvégi bérház minden lakója kikísérte az állomásra. A szegény emberek csodavárásával nézték a vézna kis emberkét, aki közülük, ebből a végtelenül szomorú fájdalomkaszárnyából indul el, ahova csak néha szökhetett be a kenyér, mert a legszigorúbb strázsa: a nyomor őrizte a kapukat; és most Miklóska elmegy, hogy csillogó gyermekszemével lefegyverezze azt a rettenetes ellenséget, aki őket idő előtt a sírba taszítja. Olyan bátornak, olyan csodálatosnak látták indulását, hogy csak nagy, szívéből alig kiférő szókkal tudtak szólni hozzá, mert érezték, amit mondtak:

— Milyen bátor és ő, biztosan nagy emberré lesz!

Mikor a vonat indulást jelzett, anyja, a gyöngé, halovány asszony elájult:

— Miért viszed el. vonat, a fiamat? Mit ér a csillogó remény, ha nem ölelhetem meg, ha évekig nem szoríthatom fájó szívemre! Ó, mennyit is kell egy anyának szenvedni!

A testvérei úgy sírtak, mint egy zenekar, körülbelül annyian is voltak.

Csak az apja hallgatott. De mindig kemoly, ölelő hűségű szemei mondtak valamit:

— Tudod-e, fiam, mi a kenyér? Látod-e az én éjjeleimet és nappalaimat a gyárban? Érzed-e, hogy az én és ezek szenvedéseiben milyen megrendítő a mindennapi falat ize? Az életünket adjuk érte!

Az apja egy karéj kenyeret nyújtott fel a vonat ablakába.

És Miklós szemei visszafeleltek:

— Mindíg látni foglak, apám, benneteket. — És meleg könnyel a szemében, röppenős könnyűséggel fölemelte fejét a vonat ablakában...

Ekkor csodaszép dolog történt: az a szegény munkás ott, — a sápadt, ájult anya mellett mosolygott!

Miklós kopott ruhájában és zsebében pont csak az útiköltséggel, — ebben a pillanatban a világ leggazdagabb örömét érezte. Az apja mosolygott... az ájult anya mellett akkor, amikor indulni kell! Így látta meg először az apja mosolyát. Ezt nagy, megrendítő dolog okozhatta!

— Fiam! — szakadt fel a mosoly erős szóvá.

Miklós ajkához szorította a karéj kenyeret és megcsókolta...

Az apja most odaadta mindenét! Elbocsátotta őt a nagy indulásba egy karéj kenyérral és egy mosollyal. Odaadta az életét az életnek, — emberségét... A kenyerét és a mosolyát!

A vonat elfordult a hegy elé.

II.

A tanítóképző egy inci-finci kis városkában volt. Mikor Miklós le szállott a kis állomáson, megkérdezte a vasuti baktert, — nagyobb urat nem mert megszólítani, — hogy merre menjen a képzőbe?

A bakter végignézett rajta, egyet sercintett és egyet legyintett a kezével szó nélkül. Miklós a legyintés irányába nézett és meglátott egy óriási épületet. Tehát az ott! A szive mélyet, csodálatosat dobbant: vajjon mi vár rá ott?

A képző vasrácsos kerítésére, mielőtt bement volna, rápihentette forró, ámuló homlokát. A főbejárat előtt igen jólöltözött fiatal emberek állottak egy tanár körül.

Hogy kinevették, amikor esett szélű kalapjával, kopott ruhájában és spárgával átkötött kis utazókosarával, amit Jakab bácsi, az öreg hordár, ajánlott fel neki mély tisztelete jeléül, a bejáratnál megjelent.

Miklós szemére homály borult. Most érezte meg annak a képnek szívbemarkoló jelentőségét, amit akkor látott, mikor a vonat elindult. A fekete-bársony súlyosságú vonatfüst sorba letakarta a fájdalom-kaszárnya lakóit. Csak az apja mosolya kelt birokra a füsttel... És valami ellenállhatatlan erejű fényesség felkapta a füstöt és átdobta a vonat másik oldalára és a hegyoldalra a dús gerezdű szőlők és mandulafák fölött felragyogott az apja mosolya, amint egy karéj kenyeret nyújt át neki útravalóul...

És Miklós kenyeretosztó, tiszta szóval szól a nevetők felé:

— Fáy Miklós vagyok!

A fiatal emberek hirtelen elhallgattak.

— Én életet jöttem keresni!

Mindez gyorsan történt. Megdöbentő erővel.

A tanár Miklóshoz lépett:

— Ön is tanítójelölt, ugy-e?

— Igen, kérem, — és a szeme könnyes lett.

A tanár átölelte Miklóst:

— Életet keresni jött?

Az ölelés heve felnyitotta Miklós szive fölött a zsebet, a karéj kenyér kilátszott.

A tanár hosszan nézett a kenyérre. És Miklós jól látta, hogy a tanár szemében a karéj kenyér barna, árva, fájó élete sugározni kezd és a fény betölti az intézet főbejáróját!

— Az apám adta, — mosolygott most már Miklós, — aki a kenyeret hozta nekünk... Ő az én apám, aki a kenyeret hozta! Az útra is adott belőle.

A tanár Miklós szemébe nézett igen komolyan:

— Jöjjön, barátom! — És ölelte egészen az igazgatói iroda küszöbéig.

— Itt majd beiratkozik! — És megölelte még egyszer. Igen melegen.

Miklós háromszor is meghajolt, a szive úgy tele lett boldogsággal, súlyos, sírós boldogsággal. Milyen különös dolgok történtek vele. Pedig még valami várapozott rá. A karéj kenyér titka.

III.

Már jó ideje várapozott az igazgató ajtaja előtt, de még korán volt a beiratkozásra.

Két fiatal ember közeledett feléje.

Miklós felfigyelt: milyen nyelven beszélnek? Neki, a szintiszta magyar vidékről jöttek különösen, de nem idegenül hangzott az a nyelv. Valamiről igen élénken beszélgettek és közben Miklóstra tekintettek. Miklósnak az egyik arc ismerősnek tetszett. Azé a fiúé, akit társa Kollárnak nevezett. Ez a Kollár nagycsontú, hosszú legény volt. Nagy lendülettel, úgy látszott, igen a szívéből beszél. Érződött valami végtelenül közeli, belső hév a szavaiból.

Miklós szokása szerint keresett egy szót, amivel kifejezze, megjelölje magának ezt a különös fiút. De nem talált megfelelő szót, mert a mozgékony, gúnyoros arc mögött valami meg nem nevezhető szomorúság volt. Az élet valamit már üzent neki, amit ő nem érthet még meg.

Kollár hirtelenül Miklós elé lépett és tetőtől-talpig végignézte. Miklós most ráismert erre az arcra: ez nevette ki őt legjobban, mikor jött.

— Haragszol? — kérdezte Kollár.

Miklós megrendülten nézett a gúnyoros arcba. Aztán különös nagy örömet érzett.

— Nem haragszom... Hiszen... hiszen te nem lehetsz rossz!

Kollár fölnevetett élesen, keserűen. Majd gyorsan elfordult és társa után sietett.

Miklós a beiratkozás után egész nap egyedül, idegenül járkált az intézet ifjúsága között. Mindenkinek volt barátja, csak neki nem. Legtöbben észre sem vették, mások meg újra csak kinevették. Miklósnak ilyenkor eszébe jutott Kollár arca és újra érezte azt a különös örömet, amit a Kollárral való beszélgetése okozott neki. És az egyedüllét nem fájt.

Végre este lett. A képző kisharangja a lefekvés idejét csengette. A fiúk sűrű rajokban tódultak a hálótermek felé. Napközben az intézet felügyelője kijelölte mindenki helyét a hálótermekben. Miklós ágya mellett egy másik ágy állott a sorban még gazdátlanul. Csak az várt még a gazdájára. Végre az is megjelent.

Miklós szomszédja Kollár volt.

Miklós szótlanul lefeküdt. Gyors, otthonias biztonsággal. Kollár pillanatok alatt szintén ágyban volt.

A lámpát eloltották... Csend, sötétség honolt a teremben. Csak lent,

mélyen az emeletek alatt, pislácoltak a vasutvonal színes jelzőlámpái fel az állomásig. És a vonatok dübörögtek az éjtszakában...

Miklósna ez volt az első éjtszakája idegenben. Haza gondolt. Késő van már, odahaza is aludni készülnek. Fehér arcú anyja néha-néha riadtan ül fel ágyában, hogy betakarja gyermekeit. Szemében a takarónál melegebb nézés lopva csókokat hint szét. Ó, milyen forró volt a szája. Az anyja még nem alszik. Valaki még nincs otthon. Az apa. A gyár éjjel-nappal dolgozik és ameddig csak lehet, kihúzza az időt. Akkordmunkát végez. Kevés a fizetés, sokat kell dolgozni! Ha lehetne, tán haza se menne, csak dolgozna. Miért? Mi hajtja erre az emberfölötti munkára? És lelkében egyre nagyobbra nőtt az apja... Munkások között laktak, de azok közül egy sem hajszolta annyira a munkát, mint az ő apja. Különös dolgokról beszélgettek: szocializmusról. És sokszor inkább éheztek, de nem dolgoztak. Ilyenkor az anyja, mintha anyja lenne minden éhező gyermeknek, — szétosztotta az otthon levő kenyeret a fájdalomkaszárnya sápadt, apró kis szenvedői között. Az ő apja mindig dolgozott és hallgatott. Hallgatott és dolgozott határtalan kitartással. Ebben a hallgatásban az apja több és erősebb volt, mint az összes többi munkások. Inkább meghalt volna, semhogy a családja éhezzen. Egy se volt olyan szent lázadó, mint ez a mindig hallgató bognár.

És Miklós szívében felfakadt a bognár csodálatos hallgatása: a halál szeretet... És a szájába tömte a párnáját, hogy ne hallják a sírását... Csak befelé zokogta a szókat:

— Apám, édes, édes jó apám!

IV.

— Ez így nem mehet! — mondta hirtelenül Kollár és súlyos, csontos kezével megrázta a sötétben Miklós vállát:

— Te, miért sírsz?

Miklós nem felelt.

— Nem tudsz aludni?

— Nem, — lihegte Miklós.

— Én sem tudok. Nem szeretem ezt a csendet. Hogyan lehetne itt aludni? Mondd, miféle vagy, honnét jöttél?

Kollár szavaiban volt valami, ami szólásra készítette Miklóst. Valami kimondhatatlan fájdalom. Megfelelt a kérdésre.

— Mesélj valamit, — könyörgött Kollár. — Valami igen szépet. Olyan szépet, hogy sírni lehessen.

— Miért akarsz sírni? — kérdezte Miklós elfulladtan.

— Mert semmi sem olyan jó, mint a sírás.

Miklós reszketett a fájdalomtól.

— Látod, — mondta Kollár, — reggel, mikor bejöttél, mindenki ki-nevetett. Aztán hirtelen bemutatkoztál, a hangod elcsuklott és mindnyájunkat megvert a könnyed. Olyan megrendítő volt a nézésed. Mondd el, mondd el, miért sírtál? Mert az nagyon szép lehet!

Kollár nagy, barna szemei szinte világitottak a figyelemtől, úgy nézte Miklóst, amint az mesélt az egy karéj kenyérről és a mosolyról, ami megbírkózott az induló vonat nehéz fekete füstjével és fénybeborította a szőlők és mandulafák fölött a magas hegyoldalt.

— Ó, de szép! Ó, de szép! — mondta döbrent lelkendezéssel. — És

mi neveltünk, mikor te jöttél. Bocsáss meg! Kérlek, bocsáss meg!

Miklós feltérdelt az ágyán, mintha imádkozna:

— Talán most ért haza az apám, — suttogta lehajtott fejjel.

Kollár átölelte mind a két karjával:

— Mától fogva édes, örök barátom vagy. Érted? Édes, örök barátom!

Miklós ámult, forró suttogással felelt:

— Te is nekem.

— Holnap én is mesélek neked, Miklós. Most hallgassunk. Én holnap anyámról mesélek... Most hallgassunk... Ó, most ért haza az apád...

Miklós nem válaszolt. Vad fájdalom hasított a szívébe. Anyja halvány, fájó arcát látta a sötétben át, amint alvó gyermekeit nézi soha be nem tellő reszketésekkel... És az apja megáll a kis szoba közepén és mosolyog.

Lent egy vonat száguldott ismeretlen célok felé... Az intézet alatt megrengett a föld.

Miklós fölemelte kezét, hogy Kollár felé símogasson, de hirtelen visszahanyatlott a keze...

Kollár sírt.

Miklós elámulón hallgatott a sötétség tüzes függőnye alatt. Igen mély, sötét éjszaka volt.

V.

Másnap este, amint a hálóteremben eloltották a fényes, fehérén égő villanylámpát, Miklós mély várakozások fájó lázában várta, hogy Kollár mesélni kezdjen.

Mesélni egy anyáról, akit ő ugyan soha sem látott, de aki, — úgy érezte, — mégis ismerős neki. Anya csak egyféle lehet az egész világon, gondolta. És a sötét, városvégi bérház szegény anyáit látta. Elhasznált, sovány, vértelen asszonyokat, akik olyan szomorú titkokkal mosolyogtak, hogy csak szorongó bánatokkal lehetett őket nézni.

Milyen félelmes asszony-anya tragédiákat látott. Milyen lélekbefénylő költeményeket. Egyet különösen megjegyzett magának.

Az apa asztalos volt, ott dolgozott a gyárban, ahol az ő apja. Ennek az asztalosnak a felesége különösen gyöngye kis asszony volt. Olyan fehér, vértelen arcú, mint a fehér liliom. Sok gyermekük volt. Aprók. Az apa elitta a fizetését. Később ruhát, házi fölszerelést, mindent eladott, csakhogy szenvedélyének áldozhasson. Az anya türt és bár igen szenvedett, várt, hogy talán minden jóra fordul. Az apa azonban már teljesen lezüllött, nem dolgozott. Ekkor a kis beteges asszony mosással kereste meg a család kenyerét. Egy késő, nyári délutánon ismét részegen jött meg az asztalos és pénzt követelt a szegény asszonytól, aki azonban elutasította őt azzal, hogy kis, meglevő pénze esti kenyérre kell a gyermekeknek. Az asztalos berohant a lakásba és egy nagy kést hozott ki. A bérházban csak gyerekek voltak otthon és egy-két félénk asszony. És az udvar megtellett gyereksírással és asszonysikollyal... Az asztalos fölemelte a kést...

— Szerencsétlen, — szólt a kifáradt, lihegő asszony, — ne bánts. Éhen hálnak a kis gyerekeink, ha megölsz!

Az ember szúrt...

Az asszony a sebre szorította a kezét és mosolygott az apára:

— Vigyázz! Meglátják a kicsikéink.

Az ember újra szúrt...

Az asszony megingott.

— Megöltél, — hörögte. — Ó, szegények... — És beledőlt a mosóteknőbe. Vére összefolyt a piszkos mosólével.

Amikor az asszony elesett, vad, kétségbeesett zokogás rázta meg az udvart. Az egész nép összefutott, síró, zokogó gyermekek és sápadt, sikoltózó asszonyok. A szegény mosónőt kiemelték a teknőből. Már örökre lezárta mindíg ijedt, fáradt, lázas csillogásu szemét...

Kollár nem mozdult az ágyban. Miklós reszketett az emlékezés hatása alatt. A hold keskeny, ezüst sarlója szelíd, símogató lepellet vont be az ágyakat. A fiatal, szinte gyermekarcok csodálatos szépségben pihentek a fehér vánkosokon. Olyan volt az egész, mint egy finom, végtelenül meleg ölelés: Csak álmodjatok, fiúk... Tiétek az élet ereje, — szépsége: az álom... az ifjúság!

Szent és tiszta adomány az ifjúság. Valahol csodás nap süt, amely sugarait szétszórja nagy, adakozó örökös kedvvel, ami még éjjel is világít. Elküldi fényét a szelíd holdsugárral és körülveszi fiatal fejeteket a sejtés mélységes reszketésével: élet... álom...

Ekkor Kollár meghatott, megindult hangja szakította meg a csendet:

— Érzed-e, Miklós?...

Miklós Kollár szemébe nézett:

— Ó, mi ez?

Kollár szeme csodálatosan nagyra nyílt...

— Itt jár az élet!

Már mind a ketten térdeltek... Az ablakokon át látszott az ezüst színű mezőn átfutó sánpár, ami, úgy látszott, egyenesen az égig vezet.

Miklós kimutatott a ragyogó mezőkre...

— Nézd, a mezők fölemelkednek a felhők fölé, felöttünk szállnak... Ó, milyen könnyű lett minden, — és mosolygott.

— Te, — mondta hirtelen Kollárnak, — úgy érzem: szárnyam van!

— Igen, — mondta az öröm boldog csillanásával Kollár, — még én sem voltam ilyen boldog. Nézd, oda szeretnék menni! Ó, — mondta elámult, csillogó szemében valami reszkető fájdalommal, — látod?

— Milyen szép, — örvendett Miklós is, — mint egy kert... Ott, a felhők felett!

— Igen, ott...

— Most, most, — csodálkozott Miklós.

— Ott, — sikoltott Kollár, — ott... és azon a nyelven kezdett beszélni, amelyet először hallott az ajkairól Miklós... És most értette ezt a nyelvet...

A sánpár egyik oldalán mintha vérezne az ég. Kollár azt bámulta és beszélt zokogó, panaszkodó hangon.

Néha Miklós is szólt.

— Nézd, az út végén egy kis tisztás van!

— Anyám! — kiáltott Kollár. — Anyám!

És a két fiúnak úgy tetszett, hogy a fehér tisztásról egy meleg né-

zésű asszony hajol feléjük, aki kitarja a karját. Kollár meg mintha a kitért karokba temetkezne: sírt...

Miklós hallgatta ezt a sírást... Ez a vigasztalás zenéje volt. Megértette Kollár szavait, hogy a sírás jó! Igen: a sírás jó... Az Isten símogatása.

— Hallod, Miklós? Az anyám beszél velem... Azt kérdezi: Mit csinálsz, kis fiam?

— Már a képezdébe járok.

— Milyen szép, nagy lettél, fiam.

— Úgy fáj a szívem, anyám, amióta elmentél!

— Hol a kis hugod?

— Nézd, ott van, anyám, a műhelyünk előtt. Onnan jól látni a temetőt. Téged vár vissza.

— Édes, kis gyermekeim... Ti ezt még nem értitek, hogy miért kellett eljőnnöm ide!

Kollár lehajtotta a fejét:

— Néha olyan csodálatos érzéseim vannak, anyám! Új világok illatát érzem, ahol szebb és jobb az élet, ahol mindenkinek jó...

— Látod, fiam, — és mintha megsímogatná fia könnyes arcát, — ez a te utad, a tied, akinek az anyja elment... Szeretni mindenkit!

— Te tanítottál rá, anyám... Mikor fejemet öledbe vontad és a hideg, havas, hosszú téli esteken meséltél messzenéző szemekkel. Meséltél a hercegi uradalmi kovács kis fiáról, aki majd elindul üres tarisznyával, de hűséges emberszívvvel, aki majd hamupogácsát eszik, de lelkében az ember bölcsőjét ringatja... Azt mondtad, csak az él: aki szeret!

A hold hirtelen teljes fénnel beragyogott a hálóterem ablakán és Kollár csodákat látó szemével Miklós szemében kutatott:

— Láttad? Láttad, ahogy egyre följebb emelkedett? Egy ezüst felhő eltakarta!

Láttam, — suttogta Miklós, — idemosolygott...

Az ég már átlátszó, mély tiszta volt. A végtelenség derúje csillogott.

— És tudod, — döbbsent fel Kollár szava, — mikor az anyám meghalt, a városba vittek iskolába. Kiadtak kosztba. Éjjel én aludtam az ágyban, nappal a pincérnő... Egyszer éjjel is otthon maradt...

Kollár a két kezét arcára csapta:

— Ezt, ezt nem merem az anyámnak megmondani! Pedig már hány-szor akartam! Megmondani neki, hogy azért én jó leszek! Ó, én a pincérnő életében láttam meg, hogy másképp élni milyen szép. Hogy van egy másik élet. Olyan, mint az anyámé, aki bölcsőt ringat, akinek a szeretete él!

— Ó, milyen szerencsétlen a pincérnő!

Kollár hirtelenül előrehajolt, a karját kitarja s amint a csillagok fénye az arcára esett, egy kéz mintha letörölte volna homlokáról azt a súlyos, megnevezhetetlen üzenetét az életnek, amit Miklós az első találkozásnál nem értett meg...

— Anyám, én megbocsátok a pincérnőnek! — suttogta.

Fiatal arcán elsímultak az árnyak, csak egy mély ragyogás öröme fénylett az arcán, mint mikor az anyjával beszélt.

— Most is barátoddá fogadsz?

Miklós nem tudott azonnal szólni. Csak bámulta azt a fényes örömű arcot... Hirtelen mélyen megremegett. Megtalálta azt a szót, amelyet eddig hiába keresett, ami Kollárt jelent. . .

Olyan mint egy karéj kenyér: amihez csak a szenvedés vezet el:
Az élet lakozik benne!

KRISTÁLY ISTVÁN

NOSZTALGIA

Látod ott azt a kis felhősóhajt?
A nap bibora rózsaszínre festi:
ott van Toscana.
Ott ibolyás köd olvad szét a völgyben,
felmered a Dómnak kékes kupolája
és a Palazzo Vecchio karcsú tornya
egyre közelebb jön a selymes révületben.
Egy autó száguld harsanó fénykévékkel
Fiesole felől a Város felé.
Az autó száguld, a sebességmérő
a hetvenet is meghaladja.
Akik benn ülnek, célhoz érnek,
pár perc múlva a szállodában lesznek,
a szállodában lesznek és így beszélnek:
„Gyönyörű volt a katedrális meg Fra Angelico!”
A Város felőlti esti selymét,
sok hívogató villanygyöngyét,
az Arno pedig sötéten kullog, mint véres álom.
Idegesen piheg az este. Nem tudom, az emlék
vagy tán a valónak útját járom?

Egyszerre sirály száll fel a sziklák közül,
majd mintha messzi útra kelne,
magosan húz a messzét lomhán szelve
Nyugat felé, a bíbor sóhajlás felé,
Toscana felé...

Io non posso raggiungere l'ardente desiderio!
— kiáltom hirtelen felrettenve.
A felhő pirja olvad, bágyad és sirályom aléltan,
csüggedt szárnyakkal hull be a tengerbe.

SZENTELEKY KORNÉL

AZ OROSZ ZENE

André Coeuroy (Páris) rövid útmutatója tudatlanok részére

Tanuljunk meg legelőször néhány általánosságot; ezeket mindig könnyen és biztossággal használhatjuk.

Orosz zene: Csakugy mint az irodalom, egészen a XIX. századig kezdetleges dadogás, azután hirtelen előtörő zsenialitás. Mondjunk néhány szót a fiatal népek missziójáról.

Orosz zene: Olyan mint az újságírás; minden hozzája vezet. Emlékezzünk mosolyogva arra, hogy Kuj eredetileg utásztiszt volt, Rimszky-Korzakov tengerész, Balakirev természettudós, Muszorgszky hivatalnok, Borodin pedig orvos.

Orosz zene: Szociológiai szempontból tekintve a kommunizmus avant la lettreje. Említsük meg Dargomiskszky „Vendég” című művét, amelyet Rimszky-Korzakov és Kuj fejezett be, Borodin „Igor herceg”-ét, amelyet Rimszky és Glazunov fejezett be, a „Boris Godunov” című operát, amelyet Rimszky teljesen átdolgozott, és így tovább.

Azután tanuljunk meg néhány szükséges tudnivalót az ismertebb zeneszerzőkre vonatkozóan.

Glinka. Az új orosz zene apja. Berlioz barátja. Puskin kortársa (lásd Puskit is). Operák szerzője.

Az ötek csoportja . . . Mindenegyik név fontos: Borodin, Kuj, Balakirev, Muszorgszky, Rimszky-Korzakov.

Borodin. Elemezzük „Pusztai vázlat” című szimfónikus költeményét. A hosszan kitarított hang a mű kezdetén a puszta magánya. Tevék lépkedése a nagybögökben. Az első karaván vidám (dur). A második karaván szomorú (moll). Találkozás (ellenpont). Elhagyják egymást. Tevék. Pusztaság. Vége.

Kuj. Jó öregúr: Melódiákat komponált Richepin verseire, aki szintén öregúr volt.

Muszorgszky. Ne takarékoskodjunk a dicsérő jelzőkkel: Lángelme; őserő. A „Boris Godunov” eredeti partitúráját ne engedjük kritizálni.

Rimszky-Korzakov. Wagner hatását mutatja. Egyéni skálája van, amelyet összhangzattanába is bevezetett.

Összefoglaló megjegyzések erről a korszakról: Visszatérő ritmus, kromatikához hajló tendencia, keleti monódia, bővített intervallumok mint a magyaroknál, skandináv melankólia.

Valahol mellékesen megemlíthetjük, hogy Rubinstein volt az oroszok Mendelssohnja, Csajkovszky az oroszok Massenetteje, vagy így valahogy.

Vigyázat! Mindezek a felsoroltak már halottak! Az élőkre vonatkozóan legyenek fenntartásaink.

Glazunov. Megállapodott. Lelemény. Erő. „Salome” című műve: nos, igen. De szimfónikus muzsikája . . . Itt idézzük d'Indyt (lásd őt).

Skriabin. (Véletlenül ő is már halott.) Helyeseljük munkásságát, de ne túlságosan. „Prometeus” című művében használt újfajta színezongoróját a XVIII. században már megálmodta egy francia szerzetes . . . Zene-

kari műveit nyilvánítsuk unalmasoknak, de címnélküli rövid zongoradarabjaiban fölfedezhetünk néhány sajátos taktust.

Sztravinszky. E név említésénél keletkező lelkesedésnek józanul vesd alá magad. Hasonlítsd őt össze az olyan halással, aki csodálatos halakat fogott, de végül is saját hálójának áldozata lett. Általános bámulat, amire „Tavaszi áldozat” című művét minősítsük értékeesebbnek „Petruska” című ballettjénél. Egy esetleg jelenlévő pianistának gratuláljunk, hogy azt a hangszeret játssza, amelyből Sztravinszky fantasztikus hatásokat tud kicsikarni: tudniillik feloldja a zenekarban.

Sikerrel használhatók Liadov, Liapunov, Tanejev, Rachmaninov nevei is. Utaljunk a fiatalokra: Prokofievre, Obukovra, Gnessinre, Lurjere, Miaskowszkyra.

Végül dicsérjük a balalajkát. Illik tudni, hogy ezzel a névvel nem egy táncosnőt illetnek, hanem hogy a gitár hosszúnyakú orosz változatának elnevezése.

FORDITOTTA: MEZEI GÁBOR

A NOBILE-EXPEDÍCIÓ TRAGÉDIÁJA

Három hiteles forrás alapján most tisztázódott csak az „Italia” északsarki katasztrófája. A három szemtanú könyvei alapján a következőkben rekonstruáljuk a szomorú végű sarki repülést, amelynek Amundsen is áldozatul esett.

Harmadéve, 1928 nyarán, két álló hónapon át az egész világ idegfeszítő izgalommal leste, mi történt azokkal a vakmerő sarkkutatókkal, akik az *Italia* léghajó kosarában akarták megjárni a Föld legészakibb pontját. Ez a kietlen vidék három éven át ismételtlen foglalkoztatta a világsajtót és ezen keresztül az újságolvasók millióit. Elsőül *Amundsen*, a Déli- és Északi-sark hőse próbált 1925-ben hidroplánon eljutni az Északi-sarkra. Ami Amundsennek nem sikerült, az sikerült az amerikai *Byrd*-nek. *Byrd* sikere volt Amundsen első északsarki tragédiája. Amundsen nem tudta elviselni, hogy *Byrd* megelőzte, — igaz, hogy csak repülőgépen, mert hiszen elsőül mégis csak ő tette a lábát az északi pólusra, miként a délre is, ahol viszont Amundsen előzte meg *Scottot*. *Byrd* sikere után nyomban új útra készült, de akkor is megelőzték *Wilkins* és *Eielson*. Csak ő utánuk startolt az *Amundsen—Ellsworth—Nobile*-expedíció sikerrel. Az olasz *Nobile* ezután szervezte meg olasz lobogó alatt az *Italia*-expedíciót, amely Milánó lakosságának költségén 1928 tavaszán, az április 14-éről 15-ére virradó éjszakán hagyta el Rómát és repült a Spitzbergákra, hogy onnan eljusson az Északi-sarkra.

Az *Umberto Nobile* tábornok vezetése alatt álló expedíció 16 tagja között csak két idegen nemzet fia vett részt: Finn *Malmgreen*, az upsalai egyetemen az oceanografia tanára és Františ *Behounek*, a prágai rádió-

intézet igazgatója; a többi tizennégy olasz volt, köztük két hírlapíró: Ugo Lago és Francesco Tomaselli.

Az Italia a Spitzbergákról először nagyobb tájékozódó és földérítő útra indult és amikor minden gép ki volt próbálva és az időjárás-i jelentések is sikerrel biztattak, 1928 május 23-án hajnali 4 óra 38 perckor útrakelt Kingsbaiból (Király-öbölből) a Sark felé. Délután 5 óra 29 perckor elérték a Bridgman-fokot és innen kezdve óránként 105 kilométeres sebességgel haladva, hetedfél óra alatt 706 kilométert tettek meg és *éjfél után 20 perccel, tehát útjuk huszadik órájában az Északi-sark fölött voltak.*

A diadal hősei mámoros örömmel köszöntötték útjuk célját. Leereszkedtek, egészen közel a jégmezőhöz és az olasz trikolórba burkolva ledobták a Sarkra azt a tölgyfakeresztet, amelyet XI. Pius pápa adott át Nobilenek a következő felirattal:

XI. Pius pápa, Jézus Krisztus földi helytartója, 1928 március 31-én megbizta Umberto Nobile tábornokot, a Milano város által szervezett expedíció vezetőjét, dobja le második sarkvidéki útján ezt a keresztet az Északi-sarkra, hogy a Föld legészakibb pontjáig hirdesse a kereszténységbe vetett hitet.

Még el sem mult az indulástól számított huszonnégy óra és az Italia május 25-én hajnali fél 3 órakor már visszafordult a Kingsbai felé. Egy lelkes olasz a léghajó gramofónján a fasiszta indulót, a Giovinezza lemezét játszotta; a sarki repülők vezérkara fúrge kézzel végezte a különböző tudományos méréseket és megfigyeléseket, amikor úgy délelőtt 10 óra tájban nyugtalankodni kezdett a léghajó, félrebillent, rohamosan zuhanni kezdett és délelőtt féltizenegykor bekövetkezett a *katasztrófa*.

Hiába dobtak ki minden nélkülöző tárgyat, csakhogy megkönnyítsék a léghajó súlyát: a roppant test egyre gyorsabban zuhant a jégtáblák felé. Egy roppanás és a parancsnoki gondola egy hatalmas jégtáblára ütött, izzé-porrá tört s a most már tíz ember és egy sereg műszer súlyától megszabadult léghajóroncs újra a magasba emelkedett.

Tízen zuhantak a jégmezőre, de csak kilencen inthettek búcsút a távozó roncsnak, — amikor percek mulva magukhoz tértek a rémülettől, fájdalomtól és eszméletlenségből, — mert a tizedik: *Pomella*, az expedíció 30 éves gépésze, holtra zúzta magát.

A távozó léghajóroncsban hatan: *Arduino*, *Ciocca* és *Caratti* gépészek, *Allessandrini*, a léghajó burkának gondozója, *Pontremoli* professzor, a milánói egyetem fizikusa és *Lago* hírlapíró repültek a halál felé. Hogy mikor érték utól, örök titka marad a Fehér Hó birodalmának.

A kilenc hajótörött között volt *Nobile* és *Cecioni* mérnök, akik mindketten megsérültek: lábukat és karjukat törték; *Viglieri* tengerészhadnagy, *Trojani* mérnök, *Zappi* és *Mariano* korvett-kapitányok, *Biagi* rádiólist, a cseh *Behounek* és a svéd *Malmgreen*.

A katasztrófa okát Nobile és Malmgreen úgy rekonstruálták, hogy nyilván eltört a léghajó egyik acélcsőve s a heves ellenszél a hókéreggel együtt megsértette a burkolatot. Ehhez járulhatott a roppant léghajótestre nehezedett hőtömeg súlya.

Sem a katasztrófa okát, sem a tovasodott léghajóroncs sorsát nem

ismerjük. Ettől kezdve csak a hajótöröttek gyötrelmeit és a csodával határos meneküléseket tudjuk pontosan.

A jégmezőre zuhant kilenc sarki repülő napokig kétségbeesetten iparkodott a szerencsére használható állapotban maradt szikratáviró segítségével életjelt adni, — hasztalan. Hogy miért nem kaptak hírt, azt nyomban látni fogjuk. Ez a bizonytalanság azonban az expedíció három tagjának idegeit úgy megviselte, hogy nem bízva a menekülés lehetőségében, gyalogszerrel iparkodtak eljutni a legközelebbi szárazföldre. Két olasz: *Zappi* és *Mariano*, meg a svéd *Malmgreen* elszakadtak társaiktól és útra keltek, de csak ketten menekültek meg: *Malmgreen* magára hagyva pusztult el.

A Nobile-csoport végre, egy teljes hónapi észbontó várakozás után, hírt és segítséget kapott. A segítségükre siető svéd repülők előbb élelmi-szereket hajigáltak le a számukra, majd 1928 június 24-én *Lundborg* leszállt a jégmezőn és megkezdte a mentést. Annakidején nagy felháborodást keltett az egész világsajtóban, hogy a jégmezőn táborozó kis csapat közül elsőnek *Nobile* tábornokot, a parancsnokot, vitte magával a svéd repülő.

Most, hogy a tragikus végű expedíció oknyomozó történetét három résztvevő leírásából megismertük, kitűnt, miért *kellett* Nobilet elsőül elvinni a jégmezőről.

Magának *Nobile* tábornoknak a könyvéből (*Im Luftschiff zum Nordpol. Union, Deutsche Verlagsgesellschaft*) idézzük a távozását megelőző párbeszédet:

Lundborg: Tábornok úr, azért jöttem, hogy valamennyiüket elszállítsam. A terep kitünő. Valamennyiüket még ma éjjel elszállítom. Elsőül önnek kell jönnie.

Nobile: Ez lehetetlen. Elsőnek vigye el *Cecionit*; így rendelkeztem.

Lundborg: Nem, parancsom van, hogy Önt vigyem el elsőnek, mert Önnek kell irányítania a többi társa utáni kutatásunkat.

*Nobile*nek eszébe jutott ugyan, hogy szikratávirón ismételtlen adatokat kértek a *Malmgreen* csoport hollétére vonatkozóan, de még mindig nem akart engedni.

— Kérem, vigye elsőnek *Cecionit*. Így intézkedtem.

Lundborg: Tábornok úr, ne ragaszkodjék intézkedéséhez. Gyors egymásutánban eljövök társaiért is.

Most azután már *Nobile* társai is sürgetni kezdték a tábornokot, menjen, hogy megkönnyítse a három eltávozott társ nyomozását. És *Nobile*nek végre is engednie kellett.

Ugyanígy írja le a sok félreértésre okot adó távozás részleteit *Behoune* is (*Sieben Wochen auf der Eisscholle, Brockhaus, Leipzig*). Nem *Nobile*nek mult, hogy a jégmezőn maradt társainak még csaknem három hétig kellett várniuk a menekülésre. *Lundborg* gépe azonban, amikor nyomban még azon éjjel visszatért a csoporthoz, eltört és más alkalmas gép hiányában, be kellett várni, míg a *Krassin* orosz jégtörő az egy és ugyanazon a napon fedélzetére emelhette a *Malmgreen*-csoport két életben maradt tagját: *Zappit* és *Marianot*, meg a *Nobile*-csoport öt visszamaradt tagját.

Az a vád, amellyel *Nobilet* illették, tehát megdőlt. De annál súlyosabb

ítéletet mond *Behounek* arról a két olasz korvettkapitányról, akik magára hagyták Malmgreent.

Említettük, hogy a kilenc hajótörött közül hárman: Zappi, Mariano és a svéd Malmgreen, a bizonytalan várakozás helyett a még bizonytalannabb gyalogszerrel való menekülést választották és elszakadva társaiktól, útra keltek. A többit *Behounek* könyvéből idézzük:

„A szívbijos Malmgreen tizennégy napi gyaloglás után képtelen volt tovább menni, összerogyott a hóban és felszólította két társát, hagyják el és mentsék meg önmagukat. Vajjon hitte-e a két tiszt az utolsó napok tapasztalatai alapján, hogy célhoz érkeznek? Nem arra gondoltak-e, hogy legalább Brock vagy Foyn szigetét elérik, ott megpihennek és azután megpróbálják elérni a Spitzbergákat? Mindezekre a kérdésekre nem tudok válaszolni. De kérdezem: vajjon normális volt-e még egyáltalában ez a két ember abban a pillanatban, amikor harmadik társukat élve magára hagyták, *sirgödröt vájtak a számára a hóban és még meleg ruháinak egy részét és élelmi készletének maradványát is magukkal vitték?* A sarki tragédiák történetében nem fordult még elő, hogy valakit társai olyan körülmények közt hagyjanak magára, mint Malmgreent. Ez az eset oly szörnyű és megrázó, hogy föl kell tennünk: a két olasz ebben a pillanatban megőrült.”

Amikor pedig a Krassin orosz jégtörő repülőgépe a magasból megpillantja a Malmgreen-csoport két olaszát, a következő épületes látvány tárul elébe:

Egy álló ember kétségbeesve integet, egy térdel, egy pedig fekszik. Utólag kiderült, hogy a fekvő alak egy nadrág volt, amelyet figyelmeztető jelül szánt — Zappi korvettkapitány.

Az álló alak Zappi volt — jól felöltözve. Mellette, félig térdelve, félig a hóban fekve hevert Mariano. Térdétől a bokáig csupaszon: *csak rövid harisnya volt a lábán.* Átnedvesedett gyapjútakarón feküdt és egyetlen ruhája egy rövid bőr-ing és egy sötétbarna térdnadrág volt. Keze csupasza, bőre sebes. *Behounek*, aki a Krassin fedélzetén értesült erről a példátlan önzésről, a *Gazette de Lausanne* hasábjain kemény kritikát mondott Zappiról, mire Mariano a következő táviratban kelt hűtlen társa védelmére:

Behounek tanárnak,

Prága.

Olvasom a Gazette de Lausanneban megjelent nyilatkozatát. Nyomatékkal hangsúlyozom, hogy Zappi és én mindig megosztottunk a jégtáblán rendelkezésünkre álló ruhadarabokon. Ha Zappin megmentésünk pillanatában több ruhadarab lett volna, mint rajtam, ennek az az oka, hogy kifejezetten kértem, vegye azokat igénybe, hogy, — ha kimerülésem következtében nem hagyhatnám el a jégsírt, — közös érdekünkben jobban legyen fölszerelve. — Nyomatékkal hangsúlyozom, hogy Zappi mindenkor át volt hatva a lemondás szellemétől, amiért soha sem tudott elég hálás lenni. Amidőn kérem, hogy tegye közzé e táviratomat, barátilag köszöntöm:

Mariano parancsnok.

A szerecsenmosdató táviratra Behounek ezt válaszolta:

Mariano parancsnoknak,

Stockholm.

Ma kézhez vett távirata meg fog jelenni szülővárosom egyik cseh és német lapjában, és bizonyára külföldi lapok is át fogják venni. Amikor nyilatkozatomban elmondtam, milyen állapotban találták Önt meg, minden kommentár nélkül csak azt ismétellem, amit a Krassin fedélzetén hallottam. Legyen szabad megjegyeznem, hogy ez a sarki expedíciók történetében példátlan eset az Ön nyilatkozata ellenére is mindig alkalmat fog adni megjegyzésekre. Mindenki azt fogja mondani, hogy ilyen áldozatot férfi sohasem fogadhat el sokkal gyöngébb és fagyos lábbal kidőlt barátjától. Nekem is ez a nézetem. Fogadja, Parancsnok Ur, szívélyes üdvözetemet:

Behounek.

Csoda-e, hogy Maurice *Parijanine* ezek után még azzal is megvádolta Zappit és társát, hogy Malmgreent megették (*Une drame notaire, le Krassin au secours de l'Italia*, Paris, Rieder). Ez a — még Zappi ismert magaviselete után is hihetetlen — vád végigkísérte a hazájába meggyötörtön visszatérő olasz csoportot.

Behounek *sarki pszihózissal* magyarázza a Zappi magaviseletét. De hát ki tehet róla, hogy a sarkvidék hősei közé egy ilyen gyöngé idegzetű figura is be akart tolakodni?

HARING PÉTER

könyvkötő és aranynyomás intézet

Bratislava, Ventur-utca 12.

VÁRKOLY MIKLÓS, Košice-Kassa, Malom-utca 3.

Villamos és Rádió Vállalata
a legelőnyösebben szállít és vállal.

KORJELLEMZŐK A MŰVÉSZETEKBEN

A művészi szépnek időben és térénumban egyetemes érvényű meghatározásai koronként, ha nem is revízióra, de kiegészítésre, vagy időszerű alkalmazásra szorúlnak. Ezek a meghatározások bármily elvontak is, — és éppen ezen a réven igyekeznek egyetemes és időtől független érvényre, — mégis sokkal előbb, evolúció-képesebb tárgykörrel foglalkoznak, semhogy például a matematika abszolút korálló igazságával szögezzenek le egy-egy megállapítást. Maga a szép valami élő, velünk együtt fejlődő misztérium, melynek megnyilvánulása és értékelése is más volt a múltban, más ma és más lesz utánunk.

Ez az evolúció semmiképpen nem érinti a klasszikus szép-értékek halhatatlanságát, de rugalmas keretet ad az új, egymást követő korok számára, melybe a maguk külön, korszerű, önmagukat legjobban kifejező szépeszményét elhelyezhetik.

Ha a példa kedvéért csak a legnépszerűbb s legismertebb szép-meghatározást veszem: szép az, ami érdek nélkül tetszik, — itt a tetszés lesz az a labilis valami, ami korszerűen változik. Más tetszett dédanyáinknak, más nagyapáinknak, más minden generációnak. Különösen más olyan generációk ízlése, melyeket nagy történelmi élmények választanak el. Így másult meg az ízlés a háború utáni években, azok közül is a legutóbbi pár évben, szinte rohamosan. Hogy miért éppen ebben az időszakban, arra nem nehéz a válasz. A szörnyű világégés példátlan lelki megpróbáltatásaival úgy volt az emberiség, mint aki mellett a mennykő lecsap: a fénybe szinte belevakul, a csattanásba belesüketül, mert az érzékszervekre, az egész idegzetre ható inger minden megszokott mértéket fölülmúlt. És nagy időre van szükség, míg a süketség, vakság elmúlik, a testi-lelki zsidbadás fölenged, hogy helyet adjon a normális életfunkcióknak. A mértéktelen idegpróbát az egész emberiségnél is hosszú zsidbadtság követte s amint ez fölengedett, az emberiség megváltozott érveréssel, mai divatos szólammal mondhatnám: magasabb vérnyomással indult új korszaka elé. Gyorsabb, sietőbb, mohóbb minden ütem, nem elég új, nem elég érdekes, nem elég gyors semmi, ami odaátról, a nagy véres szakadék másik oldaláról való. A lidércnyomás alól felszabadult lelkekben valami különös túlfeszültség tombol, mintha nem tudna már elég területet találni önmaga teljes kiélésének. Ez a más életszépséget, más élettartalmat kereső mohóság szervesen következik a történelmi előzményekből. Az emberiség kárpótolni kívánja magát mindazért, amit szenvedett, nélkülözött s helyrehozni, — nem, ez nem is elég, hanem: messze felülmúlni mindazt, amit elmulasztott, amiben visszamaradt. Valaha boldog volt, aki legalább kukoricakenyéren csámcsoghatott. Ma kis falusi szatócsüzletekben könnyebb friss banánt kapni, mint egy jó pár cipőzsinórt. Valaha — a szomszéd községig is igazolványok kelettek, határon túlra utazni halálos lehetetlenség volt. Ma? Hajrá! Lihegő sietéssel neki az egész világnak, Zeppelinrel a föld körül, Do. X-ben, száz utitárssal vijjogva belefűrödni a kék azúrba, Berlin-Tempelhofban reggeliz-

ni, egy Junkers ablakából ötezeres magasságból végighabzsolni ebéd közben az Alpesekeket s estére a milánói Scalában hallgatni Puccinit. Valaha papirosruhákban, papirostalpú cipőkben jártunk, ma exotikus kigyóbőrök simulnak finom női lábacskákhoz és selyemcsodák zuhatagai kápráztatnak egy-egy estélyen. Valaha a jó öreg házörző és cirmos „elbocsátásán” gondolkoztunk, mert valódi csonttal és valódi tejjel nem kosztolhattuk őket s magunk is csupa talmin éltünk már. Ma? A mondain hölgy karján ondolált majmocskát „visel” és a legörültebb luxus és legörjögőbb ciklonok hazájában: a floridai strandon a bájos miss finom ezüstláncocskán jólnevelt fókáját sétáltatja.

Az alkotó művészek a kor-lélek regisztráló műszerei. Műveikben már akkor adják az idők szellemének megváltozását, mikor a közönség még tudatosan rá nem eszmélt. Amint a távoli nagy földrengések híre sem jutott el még hozzánk, mikor a szeizmográfok hevesen kilengő ingája már feljegyezte a katasztrófát. A két tempó: a művészek és a közönség tempója közötti különbség adja a mindenkori mértékét annak, hogy mennyire reagál a közönség az életnek a művészeteken át nyilatkozó új formáira, mennyire érti meg, mennyire teszi magáévá. Az új életformának ez a felszívódása a nagy általánosságba a művészetek egyes terrénumain más és más. Leggyorsabb természetesen a fizikai élethez legközelebb eső területeken és lassabb a távolabb fekvőkön. Kisvárosok primitív varrólánykái, vagy manikűrös kisasszonyai is lelkesen magukénak érzik már az új divat minden korszerűségét és a táncos lábaikat hevesebben csiklandozó jazz-zenét, de művelt, intelligens emberek is nagyban húzódoznak még a legmaibb architektúra, vagy képzés termékeitől. Azt jelentené ez, hogy az új művészetek nem az emberiség lelki egyetemének formaöltései, csak néhány túlfeszített idegzetű kor-rajongó külön beszéde? Korántsem. A legszélesebb folyammederben sem egyforma a víz aláomlása. Legerősebb a sodor a meder közepén s a parti vizek lassú keringése, visszaverődése, elhullámozása messze elmarad, de halálos biztonsággal utána szivódik a középsodornak s lefut az utolsó cseppig, amerre a folyam törvénye lejt. A modern művészetek ilyen folyamsodrai a nagy metropolisok. Kisváros, vidék lassú léptekkel követi, de követi s ez az utánérés állandó és elmaradhatatlan.

A modern architektúráról beszélve nem véletlenül megyek Berlinbe példáért. Nem véletlen az sem, hogy a Chicago Tribune kolosszális újságpapját berlini építészekkel, a világhíres Luckhardt fivérekkal tervezette. Berlin ma Amerikánál is amerikaibb s ezt minden esetre több stílussal tudja tenni, mint odaát. Egy pillantás az Ullstein-cég tempelhofi gyönyörű nyomdapapjátára meggyőz arról, hogy ez minden hallatlan mérete, puritán egyszerűsége és világos célszolgálat mellett pompás artisztikus hatást nyújt s ezzel szemben az amerikai építkezés sivársága szinte lehangoló. Vagy ugyancsak a Luckhardt-fivérek Berlin-Charlottenburgi nagygarázsa, a kor lelkének tipikus térbevetítése. Fantasztikus, bizarr, nagyszerű épület, valósággal sikokból tervezett óriási darázs-fészek, melynek lejtős, lépcsőtlen felhajtóin mély odvaikba gördülnek az autók zümmögő gépdarazsai s az odvak fölé szikár, izmos, ruganyos egyenesben szökken az irodák tornya, oldalát hatalmas tömbben a javító-műhelyek, gépcsarnokok

De nemcsak az üzemi, vagy ipari építkezés ilyen szüksézáú és ökonomikus. A magánépítkezés is végletekig leegyszerűsít mindent, elhagyja a múlt sallangjait. A rohanó idő nem tűr pepecselést s az új ízlés szerint a ház, mint a térből magunk számára kiasított rész elhatárolása ezt a célt legjobban, legtermészetesebben s így: legstílusosabban szolgálja a legegyszerűbb eszközzel: a sikkal. Az otthon, a térből elhatároló sikkokon belül van. Oda kívánkozik a dísz, a szín, a forma, mindaz, ami meleggé, meghitté teszi. Kifelé lezárt, sima minden, mintha csakugyan minden ház a végtelen, egyetemes életfolyam partjának egy kőkockája volna és csak természetes, hogy a folyam futását nem lehet és nem szabad sallangokkal, cirádákkal, fölös cifraságokkal megakasztani.

A mai interieur is nagy átalakuláson ment át. Átfogó, összegezö hatásban talán úgy jellemezhetném, hogy a gyorsütemű életben állandóan feszesre vont idegek az otthonban a kellemes elzsibbadást keresik. Nem a színek, formák, vonalak teljes, süket csendjét, hanem a külsö tombolásnak valami lefinomított visszhangját, ami csak annyi, mint egy távolodó, kiállott vihar elzengése. Itt-ott egy tört, vonagló, félbehagyott vonal, csak annyi, hogy egy különös ritmust elindítson s máris abbahagyja. Pár élesebb színfolt, de csak kevés és rejtve, hogy alig érintsen. És sokok nyugodt felület, annál több és annál nemesebb és újszerűbb anyag. Azelőtt soha nem képzelt fény- és világítási hatások. A fénynek, mint valami megfoghatatlan anyaggal fest, árnyal, elborít a modern interieur s szinte hangulat-skálákat játszik végig ura tetszése szerint. Mellette a technika minden tökéletes kényelme, mintha itt a rabszolgatartó fedelem: az ember parancsait lesné, hogy legkisebb szeszélyét is szolgálja. Kint az életben harc, idegtépö robot, hajsza, lihegö iram, tornyos akadályok vívása, de itthon, bent: tökéletes uralom, fölény, teljesedés. Az egész otthon — a mai nagystílu élet élőire gondolok: — minden legkisebb darabja árának kifejezője, annak a mérhetetlen szenvedések és erőfeszítések árán elért hatalmas öntudatnak, mellyel a mai ember, mint az emberiség egyetemének felfokozott öntudattal része — körültekint a hihetetlen haladással leigázott erökön.

És csak természetes, hogy azon a sima, tömör, komoly íróasztalon, melynek rádiótelefonja a ház urát, — ha kell, — világreszkekkel köti össze, nem állhat többé olyan levélnehezék, mely mübronzzá kenceficélt, de valójában valami masszából készült fogaskereket ábrázol. És akinek a hamburgi irodái miatt bérletjegye van a Lufthansa fővonalain, az otthon sem fog olyan támlásszéket tartani, amelyen bőrből préselt galambok csókolóznak. Akit egyszer magával ragadott a munka új stílusa, az élet új értékelése, a testi-lelki erőfeszítések árán elérhető új szépségek vágya, az nem talál többé kielégülést abban, amit a multak tudtak adni. Ismétlem, ez nem jelentheti a mult klasszikus értékeinek megtagadását, csak annyit, hogy ezek az értékek a sokkal jobban igénybevett idegzetű mai embert nem elégíthetik ki teljesen abból az egyszerű okból, mert jelen életünkkel szervesen nem függenek össze. Egy más, réglétűnt élet virágai voltak s azt teljesen kifejezték, rajtuk át mindég részesei leszünk ama másik életstílus szépségeinek, de a teljes feloldódást csakis a vérünkéből, idegeinkből sarjadó formanyelvben találhatjuk meg. Egészen olyasvalami ez, mint

aki több nyelvet beszél kifogástalanul, használja, alkalmazza s gyönyörködik is szépségeiben. De igazi meleg, megnyilatkozó érzése csak akkor lehet, ha anyanyelvén szól. Ez az anyanyelv a hasonlattal élve: mai művészetünk.

A minél nagyobb egyszerűsége való törekvés jellemzi az új korzakban a képzőművészetek másik két ágát, a szobrászatot és festészetet is. Tulajdonképen nem is helyes a „törekvés” kitévelt használnunk, mert ezzel a mondvacsináltság bélyegét ütnők a mai művész alkotásaira. Sokkal inkább belső, átélt, ösztönös v á g y ez, annak a vágnak parancsa, mellyel minden alkotó művész a maga énjének maradéktalan kifejezéseért eseng s ennek az anyagban való kiteljesedésnek az eszközeit, lehetőségeit ma másként találja meg, mint azelőtt. Arányokban, részletekben, formakincsben bármily szép és tökéletes például a versaillesi Diana, mégsem elégíti ki annyira a mai szépkeresőt, mint a modern szobrászok tömör, leegyszerűsítő, kevésbeszédű alkotásai. Műveik olyanok, mintha ezeken is a mérhetetlen erőújúlással hömpölygő életsodor horzsolta volna le minden fölöslegest. A sok részlet, izom, redő, csak zavar. Megöli a lendületet, a formák külön dallamát. Ez a leegyszerűsítés régi parancsa különben is a vésővel, agyaggal dolgozó művésznek, hiszen az anyagszerűség maga követeli a zárt formát. De a mai szobrász túlmegy az anyagszerű zárt-ságon: eszmeileg is zárt, lényegkereső, s egy igazi szobrászi gondolatot, — ami mindég mozdulat, vagy megmerevített forma-dallam, — a természetűség sok hiányával s néha majdnem teljesen nélküle sokkal inkább meg tud közelíteni, mint a múlt szobrásza a múlt eszközeivel. A legmaibb szobrász annyira megy, hogy képes térdíszítő „szobortalan” szobrot alkotni, olyan terméket, amelynek semmi élő, vagy létező lényvel, tárggyal hasonlósága nincs és amellet hiánytalanul gyönyörködtet. Pedig csak anyagrészek, formák nagyszerű érzékkel kiegyensúlyozott kompozíciója, melyet semmi más eszközzel meg nem rögzíthető ritmus kapcsolt eddig nem képzelt lehetőségű egységbe.

Egy mai képtárlaton is általánosságban s legközvetlenebbül az kapja meg a szemlélőt, hogy a legtöbb művön a természettől való elvonatkozást látja. Holott emögött a látszólagos elfordulás mögött a természet lelkébe, mélyébe lehatolásnak minden eddiginél hevesebb vágya ég. Hogy izmusok nélkül beszéljünk, példaképen csak annyit, hogy a nemesen értelmezett konzervatívok erre azt hoznák fel: lehet-e a természet lelkét mélyebben s igazabban kifejezni, mint mondjuk Mészöly csodálatos balatoni tájképein, melyekről szinte susog a nád, loccsan a szelid hullám és árad az édes-íó békesség? Pedig ott minden részlet aprólékos szerezettel van kikeresve, megörökítve. Igaz. De a természetben, — minden szép kimeríthetetlen örök forrásában, — van még igen sok más, ami nem a részletekben, nem a nádasban, a hullámfodrokon, levelek között, felhők szegélyén ül meg. Sem a színekben, sem a formákban. Vagy itt is, ott is, mindenütt. És sehol. A természetnek van egy titokzatos, anyagtalan lelke, mely az anyagon át csak megnyilvánul, de az anyag nem lényege, az anyag egyszerű lerögzítésével ezt a misztikumot lekötni nem lehet, kisíklia a kezeink közül. Ez a lélek néha a táj hangulatában bujkál, más-kor színeit hangolja át, ismét más-kor formáit vonja nem sejtett és közön-séges szemléletre ki nem bukkanó egységbe. S ennek a lerögzítés elől

bújkáló léleknek megsejtése, megtalálása és kifejezése az ehhez legalkalmasabb eszközökkel, a megfelelő elemek kihangsúlyozásával: a művész feladata, a mai művész rengeteg idegelményen túlfinomult megérzésének tárgya s ha sikerül, végtelen, feloldó hatású öröme. Ne menjünk messze, ne is a máról beszéljünk, csak Paál Lászlót említsük Mészöly után. Paál nyugtalan, tragikus, borongó kedélyállapotával rokon olyan természet-kinyilatkoztatásokat fogott fel és rögzített vászonra az ő széles, temperamentumos ecsetvezetésével, pár lázas, száguldó vonással, hogy ugyanezeket a hatásokat ugyanezen táj legpontosabb analizisével sem adhatta volna vissza senki.

A kérdés egyik lényeges pontja éppen itt van: hogy t. i. a természet megnyilvánulásaiban oly csodálatosan sokrétű, hogy egyszerre, egyetemes érvénnyel és hűséggel felfogni nem is lehet. A felfogó művészek közül kiki más és más elemek felfogására, megérzésére hajlamos. Mészöly a szelíd békét, Paál a tragikumot érezte meg s nyilatkoztatta ki önmagán keresztül. Ugyanígy a közönség is megoszlik és kiki a maga lelkivilágának, gondolatkörének megfelelő, hozzá legközelebb eső műterméket szemléli megértő örömmel s azzal az érzéssel, hogy a kinyilatkoztatás az ő számára is történt.

Természetesen mindez áll minden más festői témára is. A körülöttünk végbemenő jelenségeknek, történéseknek éppúgy megvan a maguk belső lényege, amely a jelenségen, történésen át nyilvánul, de benne csak formaöltésének eszközét bírja. A lényeg, a legmélyebb tartalom kielemezése, inkább: megérzése a legizgatóbb feladata a modern festőművészeknek.

Minden lényeg egyszerűbb az egésznél s így kifejezése is csak egyszerűséggel történhetik. Ez vezet a modern képírás primitívnek látszó jellegére, a szófukar formanyelvre, amely mögött azonban a legraffináltabb kiegyensúlyozások rejlenek. Míg az őseMBER igazán csak a végtagok tört vonalaiban s egy dombhajlás ívében látta az ábrázolható lényegét, s nem is tudott nehéz ökleivel többet a sziklába vájni, a renaissance megtanulta a test minden szépségét híven visszaadni; a legmaibb művész pedig már el akarja feledni ezt a tudást, mert vele zsákutcába jut; a tudótakat csak sémával jelöli és a figyelmét szinte az idegrostok között bújkáló élményekre szegezi s ezek megszólaltatásához keres eszközöket.

Ilyen feladatokat a letűnt korok művészei nem ismertek, igaz, de olyan idegeket s olyan átéléseket sem, mint a maiak. Végző elemzésben oda kell jutnunk, hogy a művész amúgy is fokozottan érzékeny, felfigyelő, reagens idegzete most a kor lázával is túlfűtve hatványozottan fog fel minden impulzust, amely előző életünkben ismeretlen volt s a megváltozott életformák, lét--stílus és lelkiség hivatott kifejezőiként önmagunkat mutatják meg nekünk még akkor is, ha közönségünk sokszor még értetlenül fordul el tőlük.

KÉT JAPÁNI VERS

BARÁTSÁG

Künt őszi éj,
Jajgat a szél,
Parázs ontja a meleget:
Csend.
Valaki szótlan fogja a kezed.

HIT

Hit —:
Az erdő sűrű éjszakáján
Ezüst Holdfény sugárik
Át a lombok sok kúsza árnyán,
Mint égi Hid.

PÁLL MIKLÓS

KI MONDJA MEG?

Éjjeli zápor. Utána kikandikálnak a csillagok.
Kocsin megyek a friss tócsákon. A kerekek nyomot hagynak
a sárban. Aki utánam jönne, végig kísérhetne
utamon. Követhetne. Mint a csillagok.

Ah, hogy érzik a bodza illata. Nyüjtözködnek a
cseresznyeágak. Lélezkzik a fű. Ah, arasznyit nőtt a lucerna, —
május van. Éjjel virágba csendül minden almafa.

Reggel kinyitom ablakom. Szívembe szűr a sok virág.
A megmosdott hegyek zölden kacagnak. A napfényben
hallelujáznak. Csak a szívek, — ah, a szívek, melyek
magukba fogadják, nem változnak.
Szorongó érzések el nem múlnak.

Mikép? Hogyan? Meddig? — Ki mondja meg?
Hova torkolnak a láthatatlan sugarak? Sas-suhogás
hova emel? Merre viszik lázúlmainkat fekete szárnyak?
Május van, — ah! Ki mondja meg?

BARTALIS JÁNOS

UTAZÁS VÄRMLANDBAN, GÖSTA BERLING HAZÁJÁBAN

Talán egyetlenegy tartománya sincsen Svédországnak úgy átszöve mondákkal, mint Värmland, melyről azt éneкли a legszebb svéd népdal, hogy „koronája az Svea országának”. Tényleg, mikor az ember beutazza vonaton, hajón és autón Värmlandot, akkor úgy érzi, hogy a mondák kincses völgyében jár, ahol minden percben életre kelhetnek a szágák hősei, a marcona vikingek, akik vállalkon vitték hajóikat a sebes vízések mentén, ahol a föld alatt apró manók kalapácsolták a vasércet, míg a siető folyókban holdvilágos éjjelen csalfa habléányok csalogatták a mélybe a jámbor halászokat...

Amint a vonatom prüszögve kapaszkodott fel Kilböl a Fryken-tó partja mellett az erdős, völgyes Torsby felé, eszembe jutott Lagerlöf 'Zelma leírása erről a különös formájú tóról, melyet ő Löven-tavának nevezett el. „Löven, — írja a „Gösta Berling“-ben, — hosszú keskeny tó Värmland tartományban, mely néhány helyen vékony vízsávra szorul össze. Északon egészen a finn erdőségekig nyulik fel, míg délen a Väner taváig. Mindkét partján számos járás terül el, de ezek között a legnagyobb és leggazdagabb Bro (Sunne)... A tónak fent északon vannak a forrásai, erdők és hegyek között, melyek szüntelen gyűjtik számára a vizet, amely aztán patakokban, folyókban ömlik beléje... Fent északon vidám és barátságos; csak rá kell nézni egy nyári reggelen, amint féltálmósan ébrednek ködtakarója alól, hogy milyen derűs. Eleintén tréfálkozik és csak lassan bontogatja le magáról könnyű ködtakaróját, annyira tréfás, hogy alig lehet ráismerni, amikor egyszeriben mindent ledob magáról és ott fekszik előttünk meztelenül, ragyogóan, csillogóan a hajnali napsugárban.“

Värmland tartományt igazán Lagerlöf Zelma tette híressé regényeiben, ahol is feltárta ennek a csodálatos tartománynak minden rejtett szépségét. Ő volt az, aki igazán turista helyet csinált az egész tartományból, ahová nyaranta a világ minden részéből vándorolnak utasok, hogy megbámulják az ekebyi udvarházat, mely ott terjeszkedik oszlopos ambitusával Rottneros állomás felett. Angolul, németül és hollandusul, — franciák vetődnek legritkábban errefelé, — beszélnek a vasuti vendéglőkben, az autóbuszokban, melyek keresztül-kasul száguldják a tartományt és idegen nyelvet tör a svéd leánya, mikor Lagerlöf Zelma udvarháza előtt levelezőlapokat árul a kíváncsiskodó idegeneknek.

A turistáknak általában jó dolguk van Svédországban és így nem panaszkodhatnak Värmland tartományra sem. Mindenütt kitünő vasuti összeköttetés, kényelmes és olcsó autóbuszok és kellemes, tiszta szállók.

Négy évvel ezelőtt jártam már ugyan erre, de az egész szelíden hegyes-völgyes vidék üdeségének mindig megújuló szépségével hatott most is reám. A tóparton ott remegtek a fehértörzsű nyírfák karcsú ágai, a zöld pázsíton barna szőrű tehenek legelésztek és a learatott szénát fűr-

ge asszonykezek hányták fel a szárító rudakra. Az élet itt nem változott, az emberek éppen olyan egyszerűen boldogok, mint voltak ezelőtt, legalább hirtelenében azt hittem. Csak később, mikor leszállottam és szétnéztem egy kicsit a környéken, vettem észre, hogy a rádió ide is elhozta az amerikai jazz hangjait, az erdők szélén deszkából összerótt táncpályák épültek, ahol bizony a régi népies värlandi táncoknak kevés helyük maradt.

Az országuton azonban minden a régi. Sunnéból autón néhány öszhajú dán dáma társaságában meglátogattuk Marbackát, Lagerlöf Zelma születése helyét. A fehér ambitusos udvarház a régi vendégszeretettel mosolygott felénk, de ezüsthajú úrnője szelid mosolyával nem várt a lépcsőn. Lagerlöf Zelma éppen akkor Dániában tartózkodott. A kertben a kék szarkaláb embermagasságnyira nőtt meg és az alma- meg körtefák sokat ígérően rejtegetik még apró zöld termésüket. A tisztartó komoly léptekkel indul a mezőre a szénakaszálókhoz... Szóval a marbackai udvarházban ugyan minden csendes, de azért a munka folyik és a ház nehezen várja vissza hódolattal szeretett úrnőjét, aki jóságával mindenfelé csak örömet tud árasztani.

A soffőrünk most az erdőkön át kelet felé egy másik nagy svéd költő szülőháza felé kormányoz. A nyírával vegyes fenyőerdőben tisztások és pirosra festett tanyai házak váltakoznak és itt-ott előcsillámlik egy-egy kis tó tiszta tükre vagy fürge csobogó hegyi patak fut keresztül a meglehetősen szűk, de jó karban tartott hegyi uton.

Värmland tartomány gazdag a költőkben és írókban. Lagerlöf előtt Tegnér, Geier, Fryxel és Fröding neveivel büszkélkednek a värlandiak. Itt a Klar folyó partján áll még Gusztáv Adolf korából a Geierek ősi háza. Egyszerű, zsindeyes, szélesen terpeszkedő udvarház, melyet hatalmas kert ölel körül elől fűpázsittal, hogy az udvarban lakók már előre láthassák az oda érkező vendégeket, akik bizony mindig szívesen keresték fel a jómódú Geier hámosok vendégszerető udvarát. Az udvarház ma is régi épségében van meg, úgy, ahogy az volt a XIX. század elején, mikor a fiatal Geier Erik Gusztáv, a későbbi híres uppsalai professzor, költő és zeneszerző elhagyta azt. A szobákat öreg svéd kertész mutogatja. Az első hely, ahová elvezet, a konyha. Úgy látszik, a svéd udvarházakban éppen úgy mint a magyar nemesi udvarokban, a legfontosabb és legnagyobb hely a konyha volt, ahol a vendégeknek főztek. A Geier-ház konyháját igazán nagyszerűen szerelték föl. A pompás rézüstök, lábasok sokféle változatai még most is ott sorakoznak a falpolcon, a hatalmas nyitott tűzhely szinte várja, hogy hideg, fekete bensőjét fölmelegítsék, az asztalon furcsa régi vágó és ütő szerszámok, az egykori, most már kihalt konyhaművészet rejtelmes eszközei. A konyha mögötti kis szobában született Geier Erik Gusztáv. Egyszerű, fenyőfából ácsolt bölcsője még most is ott hintáz az ablak mellett, míg a szoba egyik falát már az ifjú Geier ágya tölti be. Még a virágos mosdótálját is megőrizte a késő kegyelet. Az udvarház többi szobája nem nyújtott különös érdekességet. Néhány tiszteletreméltó családi arckép, néhány kézirat, toll, ivópohár, érdemrend, egy-két antik bútor, mely bizony csak elmosódott képet adott a Geier-család egykori barátságos, meleg otthonáról. Talán még a legérdekesebb volt az egyik szögletben álló hatalmas

dalarnai óra, mely még mindig hűségesen és pontosan mutatta az időt. Erről az óráról mesélik, hogy ide rejtette el a 19 éves Erik költeménye kéziratát, melyet azután nagy titokban csempészett ki a házból és át-úszva a kert alatt a bizony elég széles Klar folyót, úgy adta át a postásnak, hogy tegye be a stockholmi postakocsiba. A fickó meg is nyerte művével a svéd királyi akadémia nagydíját és az apja most már nem bánta, ha nem lesz belőle bányamérnök. Ilyen legendák lengik körül ezt az öreg udvart, ahol a százados hársfák éppen most virágoznak. Geier Erik Gusztáv néhány kis költeményét annak idején Györy Vilmos magyarra is lefordította. Geiernek a múlt század első felében éppen olyan nagy jelentősége volt a svéd irodalomban, mint nálunk Vörösmarty Mihálynak. Mindketten a múlt nagy képeivel akarták a lankadó jelent új életre, új küzdelmekre ébreszteni.

Elhagyva a Geier-udvart, autónk a Klar folyó partján stetje kanyarodott fel a munkforsi vízesésekhez. A Klar folyó itt hirtelen fordulattal zúgva, dübörögve zuhog alá a mélyebb völgybe, hatalmas párafelhőt eresztve föl a vízesések fölé, amelyet a nyári napsugarak szivárványszínűre festettek. A győzedelmes ember itt már korán igájába hajtotta a rohanó vizet és hiteles adatok szerint 1670-ben építették Munkforsban az első vashámorokat ugyancsak a Geier-család ősei. Ma a hömpölygő víztömeg óriási turbinákat mozgat és azok ereje hajtja a parton felépült hatalmas gyártelepeket, honnét a kiváló svéd acélművek kerülnek ki. A vízesés hangját olykor-olykor elnyomja a kalapácsok zuhanása, a gépek dübörgése. Az idyllikusan csendes Geier-otthon után szinte bántóan hat a gyári zaj. De hát a jólét nem születik csöndesen és ebből a gyártelepből kapja az egész vidék a maga jólétét.

Este lett, mire autónk visszatért Sunnéba, hol a barátságos fogadóban már várt a terített asztal azzal a tizennégyféle svéd apró fogással, melyet az idegen turisták annyira kedvelnek. A fogadó kávézó-teraszán, honnét pompás kilátás nyílt a Fryken tavára, svéd trió búzgólkodott és húzta a stockholmi divatos revükuplékat. Mi pedig szívesebben hallgatunk volna a värmlandi mélabús nótákat, melyek szinte a magyar népdalokra emlékeztetnek.

Másnap, vasárnap, tovább vitt a vasút Torsbybe, amely már közel fekszik a norvég határhoz és északi Värmland egyik legélénkebb kereskedelmi városkája. Az alig ezer főnyi városnak szinte túldíszes a temploma, mely a legmagasabb ponton épült és messzire uralja a vidéket. A monda szerint valamikor három värmlandi leányzó eltévedt az erdőben és akkor megfogadták, hogy ha szerencsésen hazajutnak, akkor ami erdőt a szüleiktől örökölnék, azt az egyháznak adják új templom építésére. A monda természetesen azzal végződik, hogy a lányok szerencsésen megmenekültek és még életükben az egyháznak adták erdőbirtokukat. Tény az, hogy a torsbyi egyház ma 5000 hold pompás erdővel rendelkezik és annak jövedelmét kizáróan templomára fordíthatja. Igaz, hogy messze földön kell olyan szép templomkertet keresni, mint Torsbyben. A mellette terpeszkedő temető pedig valóságos virágos park, szépen rendezett fasorokkal. A templom kertjében, mely beillenék akármilyen nagyvárosba díszparknak, éppen motoros géppel kaszálták a gyepet.

Torsby gazdagsága különben az erdő, melyet régi néven Finskogennek, finn erdőnek hívnak. Ugyanis a XVI. században a gazdag värmlandiak finn erdőmunkásokat hívtak be erdőírtásra, azok azután letelepedtek és ivadékaik ma is ott élnek Torsby környékén. A legderekabb neve után, — Leukainennek hívták ezt a derék finn favágót, — nevezték el a finn telepet a svédek Lekvattnetnek. A finnek régi kéménytelen fakunyhóiból még ma is található egy-kettő az erdőben. Most már a finn ivadékok kényelmes, pirosra festett svéd házakban laknak, de azért egynémelyikük ma is beszéli a finn nyelvet bizonyos régies kiejtéssel.

Torsby fontos turistaállomás. Itt szoktak a Värmlandot látogató külföldiek és svéd utazók megpihenni. Van is a kis városnak olyan nagy szállója, hogy szinte az egész piac egyik oldalát elfoglalja. Vasárnap lévén, a szálló előtt csupa autó állott és nagy volt a sürgés-forgás az épületben. Csunya eső kezdett permetezni kint és így örömmel mentem be a meleg étterembe, remélve, hogy ebédhez megihatok egy pohár vörös bort. Ezt a reménységemet fokozta az a látvány, melynek néhány perc előtt voltam a tanúja. Ugyanis ketten cipeltek ki egy derék vidéki svéd atyafit a szállóból, mert már nem tudott a lábán sem állani. Úgy kellett beemelni az autójába. Annál nagyobb volt a meglepetésem, mikor a kiszolgáló kisasszony szinte sértődve utasította vissza borrendelésemet azzal, hogy ebben a szállóban nem mérnek szeszes italt. Erre hivatkoztam az előbb látottakra, mire megjegyezte, hogy azok magukkal hozták az italt. Később észre is vettem, hogy a bennszülöttek asztalain ott hült a jeges vederben egy kis üveg pálinka vagy édes svéd puncs, ellenben a turistákkal tejet vagy vizet itattak. Ez a poétikus Värmland prózája.

Ebben a tartományban élt valamikor Bransell, a híres poéta pap, aki szintén antialkoholista volt. Azonban, mikor egy finn asszonyt pellengérré állított, mert itolosan jött a templomba, a kuruzsló hírében álló banya megátkozta, hogy részegen haljon meg az út árkában ez a büszke pap. Bransell még aznap borzasztó fogfájást kapott és azt ajánlották neki, hogy pálinkával öblögesse a száját. Ettől a háziszertől el is mult a fogfájása, de a pap annyira megszerette a pálinkát, hogy nem tudott többé leszokni róla, hanem lassanként egyházát, családját is elhanyagolva, teljesen az italnak adta magát. Mikor még az oltár elé is részegen ment, megfosztották papi állásától és hamarosan elpusztult a nagy finn erdő valamelyik árkában. Az arcképét is kidobták a sekrestyéből és csak a mult század 80-as éveiben találták meg valami lomtárban.

Ez a lelkész volt a mintaképe Lagerlöf Zelmának, mikor megrajzolta Gösta Berling alakját. A hagyományok még mindig élnek a szép Värmlandban. A sötét finn erdő talán még sok mondát rejteget mélyében, de most nincs, aki megértse és felírja azokat. A finn erdőből azonban sűrű egymásutánban úsznak lefelé a folyókon a hántott szép fenyőszálfák, melyeket ügyes kezek irányítanak a nagy papirosgyárak és fűrésztelepek gépei elé. A hatalmas szálfákból a gépek egy-két óra alatt pépet gyúrnak és a meleg hengereken a värmlandi erdők büszkeségeiből fehér papiros lesz. Talán ezekre a fehér lapokra fognak íródni azok a mesék, melyeket a värmlandi fák ott fent északon most csak maguk között suttnak el.

DRÁMA A MEZŐN

1.

Ez a szél, mely egész felelőtlenül garázdálkodott a védtelen mezőkön, részeg is volt. November nedvező és puhán vizenyős nyírkából rúgott be és jobbra-balra dülöngve betyárkodott messze a falú határában. Az este már kifulladt saját hasztalan ihegésébe és most egy tölcserformájú kis völgynek sötét katlanába szorult szinte éjjeli menedéket szímatolva. A katlan elég öblös volt ahhoz, hogy helyet kínáljon a jöttmentnek. — Két jöttment mellett megfér a harmadik is, — gondolta az a tagbaszakadt és sárgára aszott legény, — keserű és sötét paraszt, — aki most összébb húzta darócköpenyét, amikor a hivatlan szél melléje kuporgott. Most bizony felkomolyodott eddigi bujdosása léha és oktalan szökéséből és számon kért tőle minden mentegetődzést. Már kiköpdöste nagy és egészséges szájából az utolsó dohánycsomót és dacos rándításal kiszélesítette bagószagú állkapcsát. Elképzelt zsandárok rettegett arca öklöbe szöktette kezét. Elgondolkozott. A tehénről csaknem megfeledezett.

2.

Úgy lógott meg ez a tehén is a hétfői vásár áldomásos lármájából, akárcsak a legény. Még talán könnyebben, mert a legény csak holmi rendes bicskázás árán rúghatta ki szöges csizmasarka alól a kocsmát, a falut minden pirinyó mindenségével együtt. A tehén gazdája száraz és ráncos pofájával tovább hevert a pálinka-szagú kocsmapadlón, ahogy a verés megengedte. A tehén hiába bődült „gyeremárt”, a gazda még csak most horkolta ki a legény öklös ütéseit. De még nem volt fölkelőben.

Künn az istállóban most nyitott be a szél. Szétnézett és kisuhogott sietve: az ajtót persze be nem csukta. A tehén utána ment, de még egyszer ildomosan felbődült. A gazdája még akkor nem törölte ki szeméből az elpáholság kesernyés és csipás szégyenét. A kerítés kiengedte az őrizetlen állatot, ki a határba. Vagy tán a bicskázó legény után iszkolt felbőszült igyekvéssel holmi hősi és büntető, ősi végzetességgel. Egy perere mintha bikának komorult volna. Még egy pár itt felejtett torzsa felszisszent a tehén patája alatt. Egyet megsajnál és nedves szájához kapta, mintha megcsókolta volna. Már akkor egészen kint járt. A torzsa is elmaradozott.

3.

Háron: nap hullott el azóta az idő gazdátlan rostáján. Most itt acsarokodott a kerítő ég alatt a legény. A tehén megriadt orrlyukából a gazdátlanság sötét háttérében már csaknem hideg párák sziszegtek. A legényt furcsa játékos gyöngeség bágyasztotta, kezeivel össze-vissza hadonázott, de csak sápadt és vézna fűszálak ragadtak a kezéhez. Kis vékony csik hengeredett a tenyerén. A gazdának ideszáradt vére volt, bágyadt, erőtlen foltokban. A tehén gazdájának a vére. De most felugrott. Egy támoly még megingatta, de már szilárdan állott, komoly akaratos magabizással. A tehén is közeledett megint. Talán megismerte, mert az elbődülést

elharapta, Fenséges állati gög, vagy harag némitotta el. A szél ráugrott a hátára és megborzolta a szőrét. Farka lomhán lógott és csak hanyag lengésekkel himbált át a homályba minden iparkodást. A kérődzés már majdnem különvált a szájától. A ritkás fűvek részvétlenül bennfelejtették vézna kis fejüket. A legény látta ezt. Ezt a tehetetlen és néma inséget. Barna kenyérre gondolt és a csürnek alattomos és birkaszagú melegére. A szeme a tehén tögyére gurult. A tehén most eloldalgott mellőle. Félelmetes haraggal meredt rá a legény. De a tehén tögye egyre távolodott és kisebbedett.

4.

Az éjtszakát még valahogy átfeküdte. Most megint eléje véletlenül edett a tehén és bődületesen bamba jóreggelt bögött feléje. A legény kiszáradt szájában a tehén láttán most megint felnyálkázott a barna kenyér és a meleg tej. Dühös és éhes nézésének egy facér madárijesztő fura mozgása gyűrködött ide. Valami riktószínű kendőbe bújtatott feigombolyag intett neki a hajnali szél parancsára. A legény lekókkadt indulattal feléje révült. Egy kis félszeg fütty is kiszaladt a száján. Most egy ötlet viharzott át sötét álmos agyán. Ez az ötlet úgy pislogott fel, mint valami olcsó gyújtó egy hideg marhakocsiban. Ha ezt a piroskendőt rácsavarítaná a fejére és így közelítené meg a tehén tögyét! A karjában rögtön utánozni kezdte a fejés mozdulatának eltanult és boldogító kis gépezetét. Vigyorba tárult a szája. Ádámsutkája már föl-le járkált, egy mély és kiadós felszipantás minden paraszti élvezetével.

5.

Gyanútlanul nekifordította a tehén hatalmas testét. Neki, ennek az egész és különös merényletnek. A piroskendős legény a siker minden hetyke elszántságával odalódult a tehénhez. Tompa és szánalmas tehetetlenségében ott heverészett az állat. A legény megrúgta a combját, amitől a tehén felállapodott. Egy tilalomkő egy barázda mellett felkínálkozott fejőszéknek, a legény leült és a tögye után nyúlt a kiszolgáltató állatnak. Szokatlanul feszesnek érezte a tögyét és újabb vigyor terpeszkedett az arcára már szinte a jóllakásig. Most egy elszánt mozdulat közelebb lendítette a fejésre beállított tehénhez. De megrettent. Az állat különös hangját hallatta a süket és néma mezőn. Valami bosszú kiabált a bődülésekből. A legény most a kalapját odaigazította tejfogadó edénynek. A megázott pörgekalap merevre keményedve várta a fehér áldást. Most már kiféheredett az első sugár. Az állat most még egyszer felbődült.

A legény most egyre szaporázta a sugárzást, amely bő ömlésével a kalap biztos tartását csaknem megingatta. Már talán abba is akarta hagyni. És akkor hátranézett a tehén. Talán először nézett most, egész életében legelőször. Eddig csak bámult. A fiú látta ezt, a bámulás legkisebb jelét sem vehette észre az állat szemében. A tehén kitért ennek a szemezésnek, a szemei most a másik oldalra küldték át ezt a különös csodálkozásban kimerült számonkérést. A legény áthajolt a másik oldalra is. A tehén hátulsó lábát felhozta a földről, óvatosan. A fiúnak tetszett ez, a kalapot megkímélő mozdulat a szívéhez talált. Ugyanakkor egy heves és nehéz lökést érzett. De az ütés oly nagy volt, hogy el se fért a halántékán, hanem elterült az egész arcán, végig, mind a két pófáján. Már a földön hevert és nyelve a kalapba lógott bele, merev hajlással és mégis

valami petyhüdt lompossgal. Ajkán két kis hurka dagadt meg, a tej nedvességét már nem értette meg. Szemei még nyitva voltak. Most még egy zsák krumplira gondolt súlyos elnyúlt zuhanása pillanatában. A kalap felfordult és a tej a béléstől véresen feketés piszokkal ivódott bele a földbe. Otrombán hadonázott a keze, a szeme még élt, fölnézett és a felhőzet mögött valami gyászos menet iparkodott. A temetésére gondolt. Az anyja tejére emlékezett és halálos csettintéssel lecsúskodott a szája. De rögtön megnyilt, amennyire a két megdagadt hurka az ajkán engedte. A két hurka kitárult és két szót engedett ki: „Marha állat” ... Több nem jött.

6.

A gazda már látta a leszámolást, de csak messziről a homályos levegőszítán át. Az állat büszkén heverészett most már az agyonrugdosott holttest mellett. A gazda már ott is volt a közelükben és rögtön a tehén nyakába borult. És ebben az ölelésben sok kielégült bosszú és megittasult hála tárulkozott széles és önfeledt lendülettel. De azért tisztességtudóan és pöre kegyelettel remegett meg agyonkérgesedett parasztkézében a kiszolgált, szurtos kalap.

SEBESI ERNŐ

DOLGOŽNI!

*Most már mult sincsen, csak jelen és kétséggel vajúdó jövő...
Magyarok! Magyarok! Hányszor forog ajkunkon a szó.
Mindenki másképp érti, ahány szín, annyiféle jó magyarság,
Csak beletaláljon, mint arannyal vert foglalatba,
A jól hegyezett érdek.*

*Dolgozni! Dolgozni! Megfogni a munka kerekét,
Szájunkra kosarat verni, vágy kendőt kötni,
Csak ki ne osonjon belőle a friss pataknak induló
S lassan széles mocsárba terülő beszéd.
Szürkéek legyünk! Próféták se kellenek!
Nagy éjtszaka szállt ránk, ahol mindenki fekete.
Elvesznek a gyárok, a házak, a kertek, az ősi kuriák,
Ha nem mutatjuk föl egyetlen bálványunk,
Amit a fájdalom kalapácsa vert ki a szívünkéből
Tanulságnak, mértéknek, jövőnek, magyarságnak: a munkát.*

TAMÁS LAJOS

VERGŐDÉS

Margit alig két hónapja töltötte be harminckettedik életévét s ebből a harminkét esztendőből immár tizenkettőt így az írógép előtt, naponként nyolc-kilenc, sőt tíz órát. Margit most, hogy az írógép előtt ült, nagyon meglepődött. Mert íme, most vette csak észre, hogy ezen az írógépen van egy keskeny nikkell alkatrész, melyben kicsit elrajzoltan ugyan, de mégis láthatta saját tükörképét, azaz annak egyes részleteit. Így például megállapíthatta, hogy elől a kisütött apró hajtincsek nem áztak el a reggeli ködben. Megnedvesítette az újját és végighúzta a szemöldökén, hogy síma legyen. Ezt is megtehette most egész kényelmesen, mert a titkárt áthívták az igazgatóhoz. Margit lenézett a kezére. A keze, sajnos, most is piros volt. Margit megdörzsölgette. Mindig csöndes elkedvetlenedéssel nézte a kezét. Ha a formája nem is volt csunya, keskeny, kissé csontos, de mindig hideg és vörös. Margit mindezzel eddig nem igen törődött. De most egy idő óta túlságba hajtott aggodalommal forgott a tükör előtt.

A dolog úgy kezdődött, hogy négy hét előtt hirtelen meghalt Stifter úr, a jóindulatú Stifter bácsi, akinek szürkülő borostával benőtt jovialis arcát itt szemközt már úgy megszokta Margit s azután idekerült Brezovics Béla a jogi osztályból.

Brezovics Béla magas volt, jól kisportolt katonás alakkal. Jóformájú jelenség, különösen az asszonyok egén, s különösen hihetetlenül szélesvállúra tömött, oposumgalléros téliköpenyében.

Kezdetét a dolog tulajdonképpen csak egy héttel együttdolgozásuk után vette, amikor ugyanis Béla Margitnak gyorsírásba diktált. Margit akkor sok évi gyakorlata ellenére teljesen megzavarodva írt s a diktálás végén azt sem tudta, hogy miről volt szó a levelekben. Margit nem tudta, az új szokatlan stílus tette-e, vagy az, hogy Brezovics szorosan mögéje ült, úgy, hogy dohányszagú és odkolónos lehelletét folyton érezte.

Mikor később a diktandót legépelte, egy pár zavaros mondat csúszott a levelekbe.

Brezovics elolvasta, ránézett, a levelet lassan széttépte és belegyűrte a papiroskosárba, mondta:

— Hát ez marhaság! Miket írt maga itt!

Margit ekkor érzékenykedve felugrott, szeme rögtön megtelt könnyel, idegesen beletúrva a táskájába, kirántotta zsebkendőjét és kirohant a szobából.

Mikor visszajött, Brezovics kicsit mosolygott és úgy engesztelően mondta:

— Hallja, Margitka, maga most az öreg Stifter bácsit siratja! Mi? — Mosolyogva nézte Margitot, kissé gúnyosan.

— No, neessen egy kicsit, — mondta, mert valami fizikai kényelmetlenséget érzett minden pityergő nő előtt.

Margit hirtelen derűsnek látott mindent. Majd potyogó könnyek közt kitört belőle valami ízgatottan jókedvű nevetés.

A következő hetekben mindenhogyan kedvében akart járni Brezo-

vicsnak. Azzal az ürüggyel, hogy otthonról kapta, — az édesapja jegyző volt falun, — finom tízóraiival traktálta a fiút, aki bohémes allűrökkel falta szegény Margit vacsorákon megspórolt finom uzsonnáit.

Egy napon parmai ibolya állt a fiú íróasztalán. Brezovics ekkor ugyan azt mondta, hogy hogyan került oda az a szentimentális növényzet, de délben pár tréfás szóval enyhítette ezt a durvaságot és az ibolyát, mivelhogy a kollégák előtt restellte ezt a szemellátható imádat, a téliköpenye zsebébe csúsztatva, hazavitte.

Margit, aki az ibolyát így boldogan Béla hálószekrényére álmodta, nem sejtette, hogy az még aznap este bizonyos Csiszárné teásasztalán illatozott.

Mint egy beléhullott sorsot, úgy cipelte Margit ezt a szerelmet. Az elején néha még fellázadt. Valahogy még önmaga előtt restellte, hogy ennyire lefoglalja, hogy ennyire ráül ez a szerelem, mint egy nagy bágyadt nehézség. A fiú négy évvel fiatalabb nála s így ez a nagy darab diadalmas fiatalság újra és újra legyűrte az ő melanchólikus kesergő lázadásait és fel-felágaskodó fájó fellobbanásokra bírta Margit muló, legyűrte, méla ifjúságát. Újra és újra elhatározta, hogy nem hagyja magát, hogy emberek közé fog járni, hogy szórakozni fog, hogy nem is gondol Bélára. Hogy hátha csak bebeszéli magának ezt a nagy és céltalan szerelmet.

Egy este Ilonkával, a barátnőjével elment moziba. Úgynevezett társadalmi drámát látott s ahogy a filmen nézte a két főhős ölekezéseit, ott a sötétben lopva ejtett könnyek közt, mint egy óriási forró ködkéz nyúlt a szerelem a mellébe. A karjai elbágyadtak, szinte nem érezte őket, mintha leváltak volna a testéről és elszálltak volna valahova Béla nyaka köré fonódni...

Igy multak a napok. Folytonos nekiindulás, zuhogva, forrón jött dagály, aztán erőszakolt fájdalmas lepadás. Belül a mellében Margit úgy érezte, hogy finom húrok feszülnek s rezonálnak folyton szinte lehellet-szerű hangulatárnyalatokra. Néha úgy érezte, hogy csupa seb belül. És mégis úgy ölelte volna magához ezt a fájdalmat és néha sírt és nem tudta, azért sír-e, mert fáj, vagy azért, mert boldog.

Most délelőtt is nagyon boldog volt Margit. Amint meghallotta Brezovics lépteit a folyosón, — a fülei hihetetlen finomságra tettek szert ebben az irányban ez alatt a pár hét alatt, — az ajtóra nézve, mosolygott.

— Na hát, ezek a marhák csak feltartják az embert! — mondta Brezovics, amint belépett. De azért nem kezdett bele a diktálásba, hanem az ablakhoz ment és lenézett a térre. Az ablak előtt telefondrótok húzódtak, mint megannyi fénylő gyöngysor ülték meg a ragyogó vízcseppek. Az égen foszló felhők mögül le-lepillantgatott a nap.

— Margitka, én éhes vagyok, — mondta egyszerre Béla. — Maga nem?

Mivel Margitnak fogytán volt a pénze, — végét járta a hónap, — nem volt tízóraija.

— Margitka, hozzon nekem uzsonnát, — kérlete Béla mosolyogva. Élveteg friss ajka közt mosolyogtak a fehér fogak. Margit is nevetett és a szemét elragadtatva ott felejtette a fiú arcán.

— Én hozzak? — kérdezté mosolyogva.

— Persze, hogy maga. Maga jót hoz!

— De én most lemenjek?

— No, menjen ide le a bodegába.

Margit felállt.

— Na, lássa, hisz úgyis tudtam, hogy maga örül, ha nekem valamit hozhat!

Margit mosolygott s rosszalóan ingatta a fejét. A fiú leült, hátravette magát a széken s a nadrágzsebében kotorva előhúzott egy öt koronást.

— No, hozzon két sonkászsemlyét.

Margit már bújt a köpenyébe. Béla lustán felállt, odament hozzá s még az utolsó rukknál fölsegítette a kabátot.

— Ó, most már fenn van! — mondta Margit kicsit sértetten.

A fiú elmosolyodott s mert hogy egészen közel állt hozzá, úgy engesztelően a válla köré tette karját.

— Nem szabad durcáskodni, — mondta egészen lágyan s a lány arcába nézett. Egyszerre lehajolt és megcsókolta egy párszor egymásután az arcát. Margitnak ahogy a fiú szája hozzáért, lecsukódtak a pillái s mintha kicsurgott volna belőle minden élet.

Az asztalon ekkor hirtelen megszólalt a telefon. Margit nagyot ijedve kapta magát a fiú mellől s riadtan nekiszaladva az ajtónak, botlott ki a folyosóra.

Mikor a két sonkászsemlyével visszajött, még mindig hihetetlenül bódultan a csodálatos valóságtól s a szédítő lehetőségektől, melyek most itt keringtek a levegőben, látta, hogy Brezovics cigarettával a szájában azóta már a második levelet írta. Margit szívében csalódott csudálkozás mozdult meg.

— Most tud írni!

Aztán ették a zsemlet. Béla úgy szorosan mögötte.

— Na, most írunk! — mondta, mikor megvolt. De csak nézett a lányra. A szemében kis nevető barna ördögök bujkáltak.

Ahogy aztán Béla belekezdett a diktálásba, Margit el-elütött egy betűt, a keze idegesen, kapkodva járt a gépen. A fiú meleg lehelletét a vállán, a pusztá bőrén érezte. Eszébe jutott az ingorc, hamar utána kapott s betolta.

— No, ne kapkodjon! — mondta Béla s a ceruzával az ujjára pötyyintett. Kis idő múlva, mikor a keskeny fehéreneműdarab újra előbújt, a fiú odanyúlt a vállára és betolta. Margit nyaka, válla igazán szép volt. A bőr hamvas, lágy és finom s a nyaka hajlása gyöngéden formált. Margit ijedten kapott a vállához. Brezovics, aki úgy oldalról figyelte, elnevette magát.

— Margitka, milyen gyerek maga!

Megfogta a lány kezét s magához húzva, az arcát megint megcsókolta. Margitban ismét felszállt valami forró áhitat. Mikor a fiú már vagy ötödször csókolta szájon, egész gyöngye megmozdulással válaszolt az ajka. Ó, azok a drága, csuda-puha orcák itt voltak most, itt az övé. Margit torkában óriási tüzes daganattá nőtt a boldogság. A fiú most egészen lágy volt, jó és kedves. Csak a szemei úsztak s a barna kis ördögök tüzeket csóváltak bennük. Margit most úgy szeretete volna egész egyszerűen meg-

kérdezní: „Szeretsz?” De a könnyes forróság csak dagadt a szájában s azt a szót nem merete kimondani. Megérzett itt köztük valamit, s csak ringatta a szót, a drága, könnyes illuziót, csak ringatta féltőn, ne hogy lehulljék, elillanják valami, ami alig hogy meglett.

— Ó, te! — sóhajtott egyszerre s a szeméből szivárogni kezdtek a könnyek. Béla elengedte.

— No, mi az? — kérdezte. — Margitka, mi az?

Margit hozzáhajolt, átölelte s gyerekesen görbült, síró szájjal, teljes fájdalmas nagy szerelmével hebegte a fiú vállához bújva:

— Úgy szeretem, úgy szeretem...

Bélát ez kényelmetlenül érintette. Elkedvetlenedett. Unalmas nőszemély, gondolta, s rosszkedvű lett hirtelen. Bosszantotta, hogy ennyire hagyta jönni a dolgot.

A kis hivataloszámban teljes volt a csend. Csak a folyosón ment valaki végig nyikorgó cipővel. Stullmann, az aligazgató, elutazott s így törtenhetett meg ez a Margit számára oly hihetetlen eseményektől terhes délelőtt.

— Hallja, Margitka, ne sírjon, mert mindjárt megharagszom, — mondta Béla s Margit a kicsit kedveskedni akaró, de józanul önző hangra letörülte könnyeit.

Szombati nap volt s így délután nem lévén hivatalos óra, Margit másfél napig zavartalanul zúgathatta magában felgyült érzelmeinek tengerét. Délután kis szobájában szabadjára engedte szívét. A karjait kitérta. Az ágyra dobta magát. Becéző szavak csak úgy tódultak az ajkára s belebele csókolt a levegőbe. Estefelé már nem bírta így magában hordani szerelemtől felborzolt szívét. Elment Ilonkához s ott nagy szerelmes áradatban mindent meggyónt. Ezer apróságot mondott el, talált ki, csak hogy beszélhessen, Béláról beszélhessen. Az a pár ügyefogyott csók, már mind mint megannyi ragyogó vágyvirág illatozott ott a beszédében. Lázás szájjal csak beszélt, beszélt. S közben gyúrta a kis zsebkendő, amit délelőtt nedvesre sirt fájdalmasan szerelmes könnyeivel. Kilenc óra felé hazament. A februári est, a hideg, fagyos levegő oly jól esett. Az utcákon kevesen jártak. Ment a tereken át, ahol a villanyos ívlámpák fénykörében csudafehéren álltak a házak s a jobbra-balra nyíló utcák siettek a homályba. Mindez oly szép volt s oly nehéz. Ahogy ment, fölötte úszott az ég, a messzi, a sötétkék, a csillagos. Mintha az ő szíve is egy lett volna azok közül a messzi forró csillagok közül...

Mikor reggel fölébredt, úgy félálomban, még bódultan, félig ébren folytatta az álmodozást. A tegnapi események valahogy most még nagyobbra nőttek. S Margit tovább formálta, szövögette őket. Már ott forogott egy kis világos lakásban. Az ebédlőasztalra már odaképzelte a nagy terítőt, melyet jó pár évvel ezelőtt hűszent s melybe, de hány szép álmot behímzett. Szép, tiszta vágyakat otthon, melegség, gyermek után. S ott az íróasztalnál már látta Bélát, a drága szép fejet a barna hajjal s így hátulról az erős, férfias nyakát. S forogtak előtte a képek s meg-megálltak egy-egy forrón elképzelt, meghitt mozdulatnál. A keze alatt már szinte ott gömbölyödött egy kis barna gyermekfej, kis símogatót drága élet, a szerelmük kivirágzott áldott ajándéka...

Csöndes, gyöngéd, szemérmes kis boldogság volt ez, amit Margit így

elálmodott. Boldogság, amit ezer és ezer csöndes, szelid kifelejtett leány álmodik bele hűvös párnáiba...

A napok, amik most jöttek, Margit életének talán legfájdalmasabb és leggyönyörűbb napjai voltak.

Néha összekulcsolta kezét és tanácstalanul nézett magába. — Nem lehet, — gondolta, — borzasztó, hogy attól vagyok boldog, hogy attól bírom a napot elviselni, ha pár jó szót szól hozzám.

Béla, aki önző és szeszélyes ember volt, csak tűrte ezt az imádat. Hol bosszantotta a dolog s különösen idegenek előtt, félvállról bánt a lánynyal, hol meg, mert Margit elhalmozta szivességekkel, már részvétből is egypár kedves szóval, csókkal ismét kínzó, szerelmes bódulatba teperte a lányt.

Körülbelül két héttel az első csók után, egy délután azonban, midőn az igazgatónál szóba került az ő ideiglenes áthelyezése a jogi osztályból, mint egy hirtelen jóleső kibuvót, megkérte visszahelyezését előbbi beosztásába.

Margit, aki így naponta csak egy-két percre látta a fiút, dermedt volt és szinte beteg. Délben, este, lézengett a lépcsőn, folyosón, hogy össze találkozzon vele. Úgy március vége felé egyszer, hogy szerencsével várt és együtt mentek hazafelé s mert ismét szombat volt, Béla úgy unalomból megkérdezte, hogy mit csinál délután.

— Mennék sétálni, de egyedül félek a hegyekben, — mondta Margit. A szíve dobogott. Egyszerre tetetett vidámsággal, szinte kacéran hozzátette: — Jöjjön velem, egy nagyot sétálunk. — A szíve fönt a torkában döngött, úgy nézett a fiúra s várta a választ.

— Jó, jöhetek, — mondta Béla, megállt s hunyorogva fölnézett az égre. Az ég csudakék volt s egy-egy pufók kis tavaszi felhő úszott lassan a kék végtelenbe.

Délután négy óra előtt tíz perccel, négyre volt a találka, már ott várt Margit a megbeszélrt sarkon. A kezén a karkötő órát nézte. Még nyolc perc. Túl korán van még, gondolta, már letről, az utca végéről, látja, hogy várok! S bement egy mellékutcába. Egy kapu alá állt. A kapu kertes udvarra nyílt, gyermekek csigát pörgettek az udvaron. Várt egy darabig. Nézte az óráját. Még öt perc. Számolni kezdett. Hatvan. Már csak négy perc. Most már megindulhatok, gondolta. Lassan ment a napos oldalon. Leért a sarokhoz, körülnézett. Senki. Most már látni kellene, gondolta, és nézett lefelé. A langyos, napos oldalon lassan jöttek a kifelé sétálók. Messzebb, lent a városban, kongva ütött az óra. Négy. Margitba belevágott ez a kongás. Valami belül a mellében mintha összezsugorodott vona. Ijedtség kúszott fel a lábaiban. Mozdulatlanul nézett lefelé. Két öreg nént jött lassan, egy kutya szaladgált játékosan cikcokban keresztül az utcán. Egy kicsit megkésik, mondta magának. Hát várok. Hisz késhet, öt, tíz perc az semmi. Megint lefelé indult a mellékutcán. Megint visszajött. A sarkon megállt. Csupa idegen jött fölfelé. Már öt perc, gondolta. Úgy érezte, mintha nehéz, lassú vér járna az ereiben s ettől egyszerre oly fáradt. A percek csak multak. Lassan valami nehéz, keserű utálat szállt föl benne minden iránt. Saját maga iránt. Ó, levetközni most, levetközni, kibújni ebből az énből, mint egy ernyed, lyukas bőrből, letépni, eldobni és aludni, aludni. Ó, de fáradt volt egyszerre.

Ahogy múltak a percek, úgy múlt a szívdobogása is. Csak a nagy, elnyűtt, nehéz fáradtság maradt a szívében. Az óra leballagott a negyed ötről is. Margit visszafelé indult. Ahogy ment, még egyszer fölágaskodott benne a remény. Hátha szembe jön véle. Kerülő úton, szinte szaladva még egyszer visszament a találkozó sarokra. Hátha most, ha most ott van. A sarok megint üres volt. Ismét ment lefelé. Az arcán most meglátzott a harminckét esztendő, a szája mellett két szomorkás, petyhüdt vonás. S belül olyan üres volt. Egy óriás fájdalmas lyuk volt a melle. Hazament s ráfeküdt az ágyára. Olyan bágyadt volt s olyan végtelenül szomorú... Csak feküdt az ágyon, még sírni sem tudott. Olyan volt, mint egy megvert szegény kis állat. A nyitott ablakon nagy, üde hullámokban áradt be a tavasz. Egy kis eltévedt méh döngött soká szerte a szobában. Mikor már erősen esteledett, Margit a nagy tompa fájdalomtól elaludt. Kilenc felé kászalódott fel az agyonfeküdt ágyról. A bágyadtsága elmúlt. Nem, gondolta, most nem bírok itthon maradni. Kivánta a levegőt, valamit, ami elzsongítsa szívében a fájdalmat. Levette gyűrött ruháit, átöltözködött s elindult a kivilágított belvárosi utcák felé. A szívében ott motoszkált a remény, hogy hátha most összetalálkozik vele. Muszáj dülőre vinni ezt a kínlódat, gondolta. Szokatlan volt ez néki, az esti séta így egyedül s szinte szaladt az utcákon. De közben mindenkit látott, mindenkit megnézett, izgatottan keresve, reménykedve, hogy hátha feltűnik Béla karcsú alakja. De Béla nem volt látható. Már elhatározta, hogy hazamegy, de ahogy elsietett egy kávéház előtt, egy félrehúzott függönyön át úgy rémlett, mintha Bélát látta volna. S ekkor, minden félszeg bátortalanságát félrelökve, benyitott az esti kávéházba. Amint belépett, rögtön látta Bélát egy bankbéli társaság közepén. S azt is látta örömmel, hogy az egész társaság nagy, örvendő csudálkozással, kacagó kedvvel integet feléje. Margit valamit hebegett, hogy a házbelijeit keresi, de nem is igen kíváncsiskodtak, leültették s aztán belévägott minden hangoskodásba a cigány s Margit csak ült s maga se tudta elhinni, hogy került ilyen hamar ide.

A zsvaj közepette Béla odahajolt hozzá s kicsit zavartan, rosszul sikerült fölénnyel exkuzálta délutáni elmaradását. Hogy a nővére érkezett váratlan, hogy a vasútra kellett kísérni. Margit ebbe a kicsit átlátszó hazugságba rögtön belekapaszkodott, A neheztelése rögtön ellillant amint a fiúval szemtől szembe állt. A gyanúját elhessegette. Csak hogy egy kis illúziót, egy szemernyit megtarthasson. Kedvesen, túlzott barátságosan nézett a fiúra, csak hogy éreztesse, hogy ő nem haragszik, nem neheztel. Ó, dehogyan neheztel!

Béla Vidayné mellett ült. Viday prokurista volt a bankban. Az aszszony nagyszemű volt és fekete. Cigaretta szipogott, affektáltan, kacéran s karminra festett szája olyan volt, mint egy kimart seb. Tükör lógott vele szemben, abba ellenőrizgette egy-egy gyors pillantással mozdulatait. Ott volt Molnár Karcsi, szintén kolléga s annak édesapja, vidékről felrándult magyarosképű, tipikus gazdatiszt. Molnár bácsi éppen egy jó zsidó viccet adott le, hangosan, széles nagy gesztusokkal. Mindenki nevetett. Csupa szélesre húzott, nedves, piros száj volt az asztal körül. Különösen Viday huga, Bözsike, nevetett, kicsi fehér fogát mutogatva, hosszasan, szinte skálázva a nevetést. Margit nem igen értette a tréfát, a cigányzene

búgott körötte, de nevetett, erőltetve teljes izgalmával, mely ott reszketett a szívében. Viday ült mellette és néha hozzá, néha a másik szomszédnőjéhez fordulva beszélt. Margit lassú kortyokban ivott az aranybarna teából, mely előtte állt s az idegei szívták a zuhogó hangáradatot, az elesélt melódiákat, melyek most jólestek felzaklatott idegzetének. Arcára mosolyt kényszerítve elpihent tartásban ült, míg figyelme titkon a vég-sőkig feszült. Az asztal másik sarkán kicsit féloldalt ült Béla.

Béla néha lehajolt, közelebb az asszonyhoz, s félig nyitott pillákkal lassan mondogatott, szinte az asszony fülébe. Az asszony egyszer hátrahajolt a székből, a szemét kacéran, kéjesen lehúnyta s aztán hosszasan, bizonytalan mosollyal soká nézett vissza Bélára.

Margit szíve ez alatt a pillantás alatt lassan eldermedt. Béla néha egy-egy hirtelen pillantást vetett szinte meglepetésszerűen Margitra. De ha a tekintetük találkozott, a szeme rögtön lesiklott hüvösen, mintha csak véletlen tévedt volna arra.

Az óra, mely Margittal közvetlen szemben függött, már tizenkettő felé haladt. Az asztalra odakerült egypár butilla bor. A hangulat körül a terebben, az asztalnál is mind hangosabb lett.

A cigány ekkor szünetet tartott. Az asztalon a poharakban csillogott az arany bor s a közös boros kedvbe kikitörő nevetéssel hullottak a mindig fesztelenebb adomák. Lassanként mintha az egész társaságra rájött volna valami nagy spontán természetesség. Mit finomkodjunk! Molnár bácsi már nekikönyökölt az asztalnak, úgy mondta az adomákat. Az arca fénylő vörös volt, s megülte a füstös izzadtság. Bözsi és Karesi már szorosán összeültek. Viday is boros lehellettel mind közelebb hajlott Margit-hoz. S Margit, aki alig ivott egy pohárkával, csendes undorral nézte mind ezt s szorongva várta, hogy mikor mennek. Forrón, csak abba reménykedett, hogy akkor Béla hazakiséri.

Viday fölemelte poharát s odaütve Margitéhoz hangosan mondta:

— Igyunk, gyerekek!

Egyszerre végignézett az asztalon s nagyot, borosat nevetett. Ő volt a legjobban elázva. Vörösen úszó szemmel, csendes gúnyal nézett körbe. Egyik arcáról a másikra. A feleségén meg Bélán megállt a tekintete.

— Csókolódzatok össze, gyerekek! Ne zsenirozzátok magatokat! — Vigyorogva, gúnyosan nézte őket. Csupasz arcát sűrűn szántotta a ránc s ettől a sok barázdától, mely szomorúvá és koravénné tette, furcsán ütött el ez a kétértelmű vigyor.

Béla egy pillantást vetett körül. Teljesen józan volt és jobb ízlésű, semhogy ne bántotta volna ilyen hang.

— Te, Béla, hát nem koccintasz velem!

Viday szinte az orra alá tartotta a poharat. Béla, aki nem vette rögtön észre, hamar felkapta a magáét:

— No de persze, öregem, — mondta.

— Úgy van, igyunk! — Molnár bácsi jókedvében a poharát szinte neki-vágta Béla és Viday poharához. A bor lezuhant az asztalra. Vidayné, Bözsi ijedten félreugrottak s a kis borpatak sietve szaladt az asztalon Vidayné felé.

— Hó, hó — nevetett Molnár bácsi. — Keresztelő, nagyságos asszony, keresztelő!

Vidayné elvörösödött s nevetve mondta:

— Hisz én nem tehetek róla! ...

Erre mint egy ütemre kitört a nevetés. Molnár bácsi valamit mondani akart, de a hangja elcsuklott, a vállai megrándultak s pukkadozva mint ár szakadt ki belőle a kacaj, úgy igazán, oly elementáris erővel, hogy mindenkire átragadt s egyszerre az asztal körül valami tárgyaltan, önmagából táplálkozó nevetés rázott mindenkit. Molnár bácsi már szinte nem is nevette, csak rángatta nagy izzadt, vörös testét.

Ekkor az asztalhoz ért a tényezőző cigány.

— Héj, more — kacagott az öreg, — hadd törülöm meg a kezem ide azzal az üstököddel! — s ezzel tarkón ragadva a cigányt belekente annak hosszú fekete hajába a boros kezét. Az asztalnál, körül a vendégek, a pincérek, az ácsorgó piccoló, mindenki nevetett. S a cigány kunkorodó háttal, álnok alázatos képpel, a jó borralaló reményében türte. Az öreg egy százast dobott a tényérjába.

Csak Margit arcán fagyott meg a mosoly. Csak ült ott, kinosan felvont szemöldökkel.

A nagy tükörben, mely a terem egyik falát elfoglalta, megkétszereződött a duhaj társaság s a tükörben a derütenger közepén ott rémlett Margit szelid, ijedt tekintetű arca.

Fél egy felé járt az idő, mikor a társaság boros fővel kiért az utcára.

— Ugy-e, Béla, maga hazakisér? — kérdezte Margit szorongva.

— Kérem, parancsára, — mondta Béla túlzott, hűvös udvariassággal.

Az egyik saroknál oszladozni kezdett a társaság.

Vidayné meglepetten kérdezte Bélához fordulva:

— Maga nem jön velünk?

— Nem, Margitkát kell hazakisérnem. — Hirtelen valami fagyos, megközelíthetetlen magányba burkolódzott. Vidayné meglepve nézte, aztán bosszúsán elfordult.

Margit és Béla megindultak s mentek szóltan. A fiú sietett, Margit alig birt vele lépést tartani. Rémülten látta, hogy fogynak az utcák, mindig közelebb jön a ház, melyben lakik. Mindjárt otthon leszek, gondolta. S Béla megint elköszön és semmi ... Üresség, semmi ...

Csak egyszer szólt Béla, még az út elején, hogy gombolódzék be, hideg van. De ezt is oly hűvösen mondta, hogy Margit még ennek a kis figyelemnek sem örülhetett. A ház, a világosra meszelt bérház, mintha szaladt volna eléje. Margit, ahogy ment, egész testében reszketett. Nem, gondolta, ez nem lehet, nem mulhat el ez a mai nap így! Fel egész az arcáig jött a reszketés, a pillái is reszkettek a visszatartott könnyektől. Nem! Hirtelen megállt, a fiú elé lépett, elállta az útját.

— Béla, — mondta, — Béla, — s fölemelte a kezét, — Béla, ez nem lehet így, Béla, — a hangja elcsuklott, — Béla, szóljon. Istenem, hisz maga tudja, Béla! ... Reszkető szájából hangosan, zokogva törtek elő a szavak.

A fiú meglepetve, hidegen nézte.

— Ugyan, Margit, — mondta s lefogta a kezét. Végignézett az éjjeli utcán. Az utca sötét volt, elhagyott, csak messze a kereszteződésnél járt a gázfényben a rendőr. Csöndesen eltolta a lányt.

— Nem, Béla, nem, — zokogta Margit magán kívül, — Béla, hisz úgy

szeretem! — S két karjával átfogva a fiút, magához ölelte s reszketve furta az arcát a vállára és csókolt nagy, kétségbeesett csókokat Béla nyakára. A fiú elképedve hagyta. Valami megmozdult a mellében. Lassan lefejtette Margit karját.

— Margitka, — mondta egész lágyan, — édes Margit, nézze, ne, ne szeressen. Margitka, én azt nem érdemlem. Margitka, a hivatalból is azért mentem el.

Margit sírt.

— Margitka, — kezdte Béla egyszerre, — Margitka, én még nem mondtam meg magának, hogy én völegény vagyok.

Ez nem volt igaz, de ez jutott hirtelen eszébe s megörült a mentő gondolatnak. Margit úgy fel volt dülva, hogy már nem is igen érintette ez az új fordulat.

— És az asszony, a Vidayné, — mondta egyszerre s letörülte a könnyeit.

— Ugyan, Margitka, az csak semmi! — Most igazán dühös lett. Ilyen ostoba hisztérika, gondolta.

— Margitka, én nem akarom magát bolondítani. Felejtsen el, Margitka. — Ahogy ezt a banalitást, kimondta, még jobban bosszantotta a dolog. — Ugyan mit, — gondolta mérgesen. Megindult.

Margit fejében koválygott az éji izgalom. Ő is megindult a fiú után. Ő, hisz már igazán mindegy, gondolta egyszerre. Megint belészakadt az a nagy, halálos fáradtság. Azzal a pár csókkal kiadta minden fölgyült szenvedélyét. Fölnézett könnyes szemmel az égre. Az ég világos volt és csillagos. Lassan a kapuhoz értek. Margit valamit mondani akart, de még a torka is fáradt volt egyszerre. Halkan suttogetta csak:

— Jó éjszakát.

A szobájába érve ledobta magáról a ruhákat s úgy hálóingben, be sem takaródzva feküdt az ágyon. Soká nézett a derengő szobába s aztán megereedtek a könnyei.

Soká sírt bele a már világosodó hajnalba. Hadd sírjak el mindent, gondolta s úgy érezte, ezzel a könnyáradattal kimos magából mindent, ezzel a könnyáradattal folyik el lassan szívéből a fiatalság. Hadd folyjon el, hadd muljon el, suttogetta.

Kintről áradt be a hűvös levegő, az ég lassan megfakult, távolabbra és távolabbra tűnedezték a csillagok. S Margit elapadó könnyek között látta, hogy nappalodik, józanul és egyszerűen.

COURVOISIER KUTATÁSAI

Naprendszerünk tova haladásának sebessége

A francia nevű német csillagász fölfedezéséről írnak a lapok és folyóiratok, de egyelőre csak kutatás stádiumában áll a dolog. Még meg sem állapították elfogadhatóan és egyöntetűen saját Naprendszerünk tova haladásának sebességét, Courvoisier máris minuciózus méricséléssel a berlini Neubabelsberg-i csillagvizsgálóban adatokat vélt találni az egész tejútnak, melyhez állítólag Naprendszerünk tartozik (persze ez is csak merő tapogatódzás), a Capella-csillagzat felé való rohanásáról a több mint planetáris 700 kilométeres másodpercenkénti sebességgel.

Az állítólagos pozitív adatok a következők: tizenkét órai periódusokban 1. a függő ön iránya bizonyos ingadozásokat mutat, 2. épp úgy a nehézségerőnél parányi, de mérhető változásokat figyelhetünk meg, 3. úgyszintén az ingalengés időtartama is változik s 4. végül a csillagfény tükröződése más irányban történik, állítólag a Capella-csillagzat irányából, mint arra merőleges irányból.

Amennyire érdekesnek látszanak e megfigyelések, ha valódiak, éppoly különösnek látszik a Courvoisier által lanszirozott értelmezés: Einstein-féle méretrövidüléssel (tér-kontrakció). Szerinte nemcsak az inga hossza rövidül meg periódusan a mozgás irányában, hanem a Földgömb is be-belapul s így felszine közeledik központjához. Ebből a hipotetikus rövidülésből kalkulál 700—750 kilométer sebességet.

Stockholmban jelenleg mindenestre Einstein-kurzus járja. De a csillagászat körében átlag nem hódított annyira a relativizmus divathóbortja, mint a fizika körében. „Mi lenne a csillagászatból, — írja levelében P. Haagen, a vatikáni csillagvizsgáló igazgatója, — ha nem volna abszolút tér és idő, melyre minden számításunk és mérésünk vonatkozik?!” és felsorol hírneves csillagászokat, akik a legerősebb kifejezésekkel ítélik el a relativizmust. Tényleg, midőn Einstein híveit az állítólagos tér- és idő-rövidülések reális vagy csupán matematikai mivoltáról nyíltan megkérdezzük, oly pilátusi kifejezéseket használnak a „reális” vagy magának az „igazság”-nak félre nem érthető fogalmáról, melyek eleve vitássá teszik az ilyen theoretikusoknak azt a jogát, hogy legalább a minden más tudomány felett reális természettudományhoz komolyan hozzászólhassanak.

Öt évvel ezelőtt bejárta a világsajtót a szenzációs hír, hogy a chikágói földsebességmérések végre eredménnyel jártak. Michelson tanítványa, Dayton C. Miller, a már akkor 45 éves meddő kísérletből ugyanazzal az elrendezéssel és ugyanazzal az analízissel kiforszírozta volna 2000 méter tengerfölkötti magasságban 5000-szer megismételt kísérlettel az eredményt, mely 10 kilométer sebességet jelezne másodpercenként. A „Budapesti Hírlap” 1925. augusztus 30.-iki számában azonnal leszögeztém: ha 50.000-szer is ismétlik akár 6000 méter magasban a kísérletet, — az meddő volt és örökké meddő marad, mert úgy amint eddig végezték, alkalmatlan a földsebesség mérésére, a kísérlet értelmezése pedig nem

kevesebb, mint hat téves mechanikai állítást tartalmaz, mit a relativizmus likvidálásáról szóló művemben kimutattam. Egy évvel később csakugyan megjelent az újabb chikágói kísérlet tudományos cáfolata: a vélt eredmény a kísérleti hibák határain belül mozgott. (A kísérlet nem sikerülése Einstein egyetlen „reális” támpontja.)

Most hasonlóképpen leszögezem, hogy amennyiben Courvoisier kutatásai való adatokon is nyugodnának, semmiesetre se árulnak el olyan nyira messzemenő, tőlünk távolosó dolgot, a szűkebb értelemben vett világegyetem tovamozgását, hanem kisebbszerű házi dolgainkra, saját Naprendszerünk belső ügyeihez tartoznak.

Saját Naprendszerünk tovahaladásának sebességét száz év óta a „környező” csillagvilág apró elmozdulásaiból iparkodtak megállapítani emberfeletti munkával hideg spekulákban a Doppler-effektus alapján (fény és hang élessége emelkedik, süllyed, aszerint amint közeledünk vagy távolodunk a fény- vagy hangforráshoz). Az eljárás nem sokkal biztosabb, mint midőn valaki egy vásártéren a körülötte nyüzsgő kocsiábr mozdulataiból próbálná kikalkulálni saját kocsijának mozgását. Az eredmény ennek megfelelő: 9 km.-től 30 km.-ig váltakozik a különféle kutatók „mércsélése” szerint. A Nap-sebességről írt könyvemben ennél kényelmesebb és biztosabb megoldást ajánlottam: belső asztromechanikai arányok alapján, a bolygók s holdak távolságából és sebességéből papíroson fűtött szobában ki lehet számítani a nagy ismeretlent. Csak nem kell hederíteni Einstein „megiszton pszeudosz”-ára, miszerint a mozgó rendszeren levő megfigyelő képtelen a rendszer mozgását konstatálni, pláne megmérni. Hisz erre egyebektől eltekintve rácafol az utolsó bértaxi, mely keréksugarának egységével pontosan méri a megtett kilométereket, még ha aludnék is a kocsi. Ha a bolygók és holdak távolságán és sebességén kívül latbatvetjük azok tömegeit is (melyek 1925-ben megjelent művemben még nincsenek figyelembe véve), akkor Napunk és Naprendszerünk tovahaladásának sebessége gyanánt kijön a plauzibilis (az eddigi fáradságos pozitív méricsélés maximumával szembejövő) eredmény: 36 kilométer 892 méter.

A Courvoisier által észlelt mérő- és nehézségerő-eltérések — amennyiben valónak bizonyulnak — mindenesetre belső naprendszeri perturbációk, zavarok, melyeknek okai elsősorban a Napban keresendők. Hisz a Nap domináló hatásával zavarja a hold s a bolygók cirkulusait minden téren. Az a 12 órás periódus is, amit a jeles csillagász észlelt, erre mutat. Mert Naprendszerünk tovahaladásának iránya többé-kevésbé egybeesik a Nap, sőt a bolygók tengelyének irányával. Száz év óta tudva van, hogy Naprendszerünk tovahalad, de a bolygók spirális pályájának mechanikáját még mindig nem dolgozták ki. Ennek tulajdonítható, hogy még oly kiváló természettudós is, mint Maxwell, a Jupiter holdjainak fénytűnényéből remélte bizton nemcsak a Föld sebességének, hanem a Naprendszer sebességének a felderítését is. A remény persze 50 év óta nem vált be és nem is válhat be soha, egyszerűen azért, mert a Naprendszer nem haladhat az ekliptika síkjának irányában mint Maxwell föltételezte.

Az inga mozgására támaszkodni ily messze az ismert világhatáron túlmenő következtetésnél, pláne teljesen kilátástalan dolog. Az ingatűnények labirintusa az eddigi tudomány előtt — lehet mondani — valóságos tohuwabohut alkot, éppúgy mint az ejtőgép tűnény-

nyei. Még a meglevő Galilei-féle ingatörvények is erős korrekturára szorulnak. Az első törvény szerint egyidejűeknek (isochron) kellene lenni az ingalengéseknek. Sietek hozzátenni: legalább a 10^0 -on aluli lengéseknek. Sajnos, e foltozás sem segít: nincs egyetlen természetes ingának két lengése sem, mely precíze isochron volna. Az első törvény fogyatékosága persze magával rántja a harmadik és negyedik törvényt, melyek legalább klauzulával hasznavehetők.

Nagyobb baj az, hogy a Galilei-törvények csak az ingamozgás minőségéről (sebesség) fednek fel egyet-mást, a mozgás igazi mennyisége (az összes lengések száma, ideje, megtett útja) mindeddig homályban maradt. Ez után kutatva, jöttem rá újabban az ingatünemények összefüggésére az ejtőgép törvényszerűségeivel (melyeket még 1912 január 12-én az egyetemen bemutattam). Boszorkányos, de való, hogy az ejtőgép arányaiból előre ki lehet számítani bármily hosszúságú inga összlengéseinek idejét, útját, sőt bármelyik lengés adatait, egyenkint és szemléltetően be lehet mutatni, mint fogyasztja az út, a mozgás az energiát, míg a mozgás akadályaira ezredrésznél kisebb rész jut csupán (mint azt Kalocsán január közepén bemutattam).

Ariadne-fonal gyanánt vezet ki az ingatünemények tömkelegéből a gravitáció hatóerejének eddig ismeretlen kvantitása, mennyisége (a nehézségi sebesség $g = 9.8$ m. csupán intenzitása az erő hatásának).

Az ingatörvények tehát nagyarányú kiegészítésekre szorulnak. Az örök inga bluffje helyett napfényre jutnak meglepő tények, melyekről álmodni sem lehetett eddig. Így aztán a végnélküli mozgás tehetetlenségi fizikájával, mint a természettudomány ótestamentumával, bármely tudományos fórum előtt néhány perc alatt végezni lehet. Az épületkö, melyet az építők elvetettek, szegletkövé lesz. Nem Quantentheorie lesz ez csupán, hanem Quanten-Lehre (tantum-quantum), amely a befektetett véges erőmennyiségnek megfelelő véges eredményt (kinematikai + statikai) tudja pontosan mérni és felszabadítja a most működő erők és tényezők megszámlálhatatlan problémáit a fizika és csillagászat terén, melyek a gondolatrestség párnájává vált u. n. „tehetetlenség” miatt háromszáz év óta szunnyadoznak a természet méhén.

Az inga lengési gyorsasága mindenesetre függ az illető égitest gravitációjának intenzitásától (g), következőleg esetleges külső behatásoktól, melyek a helyi g -t növelik. De a szegény inga és mérőön igazán nem tudná már, hol áll a feje, ha minden környező csillag zavaró behatásán kívül még az egész tejút univerzumát vonzó idegen külvilág” kommandója szerint is kellene 12 órát periódusokban táncolnia. Itt már elő kell venni a mechanikának hasonló problémáknál kiegészítő józan principiumát: zárt rendszerben a tünemények függetlenül folynak le... Naprendszerünk egy ily zárt rendszer. S mint már említettem: csak a Nap felé van földünk úgy fordulva, hogy 12 órás periódusú zavarok merülhetnek fel földi mozgástüneményeknél. Ama törvény értelmében fordul Földünk ilyképp a Nap felé, melyet az eddig kikutatlan bolygó-spirális pályák első és legfőbb elve gyanánt jeleztem francia művemben: A nap bolygói a központi testük egyenlítőjének síkjában nyomulnak előre a Nappal azon periódikus kilengéstől eltekintve, melyet az úgynevezett pályaelhajlásuk szöge jelez.

Lehet, hogy Courvoisier elmélete eggyel szaporítani fogja a Nobel-

díjas fantomok számát, melyek sorát a relativizmus megkezdette, de ez még korántsem bizonyítja a Föld periódikus belapulását, melyhez talán, — ha már oly minuciózus mérésekről van szó, — a szeizmografnak is volna beleszólása.

PÉCSI GUSZTÁV

A MONT PELÉE KITÖRÉSE

Ujságjelentések arról adnak hírt, hogy világszerte nyugtalankodnak a tűzhányók. Aggasztó jelenségeket tapasztalnak a félelmes *Krakatoa* környékén és páni félelmet okozott Martinique szigetén a *Mont Pelée* is. Martinique és Mont Pelée! ... Régi szörnyű emlékeket idéz föl ez a két szó, az 1902-es borzalmas erupció emlékezetét, amelynél drámaibb lefolyású elemi szerencsétlenségről nem tud az emberiség írott története. *Három perc alatt pusztult el akkor egy huszonhátezer lakosú, virágzó kikötőváros* a vulkán kitörésének következtében, elpusztult minden élő lény a város falain belül s a házak helyén olyan apró törmelék maradt, mintha, — így írja egy szemtanú, — *egy hihetetlen méretű hidraulikus kalapács zúzott volna össze mindent*. Évekig világszenzációképpen tárgyalták *Saint Pierre* városának katasztrófáját, azóta azonban olyan szörnyűségek áradata zúdult a világra, hogy az emberek lassanként elfeledkeztek róla. Most, hogy a Mont Pelée újra életjelt ad magáról, nem lesz talán érdektelen föleleveníteni ezt a régi történetet.

Martinique szigete, — területe 987 négyszögkilométer, lakosainak száma körülbelül $\frac{1}{4}$ millió, — a Kis Antilláknak csoportjába tartozik, francia gyarmat Középamerika közelében. Fővárosa egész 1902-ig *Saint Pierre* volt, amelyet azonban ekkor a tőle északra fekvő Mont Pelée kitörése valósággal elsöpört a föld színéről, úgy, hogy a hatóságok átköltöztek a jóval délebbre fekvő *Fort de Franceba*, amely azóta fővárosa lett a szigetnek. A Mont Pelée a nyugodtabb tűzhányók közé tartozott s így senkinek nem jutott eszébe attól tartani, hogy a tőle több mint nyolc kilométerre fekvő *Saint Pierret* komoly veszedelemmel fenyegetheti.

Időrendi sorrendben a következőképpen játszódtak le a szörnyű katasztrófa egyes fázisai:

1902. április huszonötödikén hatalmas füstfellegek törtek elő a kráterből, közben hamúeső és kötörmelék is hullott a környékre körülbelül három-négyszáz méter magasságból. Ettől a naptól kezdve egészen május 2-ig *állandóan kisebb földlökéseket* lehetett érezni, május másodikán reggel pedig az eddig tapasztaltnál sokkal sűrűbben esett a hamú s *a hegy oldalában hasadékok nyíltak, amelyekből kénés gázok törtek elő*. Ugyanaznap este újabb füstfelhőt lövelt ki a kráter, nagy dörgés és mindenfajta villamos jelenségek kíséretében, éjjel pedig a hegy csúcsa valósággal lángba borult és szakadatlanul hullott a hamú és a kő.

Május harmadikán az egész atmoszférát sűrű por és hamuréteg fátyolozta el. Negyedikén *rettenetes kitöréssel füstöt, hamut és forró sarrat okádott a hegy*, ez a gőzölgő massa széles folyamban hömpölygött le a vulkán oldalán s mindent, ami útjába került, elpusztított.

Hatodikán és hetedikén irtózatos dübörgéssel megint *forró iszapot, füstöt és köveket* dobált ki magából a Mont Pelée, amelynek kráteréből hajnalban és alkonyatkor *messze világító lángseprő szállt föl*. A lakosság egy része előkészületeket tett a menekülésre, másik része azonban biza-
kodóbb volt és maradt.

Másnap azonban, május nyolcadikán, csütörtökön, hét óra ötven perckor hirtelen borzalmas kitörés támadt. Megmozdult a föld, azután valami fülsiketítő harsogás hangzott a hegy felől s még ugyanabban a pillanatban, mint egy szörnyű fáklya, tűzoszlop futott fel az égre, a Mont Pelée csúcsától a lábáig kettényílt és óriási mennyiségű gáztömeget lövelt ki magából Saint Pierre városára, amely pillanatok alatt teljesen ebbe a mérgező gázörvénybe került s mindenestől elpusztult. Pillanatok alatt fulladt meg minden élő lény, úgy, hogy a tűzvész, amely nyomban utána elborította az egész várost, már csak emberi tetemeiket és állati hullákat perzselt szénné.

Az egész katasztrófa mindössze három perc alatt játszódott le.

Ez a hirtelenség volt az, amely elsősorban magára vonta a természetkutatók figyelmét, akik alapos vizsgálattal, tanúvallomások gyűjtésével és mindenfajta bizonyítékok összehasonlításával iparkodtak a szerencsétlenség okát tisztázni. Hogy milyen gyorsan játszódott le a dráma, azt megítélhetjük egy *Saint* nevű tengerész előadásából, aki az egyik, *Saint Pierre* kikötőjében horgonyzó hajón volt a katasztrófa idején s mikor hirtelen sűrű hamú és köeső kezdett hullani a födélzetre, *ijedtségében a vízbe ugrott. Mire a hullámokból fölmerült, Saint Pierre városa már teljesen lángokban állott.* Ugyancsak ő adja elő, hogy *a tenger vize annyira forró volt, hogy egész testét összeégette.* *Saint* különben csak a vízbeugrással mentette meg az életét, mert *a hajókon levők mind elpusztultak.*

Ugyancsak érdekes *Fernand Clerc* képviselőjelölt előadása, aki a város környékén sétált, amikor arra lett figyelmes, hogy *füstölgő tűzfolyó hömpölyög feléje* a hegy irányából. Szörnyű rémületében futásnak eredt, majd összeesett s mire magához tért és hátranézett, *a város eltűnt a föld színéről.* Huszonöt méterrel mögötte, ahová a gáz még elért, már holttestek feküdtek, a mezőn dolgozó munkások tetemei.

Théodore Célestin még előző nap elmenekült *Saint Pierreből* s a város környékén húzta meg magát egy nyaralóban. Az országúton járva észrevette, hogy a város felől *fekete felhő gomolyog, amelyből egyre sűrűbben lángnyelvek törnek ki.* Kétségbeesésében futni kezdett, *a felhő azonban éppen a tengerparton elérte, mire Célestin összerogyott s elkészült a halálra.* A víz felől azonban hirtelen szél támadt, amely *a felhőt visszanyomta, neki pedig megmentőjévé lett. Háromszáz méterre attól a helytől, ahol Célestin összeesett, minden föl volt égetve.* Az egész jelenet, *Célestin* vallomása szerint, *fél percnél nem tarthatott tovább.*

Egy fort de francei kereskedő éppen telefonon beszélt egy *saint pierrei* barátjával. Ez leírta a vulkánikus jelenségeket:

— Ha ez tovább így tart, — fejezte be a beszélgetést, — fölkerekedem s egész családommal átmenekülök hozzátok.

Ezeket a szavakat *hirtelen szörnyű ordítás követte, majd egy hal-
kabb, hörgésszerű hang s aztán csönd lett. Mindennek vége volt.*

Egy fort de francei telefonkezelő *saint pierrei* kollégájától össze-

köttetést kért Ajoupa-Bouillonba, mire azt a választ kapta, hogy az összeköttetés már reggel óta megszakadt. A hívó tovább akart beszélni:

— Halló, halló! — szólt bele a készülékbe, mire válaszképpen *hajmeresztő sikolyt hallott, majd egy összeomló épület ropogását s a fort de francei központ összes csengői vadul megszólaltak és szikrákat löveltek. Az összeköttetés Saint Pierrerele örökre megszakadt.*

Egy cukorfinomító igazgatója írta marseillei barátainak:

— Az áldozatok olyanok, mintha villám sújtotta volna őket. Egy hajó fődélzetén ért a halál egy négert, aki olyan helyzetben ült a korláton, *hogya csak egy mozdulatot is tett volna, beleesett volna a vízbe.* Egy fiatal lányt egy fotelben nyugodtan ülve találtak, másutt meg egy anyát, aki *éppen gyermekét szoptatta. Mindnyájan halottak voltak.*

Mi lehetett az a pusztító elem, amely ilyen gyorsan végzett áldozataival.

Majdnem harmincezer ember halt meg a városban és környékén egyszerre, s magában Saint Pierreben *alig maradt, szinte csoda folytán, két-három lakos életben.* Camille Flammarión, aki maga is alapos tanulmányt szentelt a martiniquei katasztrófának, arra a következtetésre jutott, hogy *különböző hatóerők működtek közre. Az áldozatok egy része minden kínóadás nélkül halt meg.* A Victor Hugo-utca egyik házában egy idős embert íróasztala előtt ülve találtak, mellette egy fiatal nőt, valószínűen a lányát, aki átölelte a nyakát s előttük térdelve egy fiatalembert, mintha bocsánatot vagy segítséget kért volna az öregtől. Mind a hárman halottak voltak. *Az utcákon általában igen kevés holttest volt, az embereket nagyobbbrészt lakásaikban érte a halál.*

Voltak másfajta áldozatok is, ezeket *hasonfekve lelték meg, amint kezüket a szájukra s az orrukra szoritották, mintha valami mérges gáztól iparkodnának menekülni.* Majdnem mindegyikük ruhátlan volt.

Mikor a vastag hamuréteg alatt ázni kezdtek, igen sok *megfeketedett holttestet* találtak, amelyeket azonban *nem ért a tűz, mert körülöttük az épületek farészei épen maradtak.* Voltak azután egészen *elszenesedett holttestek* is és találtak olyanokat, amelyek *első látszatra teljesen épeknek mutatkoztak, de ha valaki hozzájuk ért, a bőrük lehámlott, Szörnyű volt egy fiatal leánynak az esete, akit élve találtak meg a romok alatt, de az egyik karja elszenesedett.*

Nagyon érdekes tanulmányozni azt a *rombolást*, amelyet a katasztrófa épületekben és egyéb tárgyakban vitt véghez. A *világítótornyot a hihetetlen erővel örvénylő gáztölcsér körülbelül három méter magasságban egyszerűen kettévágta*, a kikötőben egy óriási tömör bronzból készült Mária-szobor állott, amelyet *harminc méternyire dobott a légáramlat.* A városban leomlottak a falak, a környéken a fákat tövestől csavarta ki a pusztító elem. A *tűzhányó felé eső városrészeket valósággal leborotválta a gáztölcsér*, más városrészekben viszont csak összedőltek a házak, amelyek fölött *épen maradt a kórház tornya, rajta az órával, amely pontosan hét óra ötven percet mutatott.* Talán legjobban érzékelteti a szörnyű képet az „Illustration” kiküldött munkatársának cikke, amely a következőket mondja:

„A vérem megfagy. Szédülök a borzalomtól. Nincs emberi szó, amely le tudná írni a kép rettenetességét, amely egészen fantasztikus, földön-

tüli, olyan, mintha holdbeli vidéken járnék. Igen, a halott égitest van előttem, a kialudt bolygó, mintha csak egy szörnyű lúzdlom egyenesen a Holdba rönített volna. Nincs itt más, mint csupa hamú, végtelen kihalt felület, amelyet számtalan hasadék és rés tesz járhatatlanná. A háttérben ott emelkedik a tűzhányó, ormán a füstfelleggel s egy-egy pillanatra elővillan az óriási repedés, amelyen a gáz kitért. A parton fatörzsek hevernek, mind északdéli irányban, a régi gyárépületek helyén csak a gépek összelapított kazánjai maradtak meg s két félig földbe temetett harang jelzi, hogy hol állt a templom".

Egy kertész, aki a Saint Pierretől hét kilométernyire fekvő Morne Rougeban lakott, előadta, hogy a katasztrófa pillanatában a tűzhányón hét fénylő pont jelent meg, majd úgy érezte, hogy valami ellenállhatatlan légáramlat a hegy felé húzza. A vulkán ebben a pillanatban megnyílt és egy légörvényt vetett a város felé. A tudományos vizsgálat megállapította, hogy a kitérés pillanatában ez az óriási erejű légáramlat a város felé csapott s mindent, ami útjába került, összerombolt, pillanatokkal utána azonban légüres tér támadt ugyanezen a helyen s nyomban egy még erősebb légáramlat zudult most már ellenkező oldalról a Mont Pelée irányába. A történeteket különben azért nagyon nehéz rekonstruálni, mert — mint mondtuk, — a városban majdnem mindenki elpusztult s ugyancsak elpusztultak legénységükkel együtt a kikötőben horgonyzó hajók is. Hogy milyen volt Saint Pierre képe a katasztrófa után, azt érdekesen illusztrálja Kniatnek, Martinique szenátorának, előadása:

— A szerencsétlenség napján a Marie Hélène, egy bordeauxi vitorlás, amely már évek óta tartotta fenn az összeköttetést Martinique szigetével, jelent meg a kikötő előtt. A kapitány, egy öreg tengerész, láttávolba érve, ámulva és megdöbbenet nézett körül s teljességgel nem értette, hogy hová került. Olyan furcsa volt az ismert és megszokott épületek és városrészek helyén kietlen szürkeséget látni, hogy hirtelen örült félelem fogta el. Előkiáltotta egy matrózát s lemutatva a város felé, megkérdezte tőle:

— Mit látsz ott?

— Semmit, parancsnok úr, — hebegte a matróz, aki először volt ezen a vidéken s nem értette a kapitány kérdését.

— Semmit? Semmi különösét? — kapott a fejéhez a kapitány. — De hisz akkor én megörültem!

A virágzó város helyén tényleg üresség volt, semmi, mintha csak mindent elnyelt volna a föld. Hogy mennyire igaz ez a megállapítás, a következő tény is mutatja:

Az 1891-iki ciklon után újjáépítették a város vásárterét, még pedig öntött vasrácsokkal és harminc centiméternél vastagabb vasoszlopokkal. Ez a vásártér teljesen eltűnt és sehol sem sikerült fölfedezni egyetlen darabját sem a vaskonstrukciónak.

Mindebből kitűnik, hogy Saint Pierret nem a láva vagy hamúeső, hanem csakugyan egy szörnyű erővel száguldó gáztölcsér pusztította el. A mérges gáz anyagára nézve a legvalószínűbb föltevés az, hogy szénhidrogén volt, amely mechanikusan hatott óriási mennyiségénél, vegyileg pedig gyilkoló összetételénél fogva. Hogy azonban a gáz nem volt egyetlen eleme a szörnyű rombolásnak, azt bizonyítja, hogy a kitérést meg-

előzően és követően *villanyos zavarokat is megfigyeltek*, éppen úgy, mint a Krakatoa ismeretes erupciójánál. A pusztításban tehát elektromos erők is közreműködtek, éppen úgy, mint ahogy rombolta a földrengés is, amely a kitörést kísérte. A katasztrófát megelőző napokon tengeralatti erupciók is érezhetőek voltak, *amelyek a tengerfenékre fektetett kábeleket teljesen szétroncsolták s a jelzőbójákat elsodorták, sőt elsüllyesztették*. Rendkívül érdekes a kábelrakó hajó egyik tisztjének az előadása, aki mikor később a széttépett kábeleket fölszedette, *kétezerhatszáz méter mélységben az egyik kábelbe csavarodva egy még zöldelő levelű hatalmas fatörzset talált*.

A katasztrófa részleteit természetesen pontosan tisztázni máig sem sikerült. Akárhogy is folyt le azonban, bizonyos, hogy *hirtelenségénél és pusztító erejénél fogva egészen különálló helyet foglal el a hasonló szerencsétlenségeknek az újabb időben, sajnos, egyre gazdagabb sorozatában*.

JEAN CÉLESTIN

A FÁRAÓ ÁTKA

A napisajtóban az utóbbi időben elég gyakran olvastuk, hogy a híres Tut-ench-amon-sír fölfedezőjét és munkatársait a fáraó átka halállal sújtja és ez az átok már több személyen beteljesedett. Steindorff neves leipzigi egyiptológus alábbi cikke ezért különös érdeklődésre tarthat számot.

Nemrégiben Londonból azt a hírt kaptuk, hogy az angol társaság egyik ismert arisztokrata tagja, a 78 éves lord Westerbury, öngyilkosságot követett el: szobájának ablakából levetette magát és szörnyethalt. Ő lett volna Tut-ench-amon átkának huszadik áldozata. Előtte az átok unokaöccsét, a fiatal lord Westerburyt és egy bizonyos Mr. Cartert sújtotta volna, akik mindketten meghaltak. A fiatal lord Westerbury Howard Carternek, a fáraó sírja fölfedezőjének, volt a titkára és 1929 novemberében holtan találták az egyik londoni klubban, Carter pedig, a sír fölfedezője, Amerikában automobilszerencsétlenség áldozata lett. Az angol sajtó igyekszik a többi áldozat névsorát is összeállítani.

Miután ilyen hírek nálunk is elterjedtek, sőt azokat nagyjában el is hiszik és tőlem is több ízben kérdezték, nem félek-e én is, egyiptológus lévén, a fáraó haragjától, az alábbiakban szeretném röviden a tényeket megvilágítani.

Ami az említett három személyt illeti, úgy kijelenthetem, nem ismerem őket, csak annyit tudok róluk, hogy sem az idősebb, sem a fiatalabb lord Westerbury a sír fölfedezésében nem vett részt, és az egyiptomi király mumiájának későbbi felbontásánál sem voltak jelen. Az Amerikában elszerencsétlenedett Mr. Carternek is csak annyi köze van a mumiához, hogy neve azonos a sír fölfedezőjének nevével. A szerencsés fölfedező, Howard Carter maga jó egészségnek örvend és jelenleg azzal foglalatoskodik, hogy a sírban talált tárgyak utolsó darabjait rendezze és ellenőrizze a kairói muzeumba való szállításukat.

A körülbelül két tucatnyi hivatalnok és tudós közül, akik az ásata-

sokban és a fáraó sírjának megnyitásán résztvettek és akik később a sír gondozását átvették, ketten valóban már meghaltak. Az egyik lord Carnarvon, az angol műgyűjtő, a másik Mace angol egyiptológus. Carnarvon évek óta bőkezűen finanszálta az archeológiai ásásokat, ő volt Carteren kívül az első ember, aki sokezer év múltán, 1922. november 26-án, először lépte át a fáraó sírjának küszöbét. Már akkoriban súlyosan meg volt támadva egészsége, néhány hónap múlva, 1923. márciusában, mérges moszkító szúrta meg, vérmérgezést kapott, amiben azután áprilisban meghalt. Mace egészsége sem volt valami erős. Közel két évtizede ismertem őt, mindig tudtam, hogy a gyöngö testalkatú, kissé ideges ember egészségét kimélni kell. 1922-ben a newyorki Metropolitan Museum expedíciót küldött Egyiptomba, hogy ott ásásokat végezzen; ennek az expedíciónak volt tagja Mace, akit a Tut-ench-amon-sír fölfedezése után azonnal meghívták a sírbolt tudományos átkutatására alakult bizottságba. Mace később Carterrel együtt könyvet is írt az ásításokról és Tut-ench-amon sírjáról. Azonban hosszabb időre gyöngö egészsége nem bírta az ásításokkal járó megerőltetéseket. Ezért visszarendelték New Yorkba, ott a nyugodtabb muzeumi szolgálatot vette át, míg 1928-ban meghalt. Tehát hat évig várt volna a fáraó átka és csak hat év múltán teljesedett volna be Maceon.

Carternek összes többi munkatársa, Carter maga, mindazok, akik 1925—1926. telén a királyi sírt felbontották és 1926. novemberében a mumiát megvizsgálták, még ma is élnek. Természetesen nincsen kizárva az a lehetőség, hogy a számos segítőtárs egyikét-másikat utóléri az emberi sors, meghal, illetve „utóléri a fáraó átka”.

Ez az átok azonban nemcsak azokat éri, akik közvetlenül résztvettek a sír fölfedezésében, fölbontásában, hanem, — úgy mondják, — a királyi sírbolttal, vagy a talált kincsekkel közvetlen érintkezésbe jutottakat is sújtja. Tízezrekre rúg azoknak a száma, akik az évek folyamán a fáraót sziklasírjában meglátogatták, megilletődve szemlélték és százezrek csodálgatták a kairói muzeumban a sírboltban talált kincseket. Bizonyos, hogy a látogatók közül, a leányok, az asszonyok, a tudósok, a férfiak sokaságából, némelyik már meghalt. De mi köze van ennek a fáraó átkához?

Mindenek előtt le kell szögezmem, hogy a fáraó nem átkozott meg senkit, az átok tehát nem létezik. Sehol sem található a sírban olyan felirat, amelyben halállal fenyítenék meg azt, aki a királyok örök nyugalma megzavarán, vagy az ott talált kincsekhez nyúlni merne. A síron kívül, a környéken sem található semminemű átokfelírás. A piramisok korából, igaz, maradtak feliratok, amelyekben azt olvassuk, hogy aki jogtalanul a sírboltba lép, vagy onnan követ távolít el, az a „nagy isten”, vagyis Ozirisz halálisten előtt felelősséggel tartozik — a másvilágon. Többet azonban egyik egyiptomi szöveg sem mond és átkot senki Egyiptomban erre vonatkozóan nem nyilvánított. Sokhelyütt a szövegek felszólítják a hátramaradottat, hogy a halottak lelkiüdvéért imát mondjon, de sehol sem kéri a feliratok azt, hogy az istenek halállal büntessék azokat, akik a sírokat felnyitják. Mindaz, amit újabb erről beszélnek, üres fecsegés, mert sem az egyiptomi hitben nem található erre vonatkozóan semminemű támaszpont, sem pedig a Tut-ench-amon sírjának felbontását követő eseményekből meg nem magyarázható holmi „átok”. Remélhetően nem sokáig adnak hitelt az emberek az ilyen „okkultista” szóbeszédnek.

SZENT GRIMÁSZ

Fekete Lajos versei

A vajúdo vajdasági magyar irodalom öntudata jelentkezik ebben a verskötetben. Tulajdonképpen a „vajdasági” jelző itt nem lényegbevágó, semmi különös szellemi karakterisztikuma nincsen, hiszen Fekete Lajos erdélyi származású, a sors vetette a Vajdaságba és ugyanaz üzte el őt rövid idővel ezelőtt onnan. A bácskai táj legföljebb mint környezetrajz kerül a szerző tollára. A kisebbségi sorsból mégis ellesett valamit. A tisztító jószág és szeretet utáni vágyakozást, mely valami biblikus áradással tör elő verseiből. Kissé emlékeztet Mécs Lászlóra, aki ugyancsak hasonló megoldással birkózik a kor problémáival.

Fekete Lajos tágra nyitja a szemét és a szívét, hogy a dolgok színeivel telítődjön. Frissen dobja ki magából az anyagot, mikor még szinte nyers a valóság mázától. Lelki élete néhány erős alapérzelem irányában hullámszik és versei több-kisebb intenzitással ezeket az érzéseket verik vissza. A szociális kérdés, a tömegek helyzete érdeklí elsősorban, de — érdem gyanánt említhetjük, — még sem ír programverseket, hanem őszintén, tendencia nélkül dalol, ahogyan szíve diktálja. Megörzi művész voltát és a Parnasszust nem cseréli föl a szónoki dobogóval. Verseiben a tapasztalati elem realitása foglal el nagy teret. Némi bőbeszédűséggel, sokszor prózába tévedő lapossággal

beszél közvetlen környezetéről, a gémes kútról, a szekéren történő utazásról, a kapás családokról és családi életéről. A földszagú nyomor képei elevenednek meg, néha filozófál is, de itt alig mond újat, az általánosságok között kering, e fajta verseinek nincs mélyebb perspektívájuk.

Fekete Lajos vérbeli költő, akinél az alkotás parancsoló szükség. Fantáziája élénk, színdús, van benne vitalitás, mely a problémákkal való találkozásra hajtja; egy szóval megvannak az előföltételek, hogy új lírikusaink között is kimagasló lehessen. Bizonyos érési folyamaton kell azonban még átmennie. Egyenlőre sok van még benne a viharos indulás nyomán föl kavart salakból. Válogatás nélkül szedi föl az anyagot és noha egészséges ösztönnel alkot, élményeit a kissé fölületes líraiság gyorsaságával dobja vissza. Képei és leírásai változatosak, ám a versek lelki hátteréről ezt már nem állíthatjuk elég bizonyossággal. Csiszolódni kell, nagyobb választékosságra, tömörségre kell törekednie és mindenekelőtt duzzadó erejének és friss leleményének csorbítatlan megtartása mellett a dolgozó motort, lelki életét kell gazdagítania, hogy a tartalmi színkétség egyensúlyba kerüljön mondanivalójának mélységével.

Hisszük, hogy Fekete Lajos fejlődése ebben az irányban halad.

TAMÁS LAJOS

WILNROTTER, Košice-Kassa, Fő-utca 12.

Alapítva: 1886 évben **óra- és ékszerháza** Alapítva: 1886 évben
Zsebórák már 25 Ké-tól. Schaffhauseni, Zenith, Omega, Doxa stb. órák állandó
dús választéka. Külön óra-osztály. Elsőrangú elismert javítóműhely. Olcsó és
különlegességi ékszerek legnagyobb raktára.

MODERN AMERIKAI KRITIKUSOK

Problémák nélkül nincs kritika, viszont a kritika esetleg problémákat teremt. Bármennyire a gépek és a kereskedelem hazája Amerika, az irodalmi, általában a szellemi élet itt sem annyira egyszerű, mint a dogmatikus életberendezés külső megnyilatkozásaiban. A lélek itt is keresi az élet értelmét s izlés, érdekel és vérmérséklet kérdése, hogy ez a meg-rázó kíváncsiság a kritikában milyen hangon és formában ad életjelt magáról. A lényeges, hogy van. Szerte a világon a kritika púpos, tüdővész, a szellem integritása szempontjából silány. Ebben a tekintetben Amerika sem kivétel... Am a zsurnalisztikai felszínesség és ruganyosság garázdálkodásában néha olyan hangot hallani, amely figyelemreméltó. Ha kanári vetődik a verebek közé, megölik. S ha komoly kritikus kerül a kritikátlan tollforgatók körébe, szeretnék elhallgattatni. Sokszor sikerül (rendszerint kenyérokoknál fogva), de van eset, amikor a kritikus kulturális szívóssága és megbízhatósága különb a pusztá életöszönnél. Sorsa nem irigyléreméltó, de végeredményében melyik sors az?

Az amerikai irodalmi életben éppúgy, mint Európában, a legkülönbözőbb szempontok ütköznek össze egymással. Olykor világnézetek harci zsvaja kíséri a nyomtatott nézeteltérést, olykor csak esztétikai vértelenségek halavány gesztusa. Persze, mint mindenütt, itt is viszonylagosan csekély azoknak a száma, akiket a kritikai béka-egér harc érdekel. Sajnos, jelentéktelen a száma azoknak is, akik a kritika értékes tüneteire fölfigyelnek. De így volt ez mindig s alighanem így is lesz ez mindig. Kritika tudás nélkül — hasalás, viszont tudás kritika nélkül értelmi raktár — élet nélkül. Sokan tudás hiányában idegenkednek az építő kritikától, sokan pedig annyira élettelenek, hogy csak biológiailag és társadalmilag élnek, s a kritikában megnyilatkozó szellem életével szemben érzéketlenek. De ne higgyük, hogy ez Amerika gyatra kiváltsága. Ez egyetemes nyavalya.

Ha az elmúlt esztendőket amerikai kritikai szempontjait figyelembe vesszük, mit látunk? Azt látjuk, hogy a hagyományok tisztelete és a kísérletezés elve tülekedett egymással. Egy ideig az irodalmi s t a t u s q u o hívei alig hallatták szavukat. Ha igen, neveltséges színben tűntek föl. Maradiaknak minősítették őket, a puritán kicsinyességek elkésztet erőlködőinek. Ujabbban azonban ezek a konzervatív kritikusok mindinkább előtérbe nyomulnak, aminek legvalószínűbb magyarázata az a körülmény, hogy Amerika gazdasági ziláltsága most már valóság kezd lenni, s a belőle eredő félelem a rend szeretetét hangsúlyozza. Egyelőre azonban a kritikában még mindig az a felfogás van túlsúlyban, amely nemcsak kívánatosnak, hanem egyenesen szükségesnek tartja a tiltakozást a multtal szemben. Mindkét fél szöfegyverzete kiméltelen. A konzervatívok, mi-alatt türelmet hangoztatnak, türelmetlenebbek a „sárga sajtó“ rikácsoló vezércikkírójánál, s a progresszivek, vagy ha úgy tetszik, radikálisak, sokszor abba a hibába esnek, hogy inkább ügyesen, mint hozzáértéssel, inkább szines elevenséggel, mint tartalmasan, támadnak.

Az új, azaz kozmopolitább, a „Weltgeist“-ot hangoztató Amerika legkülönb kritikus szellemei, John Dewey, Randolph Bourne, Van Wyck Brooks, H. L. Mencken és Edmund Wilson; a konzervatív kritikusok közül elsősorban Stuart Sherman, Irving Babbitt és Elmer More említendők. Igaz ugyan, hogy Randolph Bourne és Stuart Sherman halottak, de a kritikában — pro és contra — él érvelő készségük, tudásuk, lelkesedésük. Ez a lista felöleli azokat a kritikusokat, akiknek van mondanivalójuk, s Taine és Brandes elve alapján (bármennyire el is térnek sok szempontból tőlük) az irodalmat nem elszigetelt jelenségnek tekintik, hanem olyan tényezőnek, amelyben az élet egésze kifejeződik. Különböző ízléssel és vérmérséklettel hangsúlyozzák a racionális elemek valóságát olyan alkotásokban is, amelyek látszólag kizáróan a lélek világában születtek, nőttek föl és meghaltak. Az embert, mint egyént s ugyanakkor az embert, mint a társadalom szerves részét, a reális és aktuális embert, beleillesztik kritikai látókörükbe. Az alkotást, még ha irtóznak is a Rousseau-i romantikától, mint ahogy az a konzervatív kritikusok esetében megfigyelhető, Schelling értelmében mégis romantikus törekvésnek tekintik, tagadhatatlanul abból a felfogásból kiindulva, hogy ami formát akar adni az anyagnak, az romantika. A fogalom tartalmi értékelésében természetesen különböznek egymástól.

A progresszívek filozófusa John Dewey, aki egyrészt William James pragmatikus filozófiájának folytatója, ugyanakkor azonban a szocializmusra hajló elvek hirdetője is. Tulajdonképpen ideális temperamentumú racionalista. Hisz abban, hogy az amerikai keretek közepette — például a nevelés terén — újat is lehet teremteni, s nemcsak az új, amit Amerika teremtett. Randolph Bourne apostoli lendülettel ölelte át a pacifizmust, s jó ideig a lelkesedni tudó amerikai fiatalság intellektuális rétegének egy része vezérének tekintette. Világos elme, de logikája, bármennyire életteljes, mégis egyoldalú. Öszinteségéhez, értelmi gazdságához, érzelmi frissességéhez kétség nem férhet. Halála után egy ideig valósággal Randolph Bourne-láz hevítette híveit, de a „hívek“ közben felnőttek, gyárakban, üzleti vállalkozásokban helyezkedtek el, s annak a társadalomnak lettek a pillérei, amelyet valamikor össze akartak rombolni. Van Wyck Brooks hatása volt talán a legmélyebb az amerikai kritikai gondolat körében az elmúlt tíz esztendő folyamán. Amerika végzetes fogyatékoságának tekinti a gazdasági siker szentségének mániáját. Meggyőződése szerint ebben a kultúrában és civilizációban a művészlelkű ember elkerülhetlenül magányos. A puritán tradíciók elleni harc, amely az elmúlt esztendőknben annyira jellemezte Amerikát, jórészt Van Wyck Brooks befolyására vezethető vissza. A kritikai arénában mellette leginkább H. L. Mencken tűnt ki, de a két kritikus között lényeges a különbség. Brooks körülmenyesen ír, ám alapos tudással; Mencken ötletesen, szófordulatai újszólván világítanak, de túlságosan újságírói ágálással. A két kritikus annyiban azonos, hogy a puritán vaskalaposággal szemben egyforma undort éreznek. Filozófiai horizontjuk azonban eltérő. Brooks a szocializmusban kereste és keresi Amerika, általában az emberiség megváltását; Mencken, aki valamit tanult Nietzsche-től, a félreमारázott filozófiai anarchizmus eszköze, s ámbátor evangélista dühe

nyilvánvaló, ugyanakkor semmiféle megváltásban nem hisz. M e n c k e n t olvasva, mindig az az érzésünk, hogy valaki fenyeget, aki azonban a tudatában van annak, hogy a fenyegetésnek semmi értelme sincs, mert úgy sem vezet célra. E d m u n d W i l s o n Marcel Proust amerikai propagálója; az esztétikai dekadencia érvényesül kritikai felfogásában, amely ugyan negatív formában kapcsolja a progresszivekhez, de mert nem tart a konzervatívokkal, s mert kultúrája a létező rend uralmával és kétes értékű kényelmével összeegyeztethetetlen, ennél fogva közelebb áll a progresszív kritikusokhoz.

Amikor jó néhány évvel azelőtt S t u a r t S h e r m a n azt a kritikai szempontot hajtotta bele az amerikai szellemi életbe, hogy a jövőt csak a tudra való támaszkodással lehet fölépíteni, vagy egyáltalában nem kapott visszhangot, vagy amit kapott, abban bizony nem volt köszönet. S t u a r t S h e r m a n azonban ma megújhdását éli. S h e r m a n szempontjait elszürkítette az akadémikus pedantéria, s ez a legnagyobb fogyatékosága I r v i n g B a b b i t t és E l m e r M o r e kritikai felfogásának is. B a b b i t t jórészt francia kultúrájú kritikus (sokat tanult S a i n t B e u v e - től) s M o r e inkább klasszikus kultúrájú. A progresszivek ezeket a kritikusokat irodalmi szemfogatással vádolják, s akik egészen korszerűek akarnak lenni, azok irodalmi fasizmust fognak rájuk. Tekintettel arra, hogy mindegyik kritikus — az egy E d m u n d W i l s o n kivételével — csakugyan valamilyen világnézet szolgálatában áll, tehát gondolat tartalmuknak nemcsak esztétikai, hanem erkölcsi és társadalmi jelentőségét is figyelembe kell venni. Olyan korban élünk, amelyben nehéz eligazodni. Az átmeneti koroknak ilyen a természetük, ennél fogva a ruganyosság hiányában lévő szempont ellentmond az élet dinamikus valóságának. A konzervatív kritikusok úgy írnak és beszélnek, mintha az életben bizonyos nemes, méltóságteljes állandóság volna, amelyet azonban a progresszivek felszínességükben mellőztek. Szóval struccpolitikát folytatnak. Minden változik, még a fegyvelem, a rend, az önuralom fogalmának értelmezése is, s pont ennek a magától értetődő felfogásnak alkalmazása hiányzik a konzervatív kritikusok lelki és kritikai fölszereléséből. Hogy egyszerű példára utaljak: más lelkiállapot amerikainak lenni a hollywoodi emberi ürességben, a pittsburghi acélgyárak zajában vagy a párisi Quartier Latin bomladozó bohémromantikájában. A relativitás az egyetlen valóság, ami azonban nem egyértelmű a gerinctelenséggel, haem azonos az értelem erkölcsös alkalmazkodásával, azaz a felelősségtudattal, amely intelligens, józan és megértő. Az új konzervativizmus, amely bizonyos intellektuális holdkórosságban szenved, ámbátor az értelem nappali világosságának elvét követeli magának, ott veti el a súlykot, hogy gyakran zavaros.

Amíg a progresszivek illúziójában volt és van valami a bátorság és vakmerőség naivságából, addig a konzervatívok illúziójában sok a tudást hangsúlyozó, de életet mellőző önteltség. Ezek a kritikai szempontok, bármennyire elsősorban az irodalomra vonatkoznak s bármennyire lényegükben kiskörű érdeklődésre tarthatnak számot, szorosran beletartoznak az amerikai élet hullámzó változásaiba. Amerika nagy válság előtt áll. A gazdasági materializmus, a filozófiai nihilizmus, a felelősségnélküli kétely, a puritán tradíciók nemcsak rossz, hanem

jó tulajdonságainak elsöprése olyan katasztrófával fenyegeti az országot, amely következményeiben kiszámíthatatlan. A kritika, amely az irodalomban a teremtő erő felelősségét s az életben a felelősség erkölcsi tartalmát követeli, nagyon időszerű. De hol az a kritikus, aki az irodalom zürzavarában rendet teremtve, ugyancsak lelkiismerete lehet egy hatalmas kontinens vajúdjó sorsának? Hol az a kritikus, aki a művészetbe életet s az életbe egyensúlyt tud vinni ítélőképessége megdönthetetlen jellemével és megbízhatóságával? Hol az a filozófiai lángelme, aki szintézist tud adni annak az országnak, amely eddig a heterogén elemek működésének tökéletlenségében is csodálatos alkotás volt? A sötétségben elszórtan fénypontok láthatók, de sehol egységes erejű fény, amely az igazság és összhang útjára vezetne.

REMÉNYI JÓZSEF

VISZONTLÁTÁSRA

*Viszontlátásra, — mondom, és megyek,
Robognak vonatok és életek, —
Bennem, legbelül valami remeg.
Mert nem tudom,
Mert igazában sohasem tudom,
Hogy foghatom-e még
A kezet, amit most elengedek.*

*Viszontlátásra, — mondom mégis, mégis.
Viszontlátásra — holnap.
Vagy ha nem holnap, hát holnapután,
Vagy ha nem akkor, hát majd azután,
És ha aztán sem, — talán egy év múlva,
S ha még akkor sem, — hát ezer év múlva.
Viszontlátásra a földnek porában,
Viszontlátásra az égi sugárban,
Viszontlátásra itt, egy kis tanyán, —
Vagy a Tejút valamely csillagán, —
Viszontlátásra mégis, mégis, mégis.*

REMÉNYIK SÁNDOR

EGY GYERMEK SZÜLETIK

Kis regény

(1)

A vak temetőőr leánya: Mária, szégyenlősen lépkedett a házaik előtt üldögélő, beszélgető parasztnak szeme tüzeiben.

A nap bolondul tűzött az akácok alatt bóbiskoló házakra, az árok mocsarában alétlan elfeküdtek a süldők, az út porában fulladtan gágogtak a ludak. Valami kis ünnep volt ezen a napon, aratás után — ráérős idő a parasztnak.

A levegő tele volt porral, sulyos: lélekre fekvő porral.

— Hát ez meg hova megy ilyenkor? — bökték Mária felé a parasztnak.

— Hová méysz, te csúf béka?

— Völegényt jött keresni, — nevetett Bagi.

— Csúf is, meg nem is, — figyelt Mária után Szelesné és reszketett dühében, mert Mária Tóni borbély üzlete felé tartott.

Máriát megverték a szók. Temetőben lakott, a szíve tele volt csodálatos sírásokkal. Miért bántják ezek őt? Hiszen visszamegy a temetőbe. Nézése végigcsodálkozott ezeken az arcokon; és látta, amint a por belepi, eltemeti őket. Fent, a templom bádogkeresztje fölött is, por csillogott. Megreszketett: hiszen ezek itt nem élnek. A por már belepte őket. Ez itt: a temető!

A parasztnak nevettek: milyen fehér a bőre, hűsöl egész nap, milyen kényesen nézdegél...

Egy parasztnak gáncsot vetett neki:

— Ugorjál, béka!

Mária fölemelte könnyes arcát a porból, ahová lelökték.

Ebben a pillanatban furcsa dolog történt. A falu sötét, nehéz pora megörvénylett, a nyomasztó, fullasztó csend megroppant, mintha az ég kettétört volna: a falu minden porát iszonyú erejű forgószelet kapta össze — és eltemette a falut.

A parasztnak egy darabig köpködtek: ez a béka hozta a forgószelet, minek jön ez ünnepen a faluba, nem hiába temetőőr leánya, ördög szolgálója...

De hová lett? Sehoh se látni!

Bagi furcsállotta az esetet: van annak magához való esze, Éva leánya ő is, aztán a Tóni már nem válogató, elfelé áll a szekere rúdja, nem bírja az már ki a telet.

— Tóni az mester! — felelt a juhászné, — Mária apja meg koldus volt, kéregető. Nem kell annak egy ilyen rongy!

— Elragadta a boszorkány, ami a forgószeletben van, — és Baginé mesélni kezdett sötét, nehéz dolgokat és a szeme bénán esett le a porba.

Csak Szelesné nem figyelt a mesére, nyugtalanul nézett a Tóni borbély műhelyének lezárt ajtajára: az előbb még nyitva volt. Szelesnének van egy sánta leánya, éppen a beteg borbélynak való; ha olyan beteg, hamarább ráhagyja a műhelyt. De mit akar ott az a személy? Mert ott van az, lám, nem hiába suttogják, hogy Tóni ott tölti a vasárnap délutánját a temetőben! És Szelesné elpirul a haragtól.

— Ehun e, a Veréb! — mutatott Bagi egy furcsa alakra, aki sietősen jött befelé a faluba.

— Gyere ide, Veréb!

— Nem érek rá!

— Talán megint lányok után loholsz?

Veréb megtorpant, mint akit szíven ütöttek.

— Ahá, eltaláltam! Talán bizony az után a szépséges leányzó után, mi? A Mári után! Jó gusztsod van! Elvitte azt az ördög!

— Mi történt vele? — kérdezte ijedten Veréb.

— Elvitte a forgószél! — röhögött Bagi.

— Ugyancsak érdeklődsz utána!

Veréb szégyenlősen lehajtotta fejét. Veréb agglegény volt, jómódu. Óriási hassérve különködővé tette: érzékeny ember volt, aki nem bírta el a falu örökös, mindennapi gúnyolódását és eltávolodott az emberektől: elvesztette útját az emberek között. Szép birtokát hérbeadta, ő maga beállott mezőcsősznek és csak a legritkább esetben jött be a faluba. A mezőn állandóan olvasott és egyszer aztán azt kezdték sutogni, hogy megzavarodott a sok tudománytól: erőszakoskodik az útjába kerülő asszonyokkal... Meztláb, úrias ruhájában, fején báránybőrsvivel, — emberek között meg nem talált helyének e bélyeges külsőjével, — így állott most Bagiék előtt.

— Haha! — nevetett Bagi, — vigyázz! Az ördög nem alszik, Mári pedig a cimborája.

— Nem utána jöttem, — mentegetődzött Veréb elpirultan, együgyűen.

— No, csak ne tagadd, hiszen a rokonaid is azt csiripelik, hogy boldulsz utána. Mindíg a temető körül ólálkods, mint Tóni, — a vetélytársad!

Veréb még az inge alatt is piros lett és csodamód megreszketett. A gyöngö, cingár lábai alig bírták el. Mert Veréb halálosan vágyakozott Mária után. Sérves, elromlott élete: asszonyoktól utált élete véres kínjával kívánta. Kívánta azt: aki senkié sem volt. Őrizte, nyomiában járt. Magának akarta, csak magának, hiszen Mária tiszta volt! Nem olyan, mint a többi — eddigiek, akiket úgy vett meg magának. Tiszta! Ó, valaki, aki a tőle elesett élet valami mély szépségét hordja magában. Aki, ha eljön? Ó, ha eljönne!... És újra reszketni kezdett: ezek is azt mondják, hogy valaki akarja Máriát, akarja!

— Ki az? — hördült fel.

A parasztok nagyot nevettek.

Szelesné, mintha meglátta volna Verebet, mert mikor az a rajtakapott emberek kínos tehetetlenségével köszönés nélkül odább állott, hirtelen elhatározással utána sietett:

— Hová megy, rokon?

Veréb kínjainak ez a kis megbecsülés símogatás volt. Máskor ő se sokra becsülte ezt a távoli rokonságot, de most jól esett. Megvárta Szelesnét.

— A borbélyhoz jöttem, — hazudta.

— Most rosszkor menne, vendége van: a Mári, — és sokat jelentően nézett a borbélyműhely felé.

Úgy látszott, hogy Veréb leesik a lábáról.

— Rosszul van, kedves rokon?

— Láttad, láttad, hogy bement?

Szelesné megfogta Veréb reszkető kezét:

— Bolond kend, rokon! Nem futni kell utána! Ugyan!

Veréb lesütötte a szemét.

Szelesné felkacagott:

— Hát ennyire szerelmes beléje? Ó, ó... Nagy bolondság: maga és a Mári! Adjon neki valamit, — súgta hirtelen — és kezes lesz, mint a bárány. Vagy: ki látja, ha a mezőn találkozónának?

Veréb megtántorodott.

— Nem, — nyöszörögte, — nem, — és mint egy megvert gyerek, elkezdett futni ki a faluból a mezőre, ahol a kínjait nem tartják számon. Futó, ledobbanó, leeső lábai nehéz füstöt kavartak az égő porban...

*

Tóni, a mellbeteg borbély, reggel szokás szerint kiakasztotta a sárgaréztányért az ajtó fölé, aztán egy elhasznált törülközővel megcsapkodta a két körszékét. A falon penészgombák között két szomorú, sárga sápadt tükör. Ez a berendezés. A padló föld: nehéz, köves a szag, amely letöri a napsugarakat, elveszi a fényüket. Tóni únottan elgondolkozik: így kezdődik minden nap — unalmasan és végtelenül. Később majd jönnek a vendégek: parasztok, akik friss trágyaszagot hoznak és a falu kényes urai: a pap, a tanító, az orvos, a jegyző. Tóni elmosolyodott: hogy vigyáznak az uraságukra... „Tóni, kérek abból a finomabbikból”. Vagy: „Van-e, fiam, zsöndené kenőcs, csak a franciát szeretem!” És így tovább, mindenkinek más, a viláért se használnának egyet. Hogynisne! Amit az a másik: az a senki használ! Minden alkalommal kimutatják előkelőségüket. Még az a szocialista tanító is! Micsoda fenekedő urak ezek itt — falun!

És Tóni ellágyult szívvel a városra gondol: a szépséges, a bűbajos városra, aki száműzte őt ide, ebbe az átkozott porba a rossz tüdejével. Ó, hogy fojtotta magába a köhögést, csakhogy ne lássák, hogy beteg, mert akkor vége mindennek, elküldik és jöhet vissza falujába, eltemetkezni a porba. Ó, város, város: tündérváros a szegény borbélylegénynek... Ott, ott, lehet megfélemlkezni magunkról, ott nem marad az ember egyedül önmagával: a mellbeteg Tónival. Vajjon mit csinál Róza? Az ügyvédéknél... A park sötét fái alatt milyen jók voltak az esték... Az élet... A szerelem... Ami mind, mind elment tőle végtelen messzeségbe és nem, nem jön többé a Rózácska: „Mondja, Tóth úr, igazán szeret?” Pici piros szája volt... Vajjon kitől kérdezi meg most, hogy szeret-e? És Tóni sírni szeretne, sírni Róza fölött, mert ebben a kérdésben benne háborog Tóni tragédiája, — aki egyszer szeretett, de akitől elvett mindent az élet... Üres kis műhelyben egyedül van és lesz... A város lámpái ragyogtak: Látod, Tóni, ez az élet, ez a ragyogás! Az embernek ez a szépséges ragyogása, amit te is élsz itt, ha nem is autón, de legálább villanyoson... és a műhely is csupa fény: arany... az inas szapanoz és ő a fehér kabátban, mint a tiszta előkelőség, — akárcsak egy orvos... a szépség egy orvosa!... Úr! És azok az urak ott a városban nem kérdezősködtek az egészsége után minden nap — az egészségesek

brutális fölényével: „Hát még csak éldegélünk, Tóni?” Szegény Tóni sóhajtott: milyen egyedül maradtam, milyen nagyon magamra!

— Hogy van, elvtárs?

A szocialista tanító jött. Frissen, kivasaltan, húsz hold szőlőjének hímporával ékesen: jóllakottan, elegánsan — tele. Hadifogságból jött meg nemrégen.

— Eljöhete, elvtárs, este előadást tartok a tőke és a munka viszonyáról.

Tóni hirtelen, kitörően válaszol:

— Nem nekem való az!

— No, hallja, hát kinek?

— Magának, tanító úr!

— Tehát igaz, hogy elpártolt tőlünk?

— Az élet pártolt el éntőlem, — mondta Tóni megrendülten, aztán igen szelíden még hozzátette: — Engem már nem érdekel semmi!

A pap nyitott rá a beszélgetőkre. Piros, kicsattanó egészségű ember, kövér, örök mosoly az arcán. Megszokott mosoly, — pásztorkodó.

— Jó reggelt, fiam!

Meglátja a szocialistát, szemét haragosan összehúzza:

— Sokáig kell várnom?

— Rögtön készen vagyok! Egy pillanat még!

— Majd inkább kint! — és kiment.

— Gazember! — mormogta a pap, mikor újra bejött.

— Tíz dinár borraivalót adott, — mondta Tóni, de nem nyúlt a pénzhez.

Aztán jött a gyógyszerész, aki a szemközti üzletéből jól látta az előbbi jelenetet. Egy perccel később a jegyző is megérkezett. Nincs kellemebb, mint így reggel egy kis tereferét csinálni borotválkozás közben. Különb is valami nincs rendben a faluban...

— Valami büzlik Dániában! — mosolygott a jegyző.

— Megadtad neki, kis papom, — csillant meg a gyógyszerész monoklija.

— Felláztatja a híveimet, a templom félig üres.

— Mindenbe beleütik az orrukat, — mondta a jegyző is. — Maholnap az ember olyan lesz, mint a rab! De ma végére járok a dolognak!

— Tehát ma? — kérdezte a gyógyszerész örömmel.

— Elég későn! — mérgelődött a pap. — Megvárlok benneteket, a dolgom kész, elmehetünk egy pohár sörre.

Tóni szédülten nézett utánuk. Mit akarnak ezek? Mit akarnak ilyen fenyegetően elintézni egy pohár sör mellett? Nagy, nagy fáradtságot érzett. Legjobban szeretné bezárni a műhelyt és bemenni a homályos, hűs szobába, a függönyöket egészen leereszteni és csak feküdni és nem látni már ezt az életet. Miért gyűlölködnek ezek az urak? Hát nem látják, milyen szép élni? Lélekzeni a friss, reggeli levegőt, ami neki olyan igen nehéz, nehéz...

— Szervusz, Tóni! — széles vállú, elszánt nézésű paraszt lép be.

— Mi szél hord erre, János?

— Borotválj meg engemet is, mint azokat az urakat!

— Úlj le, testvér!

János Tóni hugának az ura, béres az uraságnál.

— Mi újság nálatok?

— Beteg a Julis, nem viszi sokáig, a gyerek is csenevész. Látod, Tóni, ha most úr lennék, fürdőre küldeném őket, de majd talán a tanító úr ad valami jó tanácsot!

Tóni kétségbeesett fásultsággal hallgatta János beszédét. Elpusztul szegény Julis is... De a tanító említésére fellobbant: ez az ember mit akar?

— Mit akarsz te a tanítóval? Ne menj hozzá!

— Miért? Ő velünk tart. Neki mi is emberek vagyunk.

— Emberek vagytok neki! De mit akar veletek? Ezek az urak ráérnek sok mindenre, amíg ti dolgoztok! És te nem tudod, miért tart téged embernek! Vigyázz, János!

— Úgy látom, te is ellenünk vagy! Persze, persze: te mester úr vagy!

— Én, ellenetek? Hát ki vagyok én? Egy szegény mellbeteg ember, aki holnap már talán nincs is! János, hallgass rám! Itt valami készül, ... valami rettenetes! Ezek az urak itt gyűlölik egymást! Nem férnek el egymás mellett, szövetségeket keresnek! Átkozott por ez a falusi por, mindenkit lehoz, ledönt ez az őrjítő magány itt, mindenki elkárhozik ebben a porban!

János nevetett:

— Nem mindenki látja ám így a dolgot, mint te! Mi: élni akarunk!

— Élni? Nem tudjátok ti, mi az: élni! — És Tóni zokogva esett az egyik körszékbe.

Dél már régen elmúlt és Tóni még mindig mozdulatlanul nézte fehér ingmellér: azt a kis piros pontot: egy csepp vér pont a tüdejéből: az élete végére!

Kint most elsötétült. Valami belemarkolt az utca porába, szakította, tépte, mint az a kis pont Tóni gondolatait. Veszettül forgott, kavargott a por, mirtha el akarná temetni a világot. És Tóni lázas szemében megörvénylett az élet: látta, hogy a falu örvénybe került, új idők új szele veri, itt-ott már rések szakadtak föl, valami fáj mindenkinek, — a papnak... és Jánosnak... Valami jön a fájások nyomán!

A műhely ajtaja hirtelen felvágódott és valaki Tóni elé hullott, — eléje, térdre...

— Mária, — mondta Tóni, — mit keressz itt?

— Az apám beteg... Maga olyan jó volt mindig hozzánk, a patikába kellene menni... Ne haragudjon, voltam a községházán is, kinevettek!

— Mennyi kell? — kérdezte Tóni.

— Öt dinár...

— Nézd, a szél lefújta, ott a sarokban van tíz dinár, vedd el!

A leány szegyenlősen hajolt meg a pénzért...

Valami megfogta Tónit... Hideg izzadság lepte el homlokát és csak nézte Máriát... Az asszonyt, aki kihullott az ő életéből, aki nem jön el többé.

— Mária! — suhant ki a szó Tóni ajkán és hangjában érződött a kitárt kar hideg, reménytelen, ölmos hullása... — Mária!

Mária reszketett Tóni nézésének súlya alatt...

(Folytatjuk.)

KRISTÁLY ISTVÁN

FIUNK: A REMÉNY

*Mérges szavak tódultak torkomba akkor is, csaknem megfojtottak,
tűdöm táradtan lihegte lázadását az országos halál ellen:
reménytelen voltam, mikor megszületett fiunk.*

*Nem úgy, ahogy a fák rügye születik, mikor a tél már elszánkózott,
tovább tombolt az én telem, fagyos kristályait
irgalmatlan, szüntelen szórta szemembe.*

*Azóta be sokszor hajoltunk össze fölötte asszonyommal,
mint a megzavart virágok, görcsösen szippantva
mosolyának napfényes ópiumát,
illatos száját csókolva, mely mint a jácint bimbója, akkora.*

*Bizony most ott lobog szemünkben a Renaissance minden képe: a
Szent Család.*

*S ámulva illesztjük újjunkat lágy és rózsaszín
talpára, mely még sohasem érintette a földet.*

*S lassacskán kulcs fordul meg szívünk lakatjában,
Észrevenni szégyeltünk s annál inkább zörgött,
ha meredek szép homlokára, élénk fecskeszemére meredtünk.*

*S magunkban balga büszkeséggel jósolgattuk:
szebb lesz, jobb és boldogabb és erősebb nálunk az édes.*

*Azóta is folyton tombol a télnek tengere rajtunk,
de fiunk úgy világol, mint behemót hajókat
vezérlő torony, valamely parton, fényesen,
széttérjesztve ragyogását.*

*Szélcsend van ott, ahol ő ragyog, szívünk békén
táruul, mint a szegfűszirom.*

*Így hessegetjük a feketén csattogó vitorlákat
s a reménytelenség, amellyel megragadjuk egymás kezét,
reszketve, komolyan,
Heródések ellen mindenre készen,
megmozdult akarat mégis, mégis megmentő remény.*

KISZAKITOTT LAPOK A „SASFIÓK” NAPLÓJÁBÓL

Kell-e ríkatóbb történet Napoleon fiának életénél?! Alig van alakja a világhistóriának és a világirodalomnak, akinek szomorú sorsán annyi szem lábbadt könnybe, akinek korai elmulását, tragikusan szertefoszlott álmait és letört reményeit annyian siratták volna meg, mint a reichstadti herceget. Igaz, hogy az a kép, amelyet Rostand megragadó „Sasfiók”-ja tükröztet felénk, tulzott és tendenciózus: a valóságban a bécsi udvar éppen úgy nem volt kérgesszívű és könyörtelen rabtartó, mint ahogy a Nagy Száműzött fiának lelkében is hiába keresnök atyja szárnyaló fantáziáját, emberfölötti vágyait s azt a lebírhatalan lelki kényszerűséget, amely az ismeretlen korzikai tüzérhadnagyot vad lobogással űzte, hajtotta ezer akadályon keresztül a császári trónusig. Rostandnak a maga szempontjából igaza volt: a történet szebb, érzelmesebb, meghatóbb így, ahogy ő, a művész, megálmodta. A költő végre is nem ír históriát, az embereknek nem az eszéhez, hanem a szívéhez akar hozzáférni s ki meri állítani, hogy míg a „Sasfiók” öt felvonása lepergett előtte s fülét elzsongította a csengő tirádák rímeinek harangjátéka, nem telt meg valami édes és jól-eső szomorúsággal a szíve? A publikum azonban egyre követelőbb lesz s ha ma szívesen elérzékenyül egy romantikus szomorújátékon, örökké nyugtalan kíváncsisága holnap már aziránt kezd érdeklődni, hogy a hős, akinek alakja még festői jelmezben, reflektorfényben és regényes díszletek között marad meg lelkében, a forró színházi est után, milyen volt az élet prózai körülményei között?

A reichstadti herceg életével számos tanulmány, biográfia és emlékirat foglalkozik, az éles vita azonban, amely Napoleon körül zajlott s amelynek ütközőpontjába természetesen belekerül a fia is, annyira hatalmába ejtette a lelkeket, hogy elfogulatlan állásfoglalást ma sem várhatunk a személyével összefüggő témák feldolgozóitól. Több mint száz esztendő gomolygó ködén át is olyan fascinálóan tekint tanulmányozóira Napoleon arca, hogy nincs ember, aki hatásától mentnek mondhatná magát s hosszú időbe fog telni, amíg egyéniségével, tetteivel és pályájával objektíve is foglalkozni tudnak majd. Napoleont ma még csak szeretni vagy gyűlölni lehet, tárgyilagos kritikát mondani fölötte meghaladja az emberi természetet. A szeretetnek vagy a gyűlöletnek ebbe a hullámába esik bele a Sasfiók képe is, amelyet biográfusai aszerint festettek többé vagy kevésbé megragadó színekkel, amilyen pártállásuk voltak az egész Napoleon-komplexummal szemben. A reichstadti herceg igazi egyénisége tehát máig sem bontakozott ki előttünk, pedig ez a drámahősnek született gyermek s ez a tragikusan rövid élet mindenképpen megérdemli a figyelmet és érdeklődést. *Bourgoing*-nak Bécsben kiadott műve, melynek nemrég megjelent francia fordítása — *Jean de Bourgoing: Papiers intimes et journal du duc de Reichstadt, Paris, Payot* — egyre nagyobb érdeklődést kelt a francia olvasóközönségben is, az első könyv, amely végre

közelebb visz ehhez az árva lélekhez, bepillantást enged ennek a korán összetört szívnek ártatlan titkai közé s olyannak mutatja be Napoleon fiát gyermek éveitől ifjú koráig, mint amilyenek a bécsi Burg termei, a schönbrunni park lugasai, környezete, kortársai és barátai ismerték. Hogy lehet ez? Miért kivétel éppen ez a szerző az általános szabály alól? Azért, mert Bourgoing nem a maga még oly alapos érvekkel támogatott véleményét és következtetéseit adja elő, hanem magát a reichstadi herceget szólaltatja meg, reprodukálván iskolai feladatait, fogalmazványait és naplójegyzeteit. Gróf Dietrichsteinnak, a reichstadi herceg nevelőjének, a családja őrizte meg archivumában ezeket a becses dokumentumokat, amelyek mindezideig nem kerültek napvilágra.

Gróf Dietrichstein egyike volt Ausztria leggazdagabb, legműveltebb és legelőkelőbb nagyurainak, aki csak uralkodója iránti szeretetből és áldozatkészségből vállalta a rábizott s nem mindég könnyű feladatot, amellyel nemcsak súlyos erkölcsi felelősség járt, hanem az a kockázat is, hogy Napoleon rajongóinak a szemében örökké börtönörként fog szerepelni. Nemcsak a fiatal herceg följegyzései, hanem egyéb bizonyítékok is tanuskodnak róla, hogy nevelői tisztét túl a pártatlan igazságosságon, őszinte szeretettel s a szerencsétlen gyermek iránt érzett igazi részvétellel látta el, a rágalom, ferdítés és rosszakarat azonban ennek ellenére sem kímélte meg. Kőszívű kegyetlenséggel éppen úgy megvádolták, mint azzal, hogy gyöngé fizikumú tanítványát olyan dorbézolásokba vitte bele, a melyek tüdőbajának kifejlődését nagyban elősegítették. Hiszen olyan könnyű kiosztani az intrikus szerepeket: ott van Metternich, a képmutató zsarnok, Szedlinszky, a mindenrekész rendőrfőnök, Mária Lujza, az élnévagyó anya, Marmont, az áruló, az osztrák udvar a maga kémeivel, rendőreivel és katonáival, akik mind-mind arra vigyáznak, hogy ne támadjon rés az aranyos kalitkán s meg ne nőhessenek a Sasfiók szárnyai. Nehezen illenek bele ebbe az együttesbe egy jólelkű és korrekt Dietrichstein, rajta hát, csináljunk ebből is elvetemült lélekkufárt s ha valójában tetőtől-talpig gentleman és érzőszívű ember volt, annál rosszabb a — tényekre nézve. Természetesen vannak olyan figurái is a drámának, amelyeknél nem volt szükség erőszakos elrajzolásra, hiszen történelmi tény, hogy Metternich nem viselkedett valami túlságos szimpáthiával Napoleon fia iránt s az is igaz, hogy a bécsi rendőrség bizony alaposan utána nézett a kis herceg minden lépésének, amilyen mértékben már ezt a köteles diszkrécio és a megfigyelt magas rangja megengedte. Mária Lujza sem volt éppen ideális anya, ahogy az ideális feleség szerepéből is kiesett — Napoleon bukása után.

Az éremnek azonban itt a másik oldalát is meg kell néznünk, hiszen köztudomású, hogy az osztrák főherceg-kisasszony nem a maga jószántából ment férjhez a világhódítóhoz, akiben a férjet csak kettejüknek, Josephinenek és neki volt alkalmuk megismerni s ebben a tekintetben róla más nem is mondhat ítéletet. Azt állítani azonban, hogy nem szívelhelte a fiát, éppolyan igazságtalanság, mint el nem ismerni Ferenc császár szeretetét unokája iránt, amit különben bizonyos fokig a francia szerzők sem vonnak kétségbe. A helyzet valójában az volt, hogy Napoleon fia kedvence volt az udvari társaságnak, amit nem nehéz elképzelni, ha számot vetünk érdekes származásával, már kisgyermek korában is megnyilatkozó nyílt eszével,

fiatal lényének magával ragadó bájával és vele született kedvességével. A tanulásban nem volt nagyon szorgalmas s makacssága és önfejűsége sokszor megkeserítette tanítóinak munkáját, már tanulmányai folyamán is érezni lehetett azonban önálló ítéletének erejét, szellemességét és könnyű felfogását, valamint azt az iráskészséget és megjelenítő erőt, amely fogalmazványait és naplójegyzeteit önmagukban is érdekes és vonzó olvasmánnyá teszik. Ezeket az iskolai feladatokat gróf Dietrichstein széljegyzetekkel és kommentárokkal látta el, amelyekben túl a nyilvánuló jóakaraton, meghatóan tükröződik a nevelő és tanítvány együttérzése. Ahogy a gróf büszkélkedik a Sasfiók minden sikerével, ahogy Mária Lujzához intézett leveleiben följegyez minden elismerő véleményt, amely a társaságban elhangzott róla, ahogy minden sikerült vadászatnak, minden ügyes lövésnek, minden elejtett nyulnak vagy fácánnak a kis herceggel együtt örül, mutatja, hogy milyen szeretettel gondozta ezt a rábizott fiatal életet és mennyire a saját sikerét látta a nagy ellenség fiának sikereiben.

És most hadd beszéljen maga a dráma hőse, nem csengő versben, mint a szinpadon, hanem a maga naiv, gyermekes följegyzéseinek prózájában, melynek azonban minden művészi tökéletességgel szemben megvan az a nagy ereje, hogy — e r e d e t i.

Nyolc éves korában, 1819 augusztus 25-én, így írja le a kis herceg első vadászkirándulását.

Ma nagyapámmal vadászni mentem. Hasendorf környékéig kocsin mentünk, ott leszálltunk a kocsiról s ott várt ránk a többi vadász. Mindig nagyapám oldala mellett voltam. Elmentünk a vágásig, ahol puskát adtak nekem, ami nagyon megörvendeztetett. Nagyapám, Ferenc nagybátyám és magam áthaladtunk a vágáson, hogy az ellenkező oldalra jussunk: ott nagybátyám elvált tőlünk, hogy a számára kijelölt helyre érjen. Vártuk, hogy a vad kijöjjön a bokrokból, ezalatt a másik szárnyon lévő vadászok bekerítő mozdulatot csináltak. Hosszú várakozás után végre mutatkoztak a vadak. Löni akartam, de elhibáztam a célt. A másik szárnyon lévőeknek több szerencséjük volt, mint nekünk. Kezdetben nagyapámnak sem volt szerencséje, de azután igen jól lőtt. Én is tettem még egy lövést, mire Görög udvari tanácsos, aki éppen odanézett, felém jött és azt mondta, hogy ez a lövés nagyon megrémítette. Megmutatta kalapiját, amelyen egy sas volt s azt mondta, hogy zsákmányom az ő kalapjára esett. Ezen nagyon nevettem. Ekkor hozzánk jött az erdőmester és azt mondta, hogy menjünk a mezőkre. Odamentünk s tovább vadásztunk s összesen körülbelül kétszáz darab vadat lőttünk.

Ugyanerről a vadászatról gróf Dietrichstein a következő beszámolót küldte Mária Lujzának:

Tegnapelőtt a herceg elkísérte a császár Ófelségét a nyúl- és fogolyvadászatra Laxenburg környékére. Ófelsége megengedte, hogy én is résztvegyek a vadászaton s elrendelte, hogy Foresti*, aki szolgálatban volt, maradjon a herceggel őmellette. Két, csupán puskaporral töltött fegyvert adtak a hercegnek, aki alaposan megdolgoztatta fegyverhordozóját, a derék kövér Kurzot, mert hatvankilencszer lőtt figyelemreméltó

* Foresti kapitány, a herceg másik nevelője.

gyorsasággal. Helyemről nagyon jól láttam, amint nagy léptekkel haladt át a bevetett földeken, egyszer sem esett el a három és félóra alatt, magasan tartotta fegyverét s szinte minden másodpercben célzásra emelte. Őfelsége megengedte neki, hogy néhány sebesült nyulra söréttel is lövést tegyen, azonban nem sikerült ezeket eltalálnia. Annyit mégis beigazolt, hogy nem fél a fegyvertől, ami becsületére válik s amiről bizonyára sokat is fognak beszélni. Az ilyesmi mindig jólesik nekem, ha megérdemli.

Kilenc esztendőskorában Napoleon fia a következőkben írja le egy kirándulását:

Ma hétfőn, 1820. július 10-én, reggel 9 órakor kocsin indultam el, míg anyám, nagyatyám és Ferenc bátyám lóra ültek. Nagyon szép erdőkön haladtunk keresztül. A legmagasabb hegy mellett állottunk meg, nem messze Annagschmeisstól. Nagyanyám rámbizta az erszényét, s azt mondta, hogy adjak négy krajcárt minden koldusnak. A hegygerincen újra kocsiba ültünk s negyedórával később, féltizenkettőkor, Pöggstalba érkezünk. Anyám azonban csak háromnegyed egy órakor ért ide. Délután négy órakor halásztunk, később pedig sétálni mentünk egy Gutenbrunnba vezető völgybe, amelyet Pokolnak hívnak, pedig ezt a nevet egyáltalán nem érdemli meg, mert inkább a paradicsomra hasonlít, mint a pokolra. A halászat nagyon eredményes volt.

Ugyanebben az időben azt a feladatot kapja a kis herceg, hogy írja le emlékezetből reggeli imáját.

Ó, Istenem, Uram és Atyám, — így szól az ima — imádlak és egész szívemből hátat adok Neked, hogy kegyelmedben megőriztél s hogy az álom által feltrissítettél. Minden erőmből engedelmes gyermek akarok lenni, hogy tessek Neked s jó akarok lenni, jámbor, szorgalmas és szolgálatkész mindenkiel szemben.

Áldd meg, Isten, szüleimet, nagyszüleimet, családomat és áldj meg minden jó embert. Jézus, isteni mesterem és megváltóm, erősíts meg, hogy követhesselek az ég ösvényén, amelyet megmutattál nekem.

Ez az imádság is megcáfolja azt a pletykát, hogy a fiúnak tilos volt atyját említenie vagy érte imádkoznia.

1821-ben a schönbrunni kastélyban új lakosztályt rendeznek be a tizesztendőskorú fiúcskának. A nagy eseményről ezt jegyzi föl naplójában:

Május 8-án Schönbrunnba költöztünk. Új lakosztályt adtak nekem a harmadik emeleten, ami nagyon tetszik. Sok szoba van benne, de ami a legjobban tetszik nekem, az a kilátás a térre. Három szobából látni lehet a Kahlenberget és a dombok hosszú láncolatát, amely egészen Dornbachig nyúlik. Halószobám mellett van a dolgozószobám, amelynek nagyszerű kilátása van Marianne néném kertjére, de ami a legszebb látnivaló ezen az oldalon, az a város, a városba vezető fasornak egy csücskével. Kevés nap süt ebbe a lakosztályba, amiért reggel és este hideg. Az én dolgozószobámon túl következnek Foresti úr és gróf Dietrichstein lakosztályai.

Tizenegy esztendőskorában már kész vadász a fiúcska s mindig örömmel számol be vadászatairól.

Ma reggel — írja 1821. október 3-án —, csak negyednyolckor ébredtem föl. Marx elfelejtett bejönni s ha a gróf véletlenül föl nem ébred és meg nem nézi az óráját, Isten tudja, meddig maradtunk volna még fekvé. Félnyolckor mindnyájan összegyűltünk Károly bácsinál, nagyapám szín-

tén odajött, azután a morvaországi Jaronowitzba mentünk vadászni. Az idő nagyon szép volt, de hideg. Holicstól jó negyedórányira fekszik Göding, ahol nagyon szép dohánygyár van, onnan nagy faszorba érünk, ahol a merinó-juhok vannak. Mielőtt Jaronowitzba érnénk, át kell menni egy nagy erdőn, amelynek közepén elkerített vadaskert van. Amint kiér az ember az erdőből, egy nagy tavat talál, ott állottunk meg s ott kezdődött a hajtás. Ez a hajtás az erdő végén fejeződött be, ahol a jobbszárny megfordult s mi az átvágó nyulakra lövöldöztünk. Részemről négy nyulat és egy fácánt löttem, összesen kétszázhetvenhét nyulat, tizenhét fácánt és harminchat foglyot lőttünk. Azután kocsiba szálltunk s egy vendéglőbe mentünk, ahol reggeliztünk. A vendéglő előtt vártunk nagyanyám érkezésére, reggeli után özre vadásztunk, én két darabot löttem, összesen tizenkilenc sutát és hét bakot lőttünk, négy óraker elindultunk és hatra megérkeztünk. Rudolf bácsi várt bennünket, akit otthonában is meglátogattam, utána pedig Lipót herceghez, a Palatinus bácsihoz és János bácsihoz mentem, majd Károly bácsihoz.

Dietrichstein beszámolója ezekről a napokról:

Hála Istennek, nagyon kellemes és békés nyolc napot töltöttem a herceggel Holicson, ahonnét tegnap tértünk vissza. Nagyon jól viselte magát és korához képest csodálatosan lőtt: három sutát, nyolc nyulat, negyven fácánt, huszonkilenc vadkacsát és hét galambot, összesen nyolcvanhét darabot. Nagyon engedelmes...

1823-ban, tizenhárom esztendőskorában, már olyan higgadtan viseli magát a vadászatban, hogy egy felnőttnek is becsületére válnék.

Ébredés után, — írja naplójában augusztus 28-án, — a Petzenkirchen melletti erdőben voltunk vadászatban. Anyám és gróf Neipperg álltak mellett. Az első hajtásban egy nyúl ugrott ki az erdőből egyenesen felém, löttem és mellen találtam, mire bukfencet vetett és meg sem mozdult többet. Ugyanebben a hajtásban még kettő jött rám, de nem löttem a hajtók miatt. A további hajtásokban még egy nyúl ugrott ki, rálöttem és Antal bácsi ejtette el.

Most pedig következzen befejezésül egy nagyon érdekes feladat: a fiatal herceget, aki ekkor tizennégy esztendőskorában és szenvedélyesen foglalkozik a hadtudománnyal, megbízzák, hogy mint a Róma előtt álló karthágói sereg fővezére, intézzen hadiparancsot alvezéreihez, akik azt a kérést terjesztik eléje, hogy tekintettel a hadjárat nehézségeire, forduljanak meg és vonuljanak vissza hazájukba. Hogy mennyire hamis az az állítás, mintha mesterségesen elterelték volna a figyelmét apja tetteiről és mindent, ami Napoleon dicsőségére vonatkozik, eltitkoltak volna előtte, azt frappánsan cáfolja meg az a tény, hogy ez a hadiparancs felfogásban és stílusban kétségbevonhatatlanul emlékeztet Napoleonnak katonáihoz intézett szövegére. 1796-ban az olaszországi hadjáratban ezekkel a szavakkal fordult Bonaparte generális a francia köztársaság lezüllött csapataihoz:

„Katonák! Meztelenek vagytok, rosszul tápláltok, a kormány sokkal tartozik nektek, de semmit sem tud nektek adni. Türelmetek és bátorságotok, amelyről itt e sziklák között tanúságot tesztek, méltó a csodálatra, de semmi dicsőséget sem szerez itt nektek s nem áraszthat fényt reátok. Én elvezetlek benneteket a világ legtermékenyebb sikságaira. Gazdag tar-

tományok, nagy városok lesznek birtokunkban s ti becsületet, dicsőséget és gazdagságot találtok bennük. Olaszországi seregünk katonái, hiányozni fog-e a bátorságtok vagy a kitartástok?”

A cherascói első sikerek után így lelkesít Napoleon:

„Katonák! A hazának nagy dolgokat van joga várni tőletek, igazolni fogjátok-e ezt a vállalkozást? A legnagyobb akadályokon már túl vagyunk, ez kétségtelen. De még mindig ütközeteket kell vívnotok, városokat kell bevennetek s folyókon kell átkelnetek. Van-e közöttetek csak egy is, akinek elernyedt a bátorsága?”

Lássuk, hogy ír képzelt hadseregéhez a Sasfiók:

Kelt március 1-én, 143-ban, a város alapítása után.

A dandárnok és ezredes urakhoz a fővezér úr Ökegyelmességének rendeletéből.

Uraim,

a csata, amelyet tegnap megvívunk, egyike azoknak, melyben a karthágóiak megmutatták, hogy mit tehet a bátorság, a kitartás, a vitézség s a haza és a dicsőség szeretete együttesen. Ebben az ütközetben bebizonyult, hogy a római nép, amely úgy akar feltűnni, mintha győzhetetlen lenne, nem az. Amíg a szeretet, tisztelet és engedelmesség kötelekei összetartanak bennünket, mi leszünk győzhetetlenek. Ez idő szerint oly mélyen merészkedtünk be ebbe a büszke Itáliába, hogy most már nincs más hátra, mint hogy győzzünk, vagy meghaljunk. Keresztülhatoltunk a jeges Alpe-seken és azok hómezőin, szorosaikban és szakadékaikban elvesztettük összes elefántjainkat és testvéreink felét, tíz napig éltünk olyan vidéken, ahol a sasok fészkelnek s bizonyosságot tettünk a világ előtt arról, hogy az afrikaiak bátorságát semmi sem tudja megfélemlíteni. S most, egy győzelem után, térjünk vissza hazánkba, mi, egy olyan állam fiai, amelyet soha sem láttam még legyőzve? Hiába láttuk volna a kövér Itália gyönyörű vidékeit, nem tudnók azokat meghódítani? Uraim, amennyire dicsérem kellett az Önök bátorságát és engedelmességét tegnap, éppen annyira kihívja az Önök méltatlan kérése ma elégedetlenségemet és elítélésemet.

A fővezér Ökegyelmességének rendeletéből.

Signatum ut supra.

...Szegény kis pun hadvezér, akinek sohasem adatott meg, hogy rohamra induló ezredek élén lovagoljon, szegény kis római király, aki csak bölcsőjében volt szuverén, szegény kis Sasfiók, akit csak a költő álma tett halhatatlanná!

HANS BURGHARDT

LISZT ÉS POZSONY

Liszt Ferenc egész Európát átfogó, meglett korabeli, művészi pályafutására Pozsonynak természetszerűen nem lehetett olyan hatása, mint Párisnak, Rómának, Budapestnek vagy Weimarnak.

Pozsony Liszt gyermekkorában játszott döntő szerepet s ennek kihatásaként Liszt egész életében szívesen látogatott el a dunamenti városba.

Liszt Ádám, Esterházy herceg sopronmegyei Doborján község mellett fekvő nagybirtokának zenekedvelő intézője, Ferenc fiának zenei oktatása közben észrevette annak fejlődő zenei tehetségét.

A fiúnak első sikeres soproni föllépése következtében, miután arról szó sem lehetett, hogy saját költségén képeztesse ki fiát, elhatározta, hogy szerencsét próbál vele nagyobb városban is.

Elhozta Liszt Ferencet Pozsonyba, „*a koronázó, országgyűlésező városba, hol a nemesség lakott, zenei dolgokban nagy izlés uralkodott*” és önálló hangversenyen léptette föl.

Gróf Esterházy Mihály Ventur-utcai házában, a pozsonyi főrangúak és néhány műbarát jelenlétében folyt le a gyermek Liszt első önálló hangversenye 1820 november 26-án.

A pozsonyi norma-főiskolának akkori zenetanára, Erkel Ferenc későbbi tanítója, Klein Henrik tollából e hangversenyről a következő tudósítás jelent meg a „Pressburger Zeitung” 1820 november 28-iki számában:

„A kilencéves gyermekyirtuózt, Liszt Ferencet, az a megtiszteltetés érte, hogy az itteni magas nemesség és számos zenebarát előtt méltóságos gróf Esterházy Mihály úr lakásán tudományát a zongorán produkálhassa. A művész rendkívüli képessége, valamint az a mód, mellyel a legnehezebb eleje rakott darabokat elolvasta, általános csodálkozást keltett és a legdicsőbb várakozásokra jogosított fel.”

Az apának ehhez a hangversenyhez fűzött reményei valóra váltak. A fiatal Liszt játéka lelkesedést váltott ki a hallgatóság körében olyannyira, hogy néhány előkelő magyar mágnás: Esterházy, Amadé, Apponyi, Szapáry és Wiczay grófok hajlandóknak mutatkoztak arra, hogy gondoskodnak további taníttatásáról és együttesen 600 forintos évi, összesen hat év tartamára szóló ösztöndíjat állapítottak meg számára.

Ezzel a tetteikkel a gyermek jövője és zenészi hivatása felett eldőlt a sors s ez volt Pozsonynak kétségtől döntő, közvetett szereplése Liszt életében.

Ezután Liszt Ádám, fia kiképeztetése végett a hírneves pozsonyi születésű Hummel Jánoshoz fordult, aki abban az időben udvari karmester volt Weimarban. Hummel szívesen vállalta volna a fiatal Liszt tanítását, azonban óránként egy louisdor díjat kért; ezt a hatalmas összeget Liszt szülei képtelenek voltak megfizetni. Így apja Liszt Ferencet Bécsbe vitte Czerny Károlyhoz, Beethoven tanítványához.

Néhány évi bécsi tartózkodás után a fiatal Liszt 1823-ban Párisba

ment, ahol a következő évben március 8-án adta első szenzációs sikerű hangversenyét az olasz operában.

Életének további évei a sikerek és ünneplések szakadatlan sorozatából állanak. Bejárta Európát, Angliát és Pozsonyba, ahonnan mint nagyreményű, de ismeretlen nevű csodagyerek indult el, már csak mint meglett férfiú és világhíres zongoraművész jött vissza.

1839-ben november 16-án Bécsbe érkezett San Rossoreból, a Pisa melletti kis faluból, ahol rövid ideig teljes visszavonultságban és magányosságban élt. Bécsből rándult le három hangversenyre Pozsonyba.

Az elsőt november 19-én adta fényes keretek között. Mindjárt rákövetkező napon, nemeslelkűen a pozsonyi katolikus polgári ápolóház és az evangélikus kórház javára játszott, amannak 158, emennek 375 osztrák értékű forintnyi jövedelmet juttatva. A harmadik hangversenyt november 22-én adta.

Azután Budapestre ment, ahol mint valami fejedelmet fogadták és ünnepelték. Onnan visszajövet 1840-ben újra Pozsonyba látogatott és január 21-én, majd másodízben január 26-án a pozsonyi Egyházi Zeneegyesület javára lépett föl.

Ezen az utóbbi hangversenyen Rossini „Tell-nyitány”-át és kedvenc zeneszerzőjének, Webernek, „Oberon-nyitány”-át vezényelte. Ekkor szerepelt Liszt Ferenc életében másodszer mint karnagy.

Hosszú ideig, 1874 április 19-ig, Liszt nem játszott Pozsonyban. Április 19-én az Egyházi Zeneegyesület fölkérésére *Menter* Zsófiával együtt nagy hangversenyt adott az egyesület javára. Ez alkalommal *Menter* Zsófiával négykezes, saját „Concert pathétique”-jét és Wagner „Walkürenritt”-jét, azonkívül egyedül Beethoven as-dur szonátáját, valamint saját szerzeményét, „Szent Ferenc legendájá”-t és magyar rapszódiainak egyikét játszotta.

Még egyszer 1881-ben játszott Liszt Pozsonyban, *Zichy* Gézával, a félkarú zongoraművésszel április 3-án a Hummel-szobor javára. E hangversenyen Liszt Hummel as-dur szonátáját, *Zichy* Gézával háromkézre a Rákóczi-indulót, egyedül pedig Schubert „Divertissement hongrois”-ját, valamint Rossini „La charité”-ját játszotta.

A már felsorolt alkalmakhoz, amelyeken Liszt mint zongoraművész jött Pozsonyba, csatlakoztak még azok a látogatásai, amelyeken műveit adták elő és számos pozsonyi vagy ott időző barátját kereste föl.

Igy 1872-ben január elsején a híres *Bülow* koncertjére jött el, 1873-ban április 13-án „Esztergomi misé”-jének a domban való második előadásán szintén jelen volt. 1873 november 28-án végighallgatta ugyanennek a műnek harmadik előadását is. 1882 március 18-án részt vett a régi színházban előadott „Szent Erzsébet legendája” első pozsonyi előadásán. 1884 február 25-én Liszt személyesen vezényelte *Heiller* plébános papi jubileuma alkalmával „Magyar koronázó misé”-jét a domban.

Legutolsó látogatása a várost 1885 április 13-án érte, amikor jelen volt *Rubinstein* Antal orosz zongoraművész hangversenyén.

Már a következő évben a nagy mester lángelméje örökre búcsút vett tisztelőitől.

Halála Pozsonyban mélyenható gyászt keltett. Mind az Egyházi Zeneegyesület, mind pedig a Dalárda 1886-ban Liszt-műsorral ünnepi gyászhangversenyt rendeztek.

Az összeomlásig, Budapestet kivéve, Pozsony volt az egyedüli magyar város, amelyben Liszt halhatatlan zenéjét rendszeresen ápolták és nevét állandóan emlékezetben tartották.

MEZEI GÁBOR

RÉGI MAGYAR POÉTA VERSE

*A szépért jöttem és ezer az álmom,
de amikor csapások sora szaggat,
széthullunk és merszük nincs a férfiaknak,
nekem kell helyettük bátran kiállnom.*

*Szomorú s víg csél-csap költő-cigány,
Megunt bohóc, emberek közt utolsó
vagyok talán, kinek élete olcsó,
de harcos leszek, harcos, talpig ám.*

*Otromba kézzel fűszálhoz sem értem,
csak lágyan, halkán szívvel muzsikáltam
az embereknek s most érzem: a vállam
meggörnyedt súlyos vasveretű vértben.*

*A homlokomon izzik a muzsa jele
s a sors művésznek, dalolásra küldött,
mégis nekem kell barbárként a kürtöt
megfújnom, bár lelkem szakad bele.*

MIHÁLY LÁSZLÓ

KÁIN AZ ITÉLET NAPIJÁN

Angol költők nyomán

Parancsolád, Uram, hogy akik az életben jók voltak, jobboldra, azok pedig, akik örök kárhozatot érdemeltek, balodra lépjenek. Én a középben állva maradtam — nem dacból, mert forró kívánságom, legbensőbb ösztönöm mindig arra hajtott, hogy akaratodat teljesítem. Ámde értelmem korlátolt, csakis a Te legfelső, legvégső ítéleted mutathatja meg nekem az utat, melyen az örökkévalóságba indulnom kell.

Gonosz ember voltam, minden bűntevő ősképe. Hálátlan, dacos, engedetlen lettem máris súlyosan megpróbált szüleim iránt, megöltem saját testvéremet, aki mindenkihez jó volt, én hozzám is. És éppen ezért öltem meg.

Igen, ilyen voltam én, ezt nem tagadom senki, legkevésbé mindentudó, minden szívbe látó bírám előtt. Hanem, — itt véges emberi bölcseségem cserben hagy, — lehettem-e másféle? Nem volt-e, — bocsáss meg, ha káromollak, — a Te végzésed, hogy ilyen leitem?

Nem a Paradicsomban nőttem fel. Az emberiség elsőszülöttje nem született bűbörben. Amikor a földi világba léptem, szüleim, Ádám és Éva, a lehető legkeményebb életet éltek, kimondhatatlan fáradtsággal keresték sovány táplálékukat, ezer veszedelemben küzdöttek az őket mindegyre támadó fenevadak ellen. Így nekem mindig azt mondták: Légy, amilyen akarsz, tedd, ami neked tetszik, vedd el, amit megkívánsz, — csak sohase légy puha, gyöngye vagy gyáva. A te életfeladatod és egyedüli üdvösséged, úgy mint a te egész fajtádé: küzdés, küzdés és megint küzdés lesz. — Szívesen engedelmeskedtem akkor még szüleimnek és általuk Neked; semminő teremtetett lényt nem kíméltem, legkevésbé magamat, nem ügyeltem semmi fáradtságra, semmi veszélyre, ha egy támadást kellett elhárítanom, vagy egy zsákmányt remélhettem. Ha valami bántott, erre első megindulásom nem a fájdalom, hanem a harag, első mozdulásom nem a menekülés, hanem a támadás volt.

Első gyermekségem éveiben azután sikerült szüleimnek lakóhelyük vidékét a legártóbb fenevadaktól megtisztítani, maguknak az ehető nővények és állatok elégséges állományát biztosítani. Ekkor jött a világra Ábel. Övele már egészen másként beszéltek, mint velem. Mi és a te erős bátyád, így szóltak hozzá, minden bajtól megóvunk és minden neked szükségesről gondoskodunk. Légy tehát mindenkihez jó, hálás és engedelmes, segíts munkánkban, amennyire erődtől kitelik és sohase ragadd magad egy rossz szóra, egy dacos tetre. És Ábel engedelmeskedett szüleinek és általuk Neked, — amint én tettem volt. És ez lett mindkettőnk végzete.

Amíg Ábel egészen kicsike, tehetetlen és védtelen volt, nem állhatam, hogy éppen úgy ne becézsem, kényesszem, mint ezt szüleim tették. Azután persze, mikor nagyobbacsakára nőtt, egy valódi játszótársat és küzdőfelet kerestem benne, hiszen a közöttünk volt erőkülönbséget szívesen kiegyenlítettem volna a javára. De már ekkor első csalódásaimat

kellett vele tapasztalnom — máris rettenetes jósága miatt. Ha birkózni akartam vele, mindjárt laposan földre feküdt, hogy azt tegyem vele, ami nekem tetszik. Ha térdre nyomtam, hogy akkori életünk valamely csekélysege fölötti haragomnak néhány ütleggel adjak szelepet, még csak elfutni sem igyekezett, hanem maga hajtotta fejét lábaim közé, — amiért még megfelelő ráadás járt ki számára tőlem. Ha aztán megint jó kedvemben voltam és a vállamra kaptam, előbb hangosan felkacagott az örömtől, de azután mindjárt kért, tegyem le, mert kifáradhatok. Mintha én olyan hamar elfáradtam volna!

Egyszer egy oroszán lopódzott táborozó helyünk közelébe és már éppen ugrásra készült, hogy Ábelt megragadja. Én azonban megelőztem a bestyét, nyakára ugrottam, szemébe, orrába vágtam ökleimet, körmeimet, rángattam sörényét, állkapcáját, e közben éppen nem zsengebőrű sarkaimmal lágyékáit kalapáltam addig, míg üvöltve, vonítva el nem menekült. Most öcsém rontott nekem, elárasztott hálanyilvánításaival, még kezemet és lábamat is összcsofolta. Ez megint csak bosszantott. Miféle nagy dolgot is vittem véghez? Mint idősebb, erősebb testvér cselekedhettem-e egyáltalában másként?

Még türehetlenebb lett viszonyunk, mikor mindketten ifjakká növekedtünk. Hogy most minden fáradságtól meg akart kimélni, a telep körül kettőnkre háruló minden munkát maga kívánt elvégezni, még megjárta volna, hiszen most már éppen olyan erős volt, ha nem erősebb, mint én. De hogy valahányszor egy nagyobb vadra, például sárkányra, vadászni indultam, erről minden képzelhető érveléssel lebeszélni igyekezett, vagy ha ez nem használt, erőnek erejével el akart kísélni, — ezt egyszerűen nem bírtam ki. „Meg kell, hogy oltalmazalak saját magadtól, túlságos harcvágyadtól és vakmerőségedtől“, szokta mondani, — holott éppen fogadatlan kísérete és gyámkodása zavarhatta volna meg kezem biztosságát és hozhatott volna ezzel a legnagyobb veszedelembe.

Szüleink egyre őt állították elem ragyogó példaként. Amit ő tett, az számukra mind jobban volt téve, úgy, hogy hamarosan fel is hagytam a megelégedésükért való versenyfutással. E mellett mégis éppen az maradtam, amivé ők tettek: az örök harcos. Első parancsaikhoz való engedelmességből engedetlen lettem későbbi parancsaikkal szemben. Abelnek könnyebb dolga volt, ő neki tovább is csak úgy kellett engedelmeskednie, ahogy elejétől fogva kívánták volt tőle.

Annak is eljött az ideje, hogy öcsém és én valóságos, komoly ellentétbe kerüljünk egymással. Mindketten ugyanazt a leányt szerettük, Adát. Engem örült vágy emésztett utána, neki azonban, úgy látszott, jobban tetszett Ábel, aki hiszen csakugyan gondozottabb, csinosabb fiú volt, mint én. Már csaknem beletörődtem sorsomba, mikor egy este egyedül találtam Adát egy magányos ösvényen. Akkor elragadtattam magam szenvedélyem által, lábaihoz borultam és úgy könyörögtem neki, hogy ne nézze örökös erdei küzdelmeimben elvadult külsőmet hanem oly forrón érte lángoló szívemet és tegyen boldoggá. Ő lesütötte csillagszemét, ingadozni látszott. Egyszerre csak hozzánk lépett Ábel, oly nyiltan és békésen, hogy még csak nem is jutott eszembe fegyverem után nyúlni. „Szeretem Adát“, mondta egyszerűen, „ő is szeretett volna engem. De ha te, testvérem, magadnak kívánod, én visszalépek javadra, neked aján-

dékozom őt. Legyetek együtt boldogok.“ Ezután csöndben könnyeit törülgetve eltávozott. Mi ott maradtunk — nem boldogan, hanem mindkétlen mélyen megalázottan, megszegyenülten.

Nagy napra ébredtünk. Szüleink azt parancsolták nekünk, hogy oltárokat építsünk és azoknál, nagy Isten, Neked áldozunk. Eddig közösen áldoztunk a szülők által emelt oltáron, most azonban annak ideje jött el, hogy mindegyikünk saját otthont alapítson és ehhez a Te különös áldásodat könyörögje. „Akinek áldozata ma kedves lesz az Úr előtt“, mondta Éva egy hirtelen látnoki megihletésben, „az fogja egykor Ádám örökét átvenni és mindenkoron a másik fölött uralkodni.“

Én sietve fölépítettem oltáromat a hegycsúcson. Ábel az övét nagy gonddal lejjebb a lejőn. E közben nyílt őszintén így szóltam hozzá: „Ha fölötted fogok uralkodni, megvédelek minden bárhonnán jövő veszélytől.“ Ő pedig így felelt: „És én abban a nemkívánt esetben, ha fölötted kellend uralkodnom, megkísértem, hogy tenmagad ellen megvédjelek.“ Ekkor már felforrt haragom, de elnyomtam magamban. Hiszen meg sem történhetik, hogy ne az én áldozatom legyen kedves, hogy Ábel uralkodjék fölöttem, gondoltam magamban.

Sajnos, mégis másképp történt. Egy heves szélfuvallat eloltotta oltáromon a még alig meggyújtott tüzet, míg Ábel jól védett áldozatszáláról a láng nyugodt-egyenesen emelkedett az ég felé. Egy második, hevesebb szélroham azután fel is döntötte hevenyészett építményemet. „Ábel áldozata kedvesebb az Úr előtt“, mondta Ádám atya, aki még csak nem is hallotta volt anyáknak végzetes, bárha talán a legjobb szándékkal, jövő torzsalkodások elkerülése céljából kimondott jóvendölését. Most Ábel tárt karokkal sietett felém. „Igazán nem kívántam, hogy így történjék“, mondá, „nem is hittem, hogy az én áldozatom kedvesebb lehetne az Úr előtt, mint a tied. De ha már így van és nekem kellend rólad gondoskodnom“ ...

Tovább nem jutott, mert már előbb is nehezen türtöztetett, most azonban az égboltozatig fellángoló haragomban egy tőkét kaptam fel csúfá lett oltáromról és testvérem felé dobtam. Így következett az emberiség történetében az első bűnbeesésre az első büntett.

Hogy ezt nyomon követte a megfelelő büntetés, azt, nagy Isten, Te jobban tudod, mint én. Szüleimtől eltaszítva, megátkozva kellett elhagynom ifjúságom otthonát és a vadonban látnom új életlehetőség teremtéséhez. Hisz gyakorlott erőmnek ez nem volt túlnehéz feladat, nőket is szereztem magamnak csinos számban, úgy hittem, hogy ebben a tekintetben egyáltalában nem kell korlátot ismernem. Volt is egy sereg fiam, köztük nem egy igazán délceg legény. Csupa Káinok ugyan éppen nem lettek, mindíg bukkantak fel köztük félreismerhetetlen Ábelek is. Még leányaim közt is női Káinokat és női Ábeleket lehetett tisztán megkülönböztetni. És Abellé lettem én magam is, az igaz, hogy egy bántalmazása, meggyilkolása fölött elkeseredett, ridegen elnézéstelen, kemény Abellé. Hát csakugyan ő uralkodott fölöttem és világom fölött, amint ezt Éva anyánk az áldozatból megjósolta volt. Fiaim közül határozottan jobban tetszettek nekem a levente Káinok, mint az édeskés Ábelek és mégis hajthatatlanul megköveteltem, hogy mindnyájan békés, engedelmes Ábeleként viselkedjenek. Ha tudomásomra jutott, hogy valamelyikük csak a legcseké-

lyebb mértékben is szembeszállt akaratommal, azt olyan kegyetlen szigorral büntettem, aminőt Ádám velem szemben sohasem gyakorolt. Kivált mikor a fiúk abba a korba nőttek, amelyben én is dacosan kezdtem atyám szemébe nézni. Ez azonban most más eset volt, annál súlyosabb, hogy gyermekeim, — egyedül Te tudod, honnan, — megtudták régi vétkeimet. Így amíg én azért mertem atyámmal dacolni, mert éppen olyan jónak véltem magam, mint ő, fiaim azért tették ugyanazt, mert engem magukhoz hasonlóan rossznak tartottak. Az Ábeleket maguk közül mint az én látszólagos kedvenceimet irigyelték, gyűlölték, végre agyon is verték. És az életben maradt Káinok összeesküdtek, hogy engem is eltegyenek az útból, végét vessék kemény fegyelmeknek, hatalmukba kerítsék kunyhóimat, eszközeimet, állataimat, meg nőimet is. Ám én megelőztem őket, valamennyit megöltem, néhányuk kivételével, akik elmenekültek; ennyi erőm még mindig volt. És távolról sem fájt nekem annyira, mint az, mikor jóságos szüleimet kedves, ártatlan öcsém meggyilkolásával szíven találtam volt. Ez a seb és csakis ez fakadt fel mindig újra bensőmben, valahányszor saját vérem ellen kellett fegyveremet emelnem.

És megint voltak más fiaim, ezek között megint sok Káin és kevés Ábel, megint felnőttek, megint fellázadtak ellenem hasonmásaim, megint megölték ártatlan testvéreiket, olykor egymást is, megint életemre törtek, megint elpusztítottam vagy világgá űztem őket. Előtt az az idő is, mikor már nem láttam magam körül fiakat, csak leányokat, meg unokákat, dédunokákat. Ám ezek közt is mindig csak újra ismétlődött a régi játék. Csakhogy most már határtalan undorodásomra mindig több felelős bukkan fel, fickók, akik szelíd Ábelekként viselkedtek, hogy másokat orvul, lesből megrontsanak és olyanok, akik elszánt Káinokat játszottak, de adott esetben minden baj, minden veszély elől gyáván meghátráltak. Aki vitéz lett volna, mint Káin és jó, mint Ábel, annak eljövételére hiába vártam. Ilyen környezetben életem kín lett számomra, valóságos megváltásnak éreztem, mikor egyszer utódaim között egy valóságos Káin akadt, aki végét tudta vetni életemnek, küzködésemnek.

Uram, hallád, amit anélkül is tudtál. Súlyosan vétkeztem, de keményen is lakoltam. Ha ez volt a Te akaratod, meghajlok előtte, mindig késsen, hogy Neked engedelmeskedjem. Lett légyen meg a Te akaratod. Hogy azonban vétkeimmel minden bűnhődésemen túl az örök kárhozatot is megérdemeltem-e, ezt íteld meg egyedül Te, aki annyival bölcsebb, igazságosabb, jóságosabb vagy, mint legszegényebb teremtményed, amely előtted áll.

FARKAS GEIZA

KIADOM A RÉSZED

*Én a rivaldán lámpafényben álltam,
Te messze, messze, hátul, a homályban.*

*Engem mindenki látott, — senki Téged:
Most kiadom a társ-szerzői részed.*

*Felét a zúgó, tapsoló tömegnek,
Felét a fénylő, szomorú szemeknek.*

*A néma döbbenetnek is felét,
De a szeretet egész erejét.*

*Egy vershez adtam ritmust s rimeket,
Te „c s a k” ihlető szenvedésedet.*

*Egy roppant sorsot példáztunk mi ketten,
De rád nézett az Isten szívesebben,*

*Ki, — míg én égő fény-gyűrűben álltam,
Álltál szerényen, hátul, a homályban.*

REMÉNYIK SÁNDOR

ANDRÉE ÉSZAKSARKI EXPEDICIÓJA

1896-ot irtak, mikor a lapokban különös hír jelent meg. Egy svéd mérnökembar, bizonyos Salamon Andrée és két társa, Strindberg (a híres író egyik rokona) és Fraenkel tanár, léggömb segítségével akarják elérni a sarkot! A hirre mindenki felfigyelt. Szakemberek, mint Nansen és Nordenskjöld, nyíltan kijelentették, hogy a vállalkozás nyílt örület és föltétlenül katasztrófával kell végződnie. Agybeteg ötletnek bélyegezték és minden tekintélyüket latba vetették, hogy meghiúsítsák az expedíciót. De hiába. Andréet és társait júniusban már a Spitzbergákban látjuk, a Dán-szigeten (a szigetcsoport északnyugati sarkán, a Vigo-öbölben), ahol felállítják a nagy ballonhangárt, úgy hogy kedvező szél (!) esetén nyomban leereszthessék annak északi oldalát. A léggömbön több újítás volt. A kosár alsó része úgy volt szerkesztve, hogy a vizen úszhatott. Két bevonható vitorlával pedig a sebességet akarták fokozni. Legérdekesebb azonban a hosszú vontatókötél volt. Ezzel el akarták érni, hogy a jégen utánuk vontatódó több mint száz méter hosszú kötéll megakadályozza a ballon felszállását magasabb régiókba és némileg kormányozhatóvá tegye így a szél szárnyaira bízott ballont. 1896 egész nyarán hiába vártak kedvező szelet. Nem jött. De a jövő év nyarán újra megjelentek a Spitzbergáknál. Most már kedvezőbb volt a helyzet. Június 19-én megtöltik a léggömböt. A gázt helyben fejlesztették primitív módon. De az 5000 köbméter 89 óra alatt június 22-én kifeszítette a léggömb sárga burkát. A kosárba elhelyezik a műszereket, a postagalambok ketrezeit, az élelmet. A büszke „Oernen” névre hallgató 21 méteres léggömb útra készen állott. Még utóljára meggyőződnek arról, hogy jól zár-e a gömb? Ólomacetátba itatott nedves kendőkkel (!) figyelik a burkot, a szelepet. A kendők nem lesznek barnaszínűek, tehát minden rendben van.

De a szél még mindig északra fúj! Majd három hét telik el hiába-való várakozással. Akkoriban a Spitzbergákban még nem volt táviró-állomás. Hogy a vállalkozást legalább valamivel támogassa a svéd kormány, ágyúnaszádot küldött a helyszínre azzal a gondolattal, hogy a repülőket katasztrófa esetén (mert ezzel úgyszólván mindenki számolt) megmentse. Az ágyúnaszád július 16-án visszatér azzal, hogy július 11-én, délután fél 3 órakor a start megtörtént. A szél hirtelen megfordult és Andrée lebontatta a „léggömbház” északi falát. A léggömb fölemelkedett és villámgyorsan észak felé tartott... Két napig vártak. A szél állandó maradt. A léggömb nem jött vissza s így a naszád visszatért Svédországba.

A szerencsétlen start után egészen július közepéig semmi hír nem érkezett a léggömb utasairól. A ballonban tartott postagalambok, a rádió ősei, közül egy sem tért vissza.

Július második felében a Spitzbergáktól északra egy hajó utasai lelőttek egy postagalambot. A postagalambnál a következő levelet találták:

„Július 13., déli 12 óra. Északi szélesség: 82 fok 2 perc; keleti hosszúság: 15 fok 5 perc. Jó az útunk kelet felé, 10 foknyira délre. Minden rendben van. Ez a harmadik galambpostám. Andrée”

Az előző két híradás, amelyekről A n d r é e ebben a levelében említést tesz, elveszett. A július 13-iki üzenet az első, de egyuttal az utolsó levele Andréének, amely rendeltetési helyére érkezett.

Augusztusban már mindenki elveszettnek hitte a svéd kutatókat, s csak kevesen voltak olyanok, főképpen Andrée honfitársai, akik még évek múltán is meg voltak győződve, hogy a sark vakmerő hőse él, de valahol elhagyott vidéken elvonulva él társaival, távol az emberi hiúságoztól és ambícióktól...

Most azután minden mendemondát és föltevést (Knut R a s m u s s e n szerint az expedíció tagjai vad eszkimók áldozataivá lettek) egyszerre megsemmisített az a hír, hogy a H o r n-féle expedíció tagjai 1930. augusztus 6-án a Fehér-szigeten megtalálták és magukkal hozták a három holttestet és a szerencsétlenül járt északsarki expedíció felszerelési tárgyait, köztük Andrée naplóját is, melyben leírja utolsó küzdelmeit s amely még csak ezután fog napvilágot látni.

Az expedíció tragikus sorsáról 33 év múlva így nemsokára hiteles adatokat fogunk megtudni, melyek közül a legérdekesebb kétségkívül az, hogy az expedíció nem a léghajóval járt szerencsétlenül. Andrée és társai gyalog értek el arra a helyre, ahol rendszeres tábor maradványait lelték fel s ahonnan már nem volt többé menekvés. Andrée és társai nem érték el a sarkot, de a kísérletük mindenestre a legvakmerőbb, amit a földrajzi kutatás története följegyez. A Nobile-expedíció sorsa eléggé mutatja a sarki viszonyok borzalmait. Ma, a rádió és a repülőgépek korszakában is, öngyilkosságnak számít a sarkvidéki repülés. Milyen primitív kísérletként hat a harminchárom év előtti próbálkozás, amikor a sarki időjárás viszonyairól nem tudtak úgyszólván semmit és amikor a szelek játéka kitétt léggömb jelentette a léghajózás technikai tökéletességét. Mégis akadt három ember, aki a biztos halálba ment. Mert idealisták voltak és hittek a lehetetlenben...

*

Érdekes, hogy Andrée hősie kísérletét számtalan fantasztikus elbeszélésben és több regényben örökítették meg. Utóbbiak közül L a s s w i t z könyvén kívül a legnagyobb föltűnést Capitaine Danrit-nak „A levegő hajótöröttei” című két évtizeddel ezelőtt megjelent regénye keltette. A P a t r i e nevű kormányozható francia léghajó kalandos északsarki útjáról szól ez a könyv, melyben Capitaine Danrit a képzelet csodálatos játékával írja le, hogy a regényhősei ráakadnak az Északi Sark közelében Andrée, Strindberg és Fraenkel holttestére, amelyeket a sarkvidék fagya bámulatos épségben konzervált.

— A Haberland legszélesebb részén, — írja Capitaine Danrit, — egymás mellett két holttest feküdt, mintha csak aludtak volna, jegesmedvebőrből való alvósájkjukban. Csak a fejük és a kezük volt látható. Arcuk borzalmasan megsoványodott, kezükön az ujjai szokatlanul hosszúak voltak, mint ahogyan csontvázakon látható. A bőrük sárga volt és ráncokat vetve fedte be az izom nélkül maradt arcukat, megnagyobbodott szemüregük pedig úgy hatottak, mintha egy sebész omla volna ki belőlük a szemgolyókat. Az egyiknek szöke, a másiknak égővörös haja és szakálla

óriásira nőtt és nagy hullámokban omlott a testüket borító medvebőrre... A holttestek mellett különböző tárgyak hevertek. A pólus száműzöttjei, úgy látszik, már nem tudtak kimozdulni alvózsákjukból és hogy a szükséges tárgyak mégis a közelükben legyenek, odatették egészen a kezük mellé. Ott volt egy lámpa, egy kis kályha, egy kézigyógyszertár, nagy rendetlenségben két üres pálinkástartály, néhány nyitott konzervdoboz, a fal mellé állítva egy kétsövű fegyver, egy kapa és két lapát, amivel az északsarki vértanúk megásták saját kriptájukat. Mindezek között a tárgyak között azonban nem lehetett látni az élelmiszerek legkisebb morzsáját sem. Az „Aigle” utasai, minden jel szerint, éhenhaltak.

Capitaine Danrit, akinek Andrée és társai megtalálásáról szóló leírása izgalmas, aktuális riport elevevőségével hat, azt is megírja, hogy megtalálták Andrée naplóját is. Íme, egy-két részlet a naplóból:

Július 12. 280 méter. E sorokat a csónak párkányára támaszkodva írom, lelkemben határtalan bizalommal a Mindenható iránt, akire életünket bíztuk. A jéghegyek és viharok Istene a jóság Istene és a tudomány mestere is. Kezében vagyunk gázzal telt gömbön függve a végtelen légkörben. Akaratának egyetlen lehellete néhány óra alatt eljuttathat a Sarkhoz, mely körül annyi bátor hajósnak kellett megállnia. Ha elbizakodott voltam, midőn más uton kíséreltem meg odajutni, bocsássák meg nekem a gőgnek ezt a megnyilatkozását. A tudományért, hazámnak hírnevéért akartam küzdeni. Az „Aigle” körülbelül 30 óra hosszat maradhatott a levegőben, azután a függelék megerősített vége a jégszakadékba beleakadt s a léghajó megállt.

A napló kivonatolt részében azt mondja Andrée, hogy a terheket ki-dobva, 800 méter magasságba szökött a léghajó, majd így folytatja:

Július 13., 460 méter. Hála az Örökkévalónak, a forgószél sebessége szerint ítélve, 8 óra alatt az Északi Sarkon kell lennünk. Vagy legalább is igen közel haladunk el mellette. Hova megyünk azután? Csak azt kívánom, hogy ha belevesznénk az ismeretlen tengerekbe, melyek Észak-amerika partjait mossák, bójáink egyike, melyet a föld tengelye fölött elhaladva, vetünk le, eljusson svéd testvéreinkig, elmondja nekik, közületek való volt az első, aki felkutatta Észak títkait.

Leírja ezután Andrée, hogyan következett be a katasztrófájuk. Az „Aigle”-ből kiömlik a gáz, a léggömb jégzátony fölött haladva, nekimegy a meredek jégpartnak, melyet a köd eltakar. A lökés kiröpítette Strindberget, aki a csórák tetején örködött. A gömb kiürült. Fejszecsapásokkal elvágta a köteleket. Az „Aigle” eltűnik a jégfal mögött. Másnap Andrée a következőket jegyzi naplójába:

Július 14. Szomorú órákat töltöttünk szerencsétlen barátunk keresésével. Úgy látszik, szörnyet halt, amikor lezuhant... Elvesztünk... Senki sem jön keresésünkre a 88. fok tájára, mert, úgy gondolom, hogy e földrajzi szélesség alatt lehetünk. Következésképpen senki sem tudja majd, hogy ideértünk, mert nem számítok két utolsó póstagalambunkra, melyek éppen most indultak útnak. Valószínűen a közelben estek le a hófórgetegben, mely bennünket félig eltemet. Ha a jégfal nem védene, ma utolsó napunkat élnénk. Itt ássuk meg sirunkat.”

Két nappal később ezt írja Andrée:

Július 16. Ismét átkutattuk a környéket, kiabáltunk, lövöldöztünk, hogy rátaláljunk Strindbergre. A sűrű hó eltakarta testét...

Leírja ezután az Aigle hőse, hogy a barlangot kivájták és a svéd zászlót kitűzték a jégbarlang bejáratánál. A fölfedezés szenvedélye még mindig serkenti Andréét s 1897 szeptemberében a jégzátóban kutat, ázni kezd és reméli, hogy eljut az Északi-óceánig.

Fölváltják egymást ebben a munkában és bár óvatosan kötelet kötnek a derekukra, Fraenkel eltűnik a vízben. Andrée kiment, de Fraenkel tüdőgyulladást kap, amelyet skorbut-rohamok súlyosbítanak. Fraenkel nem épül fel többé és októberben meghal.

Andrée naplójában ezután a következők állanak:

Október 8. Se bátorságom, se erőm szegény társam tetemét kivinni. Elmondtam fölötte a halotti imákat. A kútba kellene őt temetnem, amelyet készítettünk, és amelyet két hét alatt betemet a hideg, de remegek a magánytól. Miután a hideg meggátolja a feloszlást, itt tartom magamnál bőrzsákjában, azt képzelem majd, hogy alszik.

Október 11. Nagynehezen odaküsztam kútunk szélére. Nyitott szem a Jeges-tengerre. Lebocsátottam a mérőönt. 2500 méter, anélkül, hogy fenéket érnek. E kísérlet megerősíti Nansen méreteinek helyességét. Eszerint arra lehet következtetni, hogy az egész északi gömbszeletet mély tenger borítja. Ez lesz utolsó kísérletem, mert nincs többé erőm vadászni járni és a halál konzerveim elfogytával mulhatatlanul bekövetkezik... Fraenkel mozdulatlansága megrémít... Ma ettem meg az utolsó doboz sonkát... csak egy gyertyám van még... takarékoskodnom kell vele... De mennyi kísértet van ebben a sötétségben... Otthon minden házban örülnek, világosság van a szobákban... Isten veled, szeretett Svédországom!

Ezzel végződik Andrée költött naplója, akinek csodálatos teljesítményéről és hihetetlen szenvedéseiről szóló igazi naplóját nemsokára könyv alakban is fogjuk olvashatni.

JULES GUIDE

A ROMOK VIRÁGOZNAK

Zöldszőnyeges völgyben, hegyek között kemény szirt emelkedik. A meredek tuffa falai nem voltak elég megmászhatatlanok az ellenség csapatainak és a jogaikat, a törzsüket védő lakosok mesterséges módon még meredekebbé tették. A fészket építő sasok repülése régen megszűnt, nemzetüknek csak a hire maradt fenn és — a hamva. A hírüket megörökítette kortársaiknak, a rómaiaknak a dicsősége, a hamvaikat a tudni vágyó gyűjtőszenvedély. Ha végig nézek a sok négyszögletes hamvvedren, amit az emlékkuporgató kezek felhalmoztak a pápák muzeumaiban, elgondolom, vajjon mi értékesebb a hagyományaik között? A por vagy a dicsőség, — az anyag vagy az eszme?

A harcos volszkok fészüket magas bércre építették, alapköveit erősebb anyagból alkotta a természet, mint azt az ember tette volna, aki titáni tömböket vél összehordani a várához, pedig csak hangyabolyt épít. Ez a föld hátán kicsúcsosodó szemölcs dacol az idő döntő haragiával, századok multak el, századok mulnak még el, és a büszke *Urbibentum* csak a nevét változtatta meg. De amint az *urbs vetus Urbibentummá* és *Orvietová* alakult az idők folyamán, így váltak a régi etruszkok ivadékai is italiánokká. Két szomszéd kölcsönösen kiontott vére összefolyt, eltűntek a latinok, el az etruszkok, de odalett a többi szomszédos törzs is, ellenségekből együttérző polgártársak lettek, akiknek az érdekük is egy.

És elhagyott lett a sasfészek. Valamikor a középkorban, amikor a régi harcok dicsősége már csak emlékülben élt, új ellenfeleket hozott létre a nyugtalan vér. Sólymok kerültek a sasok fészkébe, Guelfek az Etruszok helyébe. Én innen irányították haragjukat a gyűlölt Ghibelinek ellen. Voltak-e idők, amikor a nemzetek szive egyenlő ütemre vert volna? Amikor testvérek osztozkodtak a hazaszereteten és nem dulta fel soraikat a pártszellem, a személyes érdek, a hatalomvágy? A liktorok faszceszeit nem mindig tartotta össze a vezérek vaskeze, széthullottak a vesszők és beteljesült a jóslat.

És nagy idők következtek. Az Istenfia meggyújtotta a szeretet szövétnekét, ez tűzkeresztet rajzolt az égre és bevilágította az egész emberiséget: az Igazság. És terjedt a szeretet az egyenlőség jelében: egyformák vagyunk mindnyájan az Úr előtt — és terjedt a szeretet. A középkor lovagjai magukkal vitték a pápa áldását s vitézi karok vontak bástyát az eszme képviselője körül. És ha ez az erős védő öv néha gyöngének mutatkozott a vetélytárs ellen, ilyenkor oltalmat nyújtottak az üldözötteknek, az Angyalvár, vagy Orvieto sziklára épített falai. És hagyományossá vált a kis város pápákat befogadó vendégszeretete, a jogaikért harcoló népek fészke a hit harcosainak védő otthonává vált. És mindenütt, ahol a pápák otthon voltak, felvirágzott a művészet és ezt nyomon követte a pompa.

A Farnese családnak sokat köszönhet a művészet és ennek a családnak egyik tagja gondoskodott róla, hogy Orvieto fejére tegye a méltó koronát, Olaszország legszebb templomát. Az akkor élő szobrászok, építőmesterek és festőművészek legnagyobbjai vetekedtek a székesegyház

diszítésénél. Raphael da Montelupo, Fra Angelico da Fiesole, Luca Signorelli, a művészeteknek ezek az óriásai, örökítették meg nevüket a templom külső és belső falain. Napoleon olaszországi hadviselése alkalmával azt kérdezte egy olasz művésztől, mi legszebb Olaszországban és ez azt felelte: az orvietói templom.

De nem csak ez a műemlék maradt meg Orvieto fénykorából, a várba vezető úton régibb dicsőségről regélnek az etruszk sírok, a városháza megőrizte klasszikus formáit és félig rom templomaiban síremlékek és földalatti oltárok tanuskodnak az ott élő szentek működéséről. Az utcák szűkek, elhagyottak. Zegzúgos kötőbjeik, amelyekből házaik építvék, dacoltak az idővel, felületeiket fekete réteggel vonták be az évek és ha valami fölélnkíti ősi képüket, ezek a kapuk fölött beekelt márványszobrok, domború művek, ezeknek a szeretete nem halt ki a klasszikus nép utódjaiból. Ezeknek az ápolat fehér márványa ellentétben van a kormos falakkal és ha szerény külsejük nem is vetekedik a híres templom méreteivel, mégis hirdető oszlopaivá váltak az örökéletű művészetnek.

Az ősrégi házak emeleteinek az ablakai néhol színes függönnyel vannak elfedve, néhol porfekete pókhálóval, ezekről hiányzik az üveg, szobáikból a lakó. Némelyikből kíváncsi leányarc hajlik ki, bizonyítva, hogy a porladozó kövek között fiatalság virul, máshol reszkető, ráncos kezek támaszkodnak a kőpárkányra, görcsösen szorítva a sarkát, mintha félnének, hogy nemsokára itt kell hagyni a félig romba dőlt otthont.

Az utcákon elég mozgalmas az élet. Ez az olasz városok sajátja, mert népük ősi szokás szerint kerüli a falak árnyékát, kitörekszik a napfényre, derült ég alatt bonyolítja le az üzleteit, itt intézi rendes napi foglalkozását a gyermeklárma és a fakínók dalai között. Az ősi hangok közé néha diszsonancia vegyül és amint a házromok közé épült díszes szálló messziről kiválik az elavult környezetből, úgy sivít ki az utca zajából az autók túlkölése és robagása.

Az elhagyott házak előtt üldögélő lakosság utánuk ereszti szomorú pillantását, egykedvű rezignációval. Nekik ezek az idegenek nem jelentenek semmit. Az a pár szálló meggazdagodik tőlük, az ő oszteriájukba úgysem térnének be, az ő gyermekeiknek nem ajándékoznak semmit. És tovább pihennek romladozó falaik között, tovább újík a mesterségeiket az ősi házak kapuszélességü ajtai előtt. Ezek közül az ajtók közül most már sok zárva marad, a kovácsműhelyek tűzhelye hideg, mindig kevesebb lesz a bakancsot igénylő közönség és kevesebb, aki ezt készíti.

A még élő lakók bútorai roskadoznak, de nem viszik az asztalosműhelyekbe helyrehozni, egymásután zárulnak be a boltok ajtajai, itt nincs helyiséghiány. Csak néhol látni egy-egy *salsamentériát*, vagy *panificiát* és gyümölcskereskedést, ezek még megvannak, mert élni kell és enni kell... Aztán egy kisebb oszteria, mert inni is kell, hogy ne legyen az élet még nyomasztóbb.

Ezek a vígasztalan kőkockák szomorúságot, nyomorúságot jelentenek az itt maradt lakoságnak. A kertté alakított vár mellett ércszobor, mellette a márványkő: a gyászlap. Az elesett hősök nevei. Kicsinnyé görnyedt, boton sántikáló agg áll meg előtte, lehet kilencven éves. Letörli verejtékes homlokát fehér cifrás kék zsebkendőjével, sóhajt és szótlanul tovább megy. Tekintete szeretettel símul a vastagfalú házroncsokhoz,

mintha búcsúznék tőlük. Ő már nem áhitozik szebb utcák, modernebb épületek után, erre a pár napra jó a régi.

De oda, ahol az ősrégi ablakkeretekben leányarcok virulnak, nem férkőzik be az enyészet penésze, ezek a szívek még reményt termelnek és azt föl-ékesítik nyíló virágokkal. Az ilyen ablakokban vastag zsinegekre akasztott edények, nyugalmazott vödörök, kiérdemült fazekak, használhatatlanná vált lábasok vannak, bennük virág, lefutó zöld levelek, muskátlik, hónapos rózsák. És réhol szegényes ősi kalitkában csicsergő madárka: cinege, vörösbegy. De a legelhagyottabbnak látszó házak falait a legszebb színek díszítik. A rájuk kuszó gliciniaágak vastagsága elárulja a korukat, talán egy esztendőben születtek a fekete falakkal, egy fiatalság füzte azokkal egybe, és most a közös inség idejében a vén ágak fiatal szíve vígasztalóan borítja rájuk ujonszült virágait.

És az utas, aki elmélázik a régi város festői képén, meglepetve, elragadva áll meg a gyönyörű kép előtt. Május van, olasz május, a virágok hava, a természet legszebb ajándékának az ideje. A virágfürtök sűrű tetőt képezve kékre festik a rajtuk áttörő napsugarakat, — a csókos, a szerelmes szép virágok.

Nem halt ki a romokból az élet, a romok virágoznak.

GOVORKOVICH JÁNOS

ÉJFÉLUTÁNI VERS

*Nyugalmaik ölik az emberek testét:
nem nyughatom;*

*nyugodjatok: nyugodt szívekkel:
nem bírok megnyugodni!*

*Százszor felráz az én viszálya,
hiába rugdalom,*

*ő élni akar, nyilni akar:
téli virág-fehér virág...*

*s mint mérges pók az alvó népre,
úgy terül rám az éjszaka.*

*A fejem, ez a kókadrt rózsza,
utolsót kondul s belecsüng*

*a reggelekbe, holnapokba
és mindent újra, szépre kezd,*

*Ó, éjjélután ezt a rózsát
hagyjátok kicsit megnyugodni,*

*torzonborz képek kergetője:
a buza közt piros pipacs:*

*legyen egyszer búzavirág
s álmodjék kéket: kékesen...*

URR IDA

AZ ERDÉLYI HELIKON 100.000 LEJES PÁLYÁZATA MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNET MEGÍRÁSÁRA

A Helikon írói marosvécsi találkozásukon a báró Kemény János és neje irodalmi nagydíját, amelyet az alapítók más adományozók bevonásával ezuttal 100.000 lejre emeltek föl, a mai idők szellemének megfelelő magyar irodalomtörténet megírására tűzik ki. Ennek a műnek az egész művelt magyar társadalomhoz, de elsősorban az utódállamok magyarságához kell szólnia, hogy az irodalomtörténet szeretetét és ismeretét erősítse, a jelentős magyar alkotásokat a mai nemzedékhez közel hozza és a magyar irodalom tanulmányozásának vágyát elmélyítse. Irodalmunk fejlődését a tiszta művészi szempontok tárgyilagosságával és vonzó érdekességgel oly módon kell megrajzolni, hogy abból a magyar irodalom s a világszellem kölcsönös hatásai s a magyar zseni minden más néptől különböző sajátossága éles körvonalakban bontakozzék ki. Az esztétikai szempont vezető legyen, de emellett nagy figyelmet kell fordítania az irodalom fejlődését meghatározó eszmei, szociális, gazdasági és politikatörténeti erőforrásokra. Jóvá kell tennie mindazokat az igazságtalanságokat, amelyek irodalom- és haladás-ellenes célzatok révén kerültek be egyes művek vagy mozgalmak megítélésébe.

A mű terjedelme 25—30 ívnyi lehet (egy ív 16 oldal, egy oldal átlag 2000 betű) s nagyobbik felében a XVIII. század végétől napjainkig terjedő új irodalmat dolgozza fel. A pályázat titkos. A pályázónak 1931. május 31-ig be kell nyújtania műve részletes tervezetét s az alábbi három fejezet teljes kidolgozását: Bevezető fejezet; Br. Eötvös József; Ady Endre. A pályaműveket jelíges levél kíséretében gépirással kell az Erdélyi Szépművéses Céhhez (Cluj-Kolozsvár, Románia, Str. Bratianu 22.) eljuttatni. A pályaműveket öttagú, két erdélyi és két magyarországi íróból s az általuk választott elnökből álló bizottság bírálja meg, akiket báró Kemény János kér föl s akiknek nevét közelebről tesszük közzé. A bizottság a legjobbnak ítélt tervezetet és fejezeteket 30.000 lejjel tünteti ki, aztán megbízást ad a teljes mű megírására. A fennmaradó 70.000 lej csak a teljesen kész műnek adható ki. A mű első kiadásának joga a Szépművéses Céhnek illeti. A további kiadás joga a szerzőé, de mint kiadót az elsőbbség ennél is a Szépművéses Céhnek illeti meg.

K. Knudsen (Bergen)

SPITZBERGEN,ÉJFÉLI NAP
Jankovics Marcell „Észak-fok - Nordkap“ cikkéhez.

AZ IMPRESSZIONIZMUS ÉS AZ EXPRESSZIONIZMUS AZ IRODALOMBAN

I.

Az empirizmus diadalmasan tárta föl egy mechanisztikus világnézet kapuit és beáramlott rajtuk egyoldalú értékelés, fatalisztikus belenyugvás a determináló környezetbe, az anyag föltétlen tisztelete és a hódító akarat eltűnése. És ez a mechanisztikus világnézet, amely minden emberi tevékenységnek kitűzte a maga praktikus célját, csak éppen az összemberi tevékenységeknek nem tudta megadni a végső célt, a művészetet nem tudta beilleszteni a mechanizmusába és nem tudta maradék nélkül visszavezetni a művészetet a maga történeti kifejlődésében egy praktikus ősforrásba. És a szellemiségnek ebben a halálos sorvadásában, hogy mégis legyen vigasztaló momentum és ne kerüljön önmagával elentmondásba, maga felé emelte a művészetet, mint végső célját és megalkotta a művészet önértékűségének, öncélúságának elméletét. Így került a művészet az élet felé, mint felsőbb régió, de ezzel szakadt ki az éltető közvetlenségéből, az élet körfolyamatából és zárult le előtte sok forrás-hoz vezető út.

Az irodalom, amelynek horizontja kiterjed az élet valamennyi területére, az individuum szögletébe menekült, ahol máris erősen megszükkített szemlélettartalom várakozott reája. Nem tudta magát kivonni a kor-szellem hatása alól, első fegyvere lett a természettudományos gondolkodás fegyvere, a megfigyelés és a kísérlet, kritika eszköze pedig a valóságkritérium. Megfelelkezve arról a régi pszichológiai igazságról, hogy a megfigyelés alaposan megmásítja, eltorzítja a megfigyelt jelenséget, elszigetelt helyzetében meghajolt a természettudományos felfogástól eléje táltal úgynevezett tapasztalati világ előtt, amivel a fantázia receptív, befogadó szerepet kezdett betölteni és elsikkadt éppen a legfontosabb funkciója, az életalakító tevékenysége és egy időpontban adott tapasztalati világ ellenére más nézőpont, más értékek fölfedezésének a képessége. Így alakult ki az impresszionista irodalom a szónak a legősibb, legáltalánosabb jelentésében.

Mindez magában hordott egy belső ellentmondást, ami ezt az impresszionista irodalmat lassanként kátyúba, megsemmisülésbe vitte. Az irodalom történeti kifejlődésében mindig újat, mindig individuálisat jelent a feltörő irodalom a régivel szemben és csak az az irányzat tarthat számot elismerésre, amely a régihez viszonyítva relatíve eredetit tud produkálni. De az impresszionista irodalom nyomás következtében olyan korlátolt területre jutott, ahol csak szűkkörű, kimeríthető szemlélettartalom fölött rendelkezhetett. Súlyos dilemma nyílt meg ezzel és elnyelés-sel fenyegette az irodalmat. Az egyetlen helyes kivezető út az lett volna, hogy az irodalom függetlenítse magát a külső tényezők hatásától, igyekezzék a külső tényezőktől adott tapasztalat határait új lehetőségekkel

bővíteni, új témák, nézőpontok bevezetésével és új műfajok segítségével új értékeket fölfedezni, amelyek először ellentmondóknak tűnnek föl a már elfogadottakkal szemben, de egy magasabb szintézis fel tudja használni ezeket úgy, hogy a tapasztalat köreinek gazdagodását jelentik.

De az impresszionista irodalom ezt a felrissítót utat nem használta, mert lényegét, a tapasztalat tükrözését, kellett volna feladni és fordított viszonyba került volna az étellel, neki kellett volna az életet alakítani. Inkább két irányra oszolva, más módon igyekezett a válságot elhárítani, kikerülni. A naturalista irodalom a rendelkezésére álló szemlélettartalmat törekedett minél jobban kimeríteni és ezen a területen belül aztán nem volt olyan, legalább is erősen közömbös téma, életsors, amit ne igyekezett volna a művészet patinájával irodalommá nemesíteni és az illúzió aranykódéval elfogadhatóvá tenni. A másik irányban pedig a szimbolista, vagy misztikus irodalom az adott tapasztalat tagadásával, a tapasztalattal szembehelyezkedve hozta létre alkotásait. De ez az irodalom nem volt metafizika, csak a metafizika árnya és inkább egy transzcendens világ megközelítő hangulatát árasztotta, semmint annak realitását. És mert egy tagadásból kisarjadt lehetőséglátszat volt mindez, érdekességét, kuriózitását hamar elvesztette és csakhamar érdektelenné, halványnak, kísérletszerűnek látszott a valóság sulykoló, kábító napfényében. És mivel nem tudta áthidalni a lét és a nemlét riasztó mélységeit, minden bizonyosság híján elvesztette lába alól a biztos talajt és a vezető, erős lámpás után sóvárgók kiábrándulva, megcsalódva reményeikben engedték el bizonytalan ösvényeire ezt a tétovázó kísérletet. Ennek az irodalmi iránynak képviselői a sok között a „régii” Giovanni Papini, Hans Heinz Ewers stb., nálunk pedig ilyen jellegű Babits Mihály, Karinthy Frigyes egy-két kötet novellája.

Az impresszionista irodalom, amíg a megadott köre ki nem merült, mindaddig elsőrendű alkotásokat produkált, de mihelyt ez a korlátozott terület kezdett kimerülni, az irodalom holtponton került és nem volt erő, mely átsegítse a nehézségeken. Sőt, ettől eltekintve, egymásra tarthatatlanabb lett a helyzete. A legfőbb külső támasza, a mechanisztikus világnézet, amely a művészetek legegységesebbikét, az irodalmat, megtette az élet királyává egészen önkényesen, a maga egyoldalúságával, belső felrissítói erő híján önmagába roskadt. És a világnézet legilletékesebb faktorai, azok a filozófusok, akik legelőször vették észre ennek a világnézetnek az alapvető hibáit, tévedéseit, nem elégedtek meg a negatívummal, hanem igyekeztek valami pozitívummal is tovább jutni. Nietzsche, Eucken és a többiek, ha egészen különböző vonatkozásban is és különböző konzekvenciákkal, de mégis a szellemiség autonómiáját hangoztatták egy gépies gondolkozással szemben. Azonkívül fölfedezték azt a régi, de annyiszor elfelejtett igazságot, hogy a cselekedet nem okvetlenül mechanizmus, nem mindig csupán eszköz, hanem jelenthet szellemiséget, sőt bizonyos etikai kapcsolatban öncélt is. Viszont a szemlélet is lehet mechanizmus, ha az élet praktikus vonatkozásaiba belekényesül és mint szemlélet szolgájává szegődik a cselekedetnek.

Igy az irodalom, miután elsorvadtak külső támaszai és kimerült a témaköre, megfosztva a szellemiség kizárólagos privilégiumától, eklektikusba tévedt és régi, kivénhedt kereteket frissített föl új vérrel. Kü-

lönböző stíluskorszakok témái, műfajai elevenedtek meg és sorra keletkeztek neoklasszikus, neoromantikus, stb. irodalmi irányok, ahol a „neo“ (új) jelző egyáltalán nem jelentette az impresszionista irodalom erőbőségét, egészségét, hanem ellenkezően jeleit alkották egy nagy stilstalan-ságnak, az egység hiányának és hiábavaló, célnélküli, kapkodó iparkodásnak. És mindezek ellenére az irodalom nem volt képes észre venni azokat az egyedüli, mentő, elrejtett kutakat, ahonnan minden erőltetés nélkül készen kapja az annyira óhajtott megújhodás forrásait.

Croce, aki az esztétikai világnézetnek talán a leghatározottabb és a legjózanabb képviselője, miután Hegel, Schelling, Schopenhauer filozófiája ellenére kimutatta a bizonytalan metafizikai esztétikának a tarthatatlanságát, a művészet fogalmának lehető legtágabb értelmezésével próbálta a művészet beláthatatlan fejlődésének útját egyengetni. Szerinte az intuitív ismeret a művészet lényege és egyúttal megjelenési alakja és minden szemlélet, képzet, belső kép nem egyéb, mint intuitív ismeret és így művészet. Közömbös már most az, hogy vajjon belerögzítjük-e ezt a belső képet valamely visszaidézés fizikai ösztönzőjébe, ahogy Croce a művészetet a tárgyi megrögzítésében nevezi. Mert az, hogy a szemléletet belerögzítjük valamely külső tárgyba, az a művészet lényegét nem érinti és ez az aktus a maga igazi jelentőségét az emlékezet terén kapja meg. Csakhogy ennek az elméletnek bármilyen nagy is perspektívája, szempontunkból közömbös és semmitmondó, mert hiszen nem magyarázza meg a művészetet a maga történeti kifejlődésében. Mert ha el is fogadjuk, hogy a műalkotás megjelenési alakjában nem több, mint szemlélet, el kell ismernünk azt, hogy minden műalkotásban van a szemléleten kívül egy láthatatlan elem is, még pedig az a kiválasztási szempont, amely szerint az elekcio, a kiválasztás történik. A műalkotó kiválasztási szempontja nem más, minthogy az életsorsok ábrázolásával, tükrözésével, a szemléleten keresztül érvényre juttasson mindnyájunkban lappangó új értékeket és így közvetve az életet alakítsa.

Itt nyílik meg kimeríthetetlen horizont és fejlődési perspektíva az írók előtt. A fantázia kiléphet a receptivitásból, a passzivitásból és aktivitásba mehet át. Minden külső befolyástól függetlenül tűzheti ki maga elé szellemiségének célját, hogy a valóság határait egy időpontban adott tapasztalat ellenére is törekedjen kitágítani, anélkül azonban, hogy a valóság talajáról leszakadna és a szemléleten keresztül alakítsa az életet és új élet lehetőségek feltárásával hajtsa az emberiséget olyan területre, ahol remélheti szociális céljainak a kiteljesedését. Ezzel alakul át az impresszionista irodalom expresszionistává.

Midőn az irodalom a pszichéket alakítja, nem tesz mást, minthogy értékeket fölfedez. A fantázia a tapasztalat kibővítése közben nem teremti az értékeket, hanem fölfedezi. Az értékek elismerésüinktől függetlenül is léteznek, de elismertetésünk által érvényesülnek és olvadnak bele a folyton alakuló, hullámozó lelki életünkbe és válnak vezető tényezőivé szellemi kultúránknak. Minthogy valóságos pszichikai, relációs hierarchiát alkotnak, e rendszer folytán megismerésük fokozatosan maga után vonja a hierarchia magasabb csucsán levők megismerését, de fölfedezésüinknek ebben az első idejében a szellemi értékek fölfedezésével az új tapasztalat a régivel szemben ellentmondónak tűnik föl, aminek

eltüntetéseképpen rendszerint kialakul olyan magasabb szintézis, ahol a heterogén elemek homogénekké bizonyulnak. Ezért jelent minden feltörő irodalmi irány, elkecsereedett küzdelmet és ezért látszik minden kiforró irodalmi irány a kialakultakkal, az érvényesültekkel szemben dekadensnek, hanyatlónak, mert nem tudjuk megtalálni hirtelen azt az átmeneti kapcsot, ami biztosítja azt a magasabb látókört, ahonnan meg tudjuk látni a szükségképpen előrehaladást. De ezzel távolról sem akarom azt mondani, hogy új irodalmi irány sohasem lehet dekadencia, hanyatlás az előző irodalomtörténeti korszakkal összehasonlítva.

Mindez nem jelenti az irodalom szolgátságát, hanem ellenkezően a függetlenségét. Az a sajtóságos, hogy minél inkább a maga művészi tisztaságában jelenik meg az irodalom, annál nagyobb a szuggeszciója és annál inkább expresszionista. Az irodalmi szónokló próféták kora lejárt és a hatásuk valójában sokkal kisebb volt, semmint a legtöbben gondolnák. Az irodalomnak mindig életsorsokat kell ábrázolnia, tükröznie és megjelenési alakja mindig a tiszta szemlélet marad. De a műalkotásban ez a belső kép kilép a maga elszigeteltségéből, széttöri az egyén, individuum, bilincseit és annak a láthatatlan elemnek a segélyével, amit előbb kifejtettünk, szétárad a lelkek közé és a történelem alakító tényezőjévé válva, maga is történelemmé merevül. Így tulajdonképpen az irodalomtörténetet sem lehet felfogni, mint tisztán a műfajok, témák, irodalmi jelenségek zárt történetét és mint az általános történelem függvényét, hanem úgy kell tekinteni az irodalmat, mint alakítottat és alakítót és figyelembe kell venni azt a nagy lélekalakító készséget, ami nélkül bizonyosan lehetne elképzelni a civilizációt, a kultúrát a mai fejlettségében.

Tulajdonképpen az impresszionista irodalom sem mondott le arról a kiváltságról, hogy a maga szűk témakörével az életfelfogást alakítsa. Hiszen az impresszionista irodalom egyik ága, a naturalista irodalom volt az, amelyik prófétai igényekkel lépett föl és külső tényezőkből kölcsönzött eszközökkel törekedett arra, hogy a sok tagadásból végre valahára kijusson és egy kétségbeejtően eklektikus kornak valami meggyőződést nyújtson a széttépő bizonytalanság ellen. Hogy aztán ez a naturalista irodalomnak nem sikerült, az természetes. Nem látott maga előtt fejlődési perspektívát és minduntalan a mechanisztikus világnézetnek záró korlátjaiba ütközött. Lehangelő, reménytelen küzdelmében aztán nem a folyton önmagából megújuló fejlődésért harcolt, hanem éppen az irodalmat sorvasztó világnézet vélt igazságáért. És mert az irodalom mintegy az élet fölött uralkodó régióban hitte magát és a csalhatatlanság dogmatikus karosszékében érezte a fölényét, nem akarta vállalni a felelősséget azért, amiért küzd, harcol, hanem a l'art pour l'art elmélettel kapcsolatban megalkotta a felelőtlenség elméletét.

Azt a kérdést, hogy az irodalom tartozik-e felelőséggel, vagy sem, a szemlélet és a cselekedet viszonyának tisztázása dönti el. A szemlélet és a cselekedet az életünk két nagy sikkja, ahol minden élet megnyilvánulásunk lefolyik. Paradoxonnak tűnik fel, pedig valójában nem az, hogy a szemlélet és a cselekedet között a kapcsolat olyan, hogy mindegyik a másiknak adja meg a tartalmát, az egyik sorvadása maga után vonja a másik elszegényedését és egyik sem exisztálhat a másik nélkül. A történelmi idők folyamán és az egyéni psziché kifejlődése közben sokszor

felbomlik az erőt, egészséget, a nyugodt, egyenletes fejlődést biztosító egyensúly és vagy a szemlélet jut túlsúlyba a cselekedet fölött, vagy a cselekedet nyomja el a szemléletet és ezáltal az egyik esetben merő mechanizmus és üres szemléleti forma fejlődik ki, a másik esetben pedig erőszakos elzárkózás a cselekedetnek lelki tehertől való megszabadító hatásától és fájdalmas, lelki boncolása a töprengő individuumnak. Nem is régen azt hitték, hogy okvetlenül vissza kell vonulni a tevékenységektől! és mindenén kívül szemlélni a fel és le hullámzó alakulását az életnek, hogy erőteljes irodalom fejlődjön ki. És nem vették észre azt, hogy mozgás telíti meg tartalommal a szemléletet és hogy az eleven lüktető sodródás hatást teremt, ami ellenhatást vált ki, de ez megint újabb hatást hoz létre, aminek megint újabb ellenhatás felel meg és mindez újabb és újabb helyzetet készít elő. Így kombinálódik, bonyolódik minden, hogy aztán készen legyen az eddig sohasem öntudatosított szemlélet, egy sablontól mentes irodalom anyaga.

LAKNER GÉZA

ŐSZ, MILYEN SZÉP VAGY!

*Ősz, milyen szép vagy, csodaszép.
És én milyen szomorú vagyok.
Mintha én hervadnék,
én mulnék el. —*

*Sárga fa!
Arany napsugár!
De sok bánat vagyon szívemben.
De szeretnék eltűnni,
meghalni
őszülő erdőben.*

*Isten!
Örök kegyelemben segíts meg.
Nincs panaszom, csak a
nagy kiegyenlítő d és felé sietek,
a nagy feloldódás réve felé.
... Ha egy csillag elnyelne,
magával ragadna.
Vagy betemetne magába ez a
nagy, bús
ősi avar.*

BARTALIS JÁNOS

A JUSS

Egész nap dohogott már magában az öreg tekintetes úr. Először az ispán került sorra holmi kapálási ügy miatt, aztán a vén Márton bátyóval volt némi nézeteltérés a birkák irányában, végül is a nagyasszonnal akaszkodott össze a reggelinél, az ámbituson, ami nem csupán a saját hangulatából kifolyóan történhetett meg könnyen, hanem mert amaz is sírós szemmel tett-vett, nem találva sehogysem helyét a ház körül.

Hát hiszen, nem is kicsi dolog okozta a nagy elborulást. Még kora hajnalban hozta ki a szolgagyerek a tegnapi póstát, abban volt a két fontos tudósítás. Pedig az egyik még örömhírt is hozott, nagyot. A fiú írta a katonaságtól, hogy este érkezik, várják az állomáson kocsival. Hát ez bizony ideje már, úgysis aratás van, sok ilyenkor a munka, mindenütt ott kell lenni a gazdának, pedig hatvanban járó ember mégis csak jobban szereti a hűs méhes nyugalmát, mint a napégette tarló hőségét. Jó, hogy jön a fiú. Mert a másik írás igen rosszat mondott. Ámbár régen szóbeszéd tárgya volt, igaz, de az ember mégis úgy van a rosszal, hogy nem akarja addig hinni, míg csak be nem következik. Most is évek óta írták már az ujságok, hogy erre jön a földosztás, de a tekintetes úr csak bosszusan legyintett a kezével:

— Hogy az én földemet elvegyék? Azt, amit az apám hagyott rám? Amit még az öregapám is szántott? A tulajdonomat? Ej, nem lehet a...!

Pedig bizony lehetett. Itt volt a szigorú, hivatalos írás, hogy holnap reggel jönnek az urak mérni a földet, mit, mennyit lehetne elvenni belőle. Ha akarja a tekintetes úr, ha nem...

Ezért volt hát a nagy háborúskodás a házban. Mert, hogy a világ megbolondult és felfordult fenekestül, hogy tüzek, vizek rombolnak, emberek pusztítanak s máról-holnapra minden megváltozott, még csak hagyján, elvégre, ki tehet róla? De hogy a földet elvegyék, a földet bántság...

Sóhajtozott is a nagyasszony kétségbeesésében:

— Szűz Anyám, mi lesz velünk ezután!...

Ezt aztán már a tekintetes úr is megsokalta. Kivette szájából a megnyugtató pipaszárt, elnyomkodta benne a sercegő tanyait és úgy morduult rá, jóakarattal, de lesütött szemmel:

— Nem értesz te a politikához, anyjuk... Mert a törvény törvény ám! Nincs appelláta ellene, ha mongya... Inkább csinálj valami jót a gyerekeknek, mire gyövünk, biztosan megéhezik addig...

Erre aztán csendes szipogással, de mégis szó nélkül fordult be a nagyasszony a házba, hogy a vacsorára készülő paprikáscsirke és túrós-rétes után nézzen, amit a fiú szeret szegény, s amit ott főtt a németek között biztosan nem evett, mióta elment. A tekintetes úr meg, miután előbb gyanúsán kiköszörülte a torkát és megdörgölte a szemét, lekiáltott az udvarra:

— Mihály te, aztán fogd be a sárgát a kancával a csézába. Megyünk a fiúér' a vasúthoz...

És összeráncolt homlokkal indult az ünneplőért a szobába.

A lovak már türelmetlenül kaparták az udvar fehér porát, mikor elkészülve kilépett az ajtón. A fekete ruhában volt, kalap is a fején, útra készen, mégis tétovázott. A zsebében megtapogatta a levelet, benne van-e még? Benne volt. Akkor újra a pipáját tömte meg, ami nem akart szelelni. A gyújtóval is baj volt. Az öreg kereket is meg kellett vizsgálni. Már Mihály is fent morgott a bakon, amikor kinézett a nagyasszony. Most már aztán feiült a tekintetes úr is és biztatóan mosolyogva kiáltotta oda neki:

— Hát... Osztán hozzuk a fiút! — és kigördült a nagykapun.

De a nagyasszony csak nem vidult föl és a biztató mosoly is eltűnt a tekintetes úr arcáról, mire kiértek az utcára.

Lassan poroszkáltak a lovak a nyárdélutáni falu nyugodalmas csöndjében. Ragyogó napsütésben szendergett a sok apró fehér ház. A szaggatott sövénykerítések mögött álmos kutyavakkantások üdvözölték a kocsilármát. Egypár lusta kacsa és kapirgáló tyúk lézengett az úton és a poros akácok alatt három vénasszony pletykált, csipőre tett kézzel és rikácsoló hangon. A templom előtt öreg koldus hűsölt a torony árnyékában és a plébános köszönt ki kíváncsian kertjéből az elhaladó kocsira.

Valahonnan, nagyon messziről, egy cséplőgép tompa bűgása hallatszott és az ég szelíd kékjén békés bárányszőnyeg üsztek az elérhetetlen magasságban némán.

A tanítóék háza előtt megálltak egy pillanatra.

Szurtos kis szolgálo jött ki a kiáltásra.

— A tanító úrék nincsenek itthon, tekintetes úr kérem. Elmentek reggel a városba és csak este gyönnék haza... Teccik tán üzeni valamit?...

— Igen, tiszteltetem a tanító urat és ha lehet, jöjjön át vacsora után hozzánk... Megjön a fiú...

— Igenis, instálom... — mondta a kis szolgálo éneklőszóval és meztelen lábai eltűntek a kapurésből.

Kiértek az országuóra.

Először nádas pocsolyák jöttek, fürdő fehér libákkal és bámuló kis pásztorgyerekekkel, aztán sárgazöld, égett legelők és rétek, egy-egy csöndesen kérődző tehéncordával s az árok a rozoga fahíddal, mely recsegett a lovak sebes futása alatt és máris a szántóföldek következtek. A tekintetes úr, mintha csak most látná őket életében először, rájuk felejtkezett.

Nagy, suhanó ferdenégyszögük heletükrözött öreg szemébe, ott megpihenve, folytatta útját le egész a lelke fenekéig. Sárgák voltak már a tarlók, mint az égetett arany és meleg illatuk körülfolyta a tekintetes úr tikkadt arcát. Örök megtermékenyítő szerelmesük, a nap, már árnyékba vesző, sötét bokrokkal szegélyezett határokat csókolta az ég szürkülő alján és mint búcsúzó vén fejedelem, aki aranyos trónterméből távozóban még egyszer göggel húzza végig biboruszályát a földön, vörös sugaraival végigöntötte apróra kaszált selymüket.

S elszórtan, mintha óriási sárga kontyok volnának a tarlók megtépázott üstökén, álltak némán az összerakott buzakeresztek. Néha, mikor egy-egy eltévedt meleg szelío megborzolta őket, panaszosan zizegtek.

Ember, élőlény, semerre...

Csak a nyári alkonyodó nyugalom.

A száraz, szürke, esőtkívánó út porzik a kocsí kerekei alatt. Az ég is makulátlan tiszta lett, mint egy kék bura az egész és átlátszó, akár az üveg. Csupán egy kútgém látszik nyugatra valamelyik közeli tanyáról s mellette három szígonyos jegenye öröködik.

S a nagy-nagy csönd és nyugalom köröskörül olyan teljes és végtelen, amilyen csak a szabad természetben tud lenni, kint, az embermögötti földeken, ha elszenderül lassan napi feladatai után...

A tekintetes úr nézte, nézte ezt a fenséges és jól ismert békét s egyszerre valami szokatlan, rettentő szorítást érzett a szíve táján. Mintha tűz lobbanna fel az agyában, aztán jéghideggé válva fut le a gerincén, belezsibbad a lábaiba és visszakúszva újra a nyúltagyába, kezdődik elülről az egész.

— Hát mégis igaz, elveszik a földet! Amelyen ő született, ahol az apja gyermekeskedett, amiben a nagyapja nyugszik. Miért? Mert törvény? Lehet olyan törvény? Hiszen mióta emlékezni bír, mindig úgy tudta, hogy az övék! A Zathureczkyeké volt. Ők szántották, vetették, aratták minden talpalatnyi darabját, nehéz, verejtékes munkával és féltő gonddal... És most itt van... Jönnek és elveszik... Szegény aszszony, nem csoda, hogy úgy oda lett, mikor meghallotta, hisz' ő maga is alig bírja megtartani a látszatot, pedig hát férfiember, nem afféle gyöngö fehérszemély...

A gyorsan robogó cséza zökkent egyet s a tekintetes úr gondolatfona is ugrott valamivel.

— Még jó, hogy nem vesznek sokat el... Csak egy darabot... Ugyan vajjon melyiket is?... Holnap jön a bizottság, majd megtudja. Megnézik, lemérik, megveszik... De melyiket? A kis erdőszélt, a rözsemezőt, vagy a dobosi határt? Vagy tán a siki tanyát? Még az lenne a legjobb, úgylis olyan messze van... Vagy nem, mégse, inkább a kis erdőszélt vigyék, ámbár... Eh, nem tud választani köztük, még utóbb... Igy van az ember, ha nagyon a szívéhez nő valami, pláne a föld. Akitől valóni kell. Nehéz dolog, mert fáj... Igen, fáj... Minden kis része, szeme, kavicsa, fűszála, röge úgy hozzánőtt, olyan régi-régi ösmerős... És most másé lesz, idegené! Aki ott arat, ahol ő vetett és... Az ősi földön... Hej, azt a keserves...

Szaladt ki a szörnyű keserűség a tekintetes úr száján és szinte a foga is megcsikordult a töméntelen elkeseredéstől. Elnézte az alkonyatban szunnyadó végtelen földeket, melyeket életének minden percével munkált és szeretett s amelyeket, íme, most elvesznek tőle, évtizedek és századok után, hidegen és kegyetlenül, mintha az anyát szakítanák el gyermekétől, aki táplálta és gondoskodott róla, rettentő elkeseredés szállta meg az egész valóját. Úgy érezte, mintha a napnyugta földreterült bíbora vér volna, a föld kiömlő vére, mely segítségért fedi föl előtte sebeit és a tarlókon zizegő szél a föld jajgatása...

Valami csattant a kocsí alatt s a hirtelen zökkenés magához térítette a tekintetes urat.

Fölriadt kábult gondolataiból és körülnézett.

A vasuti sorompón haladtak át éppen. Messziről, a napgyújtotta látóhatár végén, ki lehetett már venni a közeledő vonat vékony füstszalagját. Az őrház előtt vert a jelzőharang s mire a kocsival az épület elé álltak, hallatszott is a szaladó vagonok dübörgése.

A tekintetes úr leugrott a kocsiról és a korlát elé állt. A bakter köszöntötte illedelmesen, de ő alig fogadta. A szívében mérhetetlen keserőséget érzett, nem akart most szóba elegyedni senkivel. A két-három pipázgató falubelire se nézett, csak a vonatot várta tikkadt várakozással, mintha mindent egyszeribe elintézne a kis vicinális megérkezése.

A vonat prüsszkölve torpant meg a vasrács között. Az ütközők zengve vágódtak egymáshoz s a vagonajtók egymásután tárultak ki a lekászolódnó batyus utasok előtt. Nagy csizmás parasztemberek, csikostarisznyával a kezükben ugrottak a csikorgó kavicsra s mögöttük sok viganós menyecskek és töpörödött, fekete keszkenős öregasszonyok igyekeztek lefelé keservesen.

Egyik ajtóból fiatal, katonaruhás férfi lépett le s szaladt oda egyenesen a tekintetes úr mellére.

— Édesapám! Csakhogy látom már magukat...

Az öreg tekintetes úr szemét most már menthetetlenül elöntötte a könny. Gyöngébb, megfogyatkozott erejű karijával átölelte fia izmos, élettől duzzadó alakját, vén szívét rászorította az ifjú kalapáló szívére, mintha valami ősi titkot akarna kitudni annak egészséges, fiatal dobogásából.

Igy maradtak sokáig, egymást átkarolva, egy helyben.

Már a vonat is eltűnt a töltés kanyarodójánál és a kis állomás is léptelenedett teljesen, mire felültek a kocsira, hogy hazainduljanak.

És a nyári este csöndjében futó kocsin, a halkán kérdezősködő fiatalember örömos nyugalma mellett, hirtelen valami mélységes béke szállta meg a tekintetes úr háborgó valóját is. Mintha láthatatlan kéz eltörölt volna benne egyszerre minden jövőért való aggodást és elébbi fájást. A lángoló keserűség egycsapásra megszűnt s ahogy elnézte lopva a fia férfias, energikus, napégette arcának komolyságát, mintegy benső sugallatra, megértene vélt mindent. Úgy érezte, megtudta, hogy nem a holnap és nem az elveendő darabka föld a fontos, melyeknek eljövendő sorát úgyis az ismeretlen titokzatosság homálya takarja, de egyedül és mindenekelőtt az ember, az utód, a férfi, aki igaz hittel és erős karral tud elébe állni a jövőnek, küzdeni a holnapi holnapért s megszerezni izmos dacával kenyeret és földet, mindig újra és újra, mint az idők végételenje óta folyton és örökre...

S szemével békésen símogatta végig az út mentén tovatűnő, sötéten alvó földeket.

PÁLL MIKLÓS

ÉSZAK-FOK — NORDKAP*

Longfellow-nak, Amerika utolsó idealistájának, van egy gyönyörű románca, melyet a Nordkap fölfedezőjének szentelt. („The discoverer of the North Cape, — a leaf from king Alfred's Orosius.” = Az Észak-fok fölfedezője, — lap Alfréd király Orosius-krónikájából.)

Alfréd, az angolszászok ura, ki az igazság barátja, térdein tartja a nagy könyvet, melybe mindent följegyez, amit az ismeretlen északról hall. Elébe robog Othere, a vén tengerészkapitány, kinek szalmasárga fürtéibe már ezüstfonál is szövődik, de kinek szeme ragyogó és élénk, mint a jókedvű fiúé, — mert messze néz. És Othere regél a messze északról. Arra járt, hol előtte még senki. Ott, hol a nap hosszabb és hosszabb lesz, míg egyetlenegy ragyogó nappallá válik, melynek éjfélj kisérteties órájában is süt a vérvörös csillag:

„The days grew longer and longer,
Till they became as one,
And northward through the haze
I saw the sullen blaze
Of the red midnight sun.”

A király ámulva hallgatja és jegyez, betűről betűre jegyez. Ebben a vörös ragyogásban egyszerre fantóm jelenik meg. Óriás köbuzogány, mely a habzó tengerbe csap. Az É s z a k - f o k :

„And then uprose before me,
Upon the water's edge,
The huge and haggard shape
Of the unknown North Cape,
Whose form is like a wedge . . .”

A tenger viharzik. Hull a zuzmara és a jégeső. A köd szürke szellemként siratja a tűnő partokat, de Othere megy és megy tovább.

A király tolla perceg, szóról szóra leírja a vén tengerész meséjét, de hitetlenül rázza fejét. A másik mosolyog. Tanuságot tesz szava mellett. Napégette kezében valami hófehéret szorongat. Átnyújtja Nagy Alfrédnek a rozmár-agyarat, mely igazolja, hogy arra járt, hol még ember soha . .

A románc majdnem betűről betűre igaz.

Alfréd, a Nagy (849—899), az angolszászok dicső királya, nemcsak a kardot forgatta vitézül, nemcsak törvényt írt okosan, hanem tudni is akart mindent, amit ember megtudhat. Mint korának egyik legnagyobb tudósa összegyűjtötte mindazt, amit északról szemtanúk regéltek. Ő volt a sarki kutatásnak első Maecenása és krónikása.

860-ban történt, hogy Othere (Ottár), a normann tengerész, ki akarta deríteni, meddig ér Norvégia. Körülhajózta az Észak-fokot a Fehér-

*) Mutatvány Jankovics Marcellnek „Észak szigetei” címen most megjelent legújabb könyvéből.

tengerig és a legméltóbb tudósnak, Alfréd királynak, számolt be tapasztalatairól.

Milyen megrázó élmény játszódhatott le a bátor férfiú lelkében, ki apró vitorlásan hatodmagával („six norsemen”) nekivágott a ködbevesző ismeretlennek és először látta meg a világ igazán „kézzel fogható” végét, az Észak-fokot, először vette észre, hogy a nap csak a szemhátárig hull, de ott a láthatatlan áldott kéz újra visszaemeli piros fényútjára... Hiába fordította meg huszonnégyyszer a kis vitorlás orrán a homokórát, többé nem lőn éjszaka. Még ezer év után is irigyelhetjük Otheret azért az élményért, hogy először látta meg a világ „végét”, — először élte át az éjtelen napot...

Aki szerencsés volt a nyári éjfél perceiben fentállani a Nordkapon, emlékei közé olyan hangulatgyöngyöt fűzhetett, mely mélységes áhitatra és hálára fogja hangolni késő aggkorában is. Akkor, mikor az emlékeket már csak morzsoljuk, mint az olvasó egyforma szeméit. De ha lelkünk újjai ehhez az emlékgöngyhöz érnek, mindig össze fogunk rezzenni — és újra átélünk eltávolodott, de el nem felejtett szépségeket.

Nagy, igen, óriás ormok százain állottam; sziklákon, melyek vakmerően hasítják az azurt, akár az olasz campanilek, vakító hó-calotteokon, melyekről megolvashattam az Alpesek ormait, vagy Lombardia vöröslő tetejű városait... Valamennyi csúcs-óra életem egy-egy istentisztelete volt, de talán sehol sem éreztem annyira az eltávolodást a materialista világtól, és sehol sem köszöntöttem annyira közelről az idealizmus diadalát, mint a Nordkap ormán. Az a sárga-piros ég, az a végtelen tenger, melyen túl nincsenek emberek, porban járó vágyakkal, maga a szikla, szent árvaságában, melyből egyedül néz szembe a viharok minden, de vele szemben mindig meddő haragjával: maga a kinyilatkoztatott idealizmus...

Elbűvölő a messzire néző sötét sziklaszálban, az éjfél napsugarában elpiruló csöndes magányban van valami méltóság és megdicsőülés, mely csak a szellem legnagyobbjainak osztályrésze, azoké a szellemeké, kik már annyira eltávolodtak tőlünk, hogy „eszmévé finomulhattak.” A Nordkap körvonala, panorámája, egyénisége és levegője — „eszmévé finomul”. A világ három tája felé nincs egy talpalatnyi föld, melyet ember otthonának mondhat. Keletre és nyugatra bizony köröskörül nincs, — ezen a nagy gyűrűn szüztisztán uralkodik az embermentes magány. Északra, ha kiveszem a kis Ny-Aalesundot Spitzbergen Kingsbay nevű fjordja partjain, csak a földgömb túlsó oldalán, csak a póluson túl — lakik ember: Alaszkában, Canadában. Hol akad még ilyen pont a földkerekségen? Hol? Kényelmesen, veszélytelenül elérhetően, civilizált, éretnyes, kitünő nemzet földjén?

*

Ahogy a hajó a Medvék szigete irányából közeledik Norvégia felé, órákon át derengenek előttünk sárguló, ködbevesző, napsütötte sziklafalak, a messze kontinens délibábjai. Viszontlátunk valakit, akit tömördek hibájával és gyöngeségével mégis leírhatatlanul szeretünk. Megöregedett, de botlásai és rigolyái mellett kimeríthetetlen szépet, nagyot, értékeset mentett meg nekünk gazdag multjából... Viszontlátjuk — Európát, — és nagyon szeretjük.

Kopár, zordon sziklák meredeznek előttünk. Növényzet helyett csak madár terem rajtuk. A mozsárlövésekre miriád madár köszönt éktelen sipogással, szárnycsattogással. Rajaik elsötétítik az eget. Átkanyarodunk északkeletnek — és a 71° 10' 24" szélesség alatt előttünk tornyosul Magerő sziget büszke foka, a Nordkap (307 m). Magas, függélyes, sötét, dacos, — lekicsinylően néz le a csapkodó, izgatott tengerre. Élén megjelenik a parányi ház és egy-két ember sziluettje. Bennünket várnak: a postás, aki tudja, hogy most innét néhány ezer képes lap fog szétvándorolni a szélrózsa minden irányában, — meg a legészakibb házaló, ki ma ott fent néhány palack ártatlan, prohibíciós ital ürítésére számít. Mindketten ismerik az emberi gyarlóságot. Akik életükben csak egyszer állhatnak e verőfényes éjjelen Európa legészakibb sziklafokán, odafönt képes levelezőlapokat írniak és nagy élményük örömére alkoholmentes pezsgő-lőrével koccintanak, ahelyett, hogy elmerítenék lelküket a végtelenbe, — hadd kapna lelkük egy kis tűzálló zománcot az élet tisztító tűzére.

Szerencsénk van. Az este csöndes, az óceán nyugodt. Hogyha itt nyár közepén is tombol a hóvihar és elszabadulnak a szélvész fúriái, egyáltalában nem lehet közel férkőzni a Nordkaphoz. A könyörtelen szirteken összetörnék a legerősebb csónak is, mint a szilaj táncban a falhoz csapott, kiürített pohár. Mikor az elemek mulatnak, szilaj itt a hangulat...

Szeliden fordulunk a Kap mögé a kis Hornyik-öbölbe. Néhány apró faviskón leng a norvég lobogó. Mikor lobogót látok, mindig megrezdül bennem a titkos hír. Mennyi bűvös erő van ebben a rúdra feszített tarka kendőben! Megdobbantja még az elfásult szíveket is, hogyha éppen ezeknek a színeknek spektruma tükröződik a lélek tavában vagy — a szem könnyeiben. Néhol lejtő gyöphalmok tűnnek föl. Ezek is hajlékok — a föld alatt; bejáratuk a hegy felé néz. Belül otthonosak ezek a gyöp alá bújt tanyák; végigsöpörhet felettük az Apokalypsis orkánja, — a házigazda nem törődik az idők haragjával.

Partra szállunk. Néhány kódobásnyira töpörödött lapp szarvasagancsot faragcsál. Norvég gyerekek rohannak ide-oda és színes botokat kínálnak. Tisztességes, kanyargós út vezet fölfelé, mely percek alatt benépesedik a szépségek zarándokaival. Este 10 óra körül jár az idő, de csak éppen annyit venni észre, hogy árnyékban járunk, a Nordkap saját árnyékában. Háromnegyed óra mulva bukkanunk ki a hegytető fennsíkján, honnét kicövekelt, drótzvezetékkel irányított úttalan út vezet a Kap szélére. 20 percig kell követni e drótzjelzést; hóban, ködben csak ez az Ariadne-fonal mutathatja a helyes irányt. Odafönt üdén köszönt a szellő télies, sós lehellete és a vöröses nap szelid mosolya. Az éjfél csodaszép, mondhatnám bánatosan rezignált napja. Ahogy elmélyedve nézem ezt a nagy piros csillagot, az Atlanti-óceán szélén, ide-oda szökelő, violás felhők fátyoltáncában, önkénytelenül özvegyi fátyol mögül derengő szépségre kell gondolnom. A nap szépsége tökéletes éjjélkor is, de özvegyi fátyol mögül ragyog ránk; közben van valami nagy bánat.

Köröskörül mögöttem sziklakúpok, kopárságok. Többé nem az ember, hanem az egek birodalma. Azután az óceán, azúros, ezüstös, aranysávos óceán. Aki nem állott itt fent, nem tudja, mit jelent ez a szó: tenger, melyhez a végtelenség gondolata kapcsolódik.

Követem a tűzszlopot a szemhatáron föl és újra föllángoló napgolyótól a habokon át a ringó Orinoco-ig. A nagy fehér hajó innen a magasból csak gyermekjáték. Tenyeremen tarthatnám. Ezért szeretem a magasságokat, mert azokról nézve minden, de minden játék, ezért legnagyobb boldogság a lélek magassága, mert arról nézve is minden, mi nagynak és hatalmasnak tartja magát, csak játék.

Szép volt...

Mikor a hegyi ösvényen visszaballagtam, éreztem, mennyire gazdagabb lettem: megbecsülhetetlen emlékekkel. De éreztem, mennyivel szegényebb lettem: beteljesült reménnyel. Már is a multhoz tartozik valami nagyszerű, amit átéltem.

Mikor az Orinoco lassan nyugat felé fordult, éjjel egy óra tájban újra fölkelt a pár percre lepihent nap. Skárlát vörösre festette a távolodó Nordkap szikláit. Lelkemben szakadatlan zsongott Ady gondolata:

..... Fenség,

Észak-fok, titok, idegenség.

JANKOVICS MARCELL

FOLYÓ FÁTUMA

Folyóvá lett: hát áradnia kell.

S a sorsa két part közt folytatja el.

E két part szűkit életet belé.

S menekül partlan távolok felé.

Fut, mert rohanni hajszolja a part.

S nem arra tart, amerre kedve tart.

Órajta ivel két part közt a híd.

A híd köt s választ... s part nem közelít.

Két part közt ő visz csolnakot, hajót.

És mindig másnak visznek a hajók.

És néki holtig, holtig futni kell.

És nem hagyja a két part holtig el.

És így foly el a kedve, bújja, vádja

Két part között... És egyik sem barátja.

SZOMBATI-SZABÓ ISTVÁN

EGY GYERMEK SZÜLETIK

Kis regény

(2)

Tóni estefelé künt járt a temetőben. Az utóbbi időben gyakran fölkereste s valami vigaszt talált ott. A vak temetőőr családját jól ismerte, de eddig mindig csak a vak emberrel beszélgetett. Máriát többször látta, de úgy, mint ma, még nem. Ma vágyott utána valami kínzó nyugtalansággal. Mi ez? Szerelem? Ó, az a városban maradt a tüdejével. Így? ... Mire való volna?

Mária elpirult, szüzi arca azonban egyre kisértette. Milyen kedves volt az arca! És voltak pillanatok, mikor vad forróságok lepték el. Az életvágy friss, forró sugarai: remények! A drága: hátha! Tóni forrón kívánta a találkozást Máriával, de csak a vak embert találta otthon.

A vak a temető sarkában épített kis kunyhóban lakott. Most: életéről mesélt Tóninak, aki szívesen hallgatta, hiszen így várhatott Máriára.

A vak különös, éneklő hangon mesélt. Faluról-falura jártak, mindig mentek, ajtók küszöbén énekeltek anyjával: Jó emberek, adjatok, adjatok egy falat kenyeret az elesett asszonynak és világtalan fiának! Ő e szónál: világtalan, mindig sírt. Esténként megálltak pihenni valami istállóban. Anyja ilyenkor mesélt. Vad fájásokat jajgatott a sötétbe, nagyon szenvedett. Legjobbban fájt neki az ő világtalansága. Mikor elcsöndesedett a szenvedése, akkor csodálatos szókat mondott, az nagyon jó volt. Tudod-e, fiam, mi a szenvedés? — kérdezte forró könnyekkel, amiket az arcára hullatott... Világosság, fiam... ez a: világosság! Nézd: éjjel van most, de most látok! Jobban, mint nappal. Valami igen szépet látok: magamat, aki szenvedek!

És úgy tetszett neki ilyenkor, hogy valami csodálatos fény hull rájuk, szegény emberekre és látni vélte anyját az éjtszakában csillagok alatt... A végtelen csöndben két könnyező szemet... Fények kutjait... Amik őt símogatják... Neked is lesznek fájásaid, mondta az anyja, de ne félj tőlük! Eljön a fény: a vigasztalás! Mint te is eljöttél nekem világtalanul — fénynek.

Megsebez az élet! De azért jó... Szenvedés nélkül nincs élet!

Tóni nagyot sóhajtott és megrendülten nézett a vak felemelt arcába... Az örökre bezárt szemek mögött valami fénylett: egy távoli élet, ami fölemeli a vak arcát nagyon... nagyon...

— Fényesség, — suttozta Tóni, — fényesség!

Egy éjtszaka, rettenetes téli éjtszakában, megfagyott az anyám... mellettem! Csonttá fagyott teste védett meg engem a szél ellen. Azt mondják: mosolygott... Eltemették a messze faluban. Engem idehoztak. És a vak szemek sűrű pislogásában élt az emlék... a csodálatos út... a mese... az élet!

Tóni gyorsan letörölte a könnyét... Milyen szépeket mesél ez a vak ember... Milyen nagy jóságokról tud! Jó itt lenni — mellette: vele!

Alkonyodott. A felkavart por egyre lejjebb csillant meg a falú felett. Tóni szívére valami csöndesség szállt le. Mária arca most valami mély vigasztalás szelíd holdfényében uszott Tóni érzésein. Szegény kis Mária, hogy szégyelte magát előtte. Tóni beteg, emberi szívében meglátta Má-

riában az embert. Elpirult: szégyelte a szerelmet, amit eddig élt. Így jött el Tóninak, a mellbeteg embernek a szerelem!

A poros úton senkivel sem találkozott. A falúra mély árnyak estek. Este lett. Itt-ott bizonytalanul hunyorgató lángok gyultak ki, mint a paraszt mély, ösztönös bizalmatlankodása. Tóni látta a falú életét: a természettől való függés a parasztot bizalmatlanná és meglevő javainak valószínűségű imádására készíti. Ez van, — mondja, — a holnapot ki tudja? A nincstelen paraszt rettenetesen gyűlöli éppen ezért azt: akinek van, aki tudja a holnapját. Mindenkinél jobban érzi a kenyér trágikus bizonytalanságát!

Mikor a városban volt, szorgalmasan látogatta a munkásság gyűléseit és megértette törekvéseiket. És látta, hogy a munkások állandóan javítják helyzetüket, emberségükben állandóan teljeseznek, legfőképpen a kultúra által, amelynek még akaratlanul is részesei. Falun a helyzet más, itt csak egy tud fölemelni: a föld! Amelyet azonban egyre nehezebb megszerezni! Sőt még a haladás is a falusi nincstelent tiporja le: a gépek elveszik, csökkentik a munkaalkalmat!

A forgó szél! Döbben ki Tóni ajkán a meglátás mélysége. Új élet készül. És igen: minden kavarog, forr. A tanító, János és a többiek mit akarnak? Mert valamit akarnak! És a pap, a jegyző, a gyógyszerész honnan nézik ezeket az embereket? És a gazdag parasztok?

Nem, ezek nem értik egymást... Az örvény egyre mélyül... Gyorsabban kezd menni a falu felé; ma van az értekezlet. Mit akarnak ezek az emberek?

Mikor a falu első házai közé ért, valaki a sötétből eléje lépett... Veréb volt, kinek a szemei lázas tüzzel kapcsolódtak az arcára...

— Hol voltál, Tóni?

— A temetőben...

Veréb megragadta Tónit:

— Ne menj többé, ne menj!

Tóni alig tudott lélekzeni:

— Mit akarsz?

— Megfojtalak! — és talán meg is tette volna, ha a sötétből két szurony nem meredt volna feléjük... Csendörök voltak.

Tóni elfelejtette Verebet... Csak a csendöröket látta... Ma végére járok! — mondta a jegyző...

— Eressz! — hörgötte Tóni kétségbeesetten, — ma értekezlet van. János is ott van! Sokan vannak! Mi lesz, ha kilobban a láng? — És Tóni, aki rossz tüdejével olyan mélyről érezte az életet, feljajdult: — Mi lesz velük?

Veréb meghökkent:

— Kikről beszélsz?

— Hát nem látod a csendöröket?

— Mária! Hol van Mária? — lihegte Veréb.

— Eressz! Nem tudom! De mit akarsz te Máriától?

— Hát mégis igaz? — hörgötte Veréb és újra Tóni felé markolt...

Az egyik csendőr odáblökte Verebet, azonban látva, hogy itt lány van a dologban, jót nevetve tovább mentek.

Tóni futott, futott a sötét utcán...

Veréb vadul rázta utána öklét...

*

Mire Tóni az értekezlet helyére ért, mindenek vége volt.

A kis parasztház — a falú végén — íélig rom volt. Nézte, nézte Tóni a kis házat, ahol annyi fájás hull a kenyérért és amelynek kis oszlopai, ime, most kidőlten, kitörten hevernek a földön. A kenyér emberei: szegény parasztok csatát vesztek.

Tóni belépett a szobába. Megbotlott: a szoba is rom volt! És Tóni a tanító arcát látja a rommá lett kis házban. Miért tette ezt?

A rombolás mögött aztán felbukik a paraszt kenyérért vérző, szenvedő arca: Így lehet?

Tóni mintha felelne neki, így szól mély megrendüléssel: nem!

A holdvilág most bevilágította a kis szobát: a szegényes butor törönten, széthányva... Képek: öreg, komoly parasztok arcvonásai letiporva; egy család élete!

Kik ezek a parasztok, akik most itt utat kerestek az élethez? Tóni kereste a feleletet: a vasmunkás kezébe vesz egy darab vasat és megformálja azzá: amivé akarja. Ő megtanulja a mesterségét, — neki nincsenek problémái, — itt csak anyag van! Tóni elmosolyodott: ezt a részéletet nem lehet megtenni az élet törvényévé! A szocializmus tanításai nem teljesekek! A paraszt a mag életét éli, amiben csodálatos tavaszok vannak: szép fölbredések és nagy, megrendítő elcsuklások: élet és halál — az egész emberi sors! Az egész élet! Ezt az életet tisztán az anyagból magyarázni nem lehet! És igen: ehhez az egész élethez kell megkeresni az utat! Mert ez az élet: az Élet!

— Tóni!

Tóni megfordult: a ház gazdája állott előtte, — a szónok, — ahogyan a faluban nevezték. Egy volt ez a szegény ember azok közül, akik itt a csatát elvesztették. Barázdált arcában most végtelen bánat szelídsége...

— Jánost hazavittük, — mondta. — Talán életben marad. Nem engedelmeskedett... A tanító nem jött el... Most, mikor jöttem visszafelé, láttam... Nagy társaság van a vendéglőben, mindenki ott van: a gyógyszerész, orvos, pap, jegyző és ő is... Tóni, ő is ott van! Most: mikor János élete veszélyben van. — És a parasztnak könnyek szántották az arcát.

A szónok hirtelen lehajolt és egy kis kocsit vett fel a földről, — a gyerek játékszerét, — összetörten...

— Ide nézz, Tóni, látod ezt?

Tóni csak most érezte föl, hogy mi történt itt: az ember otthonában... A szeme felgyulladt: rakjuk össze, amit lehet!... Majd ezt, ezt a kis kocsit is megcsináljuk... Ó, a gyerekeidnek kell ez a kis ház!... Majd újra játszhatnak — a kis gyerekek!

A szónok Tónira nézett:

— Te olyan jó vagy, Tóni!

És hozzáláltak a munkához...

A paraszt szólalt meg először:

— Hogyan kerültél te ide, Tóni, hiszen nem tartasz velünk.

— Veletek tartok, — mondta szeliden.

A szónok Tónihoz ment:

— Mondd, érdemes lesz ezt a házat fölépíteni?

— Miért kéred?

— Mert én nem hiszem! — lobbant a szó a paraszt ajkán.

Tóni megrendülten nézte ezt a vergődő embert...

— Neked gyerekeid vannak, — mondta aztán, — nekem nincs és nem is lesz. Holnap ide beköltözik az élet, ami nekem sohasem jön el...

Én: én miért éltem? Mondd!

— De ha nem tudsz nekik kenyeret adni, akkor is érdemes?

— Olyan jó élni, — nyöszörögte Tóni.

A holdfény megvilágította Tóni reszkető, összetört kis alakját. A szónokot valami úgy szíven szorította. Tónihoz lépett:

— És te, te, segítesz nekem? Így: ilyen betegen?

— Ti ezt nem értitek... Ti: egészségesek! Ó, ha tudnátok?

Mire a romokat eltakarították, reggel lett...

Leültek pihenni az ajtó küszöbére. A fűvön harmat csillogott, a reggel életadó üdesége reszketett mindenben.

A szónok fölépített otthonát nézte és reszkető hangja mintha megölelte volna. Építeni kellene! Építeni, most már építeni, de hogyan?

Tóni fölneézett. Szemében végtelen bánattal nézte a fölkelő napot: az emberek nem tudják, mi az élet...

— Mi lesz Jánossal? — sóhajtott a szónok. — Mi élünk, de ő? Így nem lehet, így nem lehet! — zokogott a reggelbe a paraszt hirtelen, szenvedő sírással.

— Nem, nem így kell, — mondta Tóni is, — szegény János!

A paraszt bement a házba és egy darab fekete kenyeret hozott, kettétörte:

— Fogadd el, Tóni!

Tóni sokáig nézte azt a kis fekete valamit, ami mögött tegnap összeomlott itt az élet. És szemében vad, kétségbeesett, lázadó sírással — nem fogadta el a kenyeret!

(Folytatjuk.)

KRISTÁLY ISTVÁN

A CSODÁK SZIGETEI

San Franciscótól hét nap, Yokohamától ennek a duplája szükséges ahhoz, hogy a csodák szigeteire, amiket a japánok Hawaii-, az amerikaiak Sandwich-szigeteknek hívnak, eljussunk. Az általános vélemény az, hogy a szigetcsoport a világ legjobb helyén fekszik, közvetlenül a Ráktérítő alatt, ahol az időjárás sohasem változik, ahol az emberek mósolya sohasem tűnik el az arcról, ahol nincs bánat, szomorúság, pénzkérdés, anyagiasság, szerelmi csalódás, csak egyforma és kiadós boldogság. Azt mondják, hogy a zöld szigetek belsejében élő bennszülötteket minden munka kifejtése nélkül is eltartja az erdő, a mező és a tenger. És mi lehet az egyszerű ember örökös álma? Megélni és nem dolgozni...

Maga az óceán is megszelidül, amikor világoskék hullámaival Oahu partjait mossa. A déli tengerek hurrikánjai nem jutnak el idáig, megtörnek a polinéz szigetek atolljai között és ha csak a léleketük simogatja meg a Mauna Kea fantasztikus hegygerinceit, az ezer és ezer fürdővendég csak ujjong és örül. Azt mondják: micsoda nagy dolog történt! *Két fokkal* hűvösebb lett a lég!

Egyetlen hozzá hasonló üdülőhelyet találtak eddig a déli féltekén. Az ember nem is hinné, mi mindent kitalálnak az amerikaiak. Az észak-ausztráliai Carpentaria-öbölben burjánzanak ki újabban a homokos talajból a nagyszállók, a bungalók ezrei, valahol Normanton fölött, egy eddig teljesen ismeretlen, elhagyott vidéken, mely mögött tíz kilométerre a nagy homoksivatag kezdődik, akárcsak Algir mögött a Szahara. Világos, hogy Amerika nem tudja, mit tegyen a pénzével. Külön expedíciók járják a Déli-tengert, hogy nyaralóhelyeket fedezzenek föl. Egy-két száz esztendővel ezelőtt még embervérrel kellett meghódítani az óceániai szigetvilágot, *ma a Money indult el fölfedező útra* és előtte, a Pénz előtt, sokkal könnyebben vágódik hasra még a legundorítóbb bennszülött is, mint mikor a fegyverek ropogtak a szigetekeken és Cook halt hősi halált a civilizációért.

A Hawaii-szigetek területén négy nagyobb és több kisebb szigetet találunk. A legnagyobbikon fekszik Hilo, a kikötő, itt vannak a nagy üzletházak, a hajósvállalatok irodái, a kereskedelmi élet központját ide zárták ki, hogy a többi sziget a nyaralóké maradhasson. Oahu szigetén találjuk Honolulu városát, valamint Waikikit, ahol a legkellemesebb és tegyük hozzá, legtüneményesebb tengeri fürdők vannak.

Honolulut, a régi hawaii-királyság fővárosát, teljesen elnyelte Honolulu, az amerikai üzletváros. Mióta a szigetek amerikai területet alkotnak, a legutolsó bennszülött is úgy él itt, mint nálunk a miniszterelnök. Mintha a Diamond-Head, a Déli-tenger Gibraltárja, alatt aranyban úszna a világ. A világ egyetlen kikötője sem üdvözli oly úri módon a hajóval érkező utasokat, mint éppen Honolulu. A hajó körül bronzszínű fiatalemberek bukdácsolnak a vízben és egy a vízbe dobott rézpénzért hihetetlen produkciókat mutatnak be. Nyolc-tíz méternyi mélységbe buknak utána és teljes biztonsággal halásszák ki a csillogó-villogó vízből a fémdarabokat. A molón

színes, hatalmas tömeg áll és lengeti az övét, ami nem egyszer az egyetlen ruhadarabja az illetőnek.

A hajó megérkezésekor bennszülöttekből alakult zenekar játssza az „Aloa Oe” kezdetű himnuszféle dalt, melyben annyi a tűz és báj, egyhangú egyszerűsége ellenére, hogy hiába keresnénk a mai zeneirodalomban hozzá hasonlót. Azt hiszem, ha a dalt valamelyik európai nagyszínházban előadnák, nem megvetendő sikert aratna vele a karmester.

A bennszülött női szépségek kosárszámra öntik reánk a virágokat, mikor lelépünk a hajóról. Könnyű nekik. A világ egyetlen szigetén sincs annyi vadvirág, oly színes vegetáció, mint itt. S ahol szép a virág, ott szép a leány is. Eltekintve attól, hogy formátlan nőt a Hawaii-szigeteken egyáltalán nem látni, vannak határozott szépségek is, ha pedig a bennszülöttek között kell párhuzamot vonni a báj dolgában, akkor a honolulu-i leányoké a pálma a déli tengerek összes népej között.

Csak napok múlva értesül az ember arról, hogy ez a kiválóan barátságos fogadás nem a bennszülöttek lágy szívének a következménye, hanem *bennfoglaltatik a hajójegyek árában*, vagyis az ügynök rendezi, de hát mindegy, jól esik és itt az a fontos, talán egyedüli fontos, hogy az idegen jól érezze magát.

Honolulu-ban a kereskedelmi élet zajongása kellemesen vegyül össze a Kelet csöndjével, melanchólikus egyhangúságával és a Déli-tenger lusta varázsával. A japánok, yenkik és kínaiak dominálják az egészset, de rajtuk kívül a világ összes népeinek itt a képviselője, kezdve a koreai, philippini, hindú, portugáltól a svéd, orosz, finn üdülőkig. Valamennyit egy-kettőre amerikanizálja az USA. Legtöbbje, ha csak valami mód adódik rá, itt is marad a polinéz szigeteken, sőt sokan elhelyezkednek a néhány száz gazdag hawaii kezében levő cukornád- és ananászplantázsokon. Ugyanis a földbirtokot nem adja ki a kezéből az a számos régi, nagy múlttal rendelkező bennszülött család, mely ma már a kultúra magasabb fokán áll, mint a legtöbb yenki, akj végigpipázza a szigeteket, amiket egyszerűen magáénak nyilvánított annakidején.

De talán így van ez jól. Mert az USA hozott is valamit azért, amit elvitt. A rózsaszínűre festett óriási Royal Hawaii Hotel talán egymaga többet ér, mint az egész sziget. A szálló díszítéséhez a sziget csak azzal az álomszerű, tündökletes parkkal járulhatott, mely az épület körül egészen a tenger selymes homokjáig terjed és melyben az évszázados kókuszpálmák alatt óriási virágok kelyhei gyűjtik reggelenkint a csillogó harmatot. A Hawaii-szigetek Amerikának többet érnek, mint amennyire az angol a maga Gibraltárját értékelheti. Hadászati szempontból egyenesen fölbecsülhetetlen ez a támpont. De aztán látni is itt hetenkint akkora flotillákat, hogy az ember szája tátva marad. Egyik tengeri hadgyakorlat a másikat követi és az itt tartózkodó külföldiek ugyancsak tudomásul veszik, hol rejlik az USA ereje voltaképpen.

Ujabbán feltűnő gyakran érkeznek a szigetekre azok a repülők, akik az Unió nyugati partjáról leszállás nélkül teszik meg az utat ideig. Annak is megvan a magyarázata, miért részesíti előnyben az Unió ezt az utat az európai repüléssel szemben. Amerikának nincs keresnivalója és nincs valami különösebb érdeke Kelet felé; ellenben majd idővel, valahol errefelé lesznek a bajok, amiket az amerikai külpolitika és hadászat máris

nagyon jól ismer, *Japán*... Valamikor két kengyelfutó indul majd Hawaii felé. Az egyik Amerikából, a másik Ázsia keleti partjairól. *Aki előbb odaér, az lesz a győztes.*

A fürdőszezőnnek itt soha sincs vége. A víz hőmérséklete évenként legföljebb négy fokot variálódik. Nem csoda, hogy a yenkik üdülőhelyet csináltak a szigetekből és idehozzák a dollárjaikat. Megvették a tengert, a ködöt, a levegőt és a — bennszülötteket. Örültség, de a dollárral még talán magát az eleven ördögöt is meg lehet szelidíteni. Dollárért virágzik a Hibiscus, dollárért nyitja meg a kunyhóját az üzleti érzékkel bőven ellátott bennszülött, dollárért rendezik meg a mit sem sejtő amerikainak azt a borzalmas kalandot, mely az erdőkben éri, talán dollárért szelidült meg a tenger is. Mert ide csak milliomosok, szerelmespárok, filmszínésznők járnak üdülni, akik megkövetelik, hogy a dollárjaikért minden úgy történjék, ahogy ezt kívánják...

FARKAS ISTVÁN.

BÚJDOSÓ KURUCOK BESZÉLGETÉSE

*Cudar egy sötétség; könnyemet se látom.
Pedig egyebem sincs könnynél a világon.*

*„Pajtásom, pajtásom, kenyeres pajtásom,
Hiszed-e még, hogy két szemünk
Jobb napokat lásson?”*

*„„A mi gyertyánk itt már, hej! hasztalan ég el.
S ha nem tudunk élni tudni:
Kurucosan halni tudni
Nem feledtünk még el.””*

*Két hazánk is volna, de bizony egy sincsen.
Egyik kardon vészett, a másik bilincsen.*

*„Labancok országa nem az én országom.
S itt sincs itthon szegény kuruc
Szép Erdélyországon.”*

*„„Menjünk-e? De merre? ... Vagy haljunk-e békén?
Bánatom évadján,
Ebek harmincadján
Halni se tudnék én.””*

*A föld már a másé. Takarózzunk éggel.
Álmodjunk daliás, tarka kurucnéppel.*

*„Ha nem lehet élni: halni kéne itten.
Pedig magam szebb életért
Szebb halálra vittem.”*

*„„Nem hagyjuk el egymást, bú-beli pajtásom.
Vágjunk nyelet az ásonknak ...
Egyőnk a másónknak
Kell, hogy gödröt ásson.””*

SZOMBATI-SZABÓ ISTVÁN

LEHETSÉGES-E A KÖZLEKEDÉS A FÖLDGÖMB ÉS AZ ÉGITESTEK KÖZÖTT?

A laikus nagyközönség, főképpen hiányos asztronómiai ismeretei folytán, képtelen a rakétás világűrrepülés gyakorlati lehetőségét a józan ész és a megvalósulás lehetőségének mezejébe illeszteni. Mint minden *epochális* találmány vagy fölfedezés születési stádiumában aggályok és kételyek merülnek föl. Most is alapos ok és elfogadható megokolás nélkül az a tudatalatti érzésünk, hogy a földgömb és égitestek közötti közlekedés lehetetlen. Meg vagyunk győződve, hogy *halandó ember például a Holdba semmiféle erőművel nem juthat és ha már mégis odakerül, akkor a Földre való visszatérése teljesen ki van zárva.*

Azonban, ha a termodinamikai, a sugárzó energiák és asztronómiai alapfogalmak és törvények magasröptű ismeretével követjük e probléma megoldásának mindennapi bámulatos fejlődését, akkor a sűrű, sötét ködfátyol szemünk előtt szíjjelnyilik és e résen keresztül tisztán látjuk a jelenleg elképzelhetetlen világűr-közlekedést. Álmunkban élesen látjuk Földünk túlnépesedése, az élelmiszerek elégtelensége, a köszén és egyéb energiák kimerülése miatt a földi lakókat a szükség hajtóereje alatt valamely szomszédos, szűz égitestbe kivándorolni.

E közlekedés megindításánál az égitestek közül elsősorban természetesen a Hold jön tekintetbe, mert Földünkhöz ez van legközelebb: a Föld középpontjától nem távolabb, mint 384.000 kilométerre. Ez a távolság asztronómiai fogalmak szerint még említésre sem méltó rövid út, földi fogalmak szerint pedig nem is olyan nagy. Sok mozdonyvezető, sofőr vagy pilóta összegezve már sokkal hosszabb utat tett meg és könnyen kiszámíthatjuk, hogy mennyi időre van szükségünk, hogy ezt az utat autóval vagy repülőgéppel megtegyük.

A Holdba való közlekedés akadálya nem ez a távolság, hanem a Földet és a Holdat elválasztó légűrtér. Már 12 kilométer magasságban a levegő oly hig, oly ritka, hogy abban a repülőgépnek forgó propellerje ellentállás és rugalmas légpárna hiányában magasabbra nem emelkedik. E magasságon túl csak rakétamotor felel meg céljának, mely gépfegyverszerűen kipuffogatott durranógáz visszahatása folytán emelkedik és szabályozhatóan irányítható bármely égitest felé.

A közlekedés további jelentékeny akadálya a Föld nehézségi, azaz vonzó ereje, melynek lényegét és mibenlétét egyelőre nem ismerjük. Ha lényegét ismernők, akkor azt és hatását megfelelő eszközökkel könnyen megsemmisíthetnők. Ezeknek az eszközöknek hiányában olyanokat kell igénybe venni, amelyek a technikai tudomány mai állása szerint léteznek. A Föld vonzó ereje abban nyilvánul, hogy minden test, melynek alátétjét vagy felfüggesztési pontját eltávolítjuk, a Földre esik és pedig középpontjának irányában. Ennek az erőnek hatása és nagysága pontosan megállapítható. Newton képlete szerint ez az erő a távolság négyzetével csökken (mint a fényugárnál) és az égitest tömegével egyenes arányban nö-

vekedik. A leeső test az első másodpercben 9.8 méter utat tesz meg és minden további másodpercben ugyanezzel az értékkel növekedik. Ezt a sebességnövekedést gyorsulásnak nevezzük.

Ha pl. lehetséges volna ezt a testet a Föld középpontjáig esni hagyni, akkor a másodpercenkénti gyorsulás folytán 7954,6 méter *végsebességet érne el. Viszont, ha ezzel a kezdeti sebességgel* egy rakétát kisütünk, akkor (a légellentállás elhanyagolásával) a rakéta a *fél földátmérő* mértékével, vagyis számban kifejezve 6730 kilométer magasságig repül. Ha azt akarjuk, hogy a rakéta a föld átmérőjének mértékével, azaz 12.740 kilométer magasságig repüljön, akkor a kezdeti sebességet nem kell megduplázni, hanem elegendő 11.180 méter kezdeti sebesség, mert a vonzóerő a távolság négyzetével csökken.

Az asztronómia megdönthetetlen sarkigazsága szerint ezt a hatalmas nehézségi erőt legyőzhetjük. Ha a rakétának kipuffogó gázok visszalökése által oly vízszintes irányú sebességet adunk, hogy másodpercenként 8 kilométer utat tesz meg, *akkor a rakéta soha többé vissza nem esik a Földre, hanem mint valamely kis Hold örökké repül a Föld körül.* Ha ezt a sebességet 10 kilométerre fokozzuk, akkor a rakéta 5 perc alatt 1600 kilométer magasságig repül és ha ebben a magasságban a rakétát vízszintes irányba kormányozzuk, akkor a körpályát elhagyja és *eliptikus pálya* mentén kering a Föld körül, melyből azonban bizonyos idő múlva a körpályába visszaesik és ebben örökké folytatja eredeti keringő mozgását.

Ha a rakétának $11\frac{1}{6}$ kilométer sebességet adunk, *akkor a röppálya matematikailag kifejezve végtelen hosszú, vagyis parabola alakú és még nagyobb sebesség mellett hyperbola alakú.* A rakéta állandóan távozik a Földtől a távoli égitestek felé, *mig valamely égitest vonzó mezejébe nem jut.*

Ez az a kozmikus sebesség, melyre a rakétának szüksége van, hogy hasznos terhével együtt a Holdba vagy más égitestbe jusson.

Ezeknek az alapfogalmaknak előrebocsátásával most világosan látjuk, hogy ha a rakétával kapcsolt hasznos tehernek 10 kilométer kezdeti vagy végsebességet adunk, akkor a gravitációs törvény szerint 1600 kilométer magasságban a Föld vonzó ereje olyképpen van legyőzve, hogy *ebben a magasságban a Föld körül egy gyűrű alakú új világrészt teremthetünk, melyben a Földről öt perc és a Holdról három perc alatt hozott élő lényeket, építőanyagot, termőföldet, növényeket stb. lerögzíthetünk.* Már most, ha ebben a magasságban a földkörüli sebességet a hajtóanyag beszállóztatása által vagy más tömegező, például a röperő, igénybevételevel olyképpen lefékezzük, hogy az új világrész kerületi sebessége a Föld 3080 méter másodpercenkénti kerületi sebességével egyenlő legyen, akkor a Föld és az új világrész között viszonylagos elfordulás nem lévén, *e világrészen épp úgy fogjuk magunkat érezni, mint anyaföldünkön. Távcsovel nézve a haszonterheket, mindig egy és ugyanazon helyen látjuk, mert a Földnek az egyenlítőre vonatkoztatott kerületi sebessége, mellyel a saját tengelye körül forog, ugyanaz.*

Ebből a lebegő világrészből új hajtóanyag segítségével három perc alatt juthatunk a Holdba, 146 nap alatt a Vénusba, 258 nap alatt a Marsba és 7—30 év alatt — távolságuk szerint — a legközelebbi bolygóba.

Ennek a közlekedésnek megvalósítása fogalmaink szerint elképzelhetetlen, pedig ennek megvalósítására nem szükséges egyéb, mint minden kilogramm tehernek 6,370.000 méterkilogramm energiát adni és a sebességet olyképp beszabályozni, hogy a másodpercenkénti sebességnövekedés ne legyen nagyobb, mint 30 méter. Nagyobb sebességnövekedést a rovarokon és bacillusokon kívül, élő lény, életének veszélyeztetése nélkül, ki nem bír.

A német és francia tudósok azt állítják, hogy e problémának megoldása minden vonatkozásukban lehetséges! Majd meglátjuk, nem tévednek-e?

FELLNER ISTVÁN

EGY NOMÁD ÉL BUDAPESTEN

Nekem ez a város idegen!
 Nappal marja torkomat a füst,
 éjjel rontja szememet a fény,
 a villanyfény, mely nem hold-ezüst,
 csak vakító fény.
 Gyilkos falak alá zuhant holt legény
 mezőkkel diszitett álmát álmodom
 s mert álmom erős még így holtan is,
 félig holtan is vállon atdobom
 a gonosz város cifra tarisznyáját
 és egy szabadabb égi boltba visz
 kövek közül föltépett utam...
 Nagy kóborlások országútja vár rám
 s egy holdog tájra lendítő futam,
 amit félig-futva odahagytam árván;
 de most bátor mező visszakövetel
 és visszhangos hegy értem kiabl.
 A gémeskutakon árva, tört veder
 bennem tiikkadt vándorra talál,
 vándorra,
 ki szomjatoltó nagy barangolásban
 rozzant kutakra bizton rátalál.
 Cserepes arcú országúton állok
 s köszöntenek a többi nomádok:
 a felhők, a vihar, a forró nyári zápor,
 melynek hóna alól a vihar nyelvet ölt
 a régi barátira, kit a barna föld
 úgy fogad most újra, mint
 visszatérő öreg cimborát.
 Mert minden örömnél többet ér nekem,
 ha nagy fekete kuvaszok dörgő záporokban
 a hegyek közé szorult otthonos torokban
 a régi kedvvel ismét rámmorognak.
 Így maradok meg utolsó nomádnak,

kit nomád-társak vigan megdobálnak,
 s akin nem fog az ős kultura máza,
 nem fog új morál-lakk,
 mert lelkében az örök ének szent
 nagy titka reszket
 és lelke földjébe soha nem eresztett
 zord városi köből,
 meddő rózsatöböl
 gyümölcstelen ágat.
 Transzparens vibrálhat,
 fényreklám
 nevetget,
 száguldozhat autó,
 aeroplán
 lebeghet,
 a teligyomrú város köveket okádhat,
 az egész cirkuszhoz mi közöm,
 mögöttem már zúghat vizözön,
 nekem az se árthat.
 Mert aszfalt-ország
 ravasz forszát
 nem kutattam s olcsó titkát kutatgatni
 üres kőnek,
 felszínjáró üres főnek
 másrabiztam, másrahagytam ...
 Minek nekem zord kultura,
 nehéz könyvek üres lapja
 szemfedőnek ...
 Minek nekem gondüzőnek,
 könnyű bánatfelejtőnek
 tükrös arcú: Budapest,
 hisz teste friss csak, — lelke rest
 a kőbedermedt mosolyoknak, erszénybefűrt
 pillantásnak
 s minden másnak,
 ami mögött kő mosolyog
 s a kőnét is hidegebben
 nő mosolyog.
 Maradjak meg ős nomádnak,
 emberelkerülte tájak
 zúgóvérű, néha-szavú vándorának,
 akit nem köt korlát, szabály,
 jókedvében száz akadály
 s ha imára kedvem támad,
 nem lopózom falak közé;
 bösz tornyokkal, kupolákkal
 nem riasztják el imámat,
 Leborulok estj rögn
 s jó fohászom, tiszta agyam

fényes nyilát messzi tájak felé lövöm,
 Napvirradat erdőn talál,
 sziklaélen, merész csúcson,
 s nem jön értem el a halál,
 ki mélytől fél — s le ne csússzon
 megvárja, míg völgybe térek.
 Ha valami kedvem rontja,
 megsarcolok városokat;
 pendelyes asszonyt rabolok,
 aki nem jár kombinéba',
 s néha-néha
 teliörjögöm dalommal
 a pusztákat, a mezőket,
 Titkos estén pásztorok közt
 rőzseláng mellé gyanútlan,
 talán éhesen, de bútlan
 letelepszem.

Egyszer Duna-Tisza között,
 máskor messzi Moldovában
 bús parasztok könnyöntözött
 földjén járok, hol soványan
 terem jókedv, de gazdagon
 ver az Isten veritékkel
 s nehéz halál holtja fölé
 szemfedőnek

egy kis olesó teritékkel
 kedveskedik fukar élet.

Óreg halászok teli hálójából
 halat csenek egy meg nem ügyelt percben
 s míg fogam közt a nyers hús vére lángol,
 el-elhallgatom vad szívem hogy tercel
 a hideg hal-vér nehéz mámorától,
 Ha megszomjazom, forrás fölé állok
 és úgy szürcsölöm számba a vizet,
 mint szarvas szokta, vagy mint más nomádok,
 hisz nomád-isten érte megfizet,
 Csak ne érjen átok: ne lássak várost,
 égredermedt tornyot, kéményt, köveket;
 minden kő sebet üt mélyet, halálost
 s köbtorzult élet fájóbb, öregebb,
 mit fekete fogakkal marnak a sebek,
 Inkább ólom-eső súlyos csepje vágjon,
 komisz szél cibáljon
 úton, útfélen, erdőn, kerteken,
 fáradt testem vadak közt találjon
 emberek elől biztos rejteket
 s ha fagyos szélben bokázom és fázom,
 csak néhány esikorgó szót ejtek el,
 míg ökleim a csillagokra rázom...

A BORZALMAK ÉJTSZAKÁJA*

A szovjetrendőrséggel első ízben *Moszkvában* ismerkedtem meg. Az ügyeletes parancsnok rendkívül udvariasan szólított fel arra, hogy *vetközzek le*. A rendőrparancsnokságon történt ez. Mialatt a cseka emberei minden holmimat a legalaposabban megvizsgálták, *az összes élő és meghalt rokonaimról be kellett számolnom*. Kijelentéseim utolsó betűig jegyzőkönyvbe kerültek. Nem elégedtek meg öltözetem zsebeinek átkutatásával, hanem *gondosan végig tapogatták rajta a varrást, sőt a cipőm talpát is felvágták*, hogy talán itt bukkannak titkos iratokra. Végre ismét felöltözködhettem. Holmimat átvizsgálta a parancsnok is. Pontosan följegyzett mindent, majd irataim kivételével visszaadták. *Ezek után elkisértek egy fogházba*, amelyet a foglyok maguk között „*kutyaól*”-nak neveznek. Ez egy hosszúkás kis cella két lócával, amelyen legjobb esetben tizen férnének el. Vagy harmincan szorongtak *bilincsbevert kézzel* egymás mellett.

Az egyik fogoly éppen a vizsgálóbírótól jött vissza. *Könnybelábadt szemmel, piros csikokkal teli arccal jött közénk*. Mielőtt még leülhetett volna mellénk, erejefogyottan összerogyott. Nagynehezen szorítottunk helyet a lócán és úgy *önkivületi állapotában odafektettük*. Szegény két órával előtte egészségesen került a vizsgálóbíró elé... Mikor magához tért, görcsösen összeharapta ajkát, s kérdéseinkre egy árva szót nem ejtett ki. Néhány hónappal később *Butyrikiben* találkoztam vele és ekkor vallotta be az igazságot: *a vizsgálóbíró megbotoztatta*, hogy „megoldja a nyelvért”. Majd meghagyták neki, hogyha egy szót mer szólni erről, a *helyszínen lelövik*.

Este nyolc óra tájban a *Butyrikiből* vizsgálatra iderendelt fogolytársakat visszakisérték. Vagy tizenötön maradtunk még együtt, mikor nyikorogva nyílt az ajtó. A küszöbén megállt a parancsnok, kezében a listával. *Nyolc nevet olvasott fel*, köztük az enyémet is. A kérdésemre, hogy hova kell mennem, ezt a lakonikus választ kaptam: „*Majd meglátja!*” Revolveres csekaisták között egy udvarra vezettek.

Itt várt ránk a „*fekete holló*”, egy kolosszális, koromfeketére festett teherautó. Borzalmat kelt az utcán járó-kelőkben, amerre halad. Fölszálltunk. A nehézkes ajtó becsapódott és elindultunk. Hova? Sejtelmünk sem volt. De el voltunk készülve mindenre... Alig telt el néhány perc, megálltunk. Leszálltak a fegyveres örök. Kipattant az ajtó és egy udvarban találtuk magunkat. Egy új parancsnok ismét azt cselekedte velünk, mint az előbbi hely parancsnoka. Levetköztet, vizsgál s vizsgáltat, majd elkisértet. Cellába vezettek, amelyben 18-an voltak, de csak 14 fekvőhellyel. Magamnak s társaimnak a padló jutott. Itt tudtuk meg, hogy *Lubjanka 14-ben* vagyunk. Valamikor gimnázium... A legkínosabb volt itt *a halálos csönd és a marcangoló bizonytalanság*. Azonnali fejbe lövés mellett *tilos a beszélgetés*. Mikor valakit elvisznek, az örök susogva adják tudtul, hogy

* Mutatvány az 1891-től 1926-ig Oroszországban élt volt belga követnek legújabb munkáiból, amely *Moszkva álarc nélkül* címen a közeli hetekben magyar fordításban is megjelenik.

a többi meg ne hallja. Ha a folyosón szembe jönnek egy másik fogollyal, az egyiket *arccal a falnak állítják, hogy meg ne ismerhessék egymást. Még az órákat is megállították, hogy ne tudjunk időben tájékozódni.*

Nappal rendszeren békében voltunk. Az „élet” éjjel kezdődött. Mindenki rettegve várta a következő pillanatot... A szomszéd cellából tompa lépek hallatszottak. Megzörgött a kilincs és nyílt a mi cellánk ajtaja. A parancsnok félelmetes alakja jelent meg. Összeszorult a szívünk. Kit szólít majd? Hála Istennek, most az egyszer *csomaggal együtt* viszik a társakat, ami annyit jelent, hogy *Butyrikibe* kerülnek.

Azonban egyeseket vittek holmijaik nélkül. *Ezeket vagy a vizsgálóbíróhoz, vagy a vesztőhelyre kísérik.* Néhány óra múlva visszajött a parancsnok és érdeklődött a holmik után. Mindenki tudta, hogy ez mit jelent. Kíválgatta belőlük, ami neki tetszik, a többit otthagya.

A leírhatatlan borzalom az, hogy *sorozatós kivégzéseket szemléltettek végig azzal, akit halálra ítélték.*

Velem együtt volt egy fogoly, akit 1926-ban *Kievben* fogtak el ellenforradalmárként. A cseka a legválogatottabb kínzásokkal akarta arra kényszeríteni, hogy az 1924-iki ellenforradalmi kísérletezésnek résztvevőit elárulja. A *vallatás* a következőképpen történt.

Levetköztették meztelenre és levitték egy pincébe. Ott egy sötét folyosóra tuszkolták, amelynek vége egy második pincébe torkollott. Ennek a második pincehelyiségnek padlózata csak felesben volt deszkázva, a másik felét alulról megvilágított rácszat alkotta. Ezen éppen egy kivégezettnek teteme feküdt, arccal lefelé. Tarkóján lövés seb, amelyből vékony erekben folydogált a piros vér. Az őt ezt megmutatva, figyelmeztette arra, hogy még huszonnégy órai gondolkodási ideje van. A következő éjtszakában fogolytársunkat újra elvitték. *Félelemtől eltorzított arcvonásokkal* mondott nekünk *Isten veletek!*-et... Űgy hajnaltájban a legnagyobb meglepetésünkre *visszahozták* elveszettnek hitt társunkat. *Simára meborotválva, parfümtől illatosan, dusan ellátva cigarettákkal* telepedett újra közénk. Elbeszélte, mi történt vele. A vizsgálóbíró elé vitték. Ez miután hasztalanul vallatta, *átadta őt az őrségnek, hogy a hirhedt pincébe vigyék.* Bilincsbe verték a kezét és a két pincehelyiséget összekötő folyosó falához láncolták, de úgy, hogy könnyűszerrel túltekinthetett a két végen. *És kezdődött a borzalmak éjtszakája. Egy csekaista pisztollyal a kezében, a második pince előtti bejáratához közel levő mélyedésbe állt.* Így homályban volt, míg a pince erős kivilágításban. Mély csönd lett... Egyszerre hangok hallatszottak a másik végről. *Valakit taszigáltak lefelé, mint előző éjtszakán őt magát...* Egy meztelen, hosszú őszszakállú öregember hágott a lépcsőn fokról-fokra lefelé. Megborzadt a falhoz láncolt ember láttára, de még jobban a lába előtt alulról megvilágított rácszaton... *Erre megdördül egy lövés — s az öreg ember patakozó vérrel esett a rácszatra.* A golyó tarkóján hatolt a fejébe... A csekaista előjött a rejtekhelyéből, megnézte, vajjon meghalt-e. Odamosolygott, hunyorítva a falhoz láncolt fogolynak s ismét lesbe állt a helyére. Újra csönd... *Megint hangok hallatszottak... Ismét hoztak valakit, — egy fiatal asszonyt, csaknem gyermek még... Lejátszódott az előbbi jelenet... Majd újra egy másik... egy harmadik... a szerencsétlen leláncolt csak tizenhétig tudott számolni, aztán eszméletét veszítette.*

— Mikor magamhoz tértem, — mondotta nekünk, — újra a vizsgálóbíró szobájában voltam. Derengett már a hajnal és én még mindig ruhátlan, bilincsbe vert voltam. Mihelyt a vizsgálóbíró észrevette, hogy eszméletemet visszanyertem, hozzám lépett és azt mondja: *Láthatta tehát, hogy mi vár rá. Öltözködjék föl és hozassa rendbe magát, közbe pedig akad meggondolásra idő.* Tizenöt percen belül megborotváltak, kiöltöztettek. Megfontolta-e már a dolgot? — kérdezte még egyszer a bíró. *Nemmel* válaszoltam. — Hát én adok még négy órai meggondolási időt, — folytatta a bíró, — talán mégis észhez tér közben. A viszontlátásra!

Igy került vissza a mi cellánkba szegény fogolytársunk. A négy órai siralomidő röpülve mulott. *Szegény egyre sápadtabbá és erőtlenebbé vált.* Aggodalom fogja el. Ki tudja, kibír-e még egy találkozást a vizsgálóbíróval? Mikor a pribékek érte jöttek, elfogyott ereje. Csak elcipelni tudták.

Én többé már nem találkoztam szegénnyel. De amint később megtudtam, a kritikus percben mégis elhagyta bátorsága...

JOSEPH DOUILLET

DANTE MÁSODIK SZERELME

Firenzében, az ősi Or San Michele templom tözsomszédságában, vannak az olasz Dante Társaság érdekes helyiségei, köztük a Dante-irodalom hatalmas könyvtára. A nagy költő világkultuszának tűzhelye ez, a róla szóló könyvek, iratok és képek szédületes mennyiségével. És most, ime, megint egy érdekes, vaskos és érdemes bolognai könyv fekszik előttem. Szerzője, Carlotta Schi loss, magyar születésű olasz.

A könyv címe: *Dante e il suo secondo amore* (Dante és második szerelme) több mint 300 lapon át, még keményfejú férfitől is alig várható lelkiismeretességgel és szigorú logikával nyomozza Dante egész életén és művein végig, hogy ki volt ezen a földön a korán elhunyt „isteni“ Beatrice utódja Dante szívében?

*

Három nőről is van itt szó, aki, — ha szabad ezzel a triviális szóval élni, — gyanú alá esik. A „pargolettán“ a tudomány hamar túlteszi magát, mivel sok ilyen „nőcske“ volt, van és lesz a siralomnak eme völgyében. Ez a névtelen hölgyecske nem lehet ama bizonyos „második“. A bájos virágszedő Mateldát pedig a tudomány, — mivel nem tudta hovátenni, — kinevezte Toscana egykori hasonnevű, boldogemlékű, égi jószágú fejedelmi grófnőjének. A harmadik — többek között — egy bizonyos Gentildonna (kedves hölgy). A mi trieszti tudós honfitársnőnk azonban sokkal több okkal véli benne Gemmát, a száműzött Dante nejét fölismerni.

*

Beatrice (Bice) alakja Dante költői képzeletében mindenesetre magasan felülemelkedik a földi régiókon. Benne nemcsak a lovagias kor tiszta nő eszményképe nyer égies testet, hanem egyben a nagy költő szerelmi képzeletének gyönyörű földi alakja is. Azonfölül a vallásos, isteni tudomány, a theológia szimbolumát is méltán találták meg a tudó-

sok benne. Nőt a költészet ilyen magasra sem előtte, sem utána nem emelt. Valóságban azonban csak átfutó, bár fényes meteor volt Dante koraiifjúságán. Közhely, hogy Folco Portinari közpolgár leánya vala és a még csak kilenc éves költő (1274-ben), amikor őt egy májusi ünnepen meglátta, amint ma szokás mondani, örülten beleszeretett. A leánya is csak egy évvel volt fiatalabb nála. Tehát éretlen gyermekszerlem a valóságban, ami a középkorban többet jelentett, mint ma, mivel széltében járta még a serdülő gyermekek eljegyzése.

Az Új Élet könyvében van külön megörökítve ez a rajongó szerlem, aminek elég prózai eset vetett véget. Beatrice 16—17 éves korában férjhez ment Simone dei Bardi nevű nemes polgárhoz, Dante pedig illő költői búslakodás és úgy látszik, züllés után, már egy év múlva nőül vette De Manotti Donati leányát. Beatrice azonban már 1290-ben meghalt, ellenben Gemmáról annyit tudunk, hogy túlélte dicső férjét és még Firenzében lakva, négy gyermekkel ajándékozta őt meg. Nevezetesen három fiúval, akik nagy ghibellinpárti apjuk nyomán Veronában a Scala hercegek pártfogása alatt később boldogultak is, leánya (szintén Beatrice) pedig a ravennai S. Stefano dell' Uliva monostorába, alighanem száműzött apja közelébe vonult és ott legalább is harminc évvel élte túl őt.

Ami keveset tudunk nejről, Gemmáról, két kortársa: Villani és a jeles Boccaccio (1313—1375) följegyzéseiből tudjuk, kivált az utóbbiéból, aki különben Dante halálakor még csak nyolcéves volt és az egész asszonyi nemet később igen kevésre becsülte, — mint ma mondanánk: nagy anti-feminista volt. Értesüléseit azonban jobbára Dante akkor még élő gyermekeitől, kivált pedig a most említett leányától, Beatricetől, szerezte, de azokat azután szemmel látható módon a maga ízlése szerint öntötte művészi elbeszélő formába, évtizedekkel Dante halála után.

Hogy különben Dante az ő nejét, Gemmát, nem vette el szerlem nélkül, arról elég nagy bizonyíték az, hogy Gemma családja a Dantéval halálosan ellenséges feketék, vagyis a guelfek pártján volt. A költő száműzetése alatt arról értesülvén, hogy kis gyermekeivel Firenzében maradt neje az akkori mérsárlások idejében a Donati-családhoz, tehát saját családjához, de a költő ellenségeihez menekült, — nagy haragra lobbant, aminek az isteni színjátékban is némi nyoma van.

*

A szerencsétlen Gemma asszony későbbi rossz hírét egészen Boccacciónak köszönheti. Két könyvében is foglalkozik, igaz, hogy elég burkolt nyelven, Dante nejével, de némely megjegyzéséből kitűnik, hogy Dante neje egyáltalán kellemetlen (discara) asszony vala és a költő elégedetlen volt vele. Kedvetlenül jegyzi föl, hogy Dante azelőtt csupa kitűnőségekkel, tudósokkal és hercegekkel társalkodhatott s amúgy is kedvére nevetett, sírt, énekelt, sóhajtozott, — most pedig nem mer és kénytelen mindenről számot adni feleségének. „Ó, — így végzi, — fölbecsülhetetlen fáradság egy ilyen gyanakvó állatnak (animale) élni és vele beszélgetni...“ Megint odább: „Az ő haragjukat (a nőket) egyetlen vadállat sem mulja fölül, de nem is olyan kegyetlen.“ (Trattatalló III. cap.)

Ezekből az általánosságokból puskáztak a későbbi Dante-tudósok s

1564-ben Cristoforo Landrini már ezen az alapon mutatja ki, hogy Gemma asszony kellemetlen, házsártos bestia volt, Manotti Gianozzo pedig egyenesen Xantippének nevezi. Olykor úgy tetszik, mintha az ilyen kései kritikákat az íróik rendszeren a maguk tekintélyének emelésére írják és nem az igazságért; ami egyébiránt a legtöbb emlékirat írójára még napjainkban is ráillik.

Boccacciónak ezek a kései tanúságtételei Dantet ugyan sem mint férjet, sem mint apát nem érintik és „csak“ Gemma asszony történeti becsületét teszik semmivé, de megtoldva azzal, hogy Dantenek házassága után való írásaiban, kivált pedig nagy époszában, egyetlen jó szava, megemlékezése sincs Firenzében hagyott nejről. Mindez összevéve, szinte kizárni látszott, hogy neje bármi tiszteletet is érdemelne, vagy hogy éppen ő lenne Beatrice után a nagy költő „második szerelme“.

Mindazonáltal Boccacciónak jóval Dante halála után kelt asszonygyűlölő, itt-ott cinikus szólamait könnyen meg lehet az ő mizoginiájával magyarázni, Dante hallgatását pedig meg lehet érteni úgy is, hogy Dante írásainak magas költői szárnyalását leszállította volna az (amint leszállítaná korunk fölfogásában is), ha a költő családjához, vagy éppen feleségéhez való, bármily meleg viszonyát is belekeverné a világnak írt költeményeibe.

*

Így fogta föl ezt, és sokkal helyesebben, mint Boccaccio, a trieszti magyar-olasz szerzőnő is, aki különben mély tudással és bámulatos lelkiismeretességgel kutatta végig Dante minden munkáját és az idevonatkozó kommentárokat is. Cáfolta a Boccaccio által szuggerált lehetetlen állításokat, kiemelte Dante gyöngéd nyilatkozatait és szoros logikával kutatta, ki volt tehát az a második, Beatrice után? Különösen megvizsgálta ama Donna Gentile nevű agyonmagasztalt hölgy kérdését, akiben Danténak, — ha szabad így szólani, — p ó t i d e á l j á t keresték a későbbi bölcsék.

Eredményei, összefoglalva, ezek:

Danténak Beatrice halála után lehettek, sőt voltak is eltévelyedései, de második szerelme nem volt, — kivéve nejét, Gemmát. Az ellenkező történeti állítást Boccaccio és követői könnyelműsége hitette el a világgal.

Valószínű az is, hogy a földi paradicsomban szereplő Matelda hölgy alatt szintén az ő nejét, Gemmát kell érteni, de bizonyos, hogy a sokszor magasztalt Gentile hölgy (mint a név két első betűje is mutatja) nem más, mint Gemma.

A vége a nehéz munkának tehát az, hogy Dante költészetének számos (fől is idézett) helyén igenis megvan Dante neje és családja iránt való szeretetének rejtett bizonyítéka, amit sürgősen és káros volt félrekommentálni. Lehet, hogy korunkban, mint némely elmúlt korokban is, így kevésbé érdekes a nagy kérdés megfejtése, de hogy becsültebb, az bizonyos.

Nekünk mindenesetre az az örömmünk is megvan benne, hogy a kérdésnek eddig legalaposabb kutatója és megfejtője közülünk származott át olasz néptestvérünk szép világába.

KENEDY GÉZA

KÜLFÖLDI KÖNYVEKRŐL

Oscar Maria Graf:

WIR SIND GEFANGENE

Drei Masken Verlag, München kiadása.

Oscar Maria Graf, akit az intellektuális, polgári Németország kiváló szellemi reprezentánsa: Thomas Mann az új generáció legérdekesebb mondanivalójú írójának tart, néhány verskötet és több, erőteljes parasztregeény után megírta saját élete fejlődését s a háború meg a forradalmak lázától megsebzett ifjúsága történetét. A könyv: a „Wir sind Gefangene” nem autobiografiai regény, nem tragikus pointirozása, a mindenáron ujat akaró temperamentum féktelenségének terméke, hanem őszinte vallomása, törhetetlen igazságra törekvése annak az elégedetlen embernek, aki napok forgásában, az eszmék elkoptatásában is meg tudta őrizni lelke tisztaságát, életerejét és a tetszetős zászlókat kikerülve, messze elkanyarodott mindattól, amibe proletári sorsa, müncheni milieuje belekergették. Mert Oscar Maria Graf, a bajor tavak menti egyik faluból kiszakadt pékinas, cukrászlegény, pénztelen költő, fantaszta és apró bűnökben fetregő gyöngye kamasz, aki a háború éveit katonai börtönökben, kórházakban és megfigyelőállomásokon töltötte, a világháború összeomlása után a müncheni forradalmárok közé keveredik, némi része van a bajor tanácskormány néhány napos uralmában, de mindebből a fertőből előretörve, emberre izmosodva, kiáll a kollektivitás véres frontjából és valami lelket fölemelő, szívet könnyítő gyónással, ebben az új könyvében búcsúzik élete zavaros periódusától, hogy a kor gyermekét önmagában bemutatva, szálnalmat, sajnálkozást és könyörületet kérjen a kor megannyi gyermekéért, akik hamis lobogók alatt, tévelygő jelszavak tohuvabohujában keresték önmagukat.

Ez az irodalmi gyónás rokon a remarquei naturalizmussal s Glaeser „Jahrgang 1902”-jének harci kiáltásához sokszor hasonló indulat tör ki eseményei villámgyors fordulatából, de míg azok programmszerűséggel, tendenciával állnak a céltalan szenvedők ügyéhez, addig Oscar Maria Graf saját fiatal életével dokumentálja, hogy erős intellektus a legveszedelmesebb ingoványokon át sem merül el a tendenciában és a legnyugtalanabb idegzetnél is erősebb a magasabb feszültségű életérzés, amelynek örök bázisa: az Ember.

De Oscar Maria Graf fiatalságának története, könyvének százszázalékosan igaz anyaga, túl ezen az emberi pozitívumon, költői lendületű írás is, mert a nyomort, a szenvedést, a megrugdosottságban is föllelhető örök derűt, — ami különben a déli németek lelki egyensúlyozója, — a gazdag és széles expozíciók olyan sodrásával, az önmaga sorsa mellett felbukkanó portrék olyan alapos megvilágításával adja, hogy ebben a vallomásban már egy világos, tiszta érzésű és gondolatú költő vetközteti le kora hazug heroizmusát.

Szemben a szertehulló expresszionizmus bomladozó arcvonalával és a tényriportokból mindenáron az irodalmi divatnak hódoló „háboruellenes” könyvek áradatával, vigaszúl mutatunk Oscar Maria Graf új munkájára,

mert a férfi-költőt reprezentálja, a salakká égett eszmékből magát keményen, acélosan előöklöző író, aki a „mindenáron” költés kásahegyén át önmagáig érkezett.

KÁZMÉR ERNŐ

WILLI BAUMEISTER

Verlag Dr. Fr. Wedekind u. Co., Stuttgart.

A helyeslátás titka: a tér életének objektív lemérése és a fény színfoltjainak minden szépségőrekvéstől levétköztetett homogénné egyszerűsítése. Az objektívizmus a művészetben, ez a mai piktúra legnagyobb eredménye s a tisztán vizuális művészetet adó, minden szellemi tartalmat feláldozó impresszionizmus vagy a káoszt csináló, de a káoszból soha kivergődni nem tudó futurizmus az objektívtség vonalát soha elérni nem tudta s ahol azt a látszatot keltette, ott csak túlhajtott naturalizmust adott. Talán a szimultanizmussal, a mozgás és a lelkiállapot folyton vibráló térmegoldásával kísérletező Soffici volt az egyetlen, aki futurizmusa tisztulási folyamatát egységesebb komponálódás felé közelítette és Picasso geometriai térérzetében is sok volt abból, ami művészete objektíválódására mutatott.

A német Willi Baumeisternek, egy stuttgarti régi művészcsaládból származó festőnek és szinpadi tervezőnek sikerült a pillanatimpresszió minden édeskés harmóniájától elvonatkoztatva, egy expresszív hatás külső eszközeivel, a belső tartalom tisztaságával és a meglátás logikájával olyan konstruktív képeket festeni, amelyek a hatás minden eszköztől, az ecsetvonások kalandos rögtönzésétől mentesen szigorú, céltudatosan objektív művészetre mutatnak. Willi Baumeister képei a futurizmus reakcióját adják, szinte demonstratív tiltakozást a kaotikus futurizmussal szemben, amelynek mozgatója a bergsoni „elan vital”-lal definiálható. A jelen diszharmóniája, széthuzó ereje, kisiklása, vihara pihen meg ezeken a konstruktív, szigorúan matematikai alapon fölépítettnek látszó vásznanon, mintegy manifestálva az önmagáért való tér pozitívumát és a nyedek dimenzió keresésének céltalanságát.

A forradalmat deliráló esztétikusok a polgári művészet legszubbjektivebb eredményeinek s a weimari „Bauhaus” iskola argotjának deklarálják Willi Baumeister képeit, de aki ezeket a sulydobó, ugrásra kész sportaktokat vagy szobák szegletében ülő ifjakat látta, amint a fekete-piros-barna-enyhezöld színek valóságos egyszinbe szaladó hatástalanságába konstruktíválódtak, az a művész sikjaiban, stereometriai formáiban is fölleli azt a képszerűséget, amin a mai ember művészetcsömöre megpihen.

Werner Gräff állította össze Willi Baumeister legújabb albumát s az a hatvan kép, ami a néhány soros bevezetőt követi, több mint művészet. Lemondás, leegyszerűsödés, objektívuma térnek, formának, időnek, amit szépíteni vagy irrealizálni csak két véglet között lehet: túlrejt impresszionizmussal vagy kaotikus futurizmussal. Willi Baumeister azonban egyikre sem hajlandó.

KÁZMÉR ERNŐ

AZ IMPRESSZIONIZMUS ÉS AZ EXPRESSZIONIZMUS AZ IRODALOMBAN

II.

Brunetièrre, a franciáknak ez a nagy kritikusa és kiváló essai-írója „A művészet és az erkölcs” című tanulmányában a következőket írja: „A művészet, — éppúgy mint a vallás, a tudomány vagy a hagyomány, — erő, melynek alkalmazását nem szabályozhatja önmaga és csakis ő maga. Jól elrendezett társadalomban az erőnek egyensúlyban kell lenniök s egyikök sem kerülhet egyeduralkodó gyanánt a többi fölé, anélkül, hogy ebből kár, sőt néha szerencsétlenség ne fakadjon...” Ebből a pár kikapott sorból is meggyőződhetünk arról, hogy Brunetièrre nagyon tisztában volt azzal a szuggesztív erővel, amivel a művészet és legelsősorban, a fogalmak felett is rendelkező irodalom bír. Észrevette azt, hogy a nyugodt továbbfejlődési alapja az irodalomnak csak az egyensúly lehet, de nem látta meg azt, hogy a művészet és az élet többi ágának a kölcsönös korlátozottsága mélyebben fekvő szellemi rétegben, a szemlélet és a cselekedet egyensúlyával oldható meg egyedül. Éppen ezért Brunetièrre passzív szerepet szánt következtetésében az irodalomnak és ebben a következtetésében támogatta az a meggyőződése, hogy amint a tudomány általában erkölcsileg közömbös, úgy a művészet határozottan erkölcsellenes. Hogy Brunetièrre erre a ferde felfogásra jutott, abban nagyrésze van a naturalista irodalomnak, legfőképpen Zolának és társainak, akiknek naturalizmusa egy hagyományos erkölcs szempontjából tényleg rombolónak bizonyult.

Mindaz, amit kifejtettünk, megjelöli a megújulásnak a forrását. Ha az irodalom szilárd, folytonosan önmagából erőt merítő, továbbfejlődési bázist akar nyerni, akkor fel kell tárnunk minden napsugaras ablakot, ajtót, meg kell szabadítani minden ráerőszakolt támasztéktól, ballaszttól, szét kell tágítani minden lehető rést, hadd sodródjon ki szabadabb vizekre, ahol szélesebb horizontokon kereshet orvoslást minden bajára és építhet magának új hajlékot. Azonban ehhez a szemlélet és cselekedet egyensúlya szükséges. Ez az egyensúly pedig csak akkor van biztosítva, ha az irodalom expresszionista. Ha bekapcsolódik a valóság minden ágába, ha a hatás és ellenhatás alapján megszűnik egyszerű, passzív szemlélet lenni és mozgásba jöve, maga is életalkotó valósággá válik. De ez már az irodalom felelősségét állapítja, mert többé nem játékról van szó, hanem elevenbevágó, sorsalakító ténylegességről.

Azok az esztétikusok, filozófusok és művészek és főképpen írók, akik olyan hősiiesen harcolnak az irodalom függetlenségéért, félve attól, hogy az irodalom felelőssége jelenti a függetlenség elsoványodását, szívesen hangsúlyozzák azt (inkább elméletileg, mint gyakorlatilag), hogy az irodalomnak nincs olyan nagy jelentősége a gyakorlati világ kialakításában, hogy azért érdemes lenne esetleg elpusztítani. Szerintük abban az ok és

okozati hálózat bogozásában, amely elintézi mindnyájunk sorsát és megnyitja a szemlélet mélységét és a cselekedet határtalanságát, vajmi kevés része van az irodalomnak, hiszen nagyon kevés erőt képviselhet a papíron lévő, holt világot árasztó betürendszer a lüktető, magával sodró valósághoz képest. Hogy ez a látszólagos alábecsülése az irodalom jelentőségének mit takar, azt könnyű hamarosan belátni. És minden érvelésnél jobb az, ha idézzük Ady Endre „A halottak élén” című verskötetéből „Obsitot se kapok” költeménynek bevezető sorait:

„Élt és írt élet, szerelem s dalok,
Mámoroktól lassan ballagok.”

Ady ebben a pár sorban nagyszerű intuícióval fejezte ki a cselekedet és a szemlélet, a lélek befelé és kifelé áradó erőinek elválaszthatatlan, felbontathatlan egységét és az írt és élt élet szerves egymáshoztapadásának megérzését a kultúra mai fokán. Valami haszna van azért annak, hogy az írók olyan kitartó buzgalommal hangoztatják az irodalom kevés hajtólendületét az élet alakításában, mert az ellenkező esetben a modern képprombolók könnyen kapnának vérszemet és miután hasztalan törekedtek az irodalomra, mint oda nem tartozó kőlöncöt, rákötni a pedagógiai, erkölcsi célokat, bűnbak keresésük közben rászánnák magukat arra, hogy intézményesen korlátozzák az alkotást és intézményesen sorvasszák el a képzelet legnemesebb funkcióját.

A felelősséget igen sokféle értelemben lehet venni és igen sok jelentésárnyalat húzódhatik meg ez alatt a szó alatt és igen nehéz a fogalmat pozitív és negatív irányban úgy körülhatárolni, hogy félreértés ne legyen belőle. Irodalmi felelősség alatt legtöbbször etikai felelősséget szoktak érteni, ami nem egyéb, mint az elméleti és gyakorlati síknak végzetes összezavarása, összekeverése, aminek szomorú következménye az lenne, hogy az irodalom újra külső tényező nyomasztó igája alá törne és egy primitív, puritán erkölcs aszketikus szűrkeségében elhalványulna az alkotás minden ragyogása, színesége. Egyáltalán az irodalom ellen külső tényező nem érvényesítheti a felelősséget, mert az eredmény az lesz, hogy tartalmi kiválasztás történik, hétköznapi, kicsinyes szempont szerint és az irodalom minden szárnyalása, lendülete félénk dadogássá silányul a megalkuvás gyávaóságában. A felelősség csak a kötetlenségében, a maga irodalmi eszközeiben jelentkezik és a kritika az egyedüli hivatott arra, hogy az ítélőbíró szigorú jelmezében a számadás boncasztalára szegezze ne csak a műalkotás formáját, hanem a tartalmát is, mert ha a kritika nem állhat többől, mint a formai kellékek vizsgálatából, mérlegeléséből, akkor az egész bírálat egy kijelentő vagy tagadó mondatdal be is fejezte szerepét.

Az irodalom horizontja átöleli minden külső és belső élményünket, megmozdulásunkat, tevékenységeink beláthatatlan sokaságát, azt az őstiszta valóságegységet, amit aztán a praktikus tudományok a maguk praktikus vonatkozásaikban tapasztalattá tördelnek szét. A kritika mindazon területnek szempontjából érvényesítheti ítéletét, ahonnan az irodalom összeszedte anyagát és bírálhatja a műalkotásnak azt a tartalmát, amelynek oszthatatlanságába annyi forrásból ömlik a megtöltő massa. Hogy aztán így a műalkotás bírálatán keresztül a kritika lassankint az

élet bírálatává bővül, úgy, ahogy Croce az „Esz­tétika alapelemei“ című kis kompendiumában bemutatta a kritika magasabb hivatását, az természetes, magától értetődő dolog.

A kritika legmagasabb hivatása csakis annak megítélése lehet, hogy az irodalmi alkotás jelent-e értékfölfedezést, ami azonban nem zárhatja ki azt, hogy a kritika más feladatot is ne töltsön be, ahogy ténylegesen az irodalmi idők során nagyon sokféle igénynek kellett megfelelnie. Annak a társadalmi környezetnek a megrajzolása, ahonnan az alkotó művének anyagát merítette, az író lelki strukturájának a megfejtése, megmagyarázása a nélkülözhetetlen előfeltételeknek, megítélése annak, hogy megfelel-e a műfajok tapasztalati szabályainak a műalkotás és még sok más feladat vállalása nehezedik a kritika vállaira a korszakok követelményei szerint. Párhuzamos jelenség ezzel az irodalom céljainak fejtegetése az esztétikában. Eleinte pedagógiai, erkölcsi nevelés szolgálatába próbálták állítani, majd metafizikai megoldásokat tűztek ki eléje. Végig kísértett a gyönyörködtetés hedonisztikus célja. Volt „aki az emberiség szociális kiteljesedésének szolgálatát róttá reája. Sőt a gazdasági élet szurrogátumát látták egyesek benne. Ezek az elméletek nem alapvető tévedések, inkább az egyoldalúságukban, az egyetemes általánosításukban van a hiba. Mert az irodalom ténylegesen nagyon sokféle célt szolgálhat, nem a tendenciájában, hanem a hatásában. Csak a világháború előtt jegecsedett ki az irodalom öncélúságának az elmélete, de akkor úgy látszott, hogy az irodalmi és általában minden művészeti alkotás tényleg a szemlélet önértékiségének hordozója és hogy az élet súlypontja tényleg a szemléletben állapodott meg.

Ha a kritika a tisztogatás feladatát vállalja, akkor a bírálat csak megjelenési alakjában szemlélet, de valójában értelmi működés. Wilde Oszkár „A kritikus mint művész“ a gondolkodás mélységei felett borotvaélen táncoló párbeszédeiben ragyogó paradoxonnak állította be azt, hogy a megbírált alkotás csak kiindulópontja a kritika művészi elmefuttatásának és a kritika maga is művészet. Azóta ez a paradoxon mély tudományos gyökeret vért, de paradoxon mivoltától sohasem tudott megszabadulni és mindig fölötte sötétedett a misztikus érthetlenségek titokzatos ködössége és az a gyanú, hogy a ködösség semmit sem takar. Ez a gyanú mindinkább valóságnak kezd bizonyulni és most már mind nyiltabban merik kimondani azt, hogy a kritika több, mint művészet, mert valami szempont ítélőfunkciójának érvényesülnie kell benne.

Mostanában egy teljesen átalakuló világ küszöbén állunk, egy meggyorsult ütem lázas lüktetése árad szét közöttünk, a mozgás, a rohanás lázában égünk és úgy fejlődik minden, mintha a passzivitás eltűnne és minden erőnk folyton kifelé áradna. Ebben a nagy átalakulásban az irodalom sem maradhat a passzivitásában, hanem élére kell állania a mozgásnak, a kezdeményezésnek. És ha életsorsokat is kell, hogy ábrázoljon a maga művészi tisztaságában, ezek az életsorsok szimbolumai és kifejezői egy kiforrni készülő átfogóbb életlehetőségnek. Ezeknek az életsorsszimbolumoknak gyökeret kell verniök ezer és ezer gondolkodó és érző emberi agyban, hogy folytonos ösztönzői legyenek az állandóan nekilendülő közösségnek.

Az expresszionista irodalom jelenti az irodalom lendületét, életkedvét, bátorságát, férfiasságát, mindazt, amit olyan fájdalmasan nélkülözött az impresszionista irodalom. Az az impresszionizmus, ami a lelkek legjobbjainak nagyrészét odajuttatta a multban, hogy lemondva mindenről, fásultan és fáradtan nézzen farkasszemet egy magától el nem muló végzettel és önmaga ásta elzárkózottság gödrében hiába kutasson bizonytalan kezekkel az erőtöbblet után, ahonnan kipattan a megváltó illúzió, amivel a valóság mozgó homokján is meg lehet állani szilárdan. És éppen ezen az illúzióhiányon bukott meg az impresszionizmus. Igaz, hogy nem csoda. Az impresszionizmus az emberi léleknek olyan irányát jelenti, a léleknek olyan összetételét képviseli, hogy szükségképpen maga után vonja az összeomlást. Minthogy lényege a megállapítás, a konstataálás és nem az alakítás, nem lehet csodálkozni azon, hogy annak ellenére, hogy éppen az impresszionizmus emelte maga felé az irodalmat, a végén már ő maga hirdette először gyászkomor szavakban a filozófia, később az irodalom halálát is. Pedig nem történik más, minthogy azok a kevesek, akik még szívükön viselik az irodalom sorsát, nem képesek észrevenni azt, hogy átalakult világban nem lehet régi pszichével élére állani az áradatnak. Lehet különben, hogy azok a kifejezési eszközök, melyeket a mai kor vet fel, kiszorítják az irodalmat régi pozíciójából és a könyv elveszíti azt a jelentőséget, amit eddig kizárólagossága biztosított neki, de ez már az irodalom tragédiája és nem a művészeté és kiváltképpen nem az ember szociális céljainak a bukása. De még így is, megszükitett, korlátozott téren is nagyobb lélekzetet kaphat, nagyobb érvényesülést érhet el, ha új értékeket fedez föl és határtalan szuggeszcióját felhasználja arra, hogy hajtólendületévé válljon egy kiforró, nagyobb perspektívát átfogó életlehetőségnek. Különös, hogy éppen az individualista korszak értelmezte olyan helytelenül az egyéniséget és elzárkózást, fukarságot, elszegényedést, féltékeny aggodást valószínűsített meg ott, ahol pedig valójában bőség, megszabadulás, az energiák dinamikus feszültsége duzzad és hogy éppen az új közösségeket kovácsoló kor állítja az egyéniség szuggesztív, alakító hatását az emberiség szociális céljainak a szolgálatába.

LAKNER GÉZA

AZ ÖTÖDIK DIMENZIÓ

Einstein-novella

A Legfelsőbb Kar egy pillanatra lehanyatlott. A Mindenség kulisszái közé hideg szellő osont, a láthatatlan finom fonalak megreszkettek. A Legfelsőbb Kar, amelynek újjai között összefutottak e millió szálak, elernyedtt az évezredek pörgetésben s a következő szempillantásban menthetetlenül összekúsálódtak a leheletfinom szálak, melyek emberek sorsát tartották. A kulisszák, amelyek között e sorsok ide-oda imbolyogtak, megdültek és egymásra zuhantak. Régi kulisszák takarták el az újabbakat, összekeveredtek a díszletek, porzott a Mindenség és hegyes szögek hasították föl a régen félretett ócska fonalak burokját. Szél fújtt egyre erősebben, vihar kerekedett, eső csapta le a régi díszekről a port, megindult a Mindenség roppant nyugalmaiból.

Egy gyorsvonat rohant a förgőtegben. A tenger föltűnt már s ahogy a város első házaihoz ért a vonat, elvesztek hirtelen sínei, ámde a gőzös csak száguldott tovább. Különös, könnyű érzés vett erőt utasain. Egy hosszúszakállas német tudós, aki eddig görnyedten bújtt egy sárgatáblájú könyvet, szótlánul nyitotta ki a fülke ajtaját és kilépett a lépcsőkön a levegőbe. Aztán ott maradt a vonat mellett, félkézzel a rézkorlátot fogva, később megunt a dolgot s leereszkedett a töltés szélére, anélkül, hogy megütötte volna magát.

Ő volt az első, aki ezt észrevette. Helyesebben szólva nem is kellett ezt észrevenni, mert az észrevevés ezelőtti föltételei megszűntek teljesen. Az agyvelőkben valami eddig nem tapasztalt hallatlan könnyűség foglalt helyet, ez a könnyedség úrrá lett az egész testen. Gondolkozás nélkül minden sikerült mégis, az egész világ lágyan rengett, mint egy vitorlás hajó, lengtek az emberek s egyszerre tudtak is, felejtettek is mindent.

A tudós, amint leszállott, intett még vissza és röpülve indult meg a vonat mellett, amely lassítani kezdett s megállott egy nagy teremben, melynek falai hatalmas márványkockákból voltak.

A nagy termen túl emberek zajongása váltotta fel a gőzös sistergését. Egy fehér gyolcsba burkolt lengőhajú férfi szónokolt márványemelővénen.

A tudós felismerte.

— Perikles! — kiáltotta s valamit mondott még, de azok nem értették. A lengőhajú férfi tovább szónokolt, de a köemelővén, amelyen állott, inogni kezdett s a Pullmann-kocsi oldalához gurult. Perikles egyideig ott maradt a levegőben, tanácstalanul álldogált, majd odébb szállott néhány lépéssel s tűnődve nézte az idegen népet, amely most kezdett előmerészkedni a vonatból.

Különös nap volt. A Hold olykor fel-felgurította tányérját az égre, hogy a következő pillanatban elhomályosuljon, ha a Nap valahonnan nyugat felől felbukkant s ide-oda lengett a hegytetőn. Néhány meteor zuhant a közeli öbölbe, egy angol gőzös matrózai hullottak át hatalmas, vörösrre festett kalózhajó bordái közé, ahol eddig békésen kockáztak az

evezősök. Lengő struccotlat tűzött barétja mellé e hajónak kapitánya s kíváncsian nézegette a szomszédos gőzöst, amelynek egyideig kormos füstje hullott a kalózhajó sárga vitorlájára, majd aztán, hogy a Legfelsőbb Kar egyre inkább ellankadt s kihullatta kezéből a Mindenség törvényeit, a kazán tüze csak hamvadt parazsában, de füstje megszűnt s a gőzök lecsapódtak lassankint.

Körülbelül ezzel kezdődött. Egyre-másra szállingóztak elő poros katonák, egyik lándzsával, másik páncélsisakkal, aztán vén asszonyok és fiatal lányok. Egy férfi a mongol lámák ruhájában felsétált a Tower hídjára, aztán leült a lágyan hullámzó vízre, amely vinni kezdte.

— Om mani padme hum! — kiáltotta barátságosan feléje egy trópusi kalap tulajdonosa s kezét a hídról lenyújtotta a mongol felé. Ez fölemelkedett a vizen, túlnyúlt a felhőkön és mosolyogni kezdett. Aztán átlépett egy új térbe, de a trópusi kalap gazdája már nem óhajtotta oda követni, egy lenge mozdulat a harmadik dimenzióba vitte és megszélesedve, lapossá válva terült el a vizek fölött.

A tér, az idő összekeveredett. Minden régi elképzelés megszűnt s a fizikai laboratóriumok műszerei, ingái, kerekei összevissza forogni kezdtek. Egy folyó olykor visszatért a hegyek felé s kövér halak hűsöltek a parton. Nem volt varázslat, hogy emberek szálljanak a hegyek fölé s ott szétterülve egy térben, labegjenek. Megszűntek a szögek s a kör elvesztette formáját. A könek és az újságlapnak tapintása egyforma volt: nem lehetett tapintani. Sorsok és életek keveredtek össze, az erkölcsnek megszűntek törvényei s az abszolút dogmákat lehetett akár pénztári naplőhoz, vagy hajóhidhoz hasonlítani.

Egyre több élőlény lépte át a teret. A tenger mögött hatalmas síkon gepida harcosok táboroztak s néhány frakkos férfi próbálta megérintni velük magát. Azok csak a fejüket rázták. Fölöttük egy repülőgép bukdácsol, amely még a nagy változás előtt szállt föl s most sehogyan sem bírt földre ereszkedni. Kétségbeesetten birkózott a pilóta a széllal, már megjárta három dimenziót, kiterjedt és összehúzódott, ámde a füves partra lejutni nem tudott.

Ekkor történt, hogy egy fogantyú, mely a Föld vonzását szabályozta, visszacsapódott s a repülőgép vad zuhanással esett a Földre. És mindenek az egész Földön. Házak és épületek dőltek össze, fák törtek ketté a ropant vonzás folytán, néhány ember a földbe fúródott és hajók süllyedtek el. A Földnek minden teremtménye, diszítője, emberi alkotása hozzálapult az anyaföldhöz s ebben az irtózatosszorításban már-már fulladozni kezdett a világ, mikor a Vonzás fogantyúja hirtelen ismét átfordult s az előbbi szorítás helyett most olyan könnyűség lengte át a Mindenséget, hogy a hullámok a hegyek fáinak közé csaptak s a gyárak acéltömbjeit a szellő gurítgatni kezdte.

Egy élelmes tudós vizsgálni kezdte a jelenségeket s a fizika új alaptörvényeit szerette volna megállapítani. Nem sikerült, mert a törvények megszűntek, amint a Legfelsőbb Kar elernyed. Céltalanul ödögött minden és mindenki. Halál és élet, egyenes és sík, hosszúság és szélesség, remény és bánat, minden összeefolyott, elkallódtak a célok, mert megszűnt a jövő és megszűnt a múlt.

Néhány harcos törzs, Nepalból, Délafrikából s egy ősrégi gót család összekeveredtek a széles réten, egyik a másik fölött és mellett foglalt helyet. A harc kitört, de váratlan eredményre vezetett. A harcosok egyik térből a másikba léptek át és néha percekig tartott, míg a szélesség dimenziójából való harcosnak eszébe jutott, hogy a hosszúság terében keresse ellenfelét. Így tűntek el egyik térből a másikba, közvetlenül egymás mellett, anélkül, hogy reátaláltak volna mégis egymásra. Nem használt az sem, ha a dimenziókban végre találkoztak, mert a leszúrt harcos egy új dimenzióban újra csak testet öltött, vére sem hullott, testének egyenes vonalait tetszés szerint tudta mindegyik hajlítani és elváltoztatni e különös órákban.

Mindenki elvesztette lassankint régi képességeit, amellyel tájékozódni tudott. Voltak egyesek, akik oly hirtelen szenvedték meg ezt a rázkódást, hogy síkból mindegyre a mélybe akartak lépni, az egyenes előrehaladás föltételeit meg teljesen elfelejtették s akárhányszor a föld belsejében kerestek maguknak útat, amely azonban egyelőre még nem engedett. Akadtak, akik hegy helyett völgybe lefelé mentek, akik egy író-tollhoz úgy hozzáöleltek, mintha fatörzset fogtak volna át.

Kitűnő visszaemlékezők megrémültek s óva intették a többieket. Ez a képesség azonban csak kevésben volt már meg s a tömeg legnagyobb része egyik percről a másik percre értékelte át életét.

Egy bajor harcos ült a kövön, amelyikről Perikles elszállott. Mellette egy kékszemű lány, ruhája a napoleoni időkre emlékeztetett. A muskétás átfogta a lány kezét és lágyan beszélt hozzá. A lány lesütötte a szemét és csöndesen mosolygott. A katona valahonnan a harmincéves háborúból került elő s most ez a lány úgy tűnt föl neki, mint egy túlvilágról való istenség, mint egy megálmódott eszménykép.

A kétszáz év, ami elvalasztotta őket, csak még jobban igézetesebbé tette ezt a találkozást. A szavak, amiket egymásnak mondtak, csak szavak voltak, de a landsknecht szózatát nagyon jól megértette a lány. A szerelem szava örök.

Néhány szikla bomlott halk pattogással atomjaira, amelyik legkevésbé bírta a dimenziók megszűnését. Fák roskadoztak s itt-ott egy fej, vagy kéz tűnt föl, amint más-más terekbe nyúlt át.

A bajor s a lány ültek, mint akik régen keresték s most megtalálták egymást. Egymás szemébe néztek, mosolyogtak.

— Rég kerestelek, — szölt a katona, — azt hittem, csak álomban élsz.

— Az álmod vagyok, — súgta a lány, — én vagyok, aki soha el nem jött s mégis mindig itt van. Én örök vagyok. Voltam neked s leszek mindig is. Te is mindig élsz. Nincs idő és nincs tér, ami elválasszon bennünket. A lelünk az időtlen idő és a térnélküli élet.

Szép volt, de a katona nem értette. Maga elé nézett és sokáig gondolkodott, tér és idő, álom és valóság összekeveredett fejében.

— Szép, amit mondasz, de én csókolni szeretnék! — kapta fel fejét s átölelni akarta a lány derekát.

Az elhűzódott.

— Szébb így, — mondta.

A katona nem engedett:

— Én csókolni akarlak!

— Én nézni akarlak... — szólt a lány.

Különös, terhes, viharos szél rohant végig a fákon.

A katona magához húzta a leányt. Az kezdetben vonakodott, aztán lágy hajlással engedte magát. A katona megsimogatta a haját a lánytak s a száját kereste...

... A Legfelsőbb Kar Gazdája ekkor ébredt föl szendergéséből. Riadtan pillantott az összekuszált zsinórokra, a sorsok fonalaira s az egymásradólt, rendetlen világ-kulisszákra. Egy pillantást vetett a Mindenség tarka berkeibe, ahol már atomok bomlottak szét és törvények mállottak semmivé. Mosolyogva nézett a megzavart hangyabolyra.

— Fölcseréltük a dimenziókat, — mondta bocsánatkérően szinte, önmagához s egy rántással helyreigazította a megkavart világrendet.

Földig hajoltak a fák s tengerek visszaömlöttek partjaik közé. Egy perc még s lágyan világított a délutáni nap, susogtak a nádasok és madarak énekeltek a magasban.

A katona utánakapott a leánynak, de már nem érhetette el. A lány még visszanezett, mondani akarta:

— Várj reám, a szerelem örök! — de ezt már nem hallotta a férfi. Kis bársonysapkáját elkapta a szél, ahogy a vitéz újra semmivé foszlott.

— Nézd, mama, kis léggömb! — kiáltott a parkban egy apró fiú és utána kapott a lila csodának.

Ott lebegett még sokáig a kis barét, többen megcsodálták s valaki hallott női hangot is, amint átsikoltott a tó fölött.

S ismét elfoglalta helyét a Nagy Törvény.

SZOMBATHY VIKTOR

Könnyes vigasztaló a kedvesnek

*Már túl a tavaszon, már túl a nyáron,
nem vár illatos, bűvös rózsavár,
a fény, zsongó rét, fülemüle oda már, —
s mi most keresünk mámort, árva párom.*

*A kertek arca sápadt, szomorú,
búsongó, fázós, langyos sugarak,
a nyári pompából más nem marad
neked a nászra: búcsúkoszorú.*

*Ez a fakó lugas a nászi sátor,
nem szirmok, dús, élő, tündéri csipke,
csak ritkás lombok, dértől rötire csipve,
búcsúzóban: mást nem kapunk a mától.*

*De elfeledve a rossz, puszta multat
s lecsíftva a hangos szavú vágyat:
fátylas, könnyes öröm, egy-két lebágyadt
őszü sugár reánk is odahullhat.*

MIHÁLY LÁSZLÓ

MAGYAR ÍRÓ AMERIKAI NAPLÓ- JÁBÓL

Európai magyar írók (komolyak és értékesek is) sokszor azon csodálkoznak, hogy az amerikai keretek közepette miként maradhattam meg magyar írónak. Nem tudják vagy nem akarják megérteni, hogy az alkotó munka őszinteségét az anyanyelv természetessége határozza meg. Nem azért írok, mert hatni akarok, hanem mert meg akarom valósítani magam. Így is elkerülhetetlen a tökéletlenség. Dosztojevszkij annak idején egyik barátjának Lipcséből azt írta, hogyha még soká külföldön él, megszűnik orosz író lenni, ami egyértelmű azzal, hogy megszűnik író lenni, mert hiszen csak oroszul teremthet, más nyelven legföljebb írhat és magyarázhat. Angolul írok és magyarázok; magyarul sóhajtok és — talán — teremtek.

*

Három napon át egy szót sem hallottam magyarul. Végül negyednap önmagamnak jó reggelt kívántam magyar nyelven.

*

Az amerikai Egyesült Államokról szóló európai útleírások, regények, tudományos művek azért felszínesek és megbízhatatlanok, mert az írók csak nézik Amerikát, de nem élnek Amerikában. Intuíciónkat elrontja a rövid gyakorlati tapasztalat, tapasztalataikat pedig elferdíti az előítélet. Ez áll Keyserlingre, Alfred Kerr-re, Andree Sigfriedre, Georges Duhamelre, általában minden európaira, aki csak a felhőkarcólót tudta megölelni, s nem az amerikai embert.

*

A „Porgy” nevű néger drámáról az egyik budapesti folyóirat kritikususa megállapította, hogy a néger génusz első drámai megnyilatkozása. Enyhe tévedés. Mert ezt a darabot fehér emberpár írta.

*

Hamvas Béla a „Nyugat” szeptemberi számában azt írta, hogy a Nobel-díjas „Sinclair Lewis radikális szatirája és elmés életrealitása egészen gyarmati és elképzelhető bárhol a földön, kivéve Európát.” Elírás! Mert szatirája jellegzetesen amerikai (ez már nem „gyarmati”) s epigon mivolta annyiban európai, amennyiben „Main Street” című regénye elképzelhetetlen „Madame Bovary” nélkül.

*

Még ma is keserű a lelkem érzése, amikor arra emlékszem, hogy Kosztolányt Dezső Ady-kritikája micsoda ízléstelen, hangos és letorkoló visszhangot keltett a magyar írókban és költőkben. Nem Adyt védték, hanem Kosztolányit támadták. Függetlenül attól, hogy Kosztolányival egyetértünk-e vagy sem, a lényeges mégis csak az, hogy teremtő ereje eredménye alapján jogosult volt véleményt mondani Adyról. A teremtő erőt pedig hiába keressük Kosztolányi számos kritikusában.

*

Paul Morand perverzül ügyes. Túlbecsülik. Egyik novellája magyar vonatkozású. Pozsonyt is említi. Annyira megbízható, mint amerikai tárgyú regénye. Az ügyes író temperamentumos nyelvöltögetése, nem alkotás.

*

A nyáron Montrealban és Quebecben jártam. Természetesen a könyvesboltokban is megfordultam. Minden igyekvésem ellenére nem tudtam kanadai irodalomtörténethez jutni. Montreal milliós lakosságú város; Quebec lakosság száma száznegyvenezer. A civilizált ember megfürdik, de nem olvas.

*

William James és John Dewey pragmatikus filozófiája öntudatosan vagy öntudatlanul alkatrésze az amerikai értelemnek. Ebből azonban korántsem következik, hogy az amerikai önzőbb az Európáinál. Sokszor önzetlenebb. A különbség az, hogy az amerikai — üzleti téren — kevésbé tudja és akarja eltitkolni önzését. És nem kétszínűség, hanem naivság, amikor „service”-t hangoztat, ámbátor a maga érdekeit nézi. Tényleg azt hiszi, hogy amikor az önmaga sorsán lendít, a társadalomnak is használ. Gyakran használ is.

*

A költőt Amerikában nem veszik komolyan. És Európában megbecsülik? Ezen a kérdésen alkalmasint még a humornélküli költők is mosolyognak.

*

Magyar nevek exotikum! A minap amerikai hallgatóságnak az úgynevezett utódállamok magyar irodalmáról előadást tartottam. Néhány szóval jellemeztem Darkó István, Sziklay Ferenc, Mécs László, Györy Dezső, Tamás Lajos és mások jelentőségét. Hogy a magyar neveket az angol nyelvű hallgatósággal megérttessem, angol módra a neveket betűzőm kellett. Minden betűnek külön íze, külön muzsikája volt. Az írók ennek az angol módra alkalmazott betűzésnek alapján aligha ismertek volna a nevükre, különösképpen akkor, amikor a hallgatók közül többen az előadás végeztével hangosan próbálták nevüket kiejteni. Tanulság? Romantika az is, amikor a természetes idegenszerű lesz.

*

Az amerikai háziasszony azzal fogad, hogy magyar szakácsnéja olvasta regényemet. Nagyszerű! És hálából különb vacsorát főz, mint amilyet szokott. Még nagyszerűbb!

*

Az európai ember akkor éhes, amikor üres a gyomra. Az amerikai akkor éhes, amikor nem eléggé jóllakott.

*

Az európai kultúrájú ember megszeretheti Amerikát. De hogy megszerethesse, tisztában kell lennie azzal, hogy tulajdonképpen mi az, amit Európában szeret. Az utóbbi kérdésre sem könnyű felelni, ha önmagával szemben őszinte.

*

Paul Claudel bátorsága. Az egyik amerikai folyóiratba cikket írt a

modern dráma és a zene relációjáról. Cikkében kijelenti, hogy a zenéhez vajmi keveset ért s zenei koncepciója is inkább irodalmi. Mennyi a nyavalygó nyolcadtehetség, aki mindenhez hozzászól claudeli, vagy mondjuk szokrateszi szerénység nélkül!

*

Az amerikai technika tökéletessége ellenére az amerikai lapok sem mentesek a sajtóhibáktól.

*

Végzetes tévedés az az általánosítás, hogy az amerikaiat kizáróan a pénz érdekli. Sőt a bevándorló, rendszerint, inkább a pénz rabja, mint az amerikai, annál az egyszerű oknál fogva, mert nem tud megszabadulni az idegen környezettel járó félelemtől, ennél fogva bizonytalanabbnak érzi sorsát s anyagiakban óvatosabb.

*

Bevándorló! Sok amerikai nem szereti. Néha azonban meggyőző válasznak tekinti azt, hogy mindenki bevándorló az életben.

*

A demokrácia nem a kétszínűség politikai fogalma. Csak tökéletlen, mint minden ideál, amely igyekszik valóság lenni.

*

Bizonyos európai kritikusok egekig magasztalják a modern amerikai írókat; bizonyos amerikai kritikusok el vannak ragadtatva, — mondjuk, — Molnár Ferentől. Ez a kritikusok összhangja, aminek azonban semmi köze az alkotó irodalomhoz.

*

Edgar Allan Poet az európai kontinensen nagy költőnek tartják. Ez természetesen elsősorban Baudelaire, Mallarme s újabban Paul Valery befolyásának tudható be. Amerikában s Angliában Poet csak „*minor poet*”-nek minősítik. S nem szabad azt hinni, hogy az értékelésben a kritikusokat befolyásolja a költő alkoholos hírhedtsége. A kritikai felszerelés elemzésével sütik ki, hogy Poe nem tartozott a legnagyobbak közé. Viszont vigasztaló, hogy a költő baltimorei sírját szeptemberben kétezeröttszáz ember látogatta meg. Poenak kezdik megbocsátani, hogy ivott.

*

Nincs béke, de hinni kell a békében, akár Európában élünk, akár Amerikában. Hitről van szó és nem pozitívumról!

REMÉNYI JÓZSEF

EGY GYERMEK SZÜLETIK

Kis régény

(3)

Éles, fehérszárnyú sugarak röppentek ide-oda a kis falusi temető fölött. Így játszanak alig kikelt madarak az étellel: szárnysezegetlenül.

Hajnalodott.

A temetőőr földből összetakolt kunyhóját a fehér villanások szinte kiemelték a földből: megszépítették. Nem a leomló vakolat látszott, hanem a ház: élet tanyája. Bent a kunyhóban a vak temetőőr mosolygott rongyokból párnázott vackán, érezte a nap feijöttét. A pállott, penészes, síri sötét megtellett ragyogással, mint a vak ember üres tekintete meleggel: a mosolyban.

Fölkelt, kinyitotta az ablakot s kinézett lecsukott ablakain ő: a vak. Szemben vele, fent, mélységek fölött, a nap lángolt, kitárva melegét mindennek.

Égi szem, suttogott a vak ember és mosolygott. Kezét hirtelen kinyújtotta az ablakon s lassan ringatta őket: repült a vak a harmattal hintett, vajudó-termő mező felett a végtelen, örök magányban. A vak suttogott: nyár van, milyen meleg a nap, milyen jó ez! Milyen lehet a nap? Azt mondják: fényes. Én csak a melegét érzem. A hozzám beszélőket se látom. Csak a hangjuk, az jut el a szívembe. Némelyik hang olyan jó, mint a nap melege. A Tóni borbély hangja is ilyen. Azt mondják, nemsokára meghal. A vak ember kacagott: mi a halál? Ami nekem élet: az elmúhat-e? A Tóni meleg hangja, az anyám világosságot ígérő szüve-
desei? Ó, Tóni se halhat meg! Hiszen él, mint az anyám!

Mintha hátul a vackon a gyermekek mozgolódnának... Keze lehatyalt, a szárnyak letörtek...

Faluja, hogy ne kelljen róla gondoskodnia, anyja halála után megtette temetőrnek és adott melléje egy asszonyt. (Ó, a faluban sok praktikus érzék van.) Így kezdődött itt az élete.

De ki volt az az asszony, akivel élt? Anyja mellett elcsöndesült minden: csodálatos szelidségkebe; olyan volt, mint az utak meleg fénye. Ez az asszony meg az éjtszakák döbbenetes, nyugtalanságokat hozó láza volt, különös, beteg szív: sötétség! Semmi fény sem volt benne. Néha minden ok nélkül ütötte, verte őt: a vakot. Aztán elszökött: valamit keresett, amit nem talált: uttalan volt. Ha visszahozták, napokon át sirt rettenetes, egyhangú zümmögéssel, mint az őszi eső vigasztalan hideg hullása. Mäskor meg majdnem megfojtotta őt ölelésével: csókolta vad, kétségbeesett, maró, keserő csókokkal — és megszülettek a gyermekei.

Egy napon aztán kihúzták ezt az asszonyt a temető kútjából. Beleugrott. Miért? Mi lehet az, amit ő nem lát? Mi kergette az asszonyt a kutig?

A gyermekei már nagyok... Mária! — mondta és mosolygott.

De mi ez? Egy illatot szívott magába, mintha régi szók izét érezné, az anyja szavait: Fiam, neked is eljön a világosság! Az élet megsebez, de gyógyítani is tud... A vak megdöbbsent: igen, Máriaiban van valami a vigasztalásból, a fényből, az ígéretből... Mária jó!

A vak arcára hirtelen furcsa fintor ült ki: éhséget érzett. És ez az illat, ami a szobát megtöltötte: a tejes kukorica marón édes illata volt, amit az anyja úgy szeretett az utakon.

Mária majd hoz, gondolta.

Lassan végig tapogatózott a vackokon: a gyermekei, akiket az az asszony szült neki, az a szegény asszony! És a vakot megrázta a sírás: szegény!

De hol van Mária? Megijedt: nincs itt. Talán itthon sem volt az éjjel. Az ajtóhoz ment és kikiáltott a reggelbe:

— Mária!

A napsugarak arcára estek, de a vak reszketett, mintha kihült volna a világ: Mária!... Megkapaszkodott az ajtófába... Sötét lett a szívében, éj lett körülötte: Mária! Ó, mi lenne most e gyermek nélkül? Mária nélkül!

*

Mária, a szeplős arcú, csunya lány, kinek ványadt testén elapadtak az élet kútjai: az emlék, nagyon szenvedett. Különösen tegnap óta, hogy Tóninál volt, Tóni nézése állandóan arcán melegített. Ezzel a nézéssel egyedül akart maradni: így nem nézett őrá senki még! Annyi fájdalommal! És este nem ment be aludni. A temetőben bolyongott, érezni akarta azt, amit ez a nézés hozott.

Szerteszét akác és orgonabokrok között keshedt kis dombok, beszakadt mellel, egy-két virág rajtuk. Ennyi az egész: a temető. Mária most vad erővel érzi a szókat Tóni nézésének fényében: élet, halál, mi az? És ki ő itt a keresztek között: élő az elmentek között. Miért, mire jött ő: a vak temetőőr leánya, akit mindenki elkerül!

Szeme a temető nagy keresztjére révedt. Durva ácsolású két akácgerenda ez a kereszt a temető közepén.

Vigasztalásnak tették oda.

Mária teste megvonaglik: gúnyos röhögések parazsát érzi a nézések alatt, amik őt nézték. A temetőn kívül valami csodálatos él. Boldog mosolyú lányok ölekezve járnak erős, szép legényekkel. Dalolnak és dalokban érződik a szemük forró nézése. Így nézte őt is Tóni! Őt: akit mindenki más a gúny sáros szavaival ver. Neki, a temetőőr leányának, sohase volt barátja, a lányok iszonyodtak tőle, a legények kiröhögtek: te csúf béka! Az ő testét, ölelését nem kívánta soha senki. És ez úgy fáj, rettentő kín, olyan kétségbeesés.

És Mária kívánatlan teste a kereszt elé omlott, fejét hozzáüti a rozszul ácsolt, érzéketlen fához, ahonnan az ember fia mosolyog le rá szomorú, mindent átölelő szemével, vérző nagy sebekkel.

Ó: Mária jajgat a kereszt alatt a csodálatos nyári reggelben, amikor a tejes kukorica édes illata a megtermékenyülés izzó titkát dicsérte...

Ekkor ért ide a vak éjbe esett hangja:

— Mária!

Mária felijedt. Honnan hívja őt az apja? Milyen mélységből? És futott, futott a konyhá felé...

— Te vagy? Mária!

Mária megdöbbsent. Máskor az apja megismerte őt a lépéseiből...

— Én! — esett le az apja elé.

A vak lehajolt hozzá, mintha jobban akarná látni és reszkető kezével az arcát kereste...

— Kukoricáért akartalak küldeni, de ne menj! Nem kell már! Ez a te arcod, Mária?

Mária fölnézett a vak arcába.

— Nem látlak, Mária! — és a vak hirtelen fölemelte simogató kezét és a nap felé tárta. Simogató keze alatt felszakadt Mária sebe és a forró reggelben felizott a vér átható, bélyeges, keserű illata.

— Mi ez, Mária? — sikoltott a vak.

Mária homlokán kicsodálkozott a vér, csillogó, lángoló nagy szemekkel, és Máriát megütötte a vér újjongó, friss forrósága.

És Mária soha nem érzett reggel friss, ömlő kacajával futott a kukoricás felé...

A vak utána fordult. Mintha az utat letakarta volna a vér szertehulló sötét, bélyeges árnya.

*

Mária befurta magát a karcsú, termést ringató, izmosan magas, sűrű kukoricaszárak közé. Csodálatos: mintha egy más világba lépett volna be. Valami különöset érzett. A föld puha volt és meleg, a levegő a természetől illatos...

Felszakította magán a ruhát és elapadt emlőit a nap felé mutatta, kínzó, vad vágyat érzett. A kukoricaszárakon hatalmas termés. A föld ereiből, ime, tej fakad... És jai, az ő teje elapad!

Ruháját összébb vonta a mellén: szűzies szégyenkezés fogta el, de azért kacagások fojtogatták. És úgy lépkedett, mint egy királynő. Érintetlen feje magasra emelkedett. Csodálatos könnyűséget, ifjúságot érzett, az érintetlenség lobogó, hatalmas erejét, ami az övé még!

Mély öröm, édes szédület reszketett minden izében: valaki végtelen mélyről egyre jobban kiemelkedett eléje. És a borbélyműhely szomorú magányából fölfényllett eléje a halvány, szenvedő arc.

— Tóni, — kacagta, — Tóni! — És egész testében reszketett a vágytól. — Ó, Tóni!

Így ígerte el magát a csúf, szépséges Mária először és mosolygott boldogan, titkosan. Akit még nem szeretett senki: ajándékozni készült...

S mikor idáig jutott el Mária, akkor volt szépségének teljén, megtudta asszonyiságát és szép volt, mint asszonyiságának csodálatos titka: a szerelme, amit megtart, odaajándékoz valakinek.

Mária a szíve mellől egy kis zacskót vett elő, pénz volt benne: öt dinár. Öt dinár a tizből, amit Tóni adott tegnap. És csókolta, csókolta a pénzt.

Ebben a pillanatban valaki vad erővel átkarolta Máriát és egy száz az ő ajkát kereste...

— Engem csókolj, Mária, édes kicsi Mária, — lihegte a férfi.

És Mária előtt fölrémlett a férfi arca, az öregedő agglegény, a csósz, Veréb.

— Nem, nem te, nem te vagy az! — sikoltott Mária. — Téged nem csókollak!

Veréb elengedte Máriát... Fáradt arca együgyű, síró volt.

— Szeretlek, Mária, olyan nagyon szeretlek! — És hirtelen kétségbeesetten felzokogott. — Azt mondják, a Tóni szeretője vagy! Ugy-e, nem igaz? Te tiszta vagy, Mária! Ó, ha tudnád, milyen szép vagy!

— Haza kell mennem, — és Mária félön ki akarta kerülni Verebet, de az térdre esett előtte és a ruhája szélét csókolgatta...

És Mária most újra érezte azt a csodálatos könnyűséget, amit elígért. És a szívében nagy megbocsátásokat érzett eziránt az ember iránt. Tudta, hogy ez az ember egy intésére meghalna a csókjáért.

Mária keze Veréb fejére tévedt.

— Szegény, — mondta, — szegény!

Veréb végtelen szelídséggel emelte föl könnyes arcát Máriára. Szemében elrontott életének tiszta fájásai csodálkoztak.

— Látod, Mária, ez, ez került el engem... A te kezdednek ez a jó-sága... Ó, mennyit szenvedtem! Miért vették el az emberek ezt az életet tőlem? Élek, Mária, élek — és nincs életem!

Mária mosolygott:

— Én értem, — és az ő szemében is megcsillant a könny.

Veréb csunya, szörnyű kinoktól eltorzult arca megszépült, amint Mária könnyes szemébe nézett...

— Azt mondták, adjak neked pénzt, aranyat! Vettem is, látod: itt van a zsebemben. De ez neked nem kell, Mária, úgy-e? Én sem tudnám neked adni... Mert mi lenne az arany te érted? Hát lehet az arany olyan jó?

Mária megreszketett: ez az ember olyan közel jött a szívéhez.

— Nem kell nekem pénz! — és elnézett Veréb feje fölött mély, me-rengő, boldog nézéssel. — Te olyan jó vagy, Veréb! Olyan, mint Tóni. — Hirtelen lehajolt és megcsókolta Verébet.

Veréb felkiáltott, aztán a fejét a földhöz verte...

Mária letérdelt melléje, két kezébe vette Veréb fejét és nézte, nézte az ember arcát, akinek a könnyei összekeveredtek a földdel...

— Mi fáj? Mondd, mi fáj?

Veréb ekkor hirtelen rávetette magát Máriára... Utat vesztett...

Borzasztó birkózás kezdődött...

És aztán Mária már csak önarcat tépte, hogy lépje onnan azt, ami az előbb azon szép volt rajta...

A véres, megtépett férfiarc: valaki iszonyú idegen — beszennyezte az arcát.

Hideg kígyók kúsztak az erein át. Nézte a föléje hajolt embert: hát ez? Aztán minden elmúlt... Egy rettenetes ökölcsapás zuhant az arcára.

Lassan ébredt... Valaki futott a kukoricásban... Mintha évezredek-ken át hallaná ezt a loholást... Ó, milyen régen volt minden... A felhők az égen..., Hogyan is lehet ekkorát menni?

Ez a halál? Nem: ez az élet, Egyformán távoli mind a kettő!

Vad, fekete mélység ölelte be a világot...

*

Mikor Tóni elindult a szónok újra fölépített kis otthonától, még látta a kenyeret. A kenyér az ember nagy tragédiája. Az a kenyér, amit a szónok akart adni, az a kenyér tegnapi arca: a halott kenyér, ami már

nem táplálja az embert. A mai arca: János sorsa, akinek még nincs kenyere.

János, a nincstelen munkás, akinek az élete a legbizonyosabb bizonytalanság: a nincs!

Évezredek kulturája mit tett ezért az emberért?

János nem csodálkozik föl a repülőgépre és fütyül a rádió szimfóniára!

Ő csak egyet lát, egyet tud, ami nincs: a kenyér.

És Tóni érzi, hogy ez a civilizáció valahol letért az ember útjáról és Jánost szörnyen magára hagyta.

János? Szegény János!

Valaki jött vele szemben a néptelen, kora hajnali utcán. A tanító volt. Tóni el akarta kerülni, de a tanító is észrevette őt és feléje tartott.

— Tóni! — kiáltott a tanító, — várjon!

Tóni megállott. A tanító arcában végtelen összetörtség reszketett.

— Tóni! — mondta hosszú hallgatás után, — elkerüli?

— El, — felelte Tóni. Vad, féktelen haragot érzett:

— Miért tette?

— Ha tudná, milyen szerencsétlen vagyok, — mondta a tanító. — Én szeretem azokat a szegény embereket! Mit kellene tenni értük? Így nem lehet! De tenni kellene, Tóni! De hogyan? — kiáltotta kétségbeesetten.

— János, — hörögte Tóni, — mi van Jánossal? — és megmarkolta a tanító torkát...

A tanító valamit mondani akart...

Tóni nem sejtett erővel felkapta a tanítót és levágta a földre s ütötte, rúgta...

— Ki ad nekik most kenyeret? Ki ad kenyeret? — és mintha a kenyér ellipseit tiporná, akik nem látják János életét, gázolt rajta...

— Öljön meg, Tóni! — nyöszörögte a tanító, — öljön meg!

Tóni e szavakra megállott. Előtte térdelt a tanító összetett kézzel és könyörgött tovább:

— Öljön meg, Tóni!

— Én nem ölök! — és megingott a lábán, — én nem ölök! — És ajkán kibuggyant az élet folyama: a vér. — Én meghalok.

A tanító felugrott és átkarolta Tónit:

— Bocsásson meg! Ó, valakinek meg kell bocsátania! Bocsássatok meg! — kiabálta szét az utcán, — én jót akartam. Bocsássatok meg nekem!

— Mi van Jánossal? Hol van? — S minden szónál jobban ömlött a vére.

— János él. Él! — ujjongott a tanító. — Él — és nagy könnyek perregtek az arcán. — János él és kis családja olyan boldog! És én is, Tóni! Ó, olyan boldog vagyok!

Tóni szomorú, lekókadtt fejjel mondta utána:

— Él!... Él!

— Tóni, — kérlelte a tanító, — jöjjön hozzám. Közelebb lakom és a

feleségem ápolni fogja. Legyen a testvérem, hiszen magának nincs otthon senkije.

A levegőben valami sűrű, nehéz illat terjengett... Valahol vad kiabálás kavargott...

— Nincs senkim, — mondta Tóni, — Nincs senkim, — és a tanítóra nézett. — Bizony, — mondta puha, szomorú szóval, — nekem nincs senkim! — És a feje, mint egy kis gyerek gyámoltalan, nem támogatott feje, a tanító vállára esett.

És Tóni elmosódó öntudata előtt megjelent a borbélyműhely távoli, hideg, társtalan magánya. Egyedüli, magános, szomorú napjai leperegtek a szívére: nincs senki, Tóni... Csak az a tükör beszélget veled: miért születél, Tóni? Csak az jelentette neki minden nap: nincs sok hátra, Tóni! Szomorú, szerető szivedet miért hallgatod, Tóni? Ugy-e, fáj? És nem volt senki, aki szegény, leesett fejét a mellére vonta volna! Valaki a szívére — melegen: ne sírj, Tóni! Ó, ilyen árvaság!

A nap nem tudta áttörni Tóni szemén a fájásokat. A poros utca bénán hallgatott...

A tanító belökte háza ajtaját. Hazaértek. Az ajtónál már ölébe vette Tónit.

A ház küszöbén egy halvány, karcsú asszony várta őket, a tanító felesége.

— Bonts ágyat! — rendelkezett a tanító.

— Nem, — mondta Tóni, ki magához tért, — nem! Ülünk ide kicsit a folyósóra. Így, — és mohón itta a friss vizet, amit a tanító felesége tett eléje.

Tónit meglepte az asszony fehér, különös, mély bánatú arca. Nézte, nézte, és az asszony nem fordította el tekintetét a nézés elől.

A tanító is meglátta ezt a nézést... Megragadta Tóni kezét:

— Látja, — mondta elfuló szóval, — látja?

— Hagyd, — mondta az asszony idegen kiejtéssel, de olyan szomorú megadással, ami fájt Tóninak...

— Ó, Tóni, ha tudná, mit szenvedek? — suttogetta a tanító. — Látja ezt a szegény asszonyt? Senki se beszél vele. Nem idevaló! A messze északról jött velem: orosz. Egy orosz pap leánya. Senki sem hiszi. Jöttmentnek nézik, kigunyolják. Nem tisztességes: mert szeretett engem! Engem, a hadifoglyot! És mindent ott hagyott értem! És ő nem tisztességes nekik! Érti? Tóni! Érzi mi ez?!

Tóni szomorú szemei megsimogatták a tanítót.

Az asszony férje mellé huzódott.

— Hagyd ezt a dolgot, kérlek! — és rázta, rázta valami döbbenetes sírás.

— Meg tudtam volna őket ölni mind, mind! És tegnap, mikor azokat a szegény embereket...

— Hagyd, hagyd! — könyörgött az asszony...

— Sörözni mentem velük, hogy ne szakítsanak el ettől a szegény asszonytól. — A tanító zokogott.

Az asszony törülgette az ura könnyeit és közben idegen szókkal, csodálatos gügyögő szókkal babusgatta...

— Megadtam magam, megalázkodtam. Engedtem, hogy összemorzsoljanak! Most már senki sem vagyok, Tóni! Győztek! És nem bántják azokat, akikkel én nem tudtam győzni ellenük! És ez most olyan jó, hogy János él! Úgy örülök, Tóni! Nem bánom, ha többet nem vagyok, mert én már nem vagyok, Tóni! — És a tanító a felesége melléhez szorította a fejét.

Tóni körülnézett. Csodálkozva, ébredőn: milyen csodálatos is ez a reggel!

És ebbe a meleg csöndbe, a két síró ember feje fölött, vad, zavaros harangkongatás zuhogott föl... Mintha a fájdalmat harangoznák föl: ébredj, neked nem szabad elaludnod! Hiszen te vagy a reggel!... Az örökszép ébredés!... A fáklya az uton!

A tanító is felugrott... Egymásra néztek. Mi ez? Hát soha sem lesz vége a megpróbáltatásnak?

És az asszony felcsukló sírása felelt:

— Soha!

A falu köröskörül égett!

(Vége következik.)

KRISTÁLY ISTVÁN

Búcsú a fáradtságtól

Eredj.

A mélyben lent
már szűrődik az új elegy,
a friss, a szent:
a munkavágy.

Az ágy
magából már kidob
és odakint zenél a táj
s pereg a dob.
Már mi se fáj.

Elég,
hogy tétlenül
szaladt el annyi kikelet:
a cél feszül
a szív felett.

Elég.
A tompa hang
zord máglyáján minden felég.
Mivégre pang
A vér, a lang?

A tett,
giling-galang,
nagyon sokáig szenvedett,
Kigyult a hegy!
Borúm, eredj.

Eredj.
A tiszta tó
varázsvizében megferedj:
az égi kegy
oly biztató.

S jövel,
ha vágysereg
szívében bíbor esküvel
a friss titok
felbízserég.

Jövel,
ha tűz lobog
s, mert korhadtak, özönivel
ha dőlnek el
az oszlopok.

Eredj, erőtlen életem!

BÁRD OSZKÁR

A LÜBECKI CSODAGYEREK

Minden idők csodagyermekének példaképe Christian Henrich *Heineken*, akinek koraérettsége és szinte megfoghatatlan nagy szellemi képessége egyedülálló a civilizáció történetében.

A gyermek 1721 február 6-án született Lübeckben. Atyja festő volt, de anyja is értett ehhez a művészethez. Mivel az anyja nem tudta, vagy nem akarta maga táplálni gyermekét, Hildebrandt Zsófia, egy katona felesége, személyében dadát fogadtak melléje. Már tíz hónapos volt a kis Heineken, amikor meglátogatta a családot valami Schöneich nevezetű úr, aki észrevette, hogy a gyermek szemelláthatóan érdeklődik szobájának aranyos „en grotesque” stílusban készült butorai s különösen a kályha képei iránt. A látogató erre megmutogatott néhány alakot a gyermeknek: „Nézd, ez a macska, ez a kutya”.

Másnap ugyanazt az érdeklődést tapasztalták a gyermeknél. Schöneich megismételte az előző napi tanítgatást. A csecsemő rendkívüli figyelemmel csüngött a beszélő szájmozdulatain, majd halkán, bár selypesen, utána mondta az állatneveket. Így lett Schöneich, aki úgynevezett „művelt lovag” volt, a kised oktatója. És a pólyásbaba pár nap alatt tökéletesen elsajátította a beszéd tudományát. Mestere még ugyanebben az évben átvette véle a biblia legrégibb történeteit és az alig tizenegy hónapos kis Heineken oly kitűnően ismerte Mózes öt könyvét, hogy minden ezzel kapcsolatos kérdésre kielégítő választ tudott adni.

Tizenhárom hónapos korában a gyermek járatos volt már az egész ótestamentumban, a következő hónapban pedig az újszövetség könyveivel ismerkedett meg.

Ekkor megkísérelték, hogy a gyermeket, aki ezideig csupán dajka-tejjel táplálkozott, elválasszák. Asztalhoz ültették, de nem voltak képesek evésre bírni; ellenben az iránt érdeklődött, hogy a feltálat ételeket hogy hívják és miből készítik. Így azután kénytelenek voltak továbbra is meghagyni neki a „dajkaemlők élvezetét.”

Az 1722. év folyamán az általános történelemmel ismertették meg a tudásszomjas gyermeket. És a csöppség mindenre felelni tudott, ami a zsidók, aszirok, médek, perzsák, egyiptomiak, görögök, a nyugat- és kelet-római birodalmak történetére vonatkozott. Földrajzra is tanították és ő ismerte és olvasta az összes országok térképét, kívülről tudta a fontosabb folyók, városok és helységek neveit. Természetesen a korszellemnek megfelelően nem hanyagolták el a latin nyelvet sem s pár hét alatt nyolcezer latin szót tudott a kis Heineken és ezt a szókincsét naponta legalább további százötven szóval gyarapította...

Egy ízben elvitték a lübecki Mária-templomba, ahol a „haláltánc” ragadta meg érdeklődését, amit részletesen megmagyaráztatott. Nagyon megörült, amikor tanítója egy elesett katona koponyájával lepte meg s nemcsak ezt tanulta meg megismerni, de rövidesen jártas lett az ember egész anatómiájában is.

Életének huszadik hónapjában a kis Heineken megbetegedett, de ha-

marosan fölépült és a tanítás fonalát újra fölvtették. Most már a jogot tanulta, továbbá a dán történelmet és az európai fejedelmek genealógiáját. A gyermek ekkor már három éves volt, de tudásszomja nem csillapodott. Erre az egyháztörténetet és a theológiát kezdték vele tanítani és a kis Heineken lány hangocskáján kétszáz egyházi éneket, továbbá nyolcvan zoltárt és sok bibliai idézetet tudott előadni.

Latinul meglehetősen tökéletesen beszélt s hibáit önmaga korigálta ki Commeniusnak akkoriban általánosan használt tankönyve szerint, amelyet utolsó betűjéig kívülről tudott. A csecsemő, mert hiszen még mindig az volt, most már a svédek, oroszok, lengyelek, magyarok, spanyolok és angolok részletes politikai története iránt kezdett érdeklődni. Mindezt negyedik életévének hajnalán!

Hihetetlenül hangzanak ezek a dolgok, pedig hangsúlyoznunk kell, hogy mindezek komoly, okmányyszerű forrásokon alapuló tények. Nem kevésbé csodálatos, hogy a gyermeknek nemcsak abnormális emlékezőtehetsége volt és mindent egyszeri hallásra kívülről megtanult, hanem az is, hogy tanulmányaihoz önálló reflexiókat fűzött.

A tanítás szüntelenül folyt tovább. A kis Heineken ezek után természetesen gyorsan sajátította el a francia nyelvet, azonban az írással már nehézségei voltak, mert egyszerűen nem volt annyi fizikai ereje, hogy a tollat tartsa. Különben a gyermek jól fejlődött testileg is, bár még mindig csak dajkájának egyre jobban elapadó tejével táplálkozott.

Mivel az írás nem ment, számolni tanult. Összeadás, kivonás, szorzás, osztás és az egyszeregy megtanulása játék volt számára. Közben egyre gyarapodott latin szókincse s nyelvtudása; ezerötszáz mondást és idézetet tudott a latin írók műveiből.

1724 májusában a gyermek ismét megbetegedett. Oly súlyos rohamok lepték meg, hogy hozzátartozói már életét féltették. Csak júliusban épült föl némileg, azonban teljesen lefogyott és legyöngült. Elhatározták tehát, hogy Dániába viszik üdülni s egyben bemutatják a gyermeket, mint valami csodalényt, a dán királyi udvarnak is. Travemündében szállottak egy dán vitorlásra. A matrózoknak a gyermek latinul kiáltotta: „Vela ventis committite!” (Vonjátok fel a vitorlákat!) Anyja és tanítója azonban azonnal ágyba fektették, mert útokban akartak Kopenhágába érkezni.

De rövidesen mégis kiszivárgott a hír, hogy a „lübecki hires csodagyermek” a hajón tartózkodik. Az utazás második napján hatalmas vihar kerekedett és az utasok már azt hitték, hogy ütött utolsó órájuk. Ekkor megcsendült a gyermek lány hangocskája, jámbor énekbe kezdett és ennek olyan hatása volt, hogy az összes utasok vele együtt énekeltek. Kopenhágába érkezve, a kis Heineken mindjárt a kihajózásnál nagy érdeklődést tanúsított az épületek és a különböző kikötői berendezések iránt.

Az utazás azonban mégis nagyon megviselte s a családban használatos délnémet tájszólással szólt dajkájához: „Sophie, nu sünd wie in Kopenhagen, nu werstu mir woll Kopenhagensche Melk schaffen; ick bün so möd...! (Zsófia, most már Kopenhágában vagyunk, szerezz nekem jó kopenhágai tejet; nagyon fáradt vagyok...!)

Úgy tervezték, hogy az audienciáig titokban tartják a kis Heineken

ott tartózkodását, de ennek ellenére gyorsan híre futott érkezésének és naponta jöttek látogatók megcsodálására, akik elhalmozták ajándékaikkal. A fiú most már gyorsan erősödött és egyedül is tudott járni. Étele azonban csak híg tejleves volt, s rágni nem tudott.

Közben majdnem szerencsétlenül járt. Egy nagy fadézsza vizével játszadozott, miközben az „Orbis pictus”-ból szavalta: „Tunc pereunt miserabiliter homines!” (Így pusztulnak el az emberek!) és ekkor fejfel bele-szédült a vízbe. Az anya és a dajka nem vették azonnal észre és csak pár perc múlva huzták őt ki rettenetes ijedelemmel. „Látod, anyus, milyen vizes lettem?”, szóló anyjához. „Azért kell melletted lennem, ha vizen mégy keresztül, nehogy elragadjon a vízár.” Majd a dajkához fordult: „Nu, Sophie, drög mi aff, teh mi ok een witt Hemde an un sett mi eene andre Mütz up den Kopp!” (Nos, Zsófi, most emelj föl, adj száraz inget és a fejemre másik sapkát.)

Tanítójától később történelmi képet kért: „Látni akarom, hogy IV. Henrik mint ugrott a Rajnába és miként húzták ki!”

Végre elérkezett a királyi kihallgatás napja. A kis tudós bátran viselkedett. Amikor a király gyémántokkal ékesített rendjelet ajándékozott neki, pár pillanatig vizsgálgatta, majd így szólt: „A drágakövek értékesek, de a királyok élete még értékesebb!” Majd a következő szavakkal búcsúzott el a királytól: „Sire, nem vagyok méltó arra a legmagasabb kegyre, amelyet Ön irányomban tanúsított. Amíg gyöngye életem pislogó mécsese lobogni fog, kérni fogom az Istent, hogy királyi fenségéd dicsőséges kormánypalcáját örökös áldása kísérije.”

Ennél klasszikusabban nem fejezhette volna ki azon idők szervilizmusát egyetlen udvaronc sem. Heineken korának igazi gyermeke volt.

Ezekután szállásán sorra meglátogatták őt a dán hercegek, nemesek és a gazdag dánok, s mindannyian megcsodálták a gyermeket és megajándékozták aranyaikkal. Az utazás ilyenképpen tökéletesen sikerült.

Mikor mindezek lezajlása után szerencsésen visszatértek Lübeckbe, a gyermek egészsége javulni látszott. El kezdte gyakorolni az írás mester-ségét s most végre teljesen elválasztották őt dajkájának említőtől. Még mindig keveset evett ugyan, de már egyedül s úgy látszott, hogy végleg kilábol betegségből, amikor hirtelen váratlan visszahatás állott be. Újra a betegágyat kellett őriznie. De még egyszer fölépült a gyermek, mire újra neki látott tanulmányai folytatásának. S minél jobban legyöngült a gyermek testileg, annál fogékonyabbá vált szelleme. Most Hoppenak „Erforschungen der Justinianischen Rechtsunterweisungen” című jogi könyvét kezdte tanulmányozni, amelyet rövidesen a polgári élet minden viszonylatára alkalmazni tudott. Azonkívül követelte, hogy a csillagászat-tanba is vezessék be és nagy buzgalommal látott új tanulmányainak.

Közben minden energiáját arra összpontosította, hogy még egyszer egyedül járhasson. Mindenesetre ekkor már tudnia kellett, hogy élete kialvóban van. Utolsó kirándulásainak egyikéről visszatérve hirtelen szét-tépte legkedvesebb térképét. „Nincs reá többé szükségem!”, kiáltotta, majd hozzáfűzte: „Ah, az én betegségem valóban gyógyíthatatlan!”

Röviddel halála előtt a gyermek többszöri testi tisztálkodást kívánt.

Bár rendkívül gyöngye volt, végtelen okos előadásokat tartott a biblia tételeiről, nővéreivel pedig vallásos énekeket énekeltetett.

1725 június 27-én halt meg Christian Henrich Heineken négy éves, négy hónapos és huszonegy napos korában. A kis holttestet még két héttig hagyták koporsóban díszes ruházatban és ezrek zarándokoltak ravatalához. Nyakának baloldalán kék jel képződött, különben arcvonásai egyáltalában nem változtak meg. Julius 10-én helyezték örök nyugalomra.

Fordította: Vizi Károly

Egy képről

Egy kép a szobám ablakán,
 egy kép imbolyog szüntelen,
 egy kép, mely nekem sorsom szerencséje,
 nekem az egészség, virulás,
 és mérhetetlen öröm,
 egy kép, mely beivódott sorsomba szebben,
 mint michelangelók fantáziája,
 mely nagyobb elánnal röpit életemben,
 mint az évek,
 egy kép, mely nekem a legszentebb oltár,
 mely előtt vallok, esküszöm és sokszor
 visszatérek szeretetben, mint tékozló fiú;
 melyből vétettem hús és vérből, —
 egy kép imbolyog szüntelen előttem,
 mely néha királyi életté mozdul
 éjféle órán
 s kitárt karokkal puha fészket nyújt
 nekem,
 (Isten áldja álmomat!)
 szobám ablakán él, szüntelen él,
 akárhol talállok menhelyet
 s ott lesz majd énvelem az örök-menhely
 csöndességében is:
 a kép, melyből vétettem húsból és vérből,
 mely egyes-egyedül az enyém,
 jött, mint csoda, mint halhatatlanság:
 az Anyám képe...

Erdőházy Hugó

AZ ANDESEK URA

A délamerikai Andesek hatalmas hófötte sziklaormain, négy-ötezer méter magasságban, távol az emberi telepítményektől, éli világát az Andesek ura: a tarajos keselyű családjához tartozó kondor, amely hatalmas erejű szárnyainak csapásával a hét-nyolcezer méteres magasságokba is fölmerészkedik. A világ legnagyobb ragadozó madarának vadászterülete a buján zöldelő, termékeny völgyek lankái, rétjei és erdőségei. Innen ragadja el zsákmányát a kondor és viszi a rejtett sziklaszakadékokba, ahol a nőstény őrzi a fiókákat, vagy a kikeltésre váró kékesszínű tojásokat. A nőstény ritkán hagyja el a magasságokat s csak az éhség kergeti a völgybe, hogy villámgyorsan lecsapjon zsákmányára és sietve kerengjen vissza a természet által annyira védett fedezékébe. Az igazi vadász, a hűséges eleségkereső a hím, amely a nagy magaslatokból tekint le a völgyekbe, de gyakran fordul vissza lakóhelye felé, hogy védelmezője lehessen családjának. A kondor ritkán támadja meg az embert, a délamerikai hegységek pásztorai azonban sok olyan esetre emlékeznek vissza, amikor egy-egy kifejlett, öreg kondor vakmerően lecsapott az emberek közé, kisgyermekeket rabolt, felnőtteket támadott meg és sokakat halálra sebezett.

Még néhány évvel ezelőtt a chilei Cordillerák alacsonyabb fekvésű sziklatetőin is nagyszámban éltek kondorok. Ma azonban már ritkaságszámba mennek pásztorok által lakott vidékek közelében, mert a pásztorok rendszeres pusztító hadjáratot indítottak ellenük s különösen azzal sikerült a veszedelmes szárnyas ragadozók számát nagymértékben megritkítani, hogy alkalmas helyeken elhullott állatok mérgezett húsát rakták ki, amelyektől aztán az odaszálló s lakmározó madarak elpusztultak.

A Cordillerákban tett több hónapos utazásom során szemtanúja voltam egy tragikus esetnek, amely megrendítő példáját adja annak, hogy a kondor éppen olyan vakmerő és veszedelmes, mint akármilyen más vérszomjas ragadozó állat.

Ez az eset a közelmúltban Chilében játszódott le s egy roto volt az áldozat. A roto furcsa keveréke a spanyolnak és az indiánok egy rendkívül szépnövésű, tiszta fajú törzsének, amely évszázadokkal a Cordillerákban élt és vadászattal foglalkozott. Tulajdonképpen meszticnek is nevezhetjük ezt az embert, életmódja, ruházata és foglalkozása azonban teljesen az indián elődökéhez hasonlít. Festői rongyaiba és állatbőreibe burkolódzva ki-kicsillan acélos testének barnás-vörös bőre, övében hatalmas görbe kése az egyetlen fegyver, amelyet magánál hord. Komor, kemény arcvonásai az indián, villogó szemei a spanyol ősökre emlékeztetnek. Kurtán köszönt, majd folytatja útját meredélyen és sziklagörgetegeken keresztül fölfele, lépése biztos és óvatos s amint hátát meghajtja és jobbra-balra tekint, csempészre emlékeztet, aki vámőröket érez a közelben.

Most észreveszem, hogy karja alatt zsákot tart, amelyben valami élő állat fickándozik. Lassan megy előre, gyakran megáll, meghajlik, végig-

tapogatja a kiálló sziklákat, benyú a sziklahasadékok közé, ahonnan néha kétségbeesetten csapkodó, kapálódzó madarat ragad ki és nagy zsákjába sülyeszti. Igen, ez roto, kondorvadász, aki a fiatal kondorfiókákat a sziklák rejtékéből a fészükéből kiszedi és elrabolja.

A vakmerő legény tovább kuszik. Csaknem merőlegesen magasbatörő sziklafalon mászik fölfelé, majd eléri az egyik fokot, amelyen a hó mélyedést ásott ki. Ebben a mélyedésben hatalmas kondorfészek van. Látom, amint a roto lázas gyorsasággal vagy hat tojást rejt el zsákjába. Amint néma csodálattal kísérem a vakmerő ember hátborzongató műveletét, hirtelen egy hatalmas árnyék suhan végig mellettem a földön.

Egy szempillantás s látom, amint óriási madár repül nyilegyenesen a sziklafok felé s lecsap a fészekrablóra. A kondor. Valószínűtlenül nagy, félelmetes példány. Éjfekete szárnyai meghaladják a három méter hosszúságot. A roto, akinél nincsen lőfegyver, fölemelkedik görnyedt helyzetéből, hogy görbe késével ellentálljon a királyi madár támadásának. És a kondor és a roto között ott fönn a szédítő magasságban soha nem látott kétségbeesett és nagyszerű küzdelem fejlődik ki.

A mesztic helyzete már csak azért is reménytelen, mert nemcsak védenie, hanem a keskeny sziklapárkányon fenn is kell tartania magát, előtte jobbra és balra a tátongó mélység. Ezen a tapodtatnyi helyen kell leküzdenie a kondor dühös támadását s közben minden erőteljesebb mozdulata azzal a veszéllyel fenyegeti, hogy a mélységbe zuhan.

A kondor lecsapott. Pillanatok multak el s a mesztic és a madár szinte egy tömeggé folynak össze. Egy vadul vijjogó, csapkodó tömeg, szárnyak és karok összevisszasága, apró felhői a tollaknak és a ruhafoszlányoknak és a fröccsenő vérnek.

A küzdelemben ezuttal a madár győzött. Az összemarcangolt ember teste a mélységbe zuhant s a győztes fekete szárnyai a szakadék felé csapkodva, félelmetes fejét előre nyújtva, tekint le a mélybe, ahol a legyőzött összetört tagokkal holtan fekszik. A hegyek királya legyőzte legbátrabb ellenfelét, a chilei rotót, akinek társai azonban hasonló küzdelmekben gyakran lebírták Délamerika legfélelmeesebb fenevadját.

MARIO APPELIUS

A SZERVEK EGYÜTTMŰKÖDÉSE

A szervek együttműködése a többsejtű élőlény szervezetén belül Menenius Agrippa meséje óta klasszikus példája a munkamegosztásnak. Föltétlen szükségessége annyira világos, hogy a szervek együttműködésére való hivatkozás meggyőzi a józan eszt arról, hogy az emberi társadalomban is szükséges a különféle szakmájú honpolgárok együttműködése a munkamegosztás alapján.

Az alapos élettani kutatás azonban arra is tanít, hogy a szervek nemcsak megosztják a munkát egymás között, hanem oly finoman szabályozott kapcsolatok is vannak közöttük, hogy az egyik szerv akkor kezd működésébe és akkor hagyja azt abba, amikor egy másik és esetleg távol fekvő szerv azt kívánja. Lássunk egy példát!

Ha néhány mély térdhajlást végzünk és így az alsó végtagjaink izomzatát működésbe hozzuk, legott szaporább lesz a szívverésünk, mélyebben és többször lélekziünk, közben arcunk kipirul és megizzadunk. Egy szerv, az alsó végtag, izomzata készítette arra a többi, a test legkülönbözőbb részén fekvő szervet, hogy működésbe lépjenek. Ahhoz nem fér kétség, hogy a szervek ez a válasza az izmokból kiinduló ingerre célszerű, nélküle nem képzelhetnők el az izom működését. A munka közben ugyanis több oxigénre van az izomnak szüksége és több széndioxidot ad le, fokozódni kell tehát a tüdő működésének; mivel pedig eme gázokat a vér szállítja a szervekbe, a vérkeringésnek is meg kell gyorsulnia. Továbbá több hó is fejlődik az izomban munka közben az úgynevezett lassú égés folytán, ezt is le kell adni; ezért van a bőr reakciója, az izzadás és a bőr véredényének kitágulása.

Míg tehát mind a józan ész, mind pedig a természettudomány egyetértenek abban, hogy a szervek között igen finoman szabályozott kapcsolatok vannak és hogy eme kapcsolatok nélkül a többsejtű élőlény élete el nem képzelhető, addig nagy nehézségekkel kell küzdenie a tudósnak, ha e kétségtelenül célszerű kapcsolatoknak okszerű magyarázatát igyekszik adni. Sok fejtörést okoz ez a tudósnak annál is inkább, mert kísérletek mutatják, hogy az állatok testrészei, a szervek, különálló egységei a szervezetnek, melyek önmagukban, a testen kívül is életben maradnak, ha csak gondoskodunk megfelelő táplálásukról. A szívet, májat, vesét ki lehet venni a testből és bizonyos kísérleti berendezés segítségével aránylag hosszú ideig életben tarthatjuk őket. Eközben a szervek folytatják rendes működésüket, a szív ver, a máj és vese készíti váladékát, mintha csak a sértetlen szervezetén belül volna. Sőt szervek apró darabkát is életben tarthatjuk és úgy tenyészthetjük őket, mint a gombák vagy moszatok kolóniáit.

E tények arra készítetik a tudóst, hogy keresse azokat az eszközöket, melyek a szerveket szervezetté kapcsolják össze. Legfontosabb része van a szervek együttműködésének létrehozásában az idegrendszernek. Az idegrendszer az a központi szerv, mely elágazódásaival behálózza az egész testet, mindenünnen gyűjti az ingereket és továbbítja más szervek-

nek. Az idegrendszernek csak egy része az, mely a tudatos érzeteket és mozgásokat közvetíti. Más nem kevésbé jelentős része, az úgynevezett vegetatív idegrendszer, melynek központja szintén az agyban van és amely uralja a szerveknek a tudatot nem érintő működését. Nemcsak a szívverés és az emésztő cső mozgása áll az idegrendszer igazgatása alatt, hanem azok a vegyi folyamatok is, melyeket anyagcsere néven foglalunk össze. Nagy föltűnést keltett a múlt század ötvenes éveiben Claude Bernard fölfedezése, aki a cukorbeteg közismert tünetét, szőlőcukor kiválasztását, áltálal idézte elő kísérletileg, hogy túvel megsértette a közép-agy bizonyos részét. Később sikerült ugyancsak az agy megsértése által a test hőmérsékletét, tehát a szövetek lassú égéseit fokozni ideginger által.

Amde az idegrendszer közvetítő működése nem az egyedüli módja annak, hogy az egyik szerv a másik állapotáról értesüljön. Amint az idegrendszer szállaival eljut minden szervhez, úgy a véredényrendszer is behálózza az egész testet. Minden sejthez vezet véredény, amely a sejtet táplálja és az elhasznált anyagokat elszállítja. A vér az egyik szervet elhagyva, a másikba ömlik, ami által lehetővé válik, hogy oly anyagokat is közvetítsen, melyek a szervek működését irányítják. Hogy a vér nemcsak táplálja a szerveket, hanem ingereket is közvetít, számos példa bizonyítja. Legjellemzőbb a széndioxid esete. A széndioxid a szerves anyagok égésekor keletkezik mint salak, melyet el kell távolítani, mert különben káros hatása lehet. A tüdőben választódik ki, ott hagyja el a vért. Ha sok széndioxid keletkezik, mint az izommunkánál, a tüdőnek több a munkája. Be lehet bizonyítani, hogy a széndioxid maga serkenti a tüdő centrumát az agyban fokozott tevékenységre. Az izmokban keletkező széndioxid a vér útján jut az agyba és értesíti az agyat arról, hogy szükséges a tüdő kiadós szellőzése.

Van azután több oly szerv is, melynek nyilvánvalóan az az egyedüli feladata, hogy oly vegyi anyagot gyártson, mely a többi szervet a vér útján ingerli. Hormón az ilyen anyag neve, e szervek pedig a belső szekréció mirigyei. A külső szekréció mirigyei, mint az izzadságmirigy, a fültömírgy, a hasnyálmirigy, a vese, bizonyos váladékok készít és azt erre a célra szolgáló csöves járaton keresztül a test felületére vagy pedig a test felületével összeköttetésben lévő üregekbe választja ki. Az ily váladék tehát csak ott hathat, ahová a mirigy kiömlesztette, a szájüregben, gyomorban, bőrön stb. A belső szekréció mirigyei ezzel szemben a vérbe adják le váladékjukat. A vérrel azután eljut a váladék a test minden részébe, egyes szerveket tevékenységre serkent, másokat akadályoz. Elképzelhetjük, minő nagy ezeknek a mirigyeknek a jelentősége: az idegrendszerrel versenyeznek a szervezet igazgatásában. Élőfordul pl., hogy az idegrendszer a hormonok közvetítésével hat. Mikor Claude Bernard említett kísérletét elemezték, rájöttek arra, hogy az ideginger nem hat közvetlenül a májra, mely a cukorképződés helye, hanem a mellékvesére; a mellékvese erre kiömleszteti váladékát, az adrenalin, és csak ez utóbbi hat a májra a vér útján. Viszont a hormonok befolyásolják az idegrendszert is. Az adrenalin a véredények összehúzódását is okozza; de nem hat közvetlenül az edények falára, hanem az ott lévő idegvégződésekre.

Látjuk, hogy a szervezetnek több eszköze is van arra, hogy harmóniát hozzon létre a különben egymástól függetlenül, csak maguknak vegetáló szervek között: az idegrendszer és a hormonok. Nem elégzik meg egy eszközzel, hanem többszörösen is biztosítja a szervek együttműködését, mely nélkül a többsajtú élőlényt nem képzelhetjük el.

Újházy Pát

MAGYAR KÖNYVEKRŐL

Jankovics Marcell:

ÉSZAK SZIGETEI

Az itteni magyar könyvpiacra gyönyörű kiállítású és érdekesítő tartalmú könyv jelent meg csöndben, előzetes reklám nélkül. Útleírás a hideg észak szigeteiről (Skócia, Orkney, Faröer, Island, Spitzbergen, Lofoten, Norvégia). Nem is kellett nagyhangú beharangozó hozzá, elég ajánlólevél maga a kitűnő szerző, *Jankovics Marcell*, akinek hasonló műfajú könyve, „Az Alpesek”, még a háború előtti időben feltűnő sikert aratott, úgyhogy ma egyetlen példány sem kapható belőle. Meggyőződésünk szerint az „Észak szigetei”-nek is hasonló lesz a fogadtatása, noha tárgya távolabb fekvő, ám korántsem esik ki az érdeklődés köréből. Sőt a szerencsés és tragikus végű expedíciók sorsa egyre fokozza a középeurópai ember figyelmét a kevéssé ismert sarki világ iránt.

A szerzőről ismételtelen megállapították már, hogy vérbeli elbeszélő talentum, aki csodálatos elevenséggel szövi a gondolatokat. Nincs az a száraz téma, amibe az ő romantikus, patétikus fantáziája életet ne tudna varázsolni. Idealista, aki a természet szépségeiben fenntartás nélkül tud elmerülni és mindig újat, szépet, főlemelőt tud róluk mondani. Valóban, könyvének legszebb oldalain a tenger végtelenségét, az éjféle nap ritka ragyogását, a hómezők halotti csöndjét, a sziklacsúcsok magányos fön-ségét festi. A színek gyorsan váltakoznak, szinte kifogyhatatlan bőséggel önti a jelzőket, hasonlatokat és a meglepő átmeneteket. Nem a részletek aprólékos rajza, hanem lelkének állandó hullánczása köti le az olvasó figyelmét. A szépség megszállottja lesz, akit az örök jég hazájában az idealizmus melege fűt és a hitet, akaraterőt, a hagyományok sértetlen ör-zését fogja csodálni a szerző optimista, életigenlő, újjongó szívéen keresztül. Megismerkedik a skótokkal, akiknek szabadságszeretetéről és vi-tézi erényeiről nagy költők daloltak és a késő utódok is azt az örökséget ápolják. Bámolni fog az islandi honfoglalók, a vikingarok csodálatos szí-vősságán és meleg családi érzésén, a spitzbergeni halászok bátorságán és az igénytelen, apró termetű iappok becsületességén és függetlenségi vágyán. Mindenütt alkalmat talál a szerző, hogy a lelkében élő ideáloknak szobrot emeljen könyvében. Közben elszórva költőktől, legendákból, ter-mészettudósoktól! idéz és a sarki világ törvényeinek ismeretére oktat szí-

nesen és könnyedén. Szinte észre se vesszük, mennyi új ismerettel gazdagodtunk.

Ezt a könyvet csak növekvő érdeklődéssel lehet olvasni. Az unalom ismeretlen fogalom a hatalmas tudásnak és teremtő fantáziának pompás világában, mely szárnyaló magassága révén csak lelkesít, de sohasem csüggeszt és kétséget sem támaszt.

Elhisszük a szerző vallomását. „Bevallom, hogy nem voltam önzetlen, hanem önző, — nem másoknak akartam tanulságot és tapasztalatot osztani, hanem csak magamnak megtartani e sorokban mindazt, amit láttam, tanultam, átgyönyörködtem. Ahogy így jegyezgetek az ipolymenti határhegyek alján, hallom a cséplőgép duruzsolását, fölpillantok az apró libapásztorok csengetyü-dalára, várom és várom a magyar föld fölött a csillag följövetelét, — olyan, *mintha álomból ébredtem volna. Az álom képei elmosódnak. Ezért csak elmosódtak a kis könyvben megrögzített álomképeim is...*”

Igen, az egész útleírást érzelmek sugalták és a könyv legalább is oly mértékben szól a szívhez, mint az értelemhez. Álomszerű, elmosódó köd-vonalakban vonulnak el szemünk előtt a különböző tájak. A jellemzés csak a konturok megrajzolásában erős, a lendítő motor a szubjektivizmus, a képzetkapcsolódásnak száz színű formája, mely néha azt a benyomást kelti az olvasóban, mintha nem is útleírást, hanem romantikus regényt olvasna. A könnyen gördülő beszédnek, a változatos hangulatoknak nagyszerű mestere Jankovics Marcell és ezek a tulajdonságai avatják az útleírások elsőrangú művészévé. Természetleírásainak lélekbe markoló erejéről sokat mondhatnánk még, ám elégedjünk meg azzal a megállapítással, hogy könyve nagy nyeresége szegényes szlovenszkói irodalmunknak és hogy napjaink gondjai között jól esik lelkünket megfürdetni az ő, a boldogabb multból átmentett, élettől, akarattól és hittől duzzadó művészetében.

A feltűnően izléses könyvet a pozsonyi „Concordia” nyomta.

Tamás Lajos

Kacsó Sándor:

VAKVÁGÁNYON

A Brassói Lapok kiadása, Brassó.

Erdély üzenete: kisebbségi magyar regény. A „kisebbségi” jelzőn van a hangsúly, mert Kacsó Sándor az első magyar írók közé tartozik, akik a háború utáni lelki átalakulást vették tollukra, mely elsősorban a magyar fiatalság mozgalmában jelentkezett. Mint regény még nem tökéletes és mégis sokszor bámulatosan élethű. Magunkra és másokra döbbenünk benne: azokra, akikkel naponta találkozunk a kisebbségi magyar sors súlyos körülményei között. Örülünk ennek a fölismerésnek, a művészi igazságszolgáltatásnak és annak a tiszta szándéknak, amely a fiatal szerzőt alakjainak megrajzolásában vezette.

A regény főszereplője Birtók Béni, fiatal székely diák, aki lelkében éli át a válságot, melyet az új helyzet felelőssége rakott az ifjú vállakra. Tervek, eszmék kavarognak benne, új emberekkel, mozgalmakkal hozza

össze a sors és főképpen sokat töpreng. Nemes gyökerű idealizmus hajtja, ám önmaga sincs tisztában azzal, hogy mit akar. Mikor a nagy elhatározások, lelki átértékelések után a tettek mezejére lép, újabb csalódásokat él át. A gyakorlati ravaszságot, az emberi érdek apró, de veszedelmes fogásait nem ismerő idealizmusát minduntalan súlyos csapások érik. Az egész regény úgyszólván ennek a szomorú bukdácsolásnak, a fölemelkedő, majd újabb csapdába hulló vergődésnek jellemző, sötét rajza. Nyomasztó a regény légköre, melytől szeretne az olvasó megszabadulni. Ám oldalakon keresztül hiába vár megváltást. A cselekmény befejeződik és a remény sugara nem csillant meg. A végzet vakvágányra tölta a magyarság sorsát. Azt a kérdést, hogy mit cselekedjünk, a regény válasz nélkül hagyja. A „történelmi erők”-ről elmélkedik a szerző néhány sorban, de oly bizonytalanul és halványan, hogy azt biztatásnak alig vehetjük.

Kacsó Sándor a fiatal erdélyi irónemzedéknek tagja, aki közvetve saját benyomásairól számol be. Legnagyobb érdeme, hogy olyan tárgyat választott, amelyet a kisebbségi magyar írók eddig csak félve tapogattak körül, de nem állították művészetük tengelyévé. Az erdélyiek közül éppen a legerősebbek a történelembé menekültek. Fiatal erőnek kellett jönnie, akinek lelkébe beleveste nyugtalanságát a kor, hogy megismerjük és megérthessük a művészet tükrében azokat a problémákat, amelyek a bizonytalanságot okozták. Megnyugtató, hogy a szerző magyarsága vitán felül áll, sőt hogy éppen az aggodás fajtája jövőjén mozgatja hősét. A háború utáni bizonytalanságnak, a nagy elgondolásokból fakadó naiv és kezdetleges próbálkozásoknak hű képét adja, de ezekkel azután kimerül a regény tárgya.

A két kötetes regénynek a második része a jobbik, ahol a falu beszél. A földdel összenőtt székelyek lelkét kevesen ismerik jobban Kacsó Sándornál, aki közülük nőtt a művészet ormára. Drámai feszültség van írásában és ha tanult is másoktól, ösztönös tehetsége idővel majd megtisztul, mert ez a fejlődés természetes útja.

Tamás Lajos

Virágfi László:

ŐSZINTE SOROK

Nyomatott Rábelx Károly rimaszombati könyvnyomdájában

A cím fedí a tartalmat. Valóban nem akar a szerző mást, mint szerényen és illedelmesen bemutatkozni versein keresztül az olvasónak. Húsz éves lantpengető. Ilyen korban még nem lehet egyéniségről beszélni és nem csoda, hogy csak az ügyes formakezelés és mondanivalójának világossága utal arra, hogy a szerzőből igazi költő is lehet. Teljesen mesterei hangján beszél, de az érzései őszinték és költői kedélyre vallanak. Szeretetsóvárgás, kissé túlzott melanchólia, amely talán nem is olyan veszedelmes, ahogyan most sorokba fut nála. Mégis biztatás ez a könyvecske, amely rokonszenves fiatalsággal most kopogtat bebocsátásért először a költészet kapuján.

Tamás Lajos

KÜLFÖLDI KÖNYVEKRŐL

Ludwig Lewisohn:

DER FALL HERBERT CRUMP

Drei Masken Verlag, München kiadása.

Amerika szépirodalma már túl van a fércmunkán, a szentimentális „short story”-kon s az utóbbi évek nemzetközi könyvterméséből a legkimagaslóbbak Theodore Dreiser „An American Tragedy”-ja, Sinclair Lewis „Babbitt”-je, „Sam Dodsworth”-ja, Sherwood Anderson „Dark Laughter”-je s az egyre elmélyülőbb Dos Passos „Manhattan Transfer”-je, tehát mindannyi amerikai író alkotása.

A modern amerikai regényíró a szerelem és a házasság analitikusa, az amerikai hiperkapitalizmusból kitermelődött nőtipusok felvázolója s amíg Ben Lindsay, a denveri bíró, a mai ifjúság lázadásából a próbaházasság elméletét próbálja a gyakorlati életbe átültetni, addig az új amerikai regények valamennyie a széteső házasság válsági tüneteiből építi fel mondanivalóját, amely mondanivaló azonban minden inkább, csak nem állásfoglalás. Az amerikai nőtipusnak, az erkölcsi és ideológiai bukás szélén tántorgó irodalmi babáknak kegyetlen Strindbergje csak most jelentkezett s ez Ludwig Lewisohn, a száműzetésben élő író, akit az amerikai hipokritizmus a kontinensre üldözött s könyveit nagyobb büntetés árán lehet csak terjeszteni, mint a tiltott alkoholt.

Herbert Crump házasságának története évtizedünk legszomorúbb, legkinzóbb és legkegyetlenebb regénye, amely azonban lépésről lépésre a valóságot adja, költött szereplőiben a valóság fotografiáját retusálatlanul vetíti és kegyetlen őszintesége, hátborzongató nyíltsága minden egyébre mutat, csak esztéticizmusra nem. És mégis! Ez az életdokumentum, ez a valóság a maga szennyes, tépett köntöse alatt legvérvöröss szívet takar, egy könnyes szemű, himnuszok és dalok muzsikájától megrészegülő ifjú zenész szívét, aki huszonkét évével egy ötvenéves asszony polip karjaiba kerül, évek golgotáját járja oldalán, addig, amíg teljesen felörlődő ereje utolsó lobbanásával élete szörnyű megrontóját meg nem fojtja. Amerika hivatalos sexuális állásfoglalásának ostorozója ez a regény, egy XX. századbeli modern Balzac hatalmas energiájával fölépített vádirat, amely igazságkeresésével, egyszerűségével és őszinteségével éppen úgy leszámol a régi morál és az automobilizmus szellemétől átitatott túlhevülő sexualitás ellentéteiből kifomálódott álszenteskedő amerikai látszatmorállal, mint Upton Sinclair a Sacco-Vanzetti kivégzéséig eljutó áligazságszolgáltatással. De túl Lewisohn végre állástfoglaló dokumentumain, Herbert Crump, a bevándorolt németek kései ivadéka, lelki rokona a rollandi Jean Christophenak, mindkét figura mögött manifesztációs alkotó szíve vére lüktet, akik a zene melódiáinak világából formálták koruk eleven szobrát. A rajnai Jean Christophe a „La foire sur la Place”-on át is megőrzi idealizmusát és a szerencsétlen Herbert Crump Anna mellett eltöltött pokoli évei közepette is csodálatos bőségű muzsikával alkotott s boldog volt, ha

szabad pillanataiban egy bájos, hozzá méltó fiatal teremtés kezét tarthatta tenyerében. S Herbert Crump mellett: a drága, szelid szülők portréja, akik fiúk szenvedéssel teli életét valami emberfölötti, szinte filozófiai nyugalommal veszik tudomásul; Anna, az ötven éves feleség, akinek alakja, Zola regények milieujére is rácafoló környezete talán egyedülálló a világirodalomban — mind, mind csak a tragikus hős elbukását teszik megrendítővé, aki jó és rossz, szép és fürtelem, derű és szenny között vívódva, dicsősége lehetne egy ország, egy világ kulturájának, de el kell buknia, mert ideálokban bízott, absztrakciókkal küzdött és sokat gondolkodott a megvalósítandó tűzhelyről, amely mellett fiatal vágyai, álmai ködképe helyett a gonoszság, az ördögi rosszság várta.

Lewisohn neve és regénye még nem jutott a népszerűség első vonalába, évek kellene hozzá, amíg majd a mai világirodalom roppant komplexumában ráakadnak, de akik odáig eljutnak, azok bizonyára meglátják benne az ember és élet végtelen kapcsolatainak messze horizontját s az irodalom territóriumának kiszélesítésének művészetét.

KÁZMÉR ERNŐ

ÉSZAKNÉMET GÓTIKUS FESTÉS

Oscar Beyer könyve.

Verlag Georg Westermann, Braunschweig.

Két későbbi generáció művészete, teremteni akarásának vágya fordult eddig vissza a gótikához: először a romanticizmus eltévelyedettjei, másodsorban a futurista-szimultanista irányzatok kiábrándultjai. A romanticizmus, a kulturember kamaszkora, a maga koturnus stílusával, wertheri sirámaival csak lágy, ábrándos idillekre reagált és ha a kor művésze a dalra emlékeztető színek koloritján, a tájak áttetsző finomságán, az aktok idomainak elomló lágyságán túl volt, önkéntelenül is keresővé vált. A romantikus művészet irodalmi tartalma különben sekély volt, talán a magyar Zichy Mihály tudta leginkább festői komponenseire bontani ezt a tartalmat, Munkácsynak vagy Lotznak pedig akaratlanul is el kellett jutnia az impresszionizmushoz, mert a romantikus festészet szűk tágájából csakhamar kinőttek, mások pedig, elsősorban a német neoklasszicista mesterek, a gótikára tévedtek, amelynek alkotó elemei különben minden művészeti irányra hatást gyakoroltak. A nagyháború utáni kaotikus, forradalminak deklarált geometriai-matematikai festészetnek csakhamar elsenyedtek talajtalan földbe ereszkedett gyökerei s tudatos művelőinek nem maradt más hátra, mint visszakanyarodni Goyához, a gótikus művészet halhatatlanjához.

A gótikus művészet renaissanceának tesz szolgálatot Oscar Beyer az északnémet gótikus festészetéről írott mélyen szántó és alapos tanulmányával, amely Berkenthin, Boitin, Dortmund, Frauenberg, Kollberg, Lübeck, Thorn s több mecklenburgi kis helység egyházművészeti relikviáin át elsősorban a hamburgi Kunsthalléban levő Francke mester Szent Tamás oltárképével foglalkozik, ezzel a XV. század elején, feszülő drámai erővel

megfestett hatalmas képpel, amelyben a művész a középkor nyomasztó konvenciója alól felszabadulva, hagyományos eszközökkel, de valami friss neogótikával festi meg Krisztus szenvedését és Canterbury Tamás történetét. Bertram mester alkotásainak vizsgálódásából Oscar Beyer nagy felkészültséggel vezeti le a régi egyházművészet és a modern vallásos festészet párhuzamosságát, Botticelli lenge angyalainak, a cinquecento Madonnáinak, a német Uhdera gyakorolt hatását s az észak-német gótikus festészet félre nem érthető magyarázatát adja annak a merész, de mindenben helytálló megállapításnak, hogy a német világi festészetnek a müncheni Staatstheater, a vallásosnak pedig Oberammergau az ideálja.

Az északnémet gótika tanulmányozása, Oscar Beyer könyvének gazdag följegyzései és illusztrációi mind azt igazolják, hogy az ősi életből felsarjadt, primitívtségében egészséges művészet értékei még évszázadokon túl is megőrzik frissességüket, ható erejüket.

KÁZMÉR ERNŐ

A POZSONYI TOLDY-KÖR PÁLFFY-PÁLYÁZATA

(Gróf) Pálffy János 1000 koronás adományából a pozsonyi Toldy-Kör irodalmi pályadíjat ír ki olyan föltétlenül értékes, eddig meg nem jelent műre, melynek tárgya a mai Szlovenszko területén játszódó kuruckorabeli történelmi elbeszélés.

A pályázó keze egyébként sem terjedelem, sem cselekmény tekintetében nincs megkötve. Előadásának könnyen folyónak és magyarosnak kell lennie. A pályamű beküldésének határideje 1931. pünkösd vasárnapjának déli 12. órája, vagyis erre az időre a papiroslap egyik oldalára géppel írott pályaműnek dr. Bicsovsky Kázmér főjegyző címére (Bratislava-Pozsony, Köztársaság-tér 14., IV., Csehszlovákia) föltétlenül be kell érkeznie. A későn beérkezett művek nem jönnek tekintetbe. A szerző nevét és pontos címét a pályaműhöz csatolt és vele azonos jeligéjű zárt boríték olyformán védje, hogy feltörés nélkül elolvasni egyáltalában ne lehessen. A beérkezett pályaműveket a kör irodalmi bizottsága által küldött bírálóbizottság fogja megbírálni. Ennek tagjai nem vehetnek részt a pályázaton.

A jutalmazott pályamű a kör kizárólagos tulajdona és ha a kör jónak látja, ki is adhatja, sőt bizonyos föltételek mellett ezt a szerzőnek is megengedheti, de mindkét esetben csak a következő jelzéssel: „A pozsonyi Toldy-Kör Pálffy-féle ezer koronás pályadíjjal jutalmazott pályamű.”

ÚJ MAGYAR FÉRFIKAR

Napjainkban a karéneklés új stílusa van kialakulóban. Ez az irány, a jelenkor, hangszeres zenéjével párhuzamosan, szakít az utóbbi évtizedek álromantikus hagyományával és a népi elem hangsúlyozására, szebb, igazibb, emberibb kifejezőmódra törekszik.

Az ilyen újirányú énekkarok száma ma még csekély, de bárhol hangversenyezzenek, a kulturált közönség ösztönös érzése feléjük fordul.

A magyarság körében már régebben rohamozza az új, magyar, énekkari mozgalom a dalárdák bástyáit és az új karének egyik úttörő reprezentánsa, a pozsonyi Toldy-Kör férfikara sikert sikerre halmoz.

Ha analizálni kezdjük azt a hatalmas sikert, amelyet ez a férfikar Bécsben, Budapesten, Sopronban és a szlovenszkoói vidéki városokban eddig elért, még ha le is számítjuk a különböző nacionális asszociációk okozta lelkesedést, a minden ellenkező igyekezet ellenére néha akaratlanul is föl-fölbukkanó politikumot, úgy azt tapasztalhatjuk, hogy a férfikar alapos zenei képzettségén felül, működésének sajátos irányával ragadja magával a nagyközönséget.

A férfikar mai zenei tudását Németh István Lászlónak, a pozsonyi székesegyház orgonistájának köszönheti. A csallóközi születésű Németh tanulmányait a budapesti zeneművészeti főiskolán végezte. Tanárai Bartók Béla, Weiner Leó, Antalffy-Zsiross Dezső, Székely Arnold és Kodály Zoltán voltak. Több ízben hangversenyezett dr. Hubay Jenővel; zongora-, orgona- és zeneszerzési főtanszakok elvégzése után Bécsben Schmidt Ferencnek volt a tanítványa. 1921. óta a pozsonyi Toldy-Kör énekkarainak dirigense.

A Toldy-Kör férfikara sokéves multra tekinthet vissza, de ez a mult semmiben sem különbözik a szokványos dalárdai multaktól. Babérkoszorúk, sok-sok lelkesedés, egyleti jelvények és jól-rosszul összetákolt zenei produkciók jellemzik ezt az időszakot. Igazságtalanság volna a kezdet nehézségeit lebecsülni, azonban szigorú kritikát a férfikarnak első, kezdetleges kora nem igen bír el. A fősúly ebben az időben az egyleti életre neheződött.

Németh István Lászlónak a férfikar karnagyi polcán való megjelenésével a helyzet gyökeresen megváltozott. Jót vagy semmit, ez lett az új dirigensnek és vele együtt énekeseinek is vezérelve. Minden személyi érzékenységet félreállítva kezdődött meg a hanganyag gyomlálásának munkája, a reorganizált és újjászületett kar megszokta az eredményes munkához elengedhetetlen fegyelmet és pontosan látogatta a próbákat. Az új férfikar alapja meg volt vetve.

A tetterős karnagy, a válogatott hanganyag, a rendszeres próba és a közös akarat gyümölcse nem maradt el. A kar ma zenei tekintetben mindenképpen állja a versenyt Középeurópa férfikarainak legjobbjaival.

Ez azonban csak a komoly zenei reprodukció természetesen megkövetelhető legelső foka. Ami a férfikart az átlagos kórusok tömegéből kiemeli, az a zenei precizitáson, átgondolt előadásmódon és férfias temperamentumán felül, énekstílusának és műsorválasztásának speciális iránya.

A férfikar elvből kerüli az úgynevezett „dalárda stílus” termékeit. Ha jól megfigyeljük a szavak értelmét, úgy reájövünk a „dalárda” és „énekkar” fogalmak közti különbségre.

A dalárda fogalma jelenti például a pozsonyi Toldy-Kör mai férfikarának *multját*. Magyarosan daloló, lelkes emberek egyletét, amelyben mulatság és dalolás víg egymásutánban követi egymást. Jelenti szerenádok éneklését hárfakisérettel, éizelgős, színező tremolók használatát, melodramatikus költemény illusztrációk reprodukálását zongorakisérettel kedélyes házimulatságokon, tűzoltóünnepélyeken, jelenti legjobb esetben az olyan hargversenyt, amelynek műsorát Németországból importált ál- és utóromantikus vegyeskari dalművek alkotják zongora-, hárfa- vagy mandolinkisérettel, jelenti a Balázs Árpád-féle magyaros „nóta” művelését.

Az énekkar fogalma jelenti a Toldy-Kör férfikarának *jelenjét*. Jelenti azt, hogy a nép, a paraszt énekeit éneklj a férfikar művészi vetítésben. Nincsen semmiféle ál- és utóromantika, sem szerenád, nem akar senki sem orgonát tépni május éjtszakáján, bármilyen remekműnek tünik is ez a dal némelyek előtt. Röviden: a *folkloret* jelenti a Toldy-Kör mai férfikarának speciális iránya és a magyar és más népek folkloreján fölépülő új zeneművészet termékeinek kultiválását.

A magyar glóbuszra transzponálva: Bartók Béla, Kodály Zoltán és segítőtársai jelentik az énekkar fogalmát, ha szembehelyezzük a dalárda fogalmával.

Mi a zenei folklore karakterisztikuma? Mindenekelőtt a tudományosan földolgozott és mindenféle reátapadt sallangtól megtisztított népi dal. Énekstílusa a tiszta „a capella” ének, a szólóének.

A folkloren alapuló új zeneművészet énekparti stílusának előfutárjait megtalálhatjuk néhány szép, régi, német népi dalban, az orosz doni kozákok egyik-másik dalában és Csehszlovákiában a morva tanítók híres énekkarának legtöbb műsorszámában. Bakule tanár prágai gyermekkórusa, valamint néhány budapesti polgári és elemi iskola Bartókhöz és Kodályhoz közelálló gyermekkórusa már régebben ápolja az új zene sajátos énekparti stílusát.

De amíg, Budapesten is gyakran, de különösen sokszor a magyar vidéken, idegenkedve és nem minden előítélet nélkül figyelik az új énekparti mozgalmat, addig mi, akik Trianon óta hatványozva figyeljük a magyarországi mozgalmaknak kifelé gyakorolt hatását, azt tapasztalhatjuk, hogy az új, folklorisztikus, magyar hangszeres és énekparti zene, csodálatot és elragadtatást kelt a környező, nem mindig barátságos atmoszférájú államokban és másutt külföldön.

A Toldy-Kör új férfikara vállalva az egyoldalúság ódiúmat, lehetően folklorisztikus művek előadására szűkítette meg műsorát. Hogy ez az irányválasztás magyar szempontból is oportúnus, az a fentiek alapján kitünik, hogy pedig helyesen és becsülettel végez teljes munkát a kar, azt bizonyítja az általános siker, amely a férfikart kíséri, bizonyítja többek között a bécsi Grosser Musikvereinsaal telt háza előtt adott hangverseny, amelynek bírálatában Korngold, a bécsi *Neue Freie Presse* zenekritikusa, a Toldy-Kör férfikarát a donj kozákok hírneves énekkarával hasonlítóta össze.

1906. decemberében Bartók és Kodály első ízben bocsátott 20 magyar népi dalt a magyar zenei nagyközönség elé. Akkoriban előszóban magyarázták céljaikat, szándékaikat: Találnának bár ezek a népi dalok, népünk lelkének ezek a sokszor őseredeti megnyilatkozásai, fele annyi szeretetre, mint amennyit érdemelnek. Eltart még soká, míg elfoglalják az őket megillető helyet házi és nyilvános zeneéletünkben. *A magyar társadalom túlnyomó része még nem elég magyar, már nem elég naiv és még nem elég műveit arra, hogy ezek a dalok közelebb férközzenek szívéhez. A magyar népdal a hangversenyteremben! Különösen hangzik ma még. Hogy egysorba kerüljön a világirodalom remekeivel és — a külföldi népdallal. De megjön ennek az ideje is. Mikor majd lesz magyar házi muzsika és a magyar család zenélése nem éri be a legalacsonyabb rendű külföldi kupléval, belföldi népdalgyári portékával. Mikor majd lesz magyar karének, magyar énekes. Mikor nemcsak a ritkaságok néhány kedvelője tudja majd, hogy másféle „magyar népdal” is van a világon, mint a „Ritka buza” és az „Ityóka-pityóka”.*

A pozsonyi Toldy-Kör férfikara, amikor az új énekkari mozgalom úttörői között halad, egyuttal siettetni akarja az időt.

Minél előbb valósuljon meg az, hogy a karéneklés új, emberibb, szebb stílusával az igazi, magyar, népi dal értékelése is egysorba kerüljön a világirodalom remekeivel és — a külföldi népdallal.

MEZEI GÁBOR

A lámpa

*Kívül üveg, bévül kis fémszál
És izzik, mint a nap az égen.
Fehér pillangók gyönyörködnek
A sötétet űző fényességén.*

*Alatta kör, terített asztal,
Fénylő kés, párolgó étel.
A szünetet lassan kitöltik
Szerte röpködő, jó beszéddel.*

*A gyermekek szeme kitágul,
Kezükből már a kés és villa.
Álluk alatt a fehér kendő,
Frissen mosott, vakítón tisztá.*

*Az apjuk kezdi meg az evést,
Mélyen ráhajol a tálra
És körülöttük észrevétlen
Sátort von a fény, a lámpa.*

TAMÁS LAJOS

KÓTYAVETYE

Pityókos Ábris nagyot vágott a kecskelábú korcsmaasztalra.

— Mán pedig az úgy van, hogy Kasznár Gida csak azér legyeskedik az én Kati jányom körül, merhogy gazdag!

A korcsmáros nevetett, és letette a borral teli üveget Ábris elé.

— Nézze csak, Pityókos, ne olyan hangosan, mert amott, a kis szobában, az öreg Kasznár ül, a tanítóval.

— Hadd üjjön ott! Megmondom neki is... Az én földöm kell nekik... Az én földöm... amit ezzel a két kezemmel szereztem... nem úgy, mint ü, aki jussolta...

A korcsmáros ráhagyta.

— Ha maga, Pityókos, mindenáron azon van, hogy Kasznár Gida ne vegye el a lányát, akkor csak kiabáljon.

— Mán hogy én kiabálok?

A korcsmáros ismét nevetett.

— Vagy talán maga nem hallja? Mert én hallom, ha lassabban mondja is.

Ismét fölemelte az üveget és szinig töltötte a Pityókos poharát.

— Jó bor ez! Ettől nem fog a feje fájni...

Pityókos Ábris azonban nem hagyta a beszéd fonalát.

— ... Meg is montam mán a fiúnak, hogy odakint tágasabb...

A korcsmáros rosszalta:

— Az kár volt.

Pityókos rámeredt.

— Kár?

— Bizony az.

— Mán mér?

— Azért, mert olyan szorgalmas jó fiút nem kap maga a lányához. Aztán meg gazdag is.

— Gazdag?

— Többje van, mint magának...

Pityókost előntötte a dűh. Egyetlen mozdulattal seperte le az asztalról az üveget, meg a poharat. A bor kerek pocsolyává lett a szennyes padlón. Pityókos is, a korcsmáros is néma döbbenettel nézte. A korcsmáros besietett a kármentőbe és felírta a kárt. Mert az üveg eltörött. Pityókos meg a könyökére támaszkodva szótlanul nézett ki az ablakon az utcára, ahol a falusi alkony élete élt.

A tehenek egymásután sorakoztak hazafelé a csordából... Kasznárnak hét ballagott be a portájára, meg három borjú... Az övére csak öt, meg egy borjú...

Majd a konda iramodott végig a szalmás uton, éktelen visítással. Kasznárékhoz tizenkét süldő futott be, az is a szebbje, Pityókosék azonban csak négyet itattak meg korpás lével...

Egy öregasszony fehér libákat terelgetett a Kasznárék háza felé, amely szép, magas volt és az ablakokon függöny lógott, a párkányokon

pedig muskátli virágok szinesedtek... Pityókoséknak meg csak kacsájuk volt, vagy tizenöt darab... A házukon se volt pala, hanem csak cserép...

Pityókos tétova mozdulattal törölte meg a száját és kiabálni kezdett:

— Hé, korcsmáros! Bort!

A korcsmáros mosolyogva bújt elő a kármentőből és már hozta is az üveget. Tiszta poharat is tett Pityókos elé.

— De erre már jobban vigyázzon, Pityókos! Ha nem akarja a lányát Kasznár Gidához adni, hát ne adja, de azért az üvegeimet kimélje meg.

Pityókos megkapta az üveg nyakát.

— Ne tanécson engem! Ha eltörtem, írja fel! Megfizetem... De azt mindig mondom, hogy az én földömön Kasznár Gida nem fog szántani!

A korcsmáros jókedvű volt.

— De aratni, azt fog!

Pityókos Ábris fellökött egy pohárral.

— Azt se!...

*

Az öreg Kasznár Károly megállott a szoba közepén. A mestergerendáról csüngő lámpa megvilágította barázdás arcát. Szeme jóságosan pihent a fián, aki ott kuporgott az ablak melletti karosládán és az udvart bámulta.

Az öreg a pipája után kotorászott. Arcán sunyi vidámság éledezett, ahogy odaszólt Gidának:

— Hát igaz?

A szép barna fiú zavartan nézett az apjára.

— Mi igaz?

Az öreg a lámpa felé közeledett.

— Mi igaz? Hát nem tudod?

A fiú rekedten válaszolt:

— Nem én...

Az öreg papirost sodorintott és a lámpába dugta.

— Ejnye, ennye, fiam, de rövid az eszed.

A papiros a lámpaüvegben lángra lobbant. Kasznár ügyesen kapta ki és a pipájára helyezte. Szipákolni kezdett.

— Hát mi is történt Pityókoséknál?

Gida elpirult. Idegesen kezdte rángatni kicsi bajuszát és megfordult ültében a ládán.

— Hát mi történt?

Az öreg nagyot szítt a pipából és füstfelleget eregetett maga körül. Nevetve fordult a kemence mellett foglalatосkodó feleségéhez:

— Hallod-é, annyuk! Ez a fiju nem tuggya, mi történt véle, mikor tegnap este a Pityókos Kati szoknyája mellett ült...

Az öregasszony megtörölte eres kezét a kék kötényében és előbbre jött.

— Tán mán te is tudod?

Kasznár a pipáját szortyogtatta.

— Ühüm...

— Oszt mit tucc?

— Azt, hogy Pityókos Ábris kiatta a fivad útytát... Megmutatta neki a kisajtót.

Az öregasszony elképpedt.

— A mi fíjunknak?

Ránézett a sáppadozó fiúra.

— Igaz ez, Gida?

Helyette az öreg felelt:

— Igaz a! Az öreg Pityókos dicsekedett véle a kocsmárosnak . . .

Azt bőfögte, hogy Kasznár Gida csak azért jár az ű Kati jánya után, mer-hogy gazdag . . . Meg azt kiabálta, hogy nekünk csak az ű főggyei kell . . .

Gida felugrott a karosládáról.

— Jól hallotta ezt, édesapám?

Kasznár még simogatóbban nézte a szerelmes fiút.

— Egészen jól hallottam, egészen jól . . .

A kutyák ugatni kezdtek az udvaron. Kasznár kinézett, míg azalatt az öregasszony odatípegett a fiához és megsimogatta a fejét.

— Mondd csak, Gida, szereted?

A fiú szeméből nedves vallomás szivárgott ki. Csak a fejével intett hozzá.

Az öregasszony nehezet sóhajtott.

— E mán baj!

A fiú ráhagyta:

— Bizony baj . . .

Aztán megfogta édesanyja kezét és szorongatni kezdte. Úgy, mint kiskorában szokta volt, ha lekvároskenyeret kért.

— Tuggya, édesanyám, úgy szégyeltem magam, mikor Pityókos Ábris a tornácon ordétozni kezdett . . . Szegény Kati . . . Sirt . . . Azt monta, hogy túl nem éli . . . hogy túl nem éli . . . Így monta az apjának is, aki belődította a hátulsóházba . . .

— Tán részeg vótt az Istentől elrugaskodott lélek?

— Részeg a, mint a legtöbbször.

— Hát akkor csak felejcsd el, fiam, azt a jányt . . .

A fiúban felcsuklott valami.

— Könnyű azt mondanj édesanyámnak, de nehéz azt nékem meg is cselekedni . . .

Az öregasszony szeme is megtelt anyai érzéssel. Száraz öklével törölgette ki a csöppeket.

— Megértelek én, kedves fíjam, de hát micsinájjunk? Látod, hogy apád nem haragszik érte, látod, hogy nevet rajta . . . Az pedig rosszat jelent nála . . . Azt jelenti, hogy igen megsértették, igen nagyon megsértették . . .

Kasznár visszajött.

— Senki . . . A macskát üldözték a kócosok.

Asztalhoz ült és jókorát vágott a barna kenyérből. Tekintetével a fiát kereste és ráintett:

— Gyere, te is és egyél!

A füstös lábasban rántotta volt. Gida szólanul sompolygott az asztalhoz és egy recsegős székre ereszkedett. Nem tudott az ételhez nyúlni. Egyetlen fiú volt. Egy kicsit kényes is. Csak az apja kezemozgását nézte.

Kasznár feléje bökött a villával.

— Osztán szereted?

A fiú helyett az öregasszony szólalt meg:

— Haggy neki békét... Hisz ládod, hogy mennyire oda van szegényke!

Kasznár dühös lett.

— Micsoda? Szegényke? Ijjen nagy legény szegényke? Nem szégyenled magad, fiam, hogy anyád így beszél felőled?

Gida felkapta fejét. Ajka mozogni látszott. Már-már úgy volt, hogy megszólal. De visszanyelte. Az öreg Kasznár is engedett a dühből. Ismét jó tekintettel nézte fiát és megvigasztalta:

— Sebaj, fiam... Még majd megláttjuk, hogy a Pityókosék főggye, vagy a jánya kell-é Kasznár Gidának...

*

Sötét volt. Gida és Kati a korcsmaablak alatt ólalkodott. A kecskelábú korcsmaasztalnál az öreg Pityókos ült. Vele szemben Kasznár. Gida a Kati derekát szorongatta. Nappal úgyse lehetett. Kerülni kellett még a házuk tájékát is. Mindketten a Kasznár arcát figyelték. Az öreg mosolygott. A korcsmáros az asztal végén állt. Figyelte a beszédet.

— Ugyan, mit beszélhetnek így, együtt? — suttogta kíváncsian Kati.

— Nem tudhatom, — felelte súgva Gida és bekapta a Kati fülecimpáját.

— Na, ne... — ijedezett a szép szőke lány.

— Éhes vagyok... — szellemeskedett Gida.

— Akkor ereggy haza és kérj anyádtul lekváros kenyeret.

Gida a Kati szájára nyomta tenyerét.

— Csitt!

Odabent a korcsmáros papirost és tintát hozott. Valamit irtak.

— Ugyan, mi lehet az? — kérdezte ismét Kati.

— Nem tom... — kíváncsiskodott be az ablakon Gida.

— Ni csak! Apád pénzt ad az én apámnak...

Gida ráhagyta.

— Én is látom... De a korcsmáros teszi el... Ni csak!... Letörli a kistábláról a kármentőben a kontót...

Kasznár meg mosolyogva tolta poharát a Pityókoséhoz.

— Na... stenéltes...

Pityókos hálás arccal nézett a kölcönt adóra.

— Aggy... sten...

Gida két keze közzé kapta a Kati arcát és sűrűn csókolni kezdte. A korcsmáros figyelmes lett a neszre. A szerelmes fiatalok azonban fűrge iramodással tüntek el a sötétben.

*

Másnap otthon dicsérni kezdte Pityókos az öreg Kasznárt.

— Nem is hittem vóna, hogy ijjen derék ember ez a Kasznár.

Kati feszülten figyelte a kemence mögül. Pityókosné megkérdezte:

— Mán tán azzal is összebarátkozott kend a kocsmában?

Pityókos bólogatott.

— Össze ám!... Egy kis kölcönt is felkínált...

— Tán csak nem a kocsmakontóját fizette ki kendnek?

Pityókos zavarban volt.

— Majdnem, majdnem... De hát nem ez a fontos, hanem az, hogy a vagyondézmára is köcsönöz majd, meg az adóra is, merhogy igen szórétanak véle...

Pityókosné sápítózni kezdett:

— Így úszik el mindenünk, így úszik el...

Pityókos dühösen mordult rá:

— Mán megest veszekedni szeretnél?

Az asszony felsóhajtott és lányára nézett.

— Nem én, nem én...

Pityókos felülérezte magát.

— Na hát akkor, hallgass!

Az asszony szó nélkül kezdett motoszkálni a tűzhely körül, majd a lányához sompolygott. Anyásan simogatta meg kerek, szőke arcát.

— Szegény jányom, szegény egy jányom...

*

A korcsmáros nevetve újságolta a tanítónak.

— Képzeld! Pityókos úgy áll, mint az ujjam. Ez a sunyi Kasznár addig kölcsönzött, addig kölcsönzött neki, míg egy szép napon Pityókos arra ébredt, hogy semmije sincs... Mindenét elkótyavetyélte...

A tanító is mosolygott. Beült a kis szobába és bort kért, meg két poharat.

— Kinek a másik?

— Jön Kasznár is.

— Na, hát mit szól hozzá, tanító úr?

A tanító töltött az italból.

— Úgyesen cselekedte... Kasznár nem megy a szomszédba egy kis észért, ha a családja boldogságáról van szó...

A korcsmáros elkomolyodott.

— Gondolja, hogy azért?

A tanító némán igenlődött és ravaszul mosolygott, mert nyílt az ajtó és Kasznár lépett be...

*

Kasznár ismét a lámpa előtt állott és a pipáját tömkölte. Az öregasszony a kemencén darát főzött. Jó, illatos darát. Az asztalon már ott állott a tej. Hét fejésnek a java.

— Hol van Gida?

Az asszony a kötőjét simogatta.

— Nem tudhatom... Úgy láccik, jányok után jár...

Kasznár megütődött.

— Jányok után?

Az asszony a vállát vonta.

— Micsinájjon?... Legényember...

Kasznár akadozni kezdett:

— De... de... hát... Mi van a Pityókosék Katijával?... Hát... hát mán azt elfeledte?...

Az asszony lehúzta a fazekat a tűzhelyről.

— Jaj, lelkem, én aztat se tudhatom... Tudod, hogy a mai legényember miféle...

Kasznár hirtelen minden szép, kigondolt tervét, minden eddigi sikerét megsemmisülni látta. Széles melle nagyot fújt. Ökle ráesett az asztalra, mint egy orrabukott felkiáltójel. Nagy dühhel kezdett ordítozni:

— Hát az a gaz kölyök becsapott engem azzal a jánnal? Hát azért kellették nékem a Pityókos föggyei?... Hát azért?...

Az asszony viseltes idegei megremegtek. Még a lámpa is felpislogott. Kasznár két kezét kopaszos fejére szorította... Mintha fájna valamitől..

Kint, a vak sötétben, a kutyák ugatni kezdtek és a kertek felé iramodtak. Kasznár felfigyelt. Felugrott az asztaltól és dühösen rohant ki az udvarra. A kutyák után sietett.

A kerítésnél a kócos dögök egymás hátán hancuroztak. A sarokban két suttogó alak imbolygott. Kasznár szó nélkül ragadta meg őket. A vasízmu hatalmas ember helyeként emelte föl ismeretlen zsákmányát és a pitvarajtó felé vonszolta.

Az egyik méltatlankodva szólalt meg:

— Mit akar velünk, édesapám?

Az öreg mérgesen mormogta:

— Maj megláttjátok!

A sötét pitvarban pillanatra megállott. Azon gondolkodott, hogy merre vigye őket? De aztán gyorsan határozott. Csizmája orrával berugta az ajtót és a két szepegő embert a lámpa alá penderítette.

Gida néma dühhel nézett farkaszemet apjával, míg a lány kötőjét arcához kapta és némán zokogni kezdett. Az öreg azonban nem tágitott. Féltrelokte fiát az útból és egyetlen rántással letépte a kötőt a lány arcáról.

Aztán belenézett az arcba. Némán, felörvendve nézte a szép szőke arcot, meg azt a sötét kisírt szemet. Hozzáhajolt egészen és ügyetlen gyöngédséggel simogatta meg.

— Hát te vagy az, kis Kati?...

Majd az asszonyra nézett és kacsintva mutatott a piruló lányra:

— Ni csak, anyuk!... Hát ez a Pityókosék Katija!...

A fiúból is elszállt a rémület. Apjához ugrott és rángatni kezdte:

— Hát nem baj, édesapám?

Az öreg Kasznár kiegyenesedett. A fiára nézett. Szemébe szigorúságot gyömöszölt. Félkarijával átölelte a fázós lánygyermeket, míg a másikkal az ajtó felé mutatott:

— Most pedig ereggy, fijam és mondd meg Pityókos Ábrissnak, hogy máskor úgy kezdjen ki a Kasznár családjával, hogy most se föggye, se jánya... mer most mán akár akarja, akár nem, a Kati jánya a mi lányunk...

RÁCZ PÁL

Anyák litániája

*Vágyak piros pünkösdjén mi ültettük titokban
a híres szerelem-fát, vérünkkel harmatoztuk,
csókunkkal öntözgettük amíg napfényre hoztuk
a szép ember-rügyecskét. A szívünk érte dobban.
Mi tudjuk mi az ember! Telek, derek, fagyások,
könyörüljetez méhünk gyümölcsén!*

*Mi szoptattuk az embert! Mellünk tej-tölcsérésén át
a négyből most is ömlő paradicsom patakja
jött új ember-mederbe s az élet malmát hajtja,
mert bánat, baj, betegség lesnek rá mint hiénák.
Mi tudjuk mi az ember! Betegség, baj, halál úr,
könyörüljetez méhünk gyümölcsén!*

*Nehéz álmatlan éjek keserveit ki tudja?
A gondok légióit? Az anyafarkas-harcot
bűn, tífusz, vörheny ellen? Boldogságért a sarcot,
mit fizetett könnyekben szemünk királyi kútja?
Mi tudjuk mi az ember? Barázda, bánya, gyárak,
könyörüljetez méhünk gyümölcsén!*

*Leányunk szüzi szentség és nem szerelmi préda!
A teste tiszta bokra ha szépségekkel ékes:
az fenntartott ajándék és nem lothatja éhes
kézzel virágait szét minden útszéli céda!
Mi tudjuk mi az ember! Kalózok, donzsuánok,
könyörüljetez méhünk gyümölcsén!*

*Kenyér és munka hőse fiunk: méhünk gyümölcse
s nem csak Szám besorozva hadi statisztikába,
hogy megkergült uraknak játékában hiába
vérezen és a Vámpir éhes gyomrát megtöltse.
Mi tudjuk mi az ember! Miniszterek, királyok,
könyörüljetez méhünk gyümölcsén!*

*Ó, Szüzanyánk, segíts meg! Szívünk litániát zsong!
Te is szoptattád egyet nem izlelt szüzi tejjel,
ki meghalt, hogy az ember járhasson égi fejjel!
Bár van kegyelmi kútunk: a pokol torka tátong!
Te tudod mi az ember! Ó, kérd, ó, kérd az Istent,
könyörüljön méhünk gyümölcsén!*

MÉCS LÁSZLÓ

MAGYAR IRÓ AMERIKAI NAPLÓJÁBÓL

A kritikustól nem várunk csalahatalanságot, de föltétlenül érzékenységet, tudást s olyan természetű alanyiságot, amely nem mond ellent a viszonylagos tárgyilagosságnak. Amikor Walter Pater megírta kitünő tanulmányát Mona Lisáról, a festményt ismerő olvasói nem arra voltak kíváncsiak, hogy igaza van-e, hanem, hogy igaza lehet-e? S végeredményében ez a kérdés a föltétele a komolyan veendő kritikának.

*

Párbeszéd egy amerikai hölgygel, akinek elődei kétszáz évvel azelőtt vándoroltak Amerikába Skóciából.

— Ön, mint európai, Walt Whitmanban látja Amerika megszemélyesítőjét?

— Szeretném látni.

— Téved. Mert Amerika lényege a puritanizmus, s nem visszaélés a szabadsággal a költészet nevében.

Miután hiszek abban, hogy bizonyos kor elteltével az ember nem érvel, tehát az én válaszom elmaradt. A hölgynek viszont az volt az elégtétele, hogy Walt Whitman értékelésem ellenére — udvarias vagyok.

*

A minap egy új amerikai regényt olvastam, amelynek a nevére sem érdemes emlékezni. A regény „téma”-ja, hogy az élet azért elviselhetetlen, mert az emberek rossz szaguak. Mindenkinek jogában áll azon felháborodni, ami bosszantja. Ebben az esetben azonban az a felháborító, hogy a regény előszavát D. H. Lawrence, a kétségtelenül tehetséges, de erotikusan fantasztikus angol író, írta, aki, mint sok más szépíró, bebizonyította, hogy ő maga ugyan tud regényt írni, de más regényről nem tud véleményt alkotni.

*

Európai előítélet: az amerikaiit nem érdekli a kultúra. Amerikai előítélet: az európaiit, ha „úri ember”, föltétlenül érdekli a kultúra. Ismerek amerikaiit, akinek a könyv legalább is annyira fontos, mint a kenyér; ismerek európaiit, aki a könyvről el is felejtette, hogy fontos lehet.

*

Nemrégiben módomban volt Hoovert látni. Nem az jutott eszembe, hogy elnök, hanem az, hogy gondjai vannak. Úgy látszik, politikai műveltségem nem eléggé fejelett. Évekkel azelőtt, Zürichben, Hohenzollern Vilmost láttam. Akkor semmire sem gondoltam. A „Bauernfängerei” látványosság elhallgattatta kíváncsiságomat s egyáltalában nem hatott részvétemre. Pedig, szavamra, Hoovertól ép oly keveset várok, mint ahogy semmit sem vártam annak idején Hohenzollern Vilmostól.

*

Aki Bostont szereti, annak nem lehet idegen az amerikai történelem.

Már ott tartok. Ám, aki szülővárosát és anyanyelvét nem felejtí el, annak sohasem lehet idegen a magyar történelem. Még mindig itt tartok.

*

Kutyatemetőben jártam. Mindegyik elhunyt (nem megdöglött) kutyának szép sírfelirata van. A közelben egy férfi veszekedett a feleségével. Hangjukban jajgatott a düh, undor, indulat. A kutyák rendszerint érzékenyek a zajjal szemben. De ezek a kutyák már nem ugattak. Örök csendjüket a zilált emberi hang sem tudta megzavarni.

*

Egy fiatal amerikai tudós elmondta, hogy egy esztendő a belga és francia Kongóban töltött. Eljutott olyan faluba is, ahol a nők sohasem láttak fehér férfit. Istennek nézték. És mosolyogva hozzátette: „Akár hiszi, akár nem, nem szeretnék Isten lenni. Nem mertek hozzám közeledni.”

*

Mennyire közlékenyek a fák az amerikai őszben! Arany a mosolyuk, bronz a vallomásuk. Az avarban itt is megszólal az elmulás hangja. Költészet az amerikai élet völgyében, erdeiben, hegyein. Türelmes olvasó, felejtse el az amerikai mozit s gondolj az amerikai természetre s Amerika megszűnik technika és távolság lenni.

*

A felhőkarcolókat ép úgy meg lehet szokni, mint a múlt házeit. Csak a házak árnyéka, romantikája, miszticizmusa más. Ez az igazi különbség a jelen és a múlt között.

*

Az asztalomon csupa angol nyelvű könyv. A padlón Török Gyula „A porban” című megrázó regénye. A könyvet főlemelem. Gyöngéden nézem a címlapját. Magyar sors, magyar reménytelenség, magyar tehetőség tehetetlensége. A könyvet nézem, nézem, s elfelejtem az angol könyveket s elfelejtem, hogy a karszékemben ül valaki, aki egy szót sem tud magyarul. Egyszerre megszólal látogatóm: „De messze voltál!” „A porban!” válaszoltam meggyőződéssel, de meggyőző erő nélkül. Aztán mohó lendülettel beszéltem látogatómnak a magyar író sorsáról, a költőről, aki a mély szürkeségben színeket próbál látni s Török Gyuláról áttertem a másik Gyulára, a Szegeden tengődő, vergődő Juhászra, s szakolcái közös sétánkra emlékeztem, országúti csavargásainkra, egy szobás lakására, a tót cselédre, akire úgy nézett, mint a mezei virágra, egyik tanártársára, aki március tizenötödikén rossz verset bömbölt, mialatt Juhász Gyulát a helyettes tanári fizetés gondjai nyaggatták... Amerikai vendégem félbeszakított: „Ez nem magyar sors. Ez költői sors.” S ekkor eszméltem arra, hogy vendégem költő, aki az amerikai porban keres színt.

*

Nemcsak Európában, Amerikában is rendeznek „könyvhét”-et. Mert hát a könyv nem nagyon kelendő portéka és propagálni kell. A többi között engem is fölkértek arra, hogy a könyvhét egyik délutánján elnököljek. Három amerikai írótt kellett bemutatnom a közönségnek. Szívesen

tettem, igaz hittel. De nem tudtam megállani, hogy ne hívjam fel a közönség figyelmét arra, hogy magyar írókat is olvashatnak angol nyelven.

*

Szomorj Dezsőre emlékszem, akit legutóbbi budapesti látogatásom alkalmával a Margit-szigeten láttam. Bogarat taposott el. Udvariasan, de bizony a bogarat megölte. Ez a dekadencia tökéletes technikája.

*

Egy amerikai gyáros, miután két pohár whiskyt ivott meg, hirtelen vallani kezd. S szavait így fejezi be: sic transit gloria mundi. Szegény Kempis Tamás sem hitte volna, hogy valamikor meggyőző idézet lesz egy amerikai tőkepenzes szájában.

*

Andre Maurois és Emil Ludwig csak úgy gyártják az életrajzokat, amelyek „regényesek” ugyan, de nem regények s életrajzok ugyan, de nem megbízhatók. Ők „nagy emberekben” utaznak, ez a portékájuk, s arra az ügynökre emlékeztetnek, aki azt hiszi, hogy azért finom, mert parfümmel kereskedik.

*

Gilbert K. Chestertonnal találkoztam, aki a modern regény tökéletlenségeiről tartott előadást nagyszámú közönség előtt. Bizony az előadás tökéletlen volt. Meg is mondtam Chestertonnak a következőképpen: „Paradoxonjai jobban hatnak nyomtatásban, mint előadás keretében.” Viszont Chesterton nem azért Chesterton, hogy az ilyen megjegyzést el ne viselje a tőle megszokott humorral. „Egyetértek Önnel!” volt a válasza, s felöltőjébe bújtatott hatalmas testével is igyekezett kedélyesen egyetérteni velem.

*

Ugyan ki hitte volna, hogy Dickens, akiben megfért Dosztojevszkij lelki szenvedélyessége, tipikus kispolgári szentimentalizmussal, szinte betegesen szerette a pénzt? Leveleiben kéjes gyönyörűséggel emlékszik meg a pénzről.

*

Az amerikai magyar élet legújabb társasjátéka a jubileum. Mindenki jubilál. Az is, aki megérdemli, az is, aki azt hiszi, hogy megérdemli, az is, aki tudja, hogy nem érdemli meg. Az élet szürkeségébe bele kell lopni ünnepnapokat, akár igazak, akár hazugak.

REMÉNYI JÓZSEF

ELIZA RADZIWILL

Herceg *Radziwill* Antal nemcsak vérbeli úr, hanem vérbeli művész is volt, ősi kultúrája meghódította a porosz udvart is, mikor Berlinbe érkezett, hogy a szép *Hohenzollern* Lujza hercegnő kezét megkérje. A porosz udvarban azt beszélték a lengyel hercegről, hogy nem „rangbeli” s *Lujza* hercegnő számára mésalliance lenne a házasság, de *Antal* hercegnek mégse merték ezt megmondani, annyira érzett rajta a *Radziwill* ház ősi, fejedelmi nemessége. *Antal* herceg ismerte is valamennyire a történelmet s bizonyára megmondta a kérkedő poroszoknak, hogy a *Radziwill*ek régi hercegi család voltak már, amidőn a *Hohenzollern*-ek még zsoldot húzó „lovagok”-kal szövődtek, hogy Brandenburgot, ezt a nyomorúságos homokvárat, maguknak megkaparintsák.

Mikor *Jagello* lengyel király megtért a keresztény hitre, a litván hercegi család is fejet hajtott a kereszt előtt. Ilyen messze a *Hohenzollern*ek bizony nem tudták felvinni a családfájukat. *Antal* herceg tehát megkapta *Lujza* hercegnő kezét, de ez a házasság nem tette őt kedvesebbé a porosz udvari intrikusok előtt. A herceg imponáns egyénisége, könnyed szelleme, nagyszerű föllépése mind bűn volt a szögletes, rosszul sikerült porosz udvari figurák előtt. *Gyűlölték, mert tökéletes volt.* Egy évvel az esküvője után a berlini *Radziwill*-palotába behatoltak a porosz udvar megbízottai és keresték azokat a leveleket, amelyekben állítóan *Antal* herceg Lengyelország feltámasztása érdekében konspirált.

Antal herceg annyira túl volt e kor történelmi fantazmagóriáinak kergetésén, hogy nem is jutott eszébe politizálni: az ő számára a politika művelődést jelentett s megelégedett azzal, hogy egy kis körben, amelyben élt, harmóniát, fényt és ragyogást teremtett. A nagyitkosan nyomozó spiclik tehát nem találták a *Radziwill*-palotában semmit sem. Amíg Európában dörögtek az ágyúk, azalatt *Antal* herceg az *Antonin* hercegi lak parkjában álmodozott. Itt nincs háború, itt gesztenyefák ünneplik a tavaszt templomi díszben, a csodálatosan kék ég visszatükröződik az óriási park csillogó tavában s a tóban fejedelmi hattyúk úszkálnak. A fejedelmi termék ízléses faragású szekrényeinek drága kelyhek, kannák, faragott csonttárgyak, messzeföldről hozott ázsiai szőnyegek, festmények és ritka fóliánsok, mint királyi házak némelyikében. *Antal* hercegnek csillagvizsgáló szobája volt és pompás zeneterme. A királyi porosz rokonság nem látott odahaza tizedrészt annyi kincset sem, mint itt, ebben a „nem rangbeli” házban. A lenézett *Radziwill*, a barbár, a keleti ember pedig *Goethe* Faustjához zenét komponál. A nagy *Beethoven* az egyik *ouverture*-jét *Antal* hercegnek ajánlja, mint kollégájának (opus 115.). És amíg Jéna és Auerstädt borzalmait forgatják odakünn a világot, azalatt ő gitár mellett énekelve tölti családjá körében az estéket.

A rangvesztett *Hohenzollern* Lujza és *Radziwill* Antal házasságából származott a kis *Radziwill* *Elza*, Eliza hercegnő.

Napoleon előretörése váratlan családi utazásra készítette a porosz udvart. Keletporoszországba utaznak „a korzikai malac elől”, ahogy a királyi gyermekek *Napoleon*ot nevezik. A családtagok közt van a tízéves

kis *Vilmos* herceg is, aki tizedik születése napján zászlós rangot kap ajándékba. Ez 1807-ben történt, 1813-ban az ifjú *Vilmos* herceg hőiesen résztvesz a Párisba való ünnepies bevonuláson. Ebből az időből való ez a fiatal lelkesedéssel megírt levele:

...„Nem! Ilyen városról fogalma sem lehet az embernek, amíg nem látta! (Ez Párisnak szól.) ... A Malac (ez meg Napoleon) megadja magát Sándor császárnak és Oroszországba megy. Lehet-e gyalázatosabban végeznie életét egy ilyen embernek? Harmincszor agyonlőném magam inkább, semhogy ilyen gyáva legyek...”

A történelmi hűség kedvéért meg kell jegyeznünk, hogy az 1848-i berlini forradalom alkalmával I. *Vilmos* egyszer sem lőtte föbe magát, hanem Angliába menekült. A nép már jóval előbb feldíszítette őt harcias kijelentéseiért a „kartácsherceg” jelzővel. Tény azonban az, hogy jól tette, hogy nem lőtte föbe magát, mert az ő uralkodása alatt sikerült a német birodalom egységét megteremteni.

Napoleon legyőzése emlékére a Párisból dicsőséggel visszaözönlő hadak békeünnepet rendeztek Berlinben. *Radziwillék* is Berlinbe költöztek, hiszen most már újra nyugalmas évek következtek. *Eliza* tizenkétéves, álmodozó, ragyogó arcú gyermek. Szépsége feltűnik az udvarnál is: *Radziwill*-vér van benne. Az ünnepség során jelmezes „quadrille”-t rendeznek és a csodálatosan szép *Eliza* táncosa *Vilmos* herceg. *Vilmos* herceg hetyke, harcias ifjút játszik, megmutatja modorával is, hogy két évig a táborban élt. A krónika nem szól semmit arról, milyen hatást tett egymásra a gyermekleány és a hetvenkedő ifjú, annyi azonban tény, hogy a fiatal herceg gyakori vendége ettől kezdve a *Radziwill*-palotának. A *Radziwill*-palotát Berlinben „Noé bárkájá”-nak nevezik, mert udvari méltóságok, mágnások, királyi hercegek mellett egyszerű polgárok és művészek is forognak benne. A hercegi házigazda szereti az életet és szeret jól élni, nem demokratikus túlzásból keresi a polgári társaságot is, hanem mert jólesik neki ez a teljesebb légkör. A *Radziwill*-szalonban könyveket olvastak fel, zenekar és énekkar szórakoztatta a vendégeket és drámákat játszottak.

A fiatal kartácsherceg jobban érezte magát a *Radziwill*-palotában, mint otthon, az udvarnál.

1817-ben a kartácsherceg már régen nem járt *Radziwilléknél*, mert *Posenbe* költöztek, Antal herceg poseni helytartó lett. Itt találkozik a tizennégyesztendős *Eliza* a húszesztendős *Vilmossal*, mikor *Vilmos* herceg a nővérének a későbbi I. Miklós cárral való esküvőjére Oroszországba utazik. *Vilmos* a helytartósági palotában száll meg. A bennfentesek már ekkor csipkedik őt az *Eliza* iránt mutatott rajongásáért. Az akkori idők regényes hajlandóságának és divatjának megfelelően *Eliza* és *Vilmos* örökös barátságot esküszik egymásnak és e barátság jeléül mindegyik külön baráti névvel kereszteli a másikat. *Vilmos* „Örök”-nek nevezi *Elzát* és ez a regényes elnevezés valóban szimbóluma is lett a két ember tragédiájának.

Egy korabeli leírás szerint *Eliza* már tizennégyéves korában szinte nem természetes szépséggel büvölt el mindenkit. Finom nyakán kissé ovális fej, kedves, nemesen metszett száj, orra finom vonalú, szemöldöke olyan könnyed és lágyan simul homlokára, mintha egy tollvonással raj-

zolták volna. A szeme kortársai szerint olyan, hogy aki egyszer látta, nem felejtí el többé: mélységet tükrözö, átlelkesült szemek.

III. Frigyes Vilmos egy-kettöre megtudta a poseni történetet. Az udvar még talán előbb. Jól megbeszélték előre a keletről jövő veszedelmet: igaz, hogy Eliza anyja Hohenzollern-leány, de Lujza hercegnő elvesztette egyenjogosultságát azzal, hogy rangján alul vette férjül Antal herceget. Gyermekei tehát nem egyenrangúak a királyi családdal. III. Frigyes Vilmos nem szeretett állást foglalni semilyen kérdésben sem, így hát most sem akart nyilatkozni sem a házasság mellett, sem ellene. Végre is herceg *Wittgenstein* veszi kezébe a „dolgot”, mint Frigyes Vilmos személyekörúli miniszter. A helyzet, szerinte, világos: Vilmos nem veheti el Elzát, mert igen könnyen megtörténhetik, hogy Frigyes Vilmos elsőszülött fia, ugyancsak Frigyes Vilmos, a trónörökös, fiutód nélkül halna meg, Vilmos herceg következik az uralkodásban. Már pedig, ha Eliza nem egyenrangú családból származik, hogyan lehetne királyné Poroszországban.

Herceg *Wittgenstein* nagyon jól tudja, hogy a Radziwill-család egyenrangúságát Frigyes Vilmos egy szavával elintézheti, az intrika azonban elébe vág ennek az egyszerű elintézésnek azzal, hogy megkérdezik Európa uralkodóit, mi a véleményük, elveheti-e a porosz prezumtív trónörökös a Radziwill herceg leányát. *Wittgenstein* „megpróbálja” adoptáltatni Flizát valamelyik egyenrangú családdal, de persze ez nem sikerül. Ugyanekkor Konstantin nagyherceg rangon aluli házassága miatt lázadás tör ki Oroszországban, amely a cári trónt fenyegeti. Vilmost a példán „kioktatják jóakarói” és Vilmos herceg 1829 telén megjelenik újra Posenben, a helytartósági palotában. A szerelmes herceg most már harminckét éves, a menyasszony huszonhat. Tíz éve jegyesek, ha nem is a formák, de a szívük szerint. És a harminckétesztendő férfi ezen a hózivataros téli napon utóljára jön látogatóba a menyasszonyához. Eliza szebb mint valaha volt: aki látja, annak összeszorol a szíve, hogy ez a nem is földi szépség egyesek szerint nem méltó arra, hogy királyné legyen, mikor pedig királynőt megillető hódolattal veszi körül mindenki.

Elbúcsúznak. Eliza ez egyszer kikíséri Vilmost a szánig, ki a jeges szélbe. Mintha meg akarna halni. De nem sír, nem marasztalja a fenséges völegényt, megmutatja, hogy fájdalmában is felséges tud lenni. Az udvari szán elindul, Vilmosnak nincs mersze szembeszállni a sorssal, azért, akít szeret.

Félesztendő múlva Vilmos el akarja jegyezni Augusztá hercegnőt és ekkor Eliza fölmenti völegényét a szava alól. Ennél a megható jelenetnél Vilmos zokogásba tört ki, Eliza megörizte nyugalmát, csak arca vált halottsápadtra és nem is virult ki többé. Eliza ettől kezdve ájulásokba esik és köhögési rohamai vannak. Még mindig észbontóan szép, azonban most is a fejedelmi Eliza és ez a szépség lángra gyújtja Fritz Schwartzenberg hercegnek, a generális fiának szívét iránta. Eliza talán megvígasztalódnék, de ennek a szerelemnek ijesztően érzéki lángjai visszariasztják. Riadtan menekül vissza magányába.

Az 1832-es kolera után táncórület tör ki Poroszországban. Radziwillék is belátogatnak Berlinbe. Antal herceg estélyeket ad, azt akarja, hogy Eliza felejtse és szórakozzék. Eliza nem ellenkezik, szereti az ap-

ját. Egyik este *Vilmos* herceghez hivatalosak. *Eliza* vigan beszélget *Vilmos*-sal és feleségével, meg akarja őrizni a látszatot, de fuldokló köhögés fogja el a szörnyű izgalomtól és ott a vendéglátó házban tüdővérzést kap. Vastag sugárban ömlik az elhagyott menyasszony vére a helyét bitorló háziasszony szalónjának szőnyegére. Az egyik mellékszobába viszik, az estélynek végeszakad, az orvos feltétlen nyugalmat parancsol, de *Eliza* nem akar ez alatt a tető alatt maradni.

Hazaviszik a Radziwill-palotába és 1834. szeptemberében, alig pár hónapra e végzetes „estély után”, koporsót visznek ki a Radziwill-palotából...

ERICH NITSCH

A sorompónál

*Fehér úton tarka embercsoport
nyüzsg a hűvös őszi alkonyatban,
más-más irányban, lassan, vagy sietve
jönnek-mennek, frissen, vagy fáradtan.*

*Arcukon derű, bánat, gond, közöny,
— zörög az avar lépteik nyomán, —
az egyik sétál, a másik rohan,
tudomány, kenyér, csók, vagy pénz után.*

*Mindegyiknek más a célja, terve,
de útjukban egy közös akadály:
a lebocsátott sorompó mellett
léptét lassítva, mindenki megáll.*

*Szemben állnak, két táborra osztva,
tekintetük jobbra-balra kutat,
néma kérdés: vajjon meddig várnak,
az expressz jön-e vagy tehervonat?*

— — — *A sors gyakran bocsát utunkba
sorompót, melynél meg kell állnunk,
de hiába nézünk jobbra-balra,
nem tudni mire és meddig várunk...*

VIRSIK MÁRIA

EGY GYERMEK SZÜLETIK

Kis regény

(4)

Mária felnyitotta a szemét. Valami csodálatos sírás dübörgött körülötte, mint az a másik kimondhatatlan sírás: ott belül...

A harangok zúgtak... Felállott; a falu égett... Igen: minden ég! A templom körül egyetlen óriási láng volt minden!

A falu elé, de ő itt marad: temetőnek... Ó, nyugszik már a szegény kis Mária...

A vak is figyelte a lármát, ami a falu felől jött... Fiai elfutottak a faluba... Hallgatta a sírást... És látta a házak összehullását, romlását, az emberek össze-visszafutkosását. Minél nagyobb lett a sírás, ő annál jobban látott. Végtelen szilárdságot érzett. Nagy, végtelen világosságot érzett maga körül.

És ebbe a világosságba esett bele a Mária közeledő lépte..

— Milyen lehellés! — suttogta a vak.

Mária megállott apja előtt.

— Mi történt, Mária? — kérdezte szeliden, mint ahogy a galambokat hívogatják, akiket már megsebeztek.

Mária fölnézett a vak arcába. Hogyan megsímogatták ezek a szók!

— Meggyaláztak, apám!

A vak feszülten figyelt lányára. A szél kínok hörgését, a reménytelenség sikolyait hozta.

— Ölelj meg, Mária!

Mária megölelte a vakot...

— Veréb, a csósz!... Én Tónié szerettem volna lenni!

— Mit gondolsz, Mária, ki gyújtotta fel a falut?

Mária megdöbbsent: az apja lát... Igen: csak ő lehetett!... Veréb!

— Veréb! — mondta.

— Ó volt... Látni akarta, mit tett? El fog égni!... Az utak csodálatosak! — mondta a vak.

— Nem látom magamat, mi lesz velem? — sírt fel Mária. — Segíts, apám!

A vak arca megvonaglott.

— Az életnek sok fényre van szüksége. Az anyám mennyit szenvedett értem, a világtalanért. Hátha te is a fényt hozod? Aki ezerszer születik újra, hogy legyen: az embert! Ó, ha gyermeked lesz, Mária?

— Gyermekem?

Mária csodálkozó szemei nem tudtak betelni a termő földekkel, sikolyokkal, égő faluval, temetővel és a sugárzó nappal.

És nem mert panaszkodni.

*

Mikor Tóni kifutott az utcára, a falu már menthetetlen volt. A kis házak fölött a szél gyújtogatta a gyertyákat és semmi sem tudott gátat vetni a pusztulásnak.

Még egyszer szerette volna látni a kis házát, a műhelyét, ahol élt, ahol fájó életét, alig pislákoló napiát most fölégeti valami szörnyű

láng... A tükör majd elpattan, a láng kialszik. Tóni borbély halvány, szenvedő arcát semmi sem mutatja már, betemeti a hamu!

A parasztok már nem is oltottak: állottak tehetetlenül... Tehetetlenül és valami mély egyenlőség volt az arcukban: fájdalom.

— Látjátok! — mutatott Tóni csöndes sírással az elmuló falura, amiben nemcsak a házak égtek, hanem mint az ő műhelyében ő ég el, ezekben a házakban is több ég el, mint a ház... Több, ó, sokkal több annál: valami az emberből... Akik itt éltek egymás mellett, nem ismerve egymást... És a fájdalom, — mintha új emberekre világítana, — akik mintha most közelebb állnának egymáshoz! Mintha emberibbek lennének!

És az emberek értették ezt a néma beszédet... Lehajtották a fejüket...

Tóni mintha fölējük magasodna most.

— Látjátok, innen kezdődik az út! Innen: ahol még mind emberek vagytok! Innen: ahol érzitek közös tragédiátokat! Most egyiteknek sincs más kincse a szívében, csak az élete... És csak az tesz benneteket erőssé: hogy éljete! Ez a fájás most leégette rólatok a port...

Tóni egy lángoló utca közepén járt. Ott van a kis háza: az ablakokból sűrű füst gomolygott ki. A tető lángolt.

Tóni leesett a küszöbe elé. Ha beteg is volt, azért jó volt itt élni. Ez alatt a tető alatt, aki befogadta őt. Ez takargatta a fájásait. Ott a függöny mögött hullottak a könnyei. Ott sírdogált magános délutánokon valaki, aki: ő volt, Tóni a borbély, akinek keskeny mellében úgy fáj a szíve.

Megölelte a küszöböt, mintha Tóni borbélyt akarná megölelni: aki ennyire magára maradt.

— Megállj, Tóni!

Veréb állott előtte. Szemében a tűzvész lobogott házról-házra.

Tóni némán nézett föl erre a látomásra... Ki tudna küzdeni ezzel? Utat talál ez mindennütt. Hányszor legyűri az embert: ha nem találja meg az utat — az úttalanság: a kétségbeesés, az elesett ember.

— Haha, — nevetett Veréb, — a falunak már megfizettem. De mi ez ahhoz, amit én szenvedtem? Én: Veréb! A falu — az élet: kitaszítottja. Most minden úgy ég, ahogy én égtem. És Mária is ég, égő tűzvész a csókja. Mert tudom ám, milyen az ő csókja? Az enyém volt ő: a kukoricásban...

Tóni nyöszörgött és bele akart ugrani a háza lángjaiba.

— Haha, nem lehet! — és valaki visszarántotta, — neked élned kell! Csak élj!... Neked kevés ez a tűz!... Kérdezd meg csak Máriát, aki nem akart engem szeretni!... Nekem való a tűz, mert én már elégtem! — És beugrott a megingott házba.

Egy pillanat múlva ráomlott a ház és eltemette a tűz...

Tóni háza kihunyó zsarátnokaiba bámult...

*

Verebet a tűz után nem látta többé senki...

*

Egy késő őszi napon Mária a temetőben barangolt. Az előző napok csunya, ködös, nyírkos levegőjét a napsugarak ma szétszórták. A teme-

töben békült csend lépkedett a sírok között. Az ős utolsó virágai még egyszer mosolyogtak.

Mária megállott egy keresztnél.

A kereszten ez állott: Kis Róza, élt 20 évet.

Mária most már tudta, hogy élete új utakon jár. Nagy, nagy dolgokra várt. Figyelt, készülődött. Csöndes volt és alázatos. Finoman, árnyaltanul mosolygott, amikor a temető mellett elmenő lányok megdobálták sárral.

Máriának ez a kereszt volt a barátnője, ennek a keresztnek mondta el a titkait, ennek a fiatal anyának, ki megszülte gyermekét és elment, ajkán egy mosollyal. Itt talált először pihenést az anyaság egy szenvedőjének keresztjénél. Anyját kereste, de azt nem találta, öngyilkos volt, valahol az árokban pihent jeltelenül. És így talált erre a keresztre...

Igen, ez megérti őt, mintha csak az anyja lenne. Beszélgetett a kereszttel és az felelt neki.

— Ne félj, Mária... Én az életemet adtam... De volt egy pillanatom, ami fölért mindennel, ami még jöhetett volna... De hiszen ezt te már érzed, Mária, mert csodálatos megdöbbenésekkel befelé hallgatsz és minden gondolatod símogatás forró reszketéseidben valakinek, aki eljövendő!

— Úgy-e, Mária, — szolt valaki Mária mögött, — különös ez: élt 20 évet!

Tóni borbély nagy, kék szemei néztek rá... Tóni betegen feküdt a tűz óta. Ma fölkel.

— Én is fiatal vagyok: 25 éves, — mondta a borbély, — és látod, én is idejövök vigaszért a temetőbe. Az élők nem értenek minket, Mária. Élt: 20 évet! Mi ez? S aki szenved, az miért szenved? Én nemsokára megtalálom a feleletet. — És nagy, kék szemei úgy kinyíltak, hogy nem volt határa a kérdésének.

— De te, Mária, ne félj! — És a kék szemek megteltek különös, ígérő meleggel. — Te örülsz, Mária! Örülsz! — Vékony, sovány keze, fehér mint a szappanhab, Mária fejére tévedt, mintha meg akarná áldani...

— Mert mit tudnak ők ott, ott a faluban? Ők téged soha se értenek meg! Mióta fölépült a falu: újra erősek! Nem szenvednek, nem látják azt, amit mi, gyöngék: te meg én! Az égést belepte újra a por... A por ráfeküdt az arcukra és nem látják egymást. Csak a mi lelkünk: a mi szenvedéseink imbolyognak a por fölött... Ők elfordulnak tőlünk, mert igen messze vagyunk tőlük. Mi a por száműzöttjei vagyunk. És mert nem hullhatunk közéjük, magunkra maradunk. A por árvái vagyunk: te, meg én! Én: Tóni a borbély, ezzel a melle!...

— Látod: téged megcsókolt valaki és rádszakasztotta a szenvedést. Ők nem tudják, hogy mi ez? Nem tudják, hogy te sírok szélén keresed a vigasztalást: ami az övék is. Mert a vigasztalás: a legszebb élet...

— Tóni borbélyt a rossz melle sokra megtanította... Mint téged, aki a sárral való megdobáltatásra mosollyal felelsz. Ő, ki jutott az anyasághoz ekkora örvényen át, mint te?...

— Én látlak, Mária! — és Tóni arcán végtelen szelídség símogatott. — Látom: hogy te mégis életet fogsz adni, hogy már akarod ezt az életet!

Tudod, hogy aki jön -- rádköszönt az élet szavával, aminek te leszel az anyja...

— Milyen szép ez, Mária, valaki fölemel téged: az ő anyjává...

— Az élet eljön hozzád!...

— Látod, anyává tisztultál, Mária!...

Mária szeméből nagy, nehéz könnyek gördültek ki...

— Én vígasztalanul megyek el, Mária... Valamit vártam én is...

De nem jöhet el már! Ha meggyógyultam volna: csak te lehattél volna egyedül méltó hozzám, a szenvedéseimhez!

Mária reszketett, valami régi könnyűséget érzett. Igen: meggyalázott életében öröm csirázik, az eljövendő gyerek szeretni fogja őt, mert annak a legtisztább lesz: anyja.

Arcát Tónira emelte: aki ilyen tisztán látja őt: csak te lennél hozzám méltó, Mária! Tóni fölemelte őt. És megérzi Tóni nézésében a szók szárnyát: tiszta, drága, hamvas szerelmét.

És ajka, meggyalázott ajka megint megérintett valakit: megcsókolta Tónit...

— Csókolj meg te is engem, Tóni

És ajkuk összeforrt... a por lehullott róluk...

*

A vak ember hallotta Mária visszatérő lépteit...

Mi ez? Szárnycsattogások?

A vak mosolygott: a régi, szépséges Mária ez... A tiszta, gyermek Mária, akiről lehullott a por...

Jön a fény: úgy jön Mária, mint nagy, nagy fényesség... Megtalálta az utat...

A vak fölegyenesedett.

— Hozza a világosságot, a vígasztalást... Most már tudom: megszüli a gyermeket.

A vak szemek szembenéztek a nappal...

*

Harmadnap eltemették Tónit, aki tudott arról, hogy egy gyermek születik.

(Vége.)

KRISTÁLY ISTVÁN

A béka

Békával találkoztam ma, az alkony
Halk pókja szötte nyúlós, barna szálait.
Magamban mentem csak, fájó magamnak,
Egy sodró, kóbor bú ép arra vitt,

Amerre jött. Szorongva rötta útját,
(Mely nem jobb az enyémnél s nem kényelmesebb)
Amint észrevett, görgő kődarabként
Megállt és fázva, nyúlva, kérdőn rám meredt.

Megálltam én is. A szemem szemébe
Nyilazott merőn. Így néztünk farkasszemet.
Hidat akartam verni most közöttünk,
Melyen lelkünk szabadon, egymáshoz mehet.

Hiába! Nem jött semmi jel a mélyből,
Csak szemében gomolygott bodros félelem.
Tudtam már, az ember nézett riadva
Így, ha közelében szörnyeteg volt jelen.

LAKNER ZOLTÁN

A LEVEGŐ HŐSEI

Az elmúlt tíz esztendő új korszakot nyitott meg az aviatika történetében. *Kanada* és *Grönland* mérhetetlen területeit kivéve a földkerekségnek már egyetlen pontja sincs, amely fölött ne suhantak volna el a dadalmas repülőgépek és óriás *Zeppelinek*, amelyek *Ausztráliától Alaszkáig*, *Szibériától a Tüzföldig* és *Fokvárostól az Északi Sarkig* pontosan kidolgozott utakon, előre megállapított állomásokkal valóságos légiforgalmi szolgálatot bonyolítottak le.

Tíz esztendő nem nagy idő az emberiség történetében, a technika századában pedig egy pillanatnak tűnik csupán! Mégis az 1920-tól 1930-ig terjedő évtized elegendő volt arra, hogy a lehetetlent is megkísérlő emberiség tervszerűen valósítsa meg a *hosszútávrepülés* megoldhatatlannak látszó feladatát.

A levegő hősei, akik között helyet foglalnak azok a szerencsétlenek is, akik mint *Nungesser* és *Coli*, az életüket áldozták a modern repülőtechnika egyik legnagyobb problémájának, az *Atlanti-Oceán átrepülésének* vakmerő kísérletében, egymásután próbálkoztak a máról-holnapra megteremtett rekordok megdöntésével és tíz esztendő alatt soha nem képzelt teljesítmények árán olyan eredményeket értek el, amelyek példa nélkül állanak az elmúlt századok technikai fejlődésének történetében.

A távrepülő pilóták első, nagyszabású kísérleteinek egyike 1920 elején zajlott le, amikor a *Smith* testvérek próbálkoztak az *Anglia—Ausztrália* légi repülőút végrehajtásával. Alig néhány héttel később, 1920 márciusában, ugyancsak angol pilóták, *Rynewelt* és *Brand* aviatikusok, *Dél-afrikából* indulva repültek Londonba és ezzel a teljesítménnyel joggal ejtették bámulatba a világot.

A két tüneményes távrepülő-rekord két teljes esztendeig megdöntetlen maradt! Csak 1922-ben kísérte meg két portugál aviatikus a *Lisszabonból Rio de Janeiroba* való repülést egy angol hidroplánon, amellyel azonban géphiba következtében a Kanári-szigetek közelében kénytelenek voltak leszállni. Ezt a balsikerű kísérletet újabb kétesztendei szünet követte. 1924. tavaszán három *ausztráliai* pilóta, *Smith*, *Wade* és *Nelson*, amerikai monoplánon körülrepülték *Ausztráliát* és a 27.500 mérföldnyi légiút szerencsés befejezése után megdöntötték az összes addig fennálló távrepülési világrekordokat. 1924-ben léptek akcióba a *Zeppelinek* is! A *németek*, akik már régóta bizonyos féltékenységgel szemlélték az angol és amerikai pilóták vakmerő vállalkozásainak sikereit, most korszakalkotó kísérlettel igyekeztek csodálkozásba ejteni az egész emberiséget. Az 1924. év október havában indult útnak a *Z. R. 3.* és *Kielből* indulva szerencsésen el is érkezett *Uj Fundlandba*, illetve a newyorki repülőterre. A *Zeppelin*, amely első ízben szerepelt mint hosszútávúton alkalmas *utaszállító léghajó*, gyors népszerűsége tett szert és a német pilótákat általános lelkesedéssel ünnepelték. 1925-ben egymásután *négy* nagyjelentőségű légi raid zajlott le. Az első *Roald Amundsen* útja volt *Dornier Wal* repülőgépén, amelyen a világhírű kutató akkor első ízben indult a *Spitz-*

bergák felé. Egy hónappal később, 1925 júliusában, orosz pilóták hajtották végre a *Moszkva—Peking* légi kirándulást, amelyet ugyanez év nyarán francia pilótáknak *Páris—Szudán* és vissza útvonalú nagyszabású távrepülési kísérlete követett. Ezek a kísérletek azonban eltörpültek Sir Alan Cobham, a hírneves angol pilóta, nagyszerű teljesítménye mellett, aki 1925 őszen *Londonból* a *Jóreménység* fokáig (Délafrika) és onnan ismét *visszarepült*, alig egy hét alatt megtéve a több mint 17.000 méröldnyi távolságot.

A következő esztendőben, 1926-ban egy spanyol aviatikus — Franco — érdekes kísérletével ejtette izgalomba a pilótákat. A spanyol aviatikus, hasonlóan az 1922-ben szerepelt portugál pilótákhoz, *Spanyolországból Délamerikába* repült és szerencsésen el is jutott *Dornier Wal*-gépén *Rio de Janeiro* városba. Alig néhány hónap múlva indult fantasztikus légiútján az *Északi Sark* meghódítására Roald Amundsen és Umberto Nobile a „*Norge*” léghajó fedélzetén. Velük egyidejűen haladt át az *Északi Sark* fölött Byrd kapitány kis *Fokker*-repülőgépén is. Az *Északi Sark*nak ez az egyidőben történt kettős átrepülése akkoriban sokféle vitára adott alkalmat. 1926 nyarán indult meg francia részről a távrepülőversenybe való bekapcsolódás. Két kitűnő aviatikus, Girier és Dordilly, *Párisból leszállás nélkül repültek egyenesen Omszkba* és az óriási orosz városban visszafordulva, baj nélkül tértek vissza a francia fővárosba. Az első kísérlet tehát, hogy bár szárazföld fölött, de *leszállás nélkül* hajtsanak végre nagyszabású távrepüléseket, a *francia pilóták* nevéhez fűződik. A sikeren felbuzdulva 1926-ban Bernard francia pilóta *Marseilleből Madagaszkárba* és onnan vissza *Párisba repült*, míg ugyanez év nyarán ismét Sir Alan Cobham, a hírneves angol aviatikus, *London—ausztráliai* légiútja 28.000 méröld távolság diadalmas leküzdésével a *távrepülés világrekordját állította fel!* Ugyancsak Sir Alan Cobham volt az, aki egy évvel később, 1927-ben, nagyszerű angol repülőgépével *körülrepülte az egész afrikai kontinenst*, ugyanez év tavaszán pedig *olasz pilóták* hajtották végre a *Róma—Tokió* nagyszabású légiutat.

Az 1927. év július havában világtörténelmi jelentőségű esemény zajlott le, amely örök időkre emlékezetes marad az aviatika történetében! Lindbergh kapitány, — egy addig ismeretlen nevű fiatal amerikai pilóta. — „*Spirit of St. Louis*” nevű Ryan-monoplánján *egyedül*, minden kíséret nélkül indulva Newyorkból, *átrepülte az Atlanti-Óceánt* és szerencsésen partra szállt *Páris* mellett a le bourgeti repülőtéren. Lindbergh monumentális teljesítménye egészen új lehetőségeket nyitott meg a légiforgalom szempontjából és bár a vakmerő fiatal amerikai bravuros rekordteljesítményét azóta senkinek sem sikerült megismételnie, az Atlanti-Óceán átrepülésének kérdése azóta legfontosabb problémáját képezte az aviatikának.

1927. nyarán az olasz aviatikusok egy neves, népszerű tagja, Marchese De Pinedo, kísérte meg hazája számára is megszerezni Lindbergh babérait. De Pinedo *Olaszországból Délamerikába* készült és szintén egyedül indult vakmerő útjára. Közben azonban, szintén géphiba miatt, a kiváló pilóta kénytelen volt leszállni *Madeira* közelében a *nyílt tengeren* és miután hidrolánját *cáparajok támadták meg*, a rettenthetetlen aviatikus *gépfegyvertűzzel* riasztotta el a körülötte hemzsegő tengeri szörnyete-

geket. Egy arra járó hajó azután kimentette szorongatott helyzetéből De Pinedo márkit, aki nem rettent vissza az eléje tornyosuló akadályoktól, újra repülőgépre szállt és szerencsésen el is jutott *Délamerikába*.

1928-ban egymásután zajlottak le a különböző légiutak.

Hinkler ausztráliai pilóta egyedül indult utnak *Londonból Sidneybe*, *Wilkins* kapitány és társai a „*Véga*” monoplánon *Alaszkából a Spitzbergáig repültek*, két nagynevű német aviatikus, báró *Hühnefeld* és *Koehl* kapitány pedig a kíséretükben levő *Fitzmaurice* kapitánnyal *Irországból Greenly Islandba* repülve, szerencsésen kikötöttek az amerikai kontinenshez tartozó szigeten. Ugyanebben az esztendőben repülték át az *Atlanti-Óceán* fölött *Chamberlain* és *Lewin* amerikai pilóták.

Az Atlanti-Óceánt tehát meghódították az aviatikusok. A legyőzhetetlen világ-tenger, a *Csöndes-Óceán*, átrepülése azonban továbbra is nyílt kérdés maradt. Erre a hallatlanul veszedelmes feladatra vállalkoztak *Kingsford-Smith* amerikai pilóta és társai, akik a „*Dél Keresztje*” című *Fokker*-monoplánon, *Hawaii* érintésével, át is repülték a *Csöndes-Óceánt*. Néhány hónappal később *Costes* és *Brix* francia pilóták kontinentális távrepülő útjuk alkalmával *Párisból Afrikába, Dél- és Középamerikába*, végül pedig *Newyorkba* és *San Franciscóba* érve 36.000 mérföldnyi légi uttal megdöntötték *Sir Alan Cobham* távrepülési világrekordját és azt *Franciaország* számára hódították el. Az 1928. esztendő még a hölgyrepülőrekordok kísérletéről is nevezetes a repülés történetében. Két bátor női pilóta, *Lady Bayley* és *Lady Heath*, minden kíséret nélkül *Londonból Délafrikába* repültek és kivívták az angol nőpilóták számára az egész világ osztatlan elismerését.

1929-ben nyílt meg az első repülőgépjárat *London és India* között, amelyet azóta rendszeresen bonyolítanak le az *Imperial Airways* angol légiforgalmi társaság gépein. A múlt év augusztus havában viszont az első német utasszállító léghajó, a „*Graf Zeppelin*”, bonyolította le az első földkörüli járatot, amely *Németországból az Északamerikai Egyesült Államok és Japán* érintésével tizenkét nap alatt tette meg az utat a világ körül. A *Graf Zeppelin* vezetőjét, *Eckener* kapitányt, akkoriban általános lelkesedéssel ünnepelték.

Az idei év *Kingsford-Smith*, a *Csöndes-Óceán* átrepülőjének sikerei jegyében indult meg. 1930. július 25-én *Kingsford-Smith* kapitány „*Dél Keresztje*” nevű ismert *Fokker*-monoplánján utitársaival együtt *Irországból Ujfundlandba, Newyorkba* és *San Franciscóba* repült, nemrég pedig rekordidő alatt hajtotta végre az *Anglia—Ausztrália* légi raidet. Elismerésreméltó teljesítmény volt még ezen kívül *Costes* és *Bellonte* francia-olasz pilóták távrepülése is, akik *Párisból* indulva *teszállás nélkül* az északamerikai *Texasba* jutottak el.

Alig huszonegy esztendő mult el tehát, amióta *Louis Blériot*, a nagynevű francia aviatikus, átrepülte a *La Manche* csatornát és bizonyos, hogy az aviatika történetében ezentúl minden esztendő hatványozott mértékben teremti meg a nagyszerű rekordokat, amelyek csakhamar a rendszeres repülőgépjáratok hálózatával veszik körül az egész világot.

MAGYAR KÖNYVEKRŐL

Mécs László:

AZ EMBER ÉS AZ ÁRNYÉKA

„Athinaeum“ könyvnyomda és lapkiadó r.-t., Kassa

A versnek, a rímeknek, a szavak gazdag ömlésének csodálatos bűvésze, akit Mécs László néven tisztel a magyarság, kiadta negyedik kötetét. És már készen van az ötödik könyv is, — a címe „Üveglegenda”, — csak sajtó alá kell tenni, hogy mindenhová elvigye a posta, ahol magyarok élnek.

Mécs László csillaga a fordulatot követő években bukkant föl a magyar horizonton. Az emberek, nemcsak a műértők, a céhbeliék, hanem a tömeg is álmélkodva néztek az új jelenségre. Az első pillanatban megérezte mindenki, hogy itt Költő beszél, akinek a vers nem ünnepnapi szórakozás, nem verejtékező munka, hanem gazdag lelkének természetes kibomlása. Majdnem olyan szükségszerűség, ahogyan a tavasz kicsalja a virágokat. Meglepő volt az a végtelen könnyedség, amellyel a vers páncéljába tudta szorítani az egymásra halmozódó képeket. Egészen friss, el nem koptatott elemek vonultak költészetén keresztül liránkba. Kifoghatatlan bőséggel ömlöttek ezek fantáziájából és ragyogó színeikkel elkápráztatták az olvasót.

Lira volt ez, de annyira telítve a külső világ mozdulatainak ábrázolásával, hogy szinte az époszok hömpölygésére emlékeztetett. Mécs a „Hajnali Harangszó” óta sok verset írt, bámulatos termékenysége azóta is megmaradt. Voltak, akik azt jósolták, hogy fejlődésének iránya a leíró költészet felé vezet és hogy a lehiggadás az objektív tárgyfestésben fog megnyilatkozni. Csalódtak, mert a motor, ami őt hajtja, tipikusan lírai, állandó feszültség, dinamika rejtőzik benne és képzelőereje sokkal csapongóbb, semhogy a szemlélet fokánál megállapodhasson. Új könyve, mely a legjelentősebb állomás első kötetének megjelenése óta, azt bizonyítja, hogy Mécs inkább a spiritualizmusba mélyült. Isten-hite megerősödött, amit így fejez ki „A fény felé” című versében:

*A jelenem. Kevés szó is kimondja.
Mint érni kezdő körtéből fanyarság,
a földnehézkesség törvénye tünik
testemből: egyre gyorsabb léptű lábam,
a szívem egyre-egyre jobban szárnyal
mint őszi tájról menekülő fecske,
a Fény felé és minden egyszerűbb lett
s a hegyek egymást kérdezik titokban:
ki ez, mi ez, hová megy oly sietve?*

Ezt az utat minden nagyobb nehézség nélkül tette meg. Majdnem olyan formán, ahogyan a mozdonyt ráhelyezik a sínre, a kerekeket meg-

indítják és a gép a sima vaspályán egyre gyorsuló lendülettel rohan a cél felé. A költőt roppant hite segítette. A kezdet óta Krisztus tanítása élt benne valóságként, átította egész egyéniségét, meghatározta lényegét és immár mint magasan emelkedő ív fogja össze a katolikum világnézetét.

Akinek ennyire szilárd a céltudata, az alapjában véve boldog ember, mert egy kiforrott hatalmas rendszert vallhat a magáénak, amely megoldást talált minden kétségre. Neki nincsenek lélekemésztő harcai, sem az önmagában jelentkező Káinnal, sem külső környezetével; ezért tud oly megható szelídséggel, szinte a gyermek csodálkozó örömeivel írni a tavaszról, szülőföldjéről, költői hivatásáról. Vagy lehet-e kedvesebb, melegebb sorokban kifejezni a gondtalanságot.

*„Egész napon mókázom, viccet mondok, nótázom,
ölelnek a kis karok, azt sem tudom, mi vagyok,
gyerekláncon rab vagyok,
kamasz, költő, pap vagyok?”*

*Az a fő, hogy a Halál most hozzám be nem talál,
elrejt a szép új vetés, édes gyermek-nevetés,
elrejtnek a gyerekek,
élő napfény, szeretet.”*

A művészi kifejező erő változatosságán és nyelvezetének szinte egyedülálló színességén kívül lelkének igazi harmóniája kapta meg mindjárt az emberek érdeklődését. A szeretet és jószág csodatevő hatalmának hangsúlyozása valami pozitívumot jelent a tömeg szemében, amikor mindenfelül kétség és zürzavar ágaskodik. Mécs László népszerűségének gyökerét nem nehéz megtalálni, mert ő tud „a végtelenbe ablatkot vágni: a kék örömet tüdőre szívni, élni a ritmusban, hinni, remélni, s szeretni, szeretni.” A programmon keresztül hódította meg az egyetemes magyarság szívét, noha a programversei nem éppen a legjobbak. A programmban ugyanis mindig van valami általánosítás, lezártság és elhatároltság, amely inkább kijelentés, mint átélt valóság, hús és vér. Mécs költői vénája azonban a program falai között is finom ágakra szakadt és fejlődését dokumentálja, hogy új kötetében több, eddig néma húr szólalt meg. Nem az egyénisége változott meg, hanem bővült a skálája, még közelebb jött hozzánk, hogy részleteiben is tisztán láthassuk rendkívüli tehetségének emberi arcát. Ez új nyereség, az évek ajándéka, melyek átszántottak rajta. „Az ember és az árnyéka”, — amelytől a kötet címét kapta, — és még néhány versének ott a helye az örök magyar értékek Pantheonjában. Csak még egy zúgó fájdalom vagy nagy viharzás kellene és akkor teljesedik az, amire az Ady generáció óta született legnagyobb lírikusunkat tehetsége predesztinálja.

TAMÁS LAJOS

KÜLFÖLDI KÖNYVEKRŐL

WALTER SEIDL: ANASTHASE

Amalthea Verlag, Wien kiadása

Walter Seidl, egy nagyon fiatal prágai német költő, első regénye témájaként a wagneri zenének egy ifjú emberre ható, formáló, életét teljesen átalakító erejét választja. Az első könyvek igen ritkán fogódnak ilyen súlyos témákba, hisz a wagneri zene, az elmúlt évtizedek és a világ operaházainak műsora ellenére is, még küzd a kritikával, a bayreuthi „Wahnfried” máig sem temploma a zenei beteljesedésnek s éppen ezért a fiatal prágai író regénye túl a kísérleten, az első könyvek megszokott zökkenőin, mindenképpen figyelemreméltó. A regényhős: Anasthase Alfric, francia-német szülők gyermeke, aki apjának hősi halála után a délfranciaországi kis városka kollégiuma befejeztével Párisba megy s német anyja zenei tehetségét örökölve, a francia főváros zenei eseményei forgatagába kerül. Mecénásra akad, a modern muzsikát tanulmányozza, majd egy nagy francia napilap zenei referense lesz s amikor a frankfurti nemzetközi zenei kongresszusra utazik, egy müncheni, kissé ríktó színpadokban megírt kirándulás után, Bayreuthba kerül.

Anasthase: korunk Julien Sorelje, a francia kultúra szerelmese, a legmodernebb zenei kísérletek harcos propagátora, nem szereti Wagner és a bayreuthi Wagner kultusz határozott csömört vált ki belőle mindaddig, amíg az első Wagner operát, Tristán, végig nem hallgatja. S ahogy a regény sokhurú, kuszált pszichológiája itt differenciálódik értékke, éppen úgy sarjad fel a szkeptikus, elfogult Anasthaseból, a félfranciából, a német génusz iránti csodálat s kora hamarérett, fanyar gyermekét körülöleli a szerelemmotívum, ami a Tristán bevezeti. Az epedő sextlépés, az édes akkord és a boldog teljesedés motívuma még zavarba ejtik Anasthaset, de azután a mélységesen tragikus talajból és a schopenhaueri komorságból a lelkek drámai operájává magasztosodó Tristán teljesen rabul ejti s amikor a szerelemmotívum utolsó recitativájával az opera véget ér, a francia zenekritikusból Wagner rajongó válik. Egy a wagneri opera húrjain továbbrezdülő nyáregji szerelem finom pasztelljeivel fejeződik be a regény, amelynek utolsó soraiban Anasthase már állandó bayreuthi lakos, előkelő idegenek amatőrcicerónéja, aki a Wagner kultuszt fejleszti, hirdeti.

Walter Seidl: regénye témájában a fiatalság lelki metamorfózisának érdekes rajzát adja s ha itt-ott, a történet lázasan fonódó láncolatában, törések is vannak, lehetetlen észre nem venni, mint válik az író alakjával, meséjével egygyé. Az „Anasthase” dokumentuma annak, hogy írója komolyan felkészült hivatására s olyan témakörbe fogódzott, amelyen belül biztató fejlődésre nyílik kilátás.

KÁZMÉR ERNŐ

EWALD BANSE ÉS A MODERN GEOGRÁFIA ÚTJAI

*Neue illustrierte Länderkunde
Abendland und Morgenland*

Georg Westermann, Braunschweig kiadása

A földrajz, mint tudomány, már régen túl van azokon a korlátokon és kipróbáltságukban is kissé avúlt rendszereken, amelyeken fiataiságunk ismeretei alapulnak. A technikai fejlődés és a meggyorsított közlekedés közelebb tolta a határokat s akármilyen büszkék is vagyunk saját hazánkra, valahogy már hazánknak tudjuk az egész földgömböt. Tudunk annak lakóiról, növényeiről, állatairól és keresztültörve a szakok válaszfalait, a geográfiában próbáljuk egyesíteni a geológia, a botanika, a zoológia, a paleontológia, a biológia és az anatómia kutatásai minden eredményét. Ezeknek a tudományoknak konglomerátumát tulajdonképpen Darwin próbálta meg elsőnek egy nevezőre hozni, csakhogy nála a természettudomány volt a gyűjtőmedence s az, aki azt írta róla, hogy amint Kopernikus a földet a bolygórendszerbe, úgy illesztette be Darwin az embert a zoológia egyik fejezetébe, az tulajdonképpen ezzel a hasonlattal le is mérte a „Beagle” hajó földet körüljáró utasának jelentőségét, aki erről az útról az emberiség legmélyebb, legeredetibb kutatójaként tért vissza.

Ahogy a természettudományoknak Darwin, az irodalomtörténetnek Taine, úgy a modern geográfiának is vannak klasszikus mesterei, akik a forcies primordiales komponenseiből: a race, a milieu és a moment egybecsendülésével frissítik, új rendszerbe illesztik az öt világrész tudományát. Ezeknek a mestereknek útjain halad Ewald Banse, az új német geográfusok legértékesebbje, aki éppen a race és a milieu tainei elméletét veszi kutatásai alapjául és ennek az elméletnek lekrisztályosodásával szakít az öt világrész tabunak vélt törvényével. A „Neue illustrierte Länderkunde” revolúciót jelent eddigi ismereteinkkel szemben, egyben a lecövekelte tételeknek jelöl új evolúciós vonalat akkor, amidőn világunkat tizennégy világrészre osztja és pedig:

1. Germán Nyugat.	8. Magasázsia.
2. Középtengeri Nyugat.	9. Keletázsia.
3. Félázsia.	10. Ausztrália.
4. Russzoszibéria.	11. Délitenger.
5. Kelet.	12. Románamerika.
6. Négerafrika.	13. Germánamerika.
7. India.	14. Sarkvidék.

Tagadhatatlan, Ewald Banse érdekes kísérletezéseiben sok a fantasztikum, de ha csak egy világrésze államait vizsgáljuk s ennek a kísérletnek egyedülállóan érdekes argumentumaira világítunk, azonnal magunkévá tesszük azokat, mert valóban kongenialitást jelentenek a tainei elmélet ma már megrendíthetetlen oszlopaival. Így a Középtengeri Nyugat viágrész államai: Spanyolország, Portugália, Itália, Jugoszlávia, Albánia, Görögország, Bulgária. Portugáliától az Égei-tengerig nyúlik el ez a földrész, három félszigetével, három tengerével, — kék tengeri hullámok, forró napsütés, csúcsos hegyiáncolatok, élénk emberek, hirtelen lendülő

gesztusok, — valóban olyan áliamokat fog össze, amelyeknek geopolitikai, raceelméleti hasonlóságuk igen szembetűnő. Ezzel a nagyszerű írásművészettel megírt, eleven tudománymunkával párhuzamos az „A b e n d l a n d u n d M o r g e n l a n d” című gazdagon illusztrált mű, amely a divatnak vélt, de a gondolkodók tudatában egyre inkább elmélyülő spengleri világnézetnek geográfiába való átplántálása. Kelet és Nyugat tája, városai, falui, házai, faja, népei, emberei és kulturája kerülnek itt egymással szembe. A Nyugat klimatikus hűvössége, lakossága szorgalma, házaik lakályosságá, a Kelet száraz, tropikus melegével, emberei dologtalanságával, az otthonok nomádságával. S ahogy Ewald Banse ebből a párhuzamos ellentétből Kelet és Nyugat egymásrautaltságára, kulturáik kicserélődésére mutat, erő sugározza át mondanivalóit, az az erő, amely egyforma lendületet ad mindennek, ami az emberi szelemből indul ki, hogy az emberi szellemet meghódítsa.

KÁZMÉR ERNŐ

A KAZINCZY-TÁRSASÁG REGÉNYPÁLYÁZATA

A Kazinczy-Társaság ezévi közgyűlésén pályadíjat írt ki egy regényre, melynek tárgya a csehszlovákiai magyar kisebbség életéből van merítve. A pályadíj 3000 korona, amihez a Kazinczy Könyvbarátok részére kiadandó könyv 3000 koronás írói tiszteletdíja járul, az egész jutalomdíj tehát 6000 koronát tesz ki. A pályázat beadásának határideje 1930 december 31. volt.

A több oldalról megnyilvánuló kívánságra a Kazinczy-Társaság vezetősége ezt a határidőt egy hónappal, azaz 1931. január 31-ig meghosszabbítja.

A pályaműveket a papirosnak csak egyik oldalára írogépelve, lapszámozva, egyszóval nyomdakész állapotban kell benyújtani akár jelíges levél kíséretében, akár az író saját neve alatt a meghosszabbított határidőig a Kazinczy-Társaság főtítkári hivatalához, dr. Sziklay Ferenc, Kassa-Košice, Éder-utca 9. címén.

ÚJ AURÓRA

IRODALMI ALMANACH AZ 1931. ÉVRE

SZERKESZTI: DR. REINEL JÁNOS

Concordia könyvnyomda és kiadóvállalat, Pozsony

A csehszlovákiai, a romániai és a jugoszláviai magyarság közös irodalmi évkönyve, az 1921-ben megindult s azóta évről-évre megjelenő *Új Auróra* legújabb, jubileumi kötete a napokban jelent meg a következő tartalommal:

Naptár. — *Reményik Sándor* (Kolozsvár): Rosa mystica. Szerenád oda túlra. Igy kellene. (Versek.) — *Kacsó Sándor* (Brassó): A gyergyói dalosverseny. — *Mécs László* (Királyhelmec): Anyák litániája. (Vers.) — *Kristály István* (Padej): Öreg napszámos mosolya. — *Tamás Lajos* (Pozsony): Jóság és kenyér. Fonál mentén. Elhagyottan. (Versek.) — *Szabó Mária* (Budapest): A menyasszonyi ruha. — *R. Berde Mária* (Marosvásárhely): Erdélyi Ballada. (Vers.) — *Kuncz Aladár* (Kolozsvár): Haláltánc Ile D'yeun. — *Szombati-Szabó István* (Lugos): Bujdosó kurucok beszélgetése. Este van. Madár románc. (Versek.) — *Rácz Pál* (Ungvár): A medve. — *W. Wimberger Anna* (Pozsony): Tavasz, tudom, azért lettél... Intés. (Versek.) — *Farkas Geíza* (Nemački Elemir): Az én rossz kis barátaim. (Egy műkedvelő pedagógus följegyzései.) — *Bartalis János* (Alsókosály): Volt egy Bartalis-fa... Ősz, milyen szép vagy. A kicsi barázdát ne feledd. Elvéttetett. (Versek.) — *Sziklay Ferenc* (Kassa): Falusi madonna. — *Szenteleky Kornél* (Stari Sivac): Fülelet rányomom a földre. (Vers.) — *Reményi József* (Cleveland): „Engem mindig rúgtak”... — *Mécs László*: Meseillusztráció. Az utolsó jázminbokor. Őszi látogatás. (Versek.) — *Mezei Gábor* (Pozsony): Szegények élete. — *Fekete Lajos* (Kispest): Járunk tüzes álmunk nyomán. Országutak. (Versek.) — *Marek Antal* (Losonc): Krízis. — *Bárd Oszkár* (Galgó): A fenyők mellett. (Vers.) — *N. Jaczkó Olga* (Tarna): János, meg az anyja. — *Tichy Kálmán* (Rozsnyó): Hiába-lázadás. (Vers.) — *Szombathy Viktor* (Komárom): A negyedik alagút. — *Berényi János* (Kelebia): Köszöntő újévre. (Vers.) — *Egri Viktor* (Nagyszombat): Mithridates aranya.

*

A 220 oldalas, nyolcadrétű, a legfinomabb papirosra nyomtatott, ízléses és művészies kiállítású évkönyvből ezuttal ismét háromféle kiadás készült. A fűzött kiadás ára 20, a kötötté (félvászon, aranyozott betűkkel) 25 korona, míg a félbörkötéses díszpéldány 50 koronába kerül. Megrendelhető legcélszerűbben a Concordia könyvnyomda és kiadóvállalat (Pozsony—

Bratislava, Kertész-utca 1.) útján. Póstköltség fűzött példánynál 5, kötött példánynál 6 korona. Utánvétellel, valamint a külföldre küldve a könyv ára 25, 31, illetve 56 korona.

*

Az 1931. évi almanachon kívül a Concordia könyvnyomda és kiadóvállalattól megrendelhetők az „Új Auróra” régebbi kötetei is és pedig az 1922., 1923., 1924., 1925., 1926. és 1927. évi kötetek kötve, az 1928., 1929. és 1930. évi kötetek pedig fűzve példányonként 20 koronáért, mely összegbe már a portót is beleszámítottuk. Amíg a készlet tart, az 1922.—1930. évi kilenc kötetet egyszerre is szállíthatja a nyomda, mely esetben az előfizetési ár portóval együtt kedvezményesen 180 korona helyett 140 korona.

